ଅନଙ୍ଗରେଖା

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଅନଙ୍ଗରେଖା

ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ

ସମ୍ପାଦକ
ଅଧ୍ୟାପକ—ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ପ୍ରକାଶକ
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ—୧୦୦୦
—୧୯୬୦—

ମୂଲ୍ୟ—**ତିନି ଟଙ୍କା**

ମୁଦ୍ରାକର
ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର
କବିତା ପ୍ରେସ, କଟକ-୧

ଭୂମିକା

କବି ସମ୍ରାଟ୍ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପିତାମହ ରୂପେ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଉତ୍କଳର ସୁଧୀ ସମାଜରେ ଯେତିକି ପରିଚିତ, ଅନଙ୍ଗରେଖା, ରଘୁନାଥ ବିଳାସ (ବା ଶ୍ରୀରାମ ବିଳାସ) ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ରଚୟିତା ରୂପେ ବୋଧହୁଏ ସେତିକି ଜନପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ଏହାର ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଛି, ତାଙ୍କର କାବ୍ୟାବଳୀ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟକବିତା ପରି ଅଧୁନିକ ପାଠକମଣ୍ଡଳୀର ହସ୍ତଗତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଧନଞ୍ଜୟ ଖ୍ରୀ: ୧୬୩୨ରୁ ୧୭୦୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୁମୁସରର ରାଜସିଂହାସନ ଅଳଂକୃତ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ରାଜା ରୂପେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଥିଲା ଅସାଧାରଣ । ସେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ରାଜା ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ରାଣୀ ମଣ୍ଡାଦେବୀ ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ରାଜା ରୂପେ ଦେଖିବାର ପ୍ରବଳ ଲାଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ, ରାଜାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟରେ ବିଷ ଦେଇ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ଏଥିର ଏକ ବିବରଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି । (୧) ଅଦ୍ୟାପି, ଘୁମୁସରର ଲୋକମୁଖରେ ରାଜାଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ନାନା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳଇ । ତହିଁରୁ

---

(୧) ମଣ୍ଡା ମହାଦେଈ ଶୁଣି ଏ ସମ୍ବାଦ
ଲଭିଲେ ମାନସେ ଅପାର ଅହ୍ଲାଦ
ଏହୁ ସୁଯୋଗରେ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କର
ରାଜା କରିବାକୁ ହେଲେ ସେ ତତ୍ପର ।
ରମ୍ଭା ନାମୀ ନାଟମ ଗନ୍ଧୁଣୀକି ଡାକି
କହିଲେ ତାହାକୁ ଏକାନ୍ତେ ଏକାକୀ ।

(ପରପୃଷ୍ଠା ଦ୍ରଃ)

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ରସିକତା, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, କୂଟନୀତିଜ୍ଞତା, ପ୍ରଜାନୁରଞ୍ଜକତା ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟ ମିଳେ। କବିଙ୍କ ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ ମଦନମଞ୍ଜରୀ, ରଘୁନାଥବିଳାସ, ଅନଙ୍ଗରେଖା, ଇଚ୍ଛାବତୀ ଓ ତ୍ରିପୁରସୁନ୍ଦରୀର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ। ତାଙ୍କର ଅନେକ ଖଣ୍ଡକବିତା ଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ। ପୁଣି 'ଚଉପଦୀ ଭୂଷଣ' ଓ 'ଶାଳିହୋତ୍ର' ନାମକ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି କୃତି ଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ।

ଅନଙ୍ଗରେଖା କାବ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର ଏଠାରେ ପ୍ରଦାନ କରି, ଭୂମିକାର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି କରିବା ସମୁଚିତ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ। ବିଷୟ-ସୂଚୀରେ ତାହା ଦିଆଯାଇଛି। ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସୂଚାଇ ଦେବା ଦରକାର ଯେ, କବି ଧନଞ୍ଜୟ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଅଳଙ୍କାର ସାହିତ୍ୟରେ ସୁପଣ୍ଡିତ, ଥିଲେ। କବି-ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ବିକାଶର ପାବନ ପୀଠ-ସ୍ଥଳୀ ଥିଲା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ସରସ କାବ୍ୟାବଳୀ। ଓଡ଼ିଶାରେ କାବ୍ୟଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେଲା—ମୂଳତଃ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ. ଯଦିଓ ମୂଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ହେଲେ, ସମବିଷୟପର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାବ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା। ଉପେନ୍ଦ୍ର-

---

× × ×

ସକାଳେ ତ ସଜା କରନ୍ତି ଯୋଗାଣ
ଉଷ୍ଣ ଦୁଧ ଦରୁ ଚକୁଳି ତିଆଣ
ତାହା ସଙ୍ଗେ ବିଷ ଦେବୁ ତୁ ମିଶାଇ
କାମ ସାରୁ ମତେ ଜଣାଇବୁ ଯାଇ।

× × ×

ପଞ୍ଚଷଠି ବର୍ଷ କରି ରାଜପଣ
କଲେ ଧନଞ୍ଜୟ ମରଣେ ବରଣ। (ଘୁ.ଚା. ୯ମ ସର୍ଗ)

ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇଛି ସତ, ତଥାପି 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' ପରି ଜନପ୍ରିୟତା ଓ କାବ୍ୟକଳା କୁଶଳତା ତଥା ଦୀପ୍ତିଶାଳିତା ଅତ୍ୟଳ୍ପ କାବ୍ୟର ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିଛି ।]

ଅନଙ୍ଗରେଖାକୁ ଅସାଧାରଣ ଜନପ୍ରିୟ ଲାବଣ୍ୟବତୀର, ବିକାଶ ସୂତ୍ରରେ, ଏକ ନିକଟତମ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତର କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଲାବଣ୍ୟବତୀ ମୁଖବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଶିକ୍ଷା ଅଭ୍ୟାସର ବିବୃତ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅବଗତ ହେଉ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ରାଜସଭାରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରାଦି ଆଲୋଚନାରେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାପୃତ ରହି ବିଦ୍ୟାର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରସାର କଳ୍ପେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଉଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ସାହିତ୍ୟରେ ତଥା ନୈଷଧକାବ୍ୟର ବିଶେଷ ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ । ଘୁମୁସର ରାଜବଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ, ଗୋବିନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ, ଗୋପାଳ ଭଞ୍ଜ, ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ, ଯୁଗ ଭଞ୍ଜ, ଘନ ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷ ରସିକ ଥାଇ ଉପାଦେୟ କାବ୍ୟମାନ ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ଘୁମୁସର ରାଜବଂଶ ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍କଳରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ କାବ୍ୟକବିତା ଲିଖିତ ହୋଇ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚାରିତ ହେଉଥିଲା । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ “ରାମବିଭା,” ନରସିଂହଙ୍କ “ପଦ୍ମମାଳା,” ଶିଶୁଶଙ୍କରଙ୍କ “ଉଷାଭିଳାଷ,” ଚନ୍ଦ୍ରପାଣିଙ୍କ “କୃଷ୍ଣ ବିଳାସ,” ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭଙ୍କ “ରହସ୍ୟମଞ୍ଜରୀ” କାର୍ତ୍ତିକଙ୍କ “ରୁକ୍ମିଣୀ ବିଭା”, ବିଷ୍ଣୁଦାସଙ୍କ “ପ୍ରେମଲୋଚନା,” ରଘୁନାଥଙ୍କ “ଲୀଳାବତୀ,” ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ “ରଘୁନାଥ ବିଳାସ” ଓ “ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ,” ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ‘‘ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ’ ଓ ‘ରସକଲ୍ଲୋଳ’ ପ୍ରଭୃତି ଉତ

ଧରଣର କାବ୍ୟକବିତା ସାହିତ୍ୟ ରସିକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପଠିତ, ଆଲୋଚିତ ଆଦୃତ ଓ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । (୧)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ଏ ସବୁ କୁହାଯାଇଥିଲେ ହେଁ, ଏଥିରେ ସେ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି ଏବଂ କାବ୍ୟ କବିତାର ବିକାଶ କ୍ରମ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇ ନଥିଲା, ଯଦିଓ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ବିବିଧ କାଳ୍ପନିକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମାବେଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର "ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ," "ମଦନମଞ୍ଜରୀ" ଓ "ଅନଙ୍ଗରେଖା" ତିନୋଟିଯାକ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟ ।

ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରରୁ ଏଭଳି କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଦ୍ୟ-ଉପନ୍ୟାସ ବା ଗୀତି ଉପନ୍ୟାସ କୁହାଯାଇପାରେ । ଜଣେ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ଉପନ୍ୟାସରେ ସ୍ଥାନ, କାଳ ଓ ପାତ୍ରର ନାମକରଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସବୁ କଥା ବାସ୍ତବ । ଅନଙ୍ଗରେଖା ପ୍ରଭୃତି ପଦ୍ୟ-ଉପନ୍ୟାସରୁ କେତେକ ଗତାନୁଗତିକ ଓ ଅତିପ୍ରାକୃତ ଘଟଣାକୁ ବହିଷ୍କୃତ କରିଦେଲେ, ଉପରୋକ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ କାବ୍ୟଟି ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ପାରିବ । ସ୍ଥଳରେ, ଯୁବକ-ଯୁବତୀଙ୍କର, ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କର ହର୍ଷ-ବିଷାଦମୟ ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନରେ କାବ୍ୟଟି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

କବି-ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଲାବଣ୍ୟବତୀର ଷୋଡ଼ଶ ଛନ୍ଦରେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ:—

---

[୧] ପ୍ରାଚୀ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ୧୯୪୪ ସଂସ୍କରଣ ପୃ ୧୧୫-୧୧୭ ଷ୍ଠା ।

ସେ କୁଳେ ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ
ସମସ୍ତ ଗୁଣର ଆଲୟ ।
ଘୁମୁସର ଅଧିପ ପଣେ,
ଲୋକେ ବିଖ୍ୟାତ କବିଗୁଣେ ।
ତଦ୍‌ଗତ ତାହାଙ୍କ ତନୁଜ,
ନରେଶ ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜ ।"

ପୁଣି ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ବିରଞ୍ଚି ବଂଶେ ଉଦ୍ଭବ ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ
ବିଶିଷ୍ଟ ଘୁମୁସର ଅଧିପ ଗୁଣାଲୟ
ଦେବନ ଅର୍ଥେ ସେ କବି ଗଣେଶ ବୋଲି ଜାଣ ।

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ । ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଚଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି । "ରଘୁନାଥ ଓ ବିନାୟକଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବାଣପୁର ରାଜା ଅଦ୍ୱୈତ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ନୟାଗଡ଼ ରାଜା ବିନାୟକ ସିଂହଙ୍କ ଜାମାତା ଥିଲେ । 'ଲୀଳାବତୀ' କାବ୍ୟ ବାଣପୁର ରାଜବଂଶର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାନ ! ସେହି ସୂତ୍ରରେ 'ଲୀଳାବତୀ' ରଚୟିତା ରଘୁନାଥ ହରିଚନ୍ଦନ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ । 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' ନାମକରଣରୁ ପରିକଳ୍ପନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୀଳାବତୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରିଅଛି । ଅତଏବ ରଘୁନାଥ ଓ ବିନାୟକଙ୍କର ବନ୍ଦନା ଛଳରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଦୁଇ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନୁସ୍ମରଣ କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କଲେ ବୋଧହୁଏ ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ଥିଲେ । ବହୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଏକ ସୁଯୋଗ୍ୟ କବିମଣ୍ଡଳୀରେ ଯେ

କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ, ଖ୍ରୀ: ୧୫୬୮ ରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଲୁପ୍ତ ହେବାରୁ ସମଗ୍ର ଦେଶର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଭଳି କେନ୍ଦ୍ରିକ ରାଜଶକ୍ତି ରହିଲା ନାହିଁ । ରାଜାମାନଙ୍କର ସମର-ବିଳାସିତା, କାବ୍ୟ-ବିଳାସିତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ ସାମନ୍ତବଂଶ କାବ୍ୟକଳାର ବିକାଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ପୁଣି କାବ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭକ୍ତି-ପ୍ରବଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ହେଲେ ତୁଳସୀ-ପର୍ବିଆ କବି-ମଣ୍ଡଳୀ । ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାର, ପବିତ୍ର ସମ୍ବଳ ତୁଳସୀ ପତ୍ରର ସଂଯୋଗରେ ନୈବେଦ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହେଲା ପରି, ରାଧାକୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ସୀତା-ରାମଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମ ସଂଯୋଗରେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଜର୍ଜରିତ କାବ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ଓ ପ୍ରଶଂସିତ ହେଲା । ଅନୁମିତ ହୁଏ, କେହି କେହି କବି ଏ ପ୍ରକାର ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟରୁ ଲୋକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନକାରୀ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଅପହରଣ ପୂର୍ବକ ଶୃଙ୍ଗାର ରସନିଷ୍ଠ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହେଲେ । ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମ୍ଦାର କହିଅଛନ୍ତି, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଧର୍ମକୁ ସାହିତ୍ୟରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଏ କଥା ଅନେକାଂଶରେ ସତ୍ୟ । ପୁଣି,ଉପେନ୍ଦ୍ର ଯଦି ସେହି ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି, ତା ହେଲେ ସେହି ମାର୍ଗର ପୁରସ୍କାରକ ରୂପେ ଧନଞ୍ଜୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମ ସର୍ବଥା ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଅନଙ୍ଗରେଖା କାବ୍ୟର ନାୟକ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଓ ନାୟିକା ଅନଙ୍ଗରେଖା । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ମୂଳକାରଣ ହେଉଛି ପ୍ରାକ୍ତନ ସଂସ୍କାର—ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ, ଗନ୍ଧର୍ବ ରୂପେ ମଧୁର ସଂପର୍କ । କାବ୍ୟଗତ ନାୟକ-ନାୟିକାଙ୍କର ଅଗାଧ ପ୍ରଣୟ ଓ ଅକୃତ୍ରିମ ସ୍ନେହର ହେତୁ ରୂପେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପ୍ରଦତ୍ତ

ହୋଇଥାଏ । ଏ ଦେଶରେ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ, "ପୂର୍ବ ଜନ୍ମନି ଯା ବିଦ୍ୟା, ଅଗ୍ରେ ଧାବତି ଧାବତି" । ପୁଣି ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ନାୟକ ନାୟିକାହିଁ ଏଭଳି କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ଉପଜୀବ୍ୟ । ମେଘଦୂତର ଯକ୍ଷ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହେଲାପରି, ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଅଧୋଗତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ', ବୋଧହୁଏ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଏଭଳି କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦ ସାହିତ୍ୟରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ବିଷୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଛନ୍ଦରେ, କୁମାର କୁମାରୀଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଯୌବନର ଉଦ୍‌ଗମ, କାମଜନିତ ନାନା ହାବଭାବର ପ୍ରକାଶ, ସ୍ୱୟମ୍ବର ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ବିବାହ ପୁଣି ବିଚ୍ଛେଦ ଓ ଶେଷରେ ମିଳନ— ଏହାହିଁ ଗୋଟାଏ 'ଛନ୍ଦ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥିରେ ମାନବ ଓ ଦେବତାଙ୍କର ଅଭେଦ ମିଳନ, ବିରହୀ-ବିରହିଣୀଙ୍କର କରାବଲମ୍ବ ରୂପେ ଦେବତା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ କର୍ମକୁଶଳତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପୁଣି ପ୍ରାୟଶଃ ରାଜରାଜାମାନେ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ "ମହତୀ ଦେବତାହ୍ୟେଷା, ନରରୂପେଣ ତିଷ୍ଠତି" ଏବଂ "ଅଷ୍ଟାନାଂ ଲୋକପାଳାନାଂ ମାତ୍ରାଭିର୍ନିର୍ମିତୋ ନୃପଃ" ବୋଲି ଏ ଦେଶରେ ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ, କାବ୍ୟରେ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କର ଅବତାରଣା-ରୂପୀ ଅବାସ୍ତବତା ଆଂଶିକଭାବରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଇଛି ।

ତା ପରେ, ମହାକାବ୍ୟରୂପେ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ପରିକଳ୍ପନା । ମହାକାବ୍ୟରେ ନଗର, ଅର୍ଣ୍ଣବ, ଶୈଳ, ଋତୁ, ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ବିପ୍ରଲମ୍ଭ, ବିବାହ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ବିଧେୟ

ବୋଲି ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ଏ ସବୁ ଗୁଣ ଅଧିକେ ଅନଙ୍ଗରେଖାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବି କାବ୍ୟର ମୂଳରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଚରିତ ଅରମ୍ଭ ଭଣିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ନଗର ବର୍ଣ୍ଣନା, ସମୁଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା (ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ ତୃୟ, ଚତୁର୍ଥ ପଦ), ପର୍ବତ ବର୍ଣ୍ଣନା (ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଛାନ୍ଦ), ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ବର୍ଣ୍ଣନା (ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ), ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା (ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ), ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ବର୍ଣ୍ଣନା (୧୪ଶ ଛାନ୍ଦ) ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ଛାନ୍ଦ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରର ଅଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ପ୍ରେମର ପୁଷ୍କଳତା ସଂପାଦନ ସେଗ୍ରନ୍ଥଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ଏହାର ବିସ୍ତୃତ ବିବୃର ଲାଗି ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଶୃଙ୍ଗାର ନାୟିକାରୂପେ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ଅତୀବ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ସେତେବେଳେ ରାଜପରିବାରରେ ରାଜକନ୍ୟାର ମନୋଗତ, ତାହା ପ୍ରତି ପିତାମାତାଙ୍କର ସ୍ନେହ, ରାଜାନ୍ତଃପୁରର ବିଳାସବ୍ୟସନ କିପରି ଥିଲା, ଏଥିରୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମରୂପେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ପରିବେଷ୍ଟଣରେ ‘ଅଗ୍ରକୃତ’ କବିମାନେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର କିପରି ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ, ତାହା ଏ କାବ୍ୟର ପ୍ରତିଛନ୍ଦରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର ଥିଲା କବିମାନଙ୍କର କଷ୍ଟି ପଥର । ତେଣୁ, କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ ମହତ୍ତର ବିଷୟ ଚିତ୍ରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଳଙ୍କାରିକ ନିୟମାବଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅଳଙ୍କାରଶେଖର ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଅଳଙ୍କାର ଗ୍ରନ୍ଥ ‘‘High-Court Ruling” ଦେଲା ଭଳି, ତାହା ସହିତ ତାହାର ତୁଳନା କରିବାକୁ ହେବ, କେଉଁ ଉକ୍ତିରେ ଓ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ କେଉଁ

କେଉଁ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ହେବ, ସେ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଅଗ୍ରଜମାନେ ସେସବୁ ପ୍ରତି ଅବହିତ ଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ସେମାନଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଅନୁଜ ରୂପେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଓ କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀରେ ଏହି ଅଳଙ୍କାରିକତା ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିଅଛି ।

ଅନଙ୍ଗରେଖାର ମୁଖ୍ୟ ରସ ଶୃଙ୍ଗାର । ବିପ୍ରଲମ୍ଭ ଶୃଙ୍ଗାରର ମନୋଜ୍ଞ ଅବତାରଣା ଦ୍ୱାରା କାବ୍ୟର ଯଥେଷ୍ଟ ପୁଷ୍ଟି ସାଧିତ ହୋଇଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରସ ସୃଜନ ଲାଗି କବିଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ଅଳ୍ପ ନଥିଲେ ହେଁ, ସିଦ୍ଧି ତେତେଦୂର ପୁଷ୍କଳ ନୁହେଁ । ନାୟିକାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସଂଯତ ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେହେଁ ନାରୀର ସ୍ୱାଭାବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ କଳ୍ପନାର ମନୋଜ୍ଞ ବିଳାସରେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ କରିବାକୁ ସେ ଅଳ୍ପ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହାନ୍ତି । ରାଣୀ ରତ୍ନାବତୀ ଓ ଅନଙ୍ଗରେଖା, ଉଭୟଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଜନରେ କବି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ରାଣୀ ରତ୍ନାବତୀ ଥିଲେ, କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

"ଚନ୍ଦ୍ରବଦନୀ କୋକିଳ-ବଚନୀ,
ପୀନସ୍ତନୀ ଖଞ୍ଜରୀଟନୟନୀ ।
ଗୁରୁନିତମ୍ବ ବିମ୍ବ ମଧ୍ୟ ଖିନ
କାମ ନଦୀ ପୁଳିନ ତା ଜଘନ ।
ମାର ହେମ ଓଲଟ ରମ୍ଭାତରୁ
ହେଲେ ନାହଇ ଗୁରୁ ବେଣୀ ଉରୁ ।
ସେହୁ କନକ କେତକୀର ଜ୍ୟୋତି,
ଗର୍ଭାଧାନେ ସେ କେତକୀର କାନ୍ତି" (ପୃ. ୭)

ଅନ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଅନଙ୍ଗରେଖା ଦେଖନ୍ତୁ—

"ନୀଳ କୁଟିଳ ମୃଦୁଳ ଚିକ୍କଣ ଚିକୁର
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶଶୀ ସଦୃଶ ଲଲାଟ ପଟ ତାର ।
ବଦନ ପୂର୍ଣ୍ଣଶଶାଙ୍କ ନୟନ ଚକୋର
ଭ୍ରୂଲତା ମଦନ ଧନୁ ଅପାଙ୍ଗ ତାହାର ।
ନାସିକା ତିଳ ପୁଷ୍ପହିଁ ମଦନ ଭ୍ରବଣ
ଏହା ଯେନ ନିର୍ମିଲେ କ୍ଷଣିଲ କାମ ରଥୀ ।
ପକ୍ୱ ବିମ୍ବ ଆକାରେଣ ଅଧର ରୁଚିର
ତଥି ଲୋଭେ ଅଶେକ ରହନ୍ତି ଶୁକ ବର ।
ସୁନ୍ଦର ଗଣ୍ଡ ଯୁଗଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭନ
ଶମ୍ବର ଅସିତ କେଳି ମୁକୁର ଗଞ୍ଜନ ।
× × ×
ମାରହତ କାଳେ ତାର ଜନ୍ମ କମ୍ବୁଥିଲା
ରମଣୀର କଣ୍ଠ କଲା ବିଧି ତା ଭଗଲା ।

× × ×

ଜଘନ ମଣ୍ଡଳକାମ ଜୟବେଦୀ ଜାଣି
ଯାର ବେନି ପାଶେ ଉରୁ ରମ୍ଭାତରୁ ମଣି ।
ଗଣ୍ଠି ଶିର ନ ଦଶଇ ବଳାଟି ସୁନ୍ଦର
ତାମରସ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦର ପାଦ ତାର ।
(ଜ୍ୟୁ ଛନ୍ଦ)

ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ଲାବଣ୍ୟବତୀ, କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟର ନାୟିକା ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପରେ ଅଧ୍ୟଧିତ

ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଅଛି । ଏଠାରେ ସେ ସବୁର ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଇ ଭୂମିକାର କଳେବର ବଢ଼ାଇବା ଉଚିତ ମନେ ହେଉନାହିଁ । ଯେପରି ନାୟିକାର ରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନରେ, ସେହିପରି ନାୟକର ବପୁ-ବୈଭବ ଓ ରୂପ-ସୌଷ୍ଠବ ପ୍ରକଟନରେ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି । ରାଣୀ ରୂପବତୀ ଯେଉଁ କୁମର ପ୍ରସବ କଲେ, ସେ,

ବିଶଦ କେତକୀ ଛବି ଗୁରୁ ତନୁ କାନ୍ତି
ରୂପ ଦେଖି ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇବ ରତିପତି ।
ଅକଳଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ଜିଣି ମୁଖ ଶୋଭା
ବିକାଶ ସରୋଜ ଜିଣି ନେତ୍ର ବେନ ଆଭା ।
ନତ ନବଘନ ଗୁରୁ କୁଞ୍ଚିତ ଚିକୁର
ବିସ୍ତାର ଲଲାଟ ଅର୍ଦ୍ଧ ବିଧୁର ଆକାର ।
ମଦନ କମାଣ ନିନ୍ଦେ ରୁଚିର ଭୂରୁହିଁ
ନୀଳମଣି ଲତା କିବା ନିର୍ମାଣିଛି ବିଧି ।

× × ×

ଜଳଦ ଗମ୍ଭୀର ଧୀର ବଚନ ତାଙ୍କ ସେ
ଈଷିତ ସ୍ମିତରେ ସେ ସକଳ ଶତ୍ରୁ ତୋଷେ ।
ନାଗରାଜ ଜିଣି ତା ରୁଚିର ଭୁଜ ଦେନ
ଫୁଲ୍ଲ କୋକନଦର ନିସାଦର ଗୁରୁ ପାଣି ।
ଚମ୍ପକ କଳିକାକୁ ନିନ୍ଦଇ ଅଙ୍ଗୁଳି
କାନ୍ତ କୁସୁମ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ତା ନଖାବଳୀ ।
ବିସ୍ତାରି ତା ବକ୍ଷ ପର ବାରଣ କବାଟ
ମଞ୍ଜୁ କେଶରୀ କି ସେ ବିଶଦ ମଧ୍ୟ ତଟ ।

ମାର ଜଙ୍ଘ ସ୍ତମ୍ଭ ଜାଣି ବେନି ଶ୍ରୋଣି ଶୋଭେ
ଦରଶନେ ପତିବ୍ରତା ଚିତ୍ତକୁ ହିଁ ମୋହେ ।
ଚରଣ ଯୁଗ ପାଟଳ ମୃଦୁଳ ମାଂସଳ
ଲଳିତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଶ୍ରେଣୀ ଅଛି ନଖଜାଳ ।

(ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ ୨୩—୩୩ ପଦ)

କବି ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସାମୁଦ୍ରିକ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଥିବାରୁ କାବ୍ୟର ନାୟକଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ନାୟକ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ନାୟକ, ଉଭୟଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣରେ ମଣ୍ଡିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏଥି ସଙ୍ଗେ 'ରଘୁବଂଶ'ର ଦିଲୀପ ଓ ନୈଷଧୀୟ ଚରିତର ନଳଙ୍କର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାର ତୁଳନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, କବି ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି ଉଭୟ ମହାଭାରତୀୟ କବିଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ କାଳିଦାସଙ୍କର କୋମଳ ପଦାବଳୀର ରମଣୀୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଓ ନୈଷଧର ପ୍ରୌଢ଼-ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଲୋକୋତ୍ତର କଳ୍ପନା ବିଳାସ ଏଥିରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣନ ରୀତିର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରୂପେ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ବିକାଶର ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ ରୂପେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଏହି ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ବିବେଚିତ ହେଲେ କବିଙ୍କର ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧିରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଶୃଙ୍ଗାର ରସାତ୍ମକ କାବ୍ୟରେ ନାୟକର ମାନବୋଚିତ ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ-ଗରିମା ତୁଳନାରେ ପ୍ରେମିକତା, ରସିକତା ଓ ସ୍ନେହ-ଶୀଳତା ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ, ତାହାର ବୀରତ୍ୱ ବିକ୍ରମ ଠାରୁ ସୁଗଠିତ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି କେବଳ ଶୃଙ୍ଗାର ଭାବର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନାୟକର ରୂପାଙ୍କନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀର 'ପୁଷ୍ପକେତୁ' ଓ ଲାବଣ୍ୟବତୀର 'ଚନ୍ଦ୍ରଭାନୁ' ଚିତ୍ରଣରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କଳ୍ପନାବିଳାସ ଅଧିକତର ବ୍ୟାପକ ଓ ଗଭୀର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଗୋଟାଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର କୃତିତ୍ୱକୁ ତାହାର କୁଞ୍ଚିକା କୁହାଯାଇ ପାରେ ।

ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନ—କବି ଚିରକାଳ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରିୟ ହେଲେ ହେଁ ପରିପାର୍ଶ୍ୱର ପ୍ରଭାବରୁ ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାର ଗଭୀର ମୁଦ୍ରା ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହେ ମାନସପଟରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସେ ତୁମୁଳ ବିପ୍ଳବର ସୂତ୍ରପାତ କରିବାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ମୂଳରେ ତାହା ସେହି ପରିପାର୍ଶ୍ୱର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହୁଏ । କବି ଧନଞ୍ଜୟ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟ ରଚନାରେ ଯେତେ ନବୀନତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଆନ୍ତୁ ପଛେ, ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ରହି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମରେ ବୃହତ୍ ଯାଗଯଜ୍ଞ, ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ, ଗ୍ରହଗଣନା, ନାମକରଣ ପ୍ରଭୃତି ଚିତ୍ରଣରେ ସେ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ । କର୍ଣ୍ଣାଟ ରାଜାଙ୍କ ଦୁହିତାର ନାମ କରଣ ହୋଇଥିଲା, ଜନ୍ମର ୩୦ ଦିନ ଠାରେ । ଏ ବିଧି ଆମର ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ ।

ସେହିପରି ବିବାହ ବିଧି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅନୁରୂପ । ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦରେ ଲଗ୍ନ ଚଉରୀ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା, ଓ ହାତଗଣ୍ଠି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାୟ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଚଳିତ ରୀତିର ଅନୁରୂପ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ, ବିବାହ ଘରର ଭୋଜି, ପଞ୍ଜୁରାସୀ ପ୍ରଭୃତିରେ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଓଡ଼ିଆ ଘରର ପରିଚିତ ବିଧିବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ଅହୁଳ ନୈକଏ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ

ତେବେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଅନ୍ୟ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଶୀଳନ ଅବଶ୍ୟକ ।

ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ର—ପ୍ରକୃତିର କମନୀୟ ଛବି ଅଙ୍କନରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଥିଲେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ବର୍ଷା, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବସନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ସଂସ୍କୃତ ଅଳଂକାର ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନୁସରଣରେ କରାଯାଇଛି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅତି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଚିତ୍ରଧର୍ମୀ । ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ବିସ୍ତାରରେ, କଳ୍ପନା ଓ ଅଳଂକାରିକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ସଂଯୋଗରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରକୃତି-ଚିତ୍ରଣର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିସ୍ଫୁଟ । ବଂଶ ଛନ୍ଦର ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ କେତୋଟି ପଦ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ପରିଶୀଳନ-ପଟୁ, ସେମାନେ ଟିକଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ, ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କବିତ୍ୱ ବିକାଶରେ କେତେଦୂର ସହାୟକ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ମଧ୍ୟଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିକଳ୍ପନା କି ଭଳି ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ।

ଦେଖିଲା ଶିଶିର ଋତୁ ହୋଇଲା ଅନ୍ତ
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ଋତୁବର ବସନ୍ତ ।
ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ତାର ମାର ହେଇଲା
ପ୍ରଥମେ ବିଳାସୀ ଜନ ମନ ଭେଦିଲା ।
ବିକାଶ କୁସୁମ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ମୁକ ଯେନ
ତହିଁ ଗତ ମତ୍ତ ଅଳିମାଳା ସିଞ୍ଜିନୀ ।
ନବୋଦ୍ଗତ ସହକାର ଅଙ୍କୁର ଶର
ଯେସନେ ବିରହୀର ବଧ କରେ ବିସ୍ତାର ।

ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜରୀ ଧଇଲେ ରସାଳ ତରୁ
ସ୍ତବକ ମୁକୁଟରେ ଲତା ହୋଇଲେ ଗୁରୁ ।
ମଳୟାଚଳ ଭୂପତି ନନ୍ଦନ ହେଲା
ଜଗତପ୍ରାଣ ବୋଲାଇଣ ନାମ ତା ହେଲା ।
ବାରତା ଦେଇ ପେଷିଲା କୋକିଳଗଣ
ଯେ ଯାହା ହେଲା ତାହାରେ କହିବା ଶୁଣ ।
ବୃକ୍ଷ ଅଙ୍ଗ ଦେଇଣ ଭୂଷଣ ଫୁଲିକ
ନମ୍ରମୁଖ ହୋଇ କଲ୍ଲୀ ହେଲେ କୋରକ ।
ଗନ୍ଧ ଲୋଭେ ମଧୁଲିହଚୟ ଭ୍ରମିଲେ
ଝଙ୍କାର ଛଳେ ତା କୀର୍ତ୍ତି ଗାୟନ କଲେ ।
ଅଶୋକ କଲା ସ-ଶୋକ ବିଯୋଗୀ ଜନ
ରସାଳ ସମୟ ହେଲା ବିଳାସୀ ମନ ।

ସୁଦୀର୍ଘ ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏହା ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର । ଏଥିରେ ଗତାନୁଗତିକ ଭାବରେ ବସନ୍ତ କାଳର ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ବୃକ୍ଷ ଲତାର ତାଲିକାମାନ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ—ହୋଇଛି, କଳ୍ପନାର କମନୀୟ ବିଳାସରେ ଏକ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟର ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ।

ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କାବ୍ୟରୁ ଅଂଶମାନ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଆବେଗ ସମ୍ଭାଳି ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭାଳି ହେଉ ନାହିଁ, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପଦ୍ୟାଂଶର ଉପସ୍ଥାପନ ଲାଗି ଗଭୀର ଅନୁପ୍ରେରଣା । ପାଠକେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀର ଋତୁସର୍ଗ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତୁ । ପୂର୍ବରୂପେ (ଏଠାରେ ବୃଦ୍ଧ ଶିଶିରର ପରିବର୍ତ୍ତେ ମଳୟ ପର୍ବତର)

ନବଜାତ ବସନ୍ତର ପରିକଳ୍ପନା ଓ ଯଥାକ୍ରମେ ପିତାଙ୍କର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଦେବାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ବଡ଼ କୌତୂହଳ ଉଦ୍ଦୀପକ ଉପାଦାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବାସ୍ତବରେ, କବିମାନଙ୍କର କମନୀୟ ଭାବଲହରୀ କେବଳ ଯେ ରସିକ ଭାବୁକମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଅଖଣ୍ଡ ରସନିର୍ଝର ସୃଷ୍ଟିକରେ, ତାହା ନୁହେ, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିଭାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ ଲାଗି ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ଅପରିସୀମ ସୁଯୋଗ ଦାନ କରେ ।

ଅନଙ୍ଗରେଖାର କବି ଯେ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଅଲଂକାର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ନ ଥିଲେ ଏବଂ କାବ୍ୟ ଭାବନାରେ ହୃଦୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନଥିଲେ, ଅନଙ୍ଗରେଖା ଭଳି କାବ୍ୟର ଜନକ ହେବା ସହଜସାଧ୍ୟ ହେବନାହିଁ । ଶୁଣାଯାଏ, ଦୁମୁସରର ରାଜସଭା ବହୁଦେଶାଗତ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । କୌଣସି କବି, ପଣ୍ଡିତ ବା ସାହିତ୍ୟିକ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ସ୍ୱୟଂ ଧନଞ୍ଜୟ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରୁଥିବାର ମଧ୍ୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ । ଅନଙ୍ଗରେଖାରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ ଯେ ବହୁ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟକବିତାର ସୁମଧୁର ଭାବଧାରା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେ ସବୁର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରି ବସିଲେ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ହେବ । ତେଣୁ ଏଠାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଉଛି ।

ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଉ ଏକ କଥା ସୂଚାଇଦେବା ଦରକାର । ତାହା ହେଉଛି, ଏଠାରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ

ଏକ ସାଧାରଣ ସଙ୍କେତ । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବ କବିମାନଙ୍କର ଜଣେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ଓ ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିଙ୍କର ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ଅତି ଜଣାଶୁଣା କଥା । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ, ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ଯାହା ପ୍ରଭାବ ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷସିଦ୍ଧ ନୁହେଁ—ଯଥାର୍ଥରେ ତାହା ଅନୁମାନସିଦ୍ଧ । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ସମାଲୋଚକ ଦୁଇ ଜଣ କବିଙ୍କର ପଦଯୋଜନା ବା ଭାବ-ଭଙ୍ଗୀରେ ସାମ୍ୟ ଦେଖିଲେ, ଉଭୟ କବିଙ୍କର ସମଭାବନାଶାଳିତାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ ଥାନ୍ତି । ଏହା ଅଯୌକ୍ତିକ ବୋଲି କହିବା ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗତ ବା ସମୁଚିତ ନୁହେଁ । ଇଂରାଜୀ କବି ଚସର୍ ଓ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ସେଭଳି ସାମ୍ୟ ଦେଖିଲେ, ଜଣଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି କହିବା ଠିକ ହେବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଗଲେ, ଏହାକୁ "ସମଭାବନାଶୀଳତା" ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନ କହି 'ପ୍ରଭାବ'ର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ, ଅନଙ୍ଗରେଖାର କେତୋଟି ପଦ ସଙ୍ଗେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପଦାବଳୀର 'ପ୍ରଭାବ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ-ସାମ୍ୟ' ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଉଛି । ପୁଣି ଅନୁଲୋମ ଗତିରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ କିଭଳି ପ୍ରଣୋଦିତ, ପ୍ରରୋଚିତ, ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ଓ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା, ତାହାର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ କରାଯାଉଛି ।

୧ । ଅ:ରେ:—ସିଂହିକା ସୁତ ବଦନ ଗର୍ଭେ ପଶୁ ଦଶନେ ନିଧନ
ନହେଲା (ପୃ, ୨୩)

ତୁଳନୀୟଃ—

ଋଜୁ ଦୃଶଃ କଥୟନ୍ତି ପୁରାବିଦୋ
ମଧୁଭିଦଂ ଖଳୁ ରାହୁଶିରଶ୍ଛିଦଂ ।

ବଚସ୍ତ୍ୱମ୍ଭ୍ଭିଦଂ ଜଗଦନ୍ତ୍ର ନ
ଲ୍ୱ ନୁ ଶଶୀ ଯଦ ତଳ୍ପଠଗ୍ନଳଃ (ନୈଷଧ ୪।୬୭)

୨ । ଅଃରେଃ—ବପୁଳକ୍କୁଳେ ଜନମ ହୋଇ ଭାମ
ଏସନ ପିଶୁନ ହୋଇଲ୍
ଅମର ସ୍ୱଜ ସମାଜ ଲଜ କଟେକ
ଛିପିତେ ଶତେ ନ ଧଇଲ୍ (ପୃ)

ତୁଳନୀୟଃ—

ନଚଣିତଂ ଯଦ ଜନୁ ପୟୋନଧୌ
ହରଶିରସ୍ଥିତିଭୂରପି ବକ୍ରତା । (ନୈଷଧ ୪।୫୦)

୩ । ଅଃରେଃ—ଶଙ୍କର ହର କୋପାନଳରେ ଭସ୍ମ ହୋଇ
ଏ ହୀନ ସ୍ୱତ ନ ତେଜିଲ୍ (ପୃ ୨୫)

ତୁଳନୀୟଃ—

ତ୍ୱ ମୁଶତଂ ନୟନାର୍ଚିଷି ଶମ୍ଭୁନା
ଭୁବନ ଶାନ୍ତକ ହୋମ ହବିଃ କୃତଃ

୪ । ଅଃରେ—ଶିସ୍ତାର ତା ଦକ୍ଷ ପର ବାରଣ କବାଟ (ପୃ.୩୦)

ତୁଳନୀୟଃ—

‘‘କପାଟବକ୍ଷଃ ପରିଣଦ୍ଧକନ୍ଧରଃ (ରଘୁ)
‘‘କପାଟବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣମନୋରମୋରଃ (ମାଘ ୩।୧୩)

୫ । ଅଃରେଃ—କାହିଁ ସଳିଳ ଯନ୍ତ୍ରିତମନ୍ଦର
କେଉଁଠାରେ ସଙ୍ଗୀତ ରବପୂର (ପୃଃ୩୬)

ତୁଳନୀୟ—

XXX ଜଳଯନ୍ତ୍ର ମନ୍ଦିରଂ (ର. ୯)

X X X

୬ । ଅଃରେଃ—ପ୍ରାଣୁ ଅଧିକ କର   ପାଳଣ ଅଛୁ ବାଳୀ
କରବ ସର୍ବ ପ୍ରିୟା ସମ (ପୃ. ୭୦)

ତୁଳନୀୟ—

ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତପତ୍ତ ପୂର୍ବକମିୟଂ
ଦାରେଷୁ ଦୃଶ୍ୟାତ୍ୱୟା
(ଅଭିଜ୍ଞାନଶାକୁନ୍ତଳମ୍ ୪।୧୯)

୭ । ଅଃଭେଃ—ଏଥୁ ନକ୍ଷତ୍ର ସମ ଝଣାଗ୍ର ଧରନ୍ତି
ଶିଳୀନ୍ଧ୍ର ସିତ ଛତ୍ର ରାଜ ଧାଜିଲ ଯେ (ପୃ.୧୦୪)

ତୁଳନୀୟ—

(କ) ସମାଗତୋ ରାଜବଦୁଦ୍ଧତଦ୍ୟୁତିଃ (ଋ:ସ: ୨।୧)

୮ । ଅଃଭେଃ—ମତ୍ତପରଭୃତବକର୍ଣିତ ଚୂତ
ଶିଖରେ କରଇ ବିଳାସ

×   ×   ×

ମତ୍ତଷଟ୍‌ପଦ ରାଜି ଗୁଣ ରାଜି
ମଦନ ରଚ୍ୟୁ ଶରାସନ
(ପୃ. ୨୪)

ତୁଳନୀୟ—

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚୂତାଙ୍କୁର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ସାୟକୋ
ଦ୍ୱିରେଫମାଲା ବିଲସଦ୍ଧନୁର୍ଗୁଣଃ
(ଋ:ସଂ:୬।୧)
ସେହ୍ନା ଦେଖ ରୁଚିର

୯ । ଅଃରେଃ—ଖେଳକୁଞ୍ଜର ସମ ମନୋହର (ପୃ. ୧୨୭)

ତୁଳନୀୟ—

ବପ୍ରକ୍ରୀଡ଼ା ପରିଣତ ଗଜ
ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟଂ ଦଦର୍ଶ (ମେଘଦୂତ)

୧୦ । ଉ:ରେ:—ନବଘନ ଗଜ ଅଛୁ ଅଟସ୍ଥ
ଅଗଣ୍ଣ ଘନ ବାଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶର
ଚଢ଼ିତ ଗୁଣ ଇନ୍ଦ୍ର ଗୁପ୍ତ ଧନୁ
ଜଳଧାର ବାଣଗଣ ପ୍ରଭାବ (ପୃ. ୧୨୮).

ତୁଳନୀୟ:—

ସୁରେନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଦଧତଃ ସ୍ଫୁରିତ ଗୁଣଂ
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଧାରା ପତନୋଗ୍ରସାୟକୈଃ
(ର:୪ ୨।୪)

ଧନଞ୍ଜୟ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର—

ଧନଞ୍ଜୟ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଯଥାକ୍ରମେ ପିତାମହ ଓ ପୌତ୍ର । ପିତାମହଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପୌତ୍ରର ଦାବୀ କେବଳ ଯେ ଅନ୍ୟାଯ୍ୟ ନୁହେଁ, ତା ନୁହେଁ, ବରଂ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ଆଚାରପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସୁତରାଂ ଯଦି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ କାବ୍ୟଗତ ବିଶେଷତ୍ୱର ଅଂଶ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ତହିଁରେ କୌଣସି ଅଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ; ବରଂ ଯଦି ତାହା ସେ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ତେବେ ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଅପାରଗତା, ଅନ୍ତତଃ ଲୌକିକ ଓ ସାମାଜିକ ସୂତ୍ରରେ, ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ଯେ ମହାକବି ଯେ ମହା ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ । ତାଙ୍କର ପକ୍ଷରେହିଁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ମହାନ୍ ଭାବର ସାର ସଂଗ୍ରହ ସମ୍ଭବପର । ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମହାକବିତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏ ସ୍ଥଳରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ । ସେ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ମହାକବି । ସୁତରାଂ, ପିତାମହଙ୍କଠାରୁ ଅଂଶବିଶେଷ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଅନୁମାନ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ କବିତାଂଶମାନଙ୍କଠାରେ ଉପଲବ୍ଧ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଧାରଣା କଲାବେଳେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ,

ସେହି ଆହରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ମହାକବିସୁଲଭ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ କେତେଦୂର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି ।

ରଘୁନାଥ ବିଳାସ, ଅନଙ୍ଗରେଖା, ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ ଓ ମଦନମଞ୍ଜରୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଚାରୋଟି କାବ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । 'ରଘୁନାଥ ବିଳାସ' ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରୁଛି ଓ ବୈଦେହୀଶବିଳାସ ଉପରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ କେତେ ଗଭୀର, ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିବା ପରେ ପାଠକସାଧାରଣ ତାହା ବିବେଚନା କରିପାରିବେ । 'ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ' କି ଭଳି ଭାବରେ 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ'କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି, ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଲାବଣ୍ୟବତୀ ମୁଖବନ୍ଧରେ (ପ୍ରାଚୀ ସମିତି) ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । 'ଅନଙ୍ଗରେଖା' ମଧ୍ୟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କବିତ୍ୱର ବିକାଶରେ କିପରି ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ତାହା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇପାରିବ । ଉକ୍ତ ସବୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆଗରୁ ଏଠାରେ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ 'ଅନଙ୍ଗରେଖା' କାବ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା, ନାୟକ ଓ ନାୟିକାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ଅନଙ୍ଗରେଖାର ବିବିଧ ବିଷୟ ସଂବିଧାନ କ୍ରମ, ନାୟିକାର ଜନ୍ମ, ଯୌବନ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଉପବନ ବିହାର, ଅତିମାନୁଷ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ଅବତାରଣା, ପ୍ରଥମ ମିଳନ ପରେ ବିରହ ଓ ଶେଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖବିଧାୟକ ପୁନର୍ମିଳନ, ବିଭିନ୍ନ ଋତୁରେ ବିରହାନୁଚିନ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ବିଷୟରେ 'ଅନଙ୍ଗରେଖା' ସଙ୍ଗେ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ପ୍ରଭୃତିର ସାମ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେ ସବୁର ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ବସିଲେ ଆଲୋଚନାର କଳେବର ଅତ୍ୟଧିକ ବଢ଼ିଯିବ । ସୁତରାଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତୋଟି ସ୍ଥଳରେ

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପଦାବଳୀ କିପରି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ସମ୍ଭବପର ଏବଂ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କଠାରୁ ଋଣ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ଅଦ୍‌ଭୁତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି ସୁଧ ସହିତ ତାହା କିପରି ପରିଶୋଧ କରି ପାରିଛନ୍ତି ତହିଁରେ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଲାଗି ଏଠାରେ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି ।

(୧) ରାଜା ବିକ୍ରମବାହୁଙ୍କର ନଗର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଧନଞ୍ଜୟ ଲେଖିଛନ୍ତି:—

ବଳେ ଅକଳିତ ତାର ପଦାତି
ଗୃବ ଲକ୍ଷ ଅଛି ତା ମତ୍ତଦନ୍ତୀ ।
ଏକ ଲକ୍ଷ କାଞ୍ଚନ ରଥବର
ଦଶ ବୃନ୍ଦ ସୁକାନ୍ତି ହୟବର । (୨।୩-୪)

ଉପେନ୍ଦ୍ର 'କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ'ରେ ପଦାତି, ହସ୍ତୀ, ରଥ ଓ ଅଶ୍ୱ ଏହି ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରତିଭା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟବଳରେ ତାହାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀରେ ଦେଖନ୍ତୁ:—

ପଦାତି ପନ୍ତି ଯେ ମହାଭୈରବ
କରିବାରେ ବିକଟିତ ତାଣ୍ଡବ
ଲଙ୍ଘି ହୋଇ ନଦୀ ଅରଣ୍ୟ ସଙ୍ଗେ
ମଞ୍ଜୁଳ ଶଫରୀ ଖଡ଼ଗ ରଙ୍ଗେ
ରାଗ ସଂଯୁକ୍ତରୁ ଉତ୍ତମ ଗୀତ
ହୁଁ ହୁଁ କରିବାରେ ମତ୍ତ କଦୋଥ
ପେଟକ ଭରଟ ଭଟକେ ଭରି
ମହାଗିରି ପ୍ରାୟ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କରୀ

ଦାନବାଙ୍କୁ ଘନାସନ ପଦ
ଉଚିତ ସିନା ଦେବାକୁ ଗୋବିଦ
ହସ୍ତ ହରିନାମ ବିକ୍ରମ ବଶେ
ଖୁର ମାରିବାରୁ ନ୍ୟୋଛପ କ ସେ
ଗୃଦ ଉଦ୍ଧତ ଦ୍ୱିଗାସ୍ୱା ଛଥିକ
ବାଙ୍କଣୀ ନୂପୁର ବାନ୍ଧି ନର୍ତ୍ତକୀ
କଣ୍ଠମଣି ଘେନ ଯେମନ୍ତ ରବ
ବାଜି ବନ୍ଧିବାରୁ ଝଙ୍କାସ୍ୱ ଛବି
ରଥଚକ୍ର ମହାପୁରୁଷବତ
ଓଡ଼ି ଜାଠକରେ ଅରି ସେବତ
ଦରୀ ନାସ୍ତିକା ପୁଣି ଅଙ୍ଗିତ
ସୁତ କ୍ରୀଡାରେ ହୋଇଛନ୍ତି ବଦତ
ଗର୍ବ କରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବାନା ଉଡ଼ାଇ
ଏମନ୍ତେ ଚତୁରଙ୍ଗ ଚଳିଯାଇ ।

(୨ୟ ଗୁଚ୍ଛ ୨୮-୩୩)

(୨) ସୈନ୍ୟ ଓ ସମୁଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଧନଞ୍ଜୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଶୁଣିଣ ନରନାଥ ବିଜୟେ ଚଲେ ରଥ
ଧୀରେ ଚଳିଲେ ସର୍ବଜନ ।
ଧ୍ୱଜଶିଖା ଶବଳ ଦଶନ୍ତି ମାଳ ମାଳ
ସିନ୍ଧୁ ଲୋଷ କି ମୁଖରେଳ ସେ, ନୃପବର ।
କ୍ଷୀରେ ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ଶୋଭନ୍ତି,
ସୈନ୍ୟ ମହାର୍ଣ୍ଣବର କି ଫେଛନ ନିକର
ଗୃମରବୃନ୍ଦ ବସିଜନ୍ତି ସେ ।

ରଥ ଘୋଡ ଆକାର   ମଗର କବବର
ଗ୍ରାହଯୂଥ ସେ ହସ୍ତିବର
ଧ୍ୱଜକଚ୍ଛପ ଜାଣି   କୂର୍ମ ଚର୍ମ ଅଚ୍ଛେଣି
ମୀନସମ୍ଭୂତ ସବ୍ୱନର, ହେ ନୃପବର
ସୈନ୍ୟ ଶୋଭନ୍ତି ଏବେ ପ୍ରାୟେ
ଚଳନ୍ତେ ମହାଶୟେ   ଧରଣୀ ଶୋଭାପାଏ
ଯେସନେ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁରସ୍ୱୟେ । (୧୧।୩-୪)

ଲାବଣ୍ୟବତୀରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—

ଘୁଡ଼୍ଡ଼ ସେ ବନ ସେ ବନଧର   ମାଡ଼ିଆସିଲା ମଣି ସାଗର
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲେଲ ପତାକାଟୀର କଲ୍ଲୋଳ ପ୍ରଚେତ ଯେ
କସ୍ୱ ମଣିଲେ ମକସ୍ୱ କର   ତୁରଙ୍ଗ ତହିଁ ଶଫସ୍ୱ ପର '
କୂର୍ମ ସୁଚର୍ମ ସୁଦମ ଫଣୀ ଜିହ୍ମା ଫେନ ଯେ
କୃପାଣ ଝଁଟ ଝଁଠ ଝଁଟକ   କାହଳ ଘ   ଚନ୍ଦ୍ର ଝଁଟେଚ
ଭ୍ରମ ପଦାତି ଉଇଁସ୍ୱ ଟିକ ବାଦ୍ୟ ଗର୍ଜନ ଯେ
ପୂର୍ବ ଏହେନ ସୈନ୍ୟ ସେ ମହାରଣ୍ୟ ନ୍ୟେ ।
—   (ଲ: ବ: ୧୪/୧୪-୧୫)

(୩) ବନ ଓ ବନିତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଧନଞ୍ଜୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ବିକାଶେ ବନ ବନିତା । ନାନା କୁସୁମେ ମଣ୍ଡିତା ।
ନୟନ ମନ ରଞ୍ଜିନୀ । ବିପୁଳ ରସ ଧାରିଣୀ ॥
ସିତ କମଳ ବଦନୀ । ନୀଳେନ୍ଦୀବରଲୋଚନୀ ॥
ଚକ୍ରବାକ କୁଚ ଭେକ । ମୃଣାଳବାହୁଶୋଭନୀ ॥
ଭୃଙ୍ଗ ଶୈବାଳକେଶୀ । ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅମ୍ବର ପ୍ରକାଶି ॥

ଭବ ଭୟ ତାପନାଶୀ । ମାନସରସଉଲ୍ଲାସୀ ॥
ଭଜନମଙ୍ଗଳକରଣୀ । ଯୁବାହୃଦୟସ୍ପୃହାହରଣୀ । ॥
(ଧ୍ରୁଷ୍ଟା—୨୦)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଲେଖାମାନରେ ବହୁତ ଏହି ବ୍ୟଞ୍ଜନା ମନୋରମ ଭଙ୍ଗୀରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି । ବୈଦେହୀଶବିଳାସରେ ବନ ଓ ବନିତା (ଅହଲ୍ୟା)ଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି—

ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ଅନାଇଁ ଭାବି ରଘୁପତି
ବଣୀତାର ବନିତାର ପ୍ରଶ୍ନ ଏକାକୃତି ।
ବନପ୍ରିୟ କୋଷଦାନ୍ତ ରମଣୀଏ ଲୋକେ
ବନ ପ୍ରିୟ କୋଷ ଦାନ୍ତ ରମଣୀଏ ଲୋକେ ।
ବିରାଜି ବର-କନକ-କଦମ୍ବ ବୃତରେ
ବି-ରାଜି ବର କନକ କଦମ୍ବ ବୃତରେ ।
ବାସରେ ଅଞ୍ଜନ ଶୋଭା ତୁଙ୍ଗ ପୟୋଧର
ବାସରେ ଅଞ୍ଜନ ଶୋଭା ତୁଙ୍ଗ ପୟୋଧର ।
ବେଣୀ କେଶରେ ରଞ୍ଜନ ସିନ୍ଦୂର ଶତାରେ
ବେଣୀ କେଶରେ ରଞ୍ଜନ ସିନ୍ଦୂର ଶତାରେ ।
କଳା ମଲ୍ଲିକଢି ଫୁଲ ମଣ୍ଡନ ଅତୁଲ
କଳା ମଲ୍ଲିକଢି ଫୁଲ ମଣ୍ଡନ ଅତୁଲ ।
(ବୈ: ବି: ୭ମ ଛନ୍ଦ)

(ଠ) ନୟନ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରର ତଥା କବି ସମାଜର ସୁପରିଚିତ ଉପମାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟବହାର କରି ଧନଞ୍ଜୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଖଞ୍ଜନ ମୀନ ମୃଗର ଇନ୍ଦୀବର
ନିନ୍ଦଇ ଏଣୀଦୃଶୀ ଦୃଶ ।
(ପୃ—୬୯)

ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ରସାଣିତ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ—

ସାରଙ୍ଗ ନୀଳକଞ୍ଜ ଖଞ୍ଜନ କଞ୍ଜନ ଶରପୁଞ୍ଜ ଗଞ୍ଜନ
ଶପଥା ତବି ଜବି ରଞ୍ଜନ ଖଞ୍ଜନଦୃଶୀ ଯେ
(ସୁ: ପଃ—୬ଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ)

(୫) ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଯୌବନ ଉଦ୍‌ଗମ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଧନଞ୍ଜୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଚରଣ ଚଞ୍ଚଳତାର ଲୋଚନକୁ ଦେଲା
ଈଷିତ ହାସ ବଦନେ ଯପାକୁ ଲଭିଲା ।
(ପୃ—୧୧)

ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭାଷାରେ:—

କୁଞ୍ଜର ଚଞ୍ଚଳ କୁରଙ୍ଗ ଛଡ଼ାଇ
ଧନୁଁ ଦନ୍ତୁ ଅଛ ଗର୍ବିତ
ଏବେ ସେ ପୁରୁଷ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଧଇର୍ଯ୍ୟ
ଗ୍ରାସକୁ ହୋଇଛନ୍ତି ତ୍ୱରିତ ।
(ପ୍ରେ: ସୁ: ନି: ୪ର୍ଥ ଛାନ୍ଦ)

(୬) ବିରହିଣୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଭିମାନରେ କବି ଅନଙ୍ଗରେଖା ମୁଖରେ ଏ କହାଇଛନ୍ତି—

ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁ ଦେଶେ ମୋର ବଲ୍ଲଭ
ସେଠାରେ ନକର କି ଏ ଘନାରମ୍ଭ ହେ,
ଶିଖସ୍ତ ଶିଖେ ଶିଖୀ ନୃତ୍ୟ କି ନାହିଁ ·
କାମବଧୀ ତାହୁଙ୍କ ନ ଦହେ ତହିଁ ହେ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଭାଷାରେ—

କ୍ଷୀଣ ତପସ୍ୟା ସେ ଦେଶେ ପଶା
ଶେଳ କି ନାହିଁ କାହିଁ
ଚନ୍ଦ୍ରା ରତି ହୁଡ଼ ପୀରତି
ଚିତ୍ରେ ଦେଖିଲେ ତାହିଁ ।
ତହିଁ ଦହନ ତାଳ ଗହନ
କାଗଜ ନ ମିଳଇ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ବରଷ ଏଣୁ ପରଷ
ପତ୍ରିକା ଦେଲେ ନାହିଁ ।
ଭେକ ବିରହୀ ତାହୁଙ୍କ ରହୁ
ସେ ସୀମାନ୍ତେ ନଥିବେ
ବ୍ୟାଧି ବିଶେଷ ଥିବାରୁ ଶେଷ
ଜନ୍ତୁକ କେହୁ ହେବେ ।
ନର ପ୍ରଗୃର ନାହିଁକ ଗୃର
ସେ ଦେଶେ ନ ମିଳନ୍ତି ।
ବହୁ ଅବଇ ଶୋନ କଉଲ
ପକ୍ଷୀହୁତ କି କଲା ।
(ର : ହା—୧୩ଶ ଛାନ୍ଦ)

ଉପେନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଲୋକୋତ୍ତର ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱର ମୁଦ୍ରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।

ଧର୍ମମତ—

ଯେ କୌଣସି କବିଙ୍କର ଧର୍ମମତ ବିଷୟର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ ପରମ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଭିତ୍ତି କରି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ କୌଣସି ଜଣେ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୦ରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଉତ୍କଳକୁ ଆଗମନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ରଚନା ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ ଶାରଳା ଚଣ୍ଡୀ ଯଦିଓ କବିଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବୀ ରୂପେ ବାରମ୍ବାର ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତଥାପି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନରେ କବି କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ କବିମାନଙ୍କର ଧାର୍ମିକ ମନୋବୃତ୍ତିରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବ ଉପାସନାରେ ବିଷ୍ଣୁ-ପ୍ରାଧାନ୍ୟହିଁ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମୟରୁ ପଞ୍ଚଦେବତାର ଉପାସନା ଓଡ଼ିଆ କବିମଣ୍ଡଳୀରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ପୁଣି, ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ ଅନେକ କବିଙ୍କ ଲେଖନରେ ବହୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଗୌରବଗାନର ପରିଚୟ ମିଳେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର ଏହି ଉଦାର ମନୋବୃତ୍ତିର ପ୍ରତିଫଳନ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାମଭକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ପରମ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ବାରମ୍ବାର ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି । ନୀଳାଚଳପତିଙ୍କର ବନ୍ଦନା 'ଅନଙ୍ଗରେଖା'ରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି । ହେଲେ ହେଁ, ଶିବ, ଦୁର୍ଗା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବନ୍ଦନାରେ କବି ସଂକୋଚ କିମ୍ବା ଗ୍ଲାନି ବୋଧ କରି ନାହାନ୍ତି ।.

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଞ୍ଜୀୟ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥର ଆଉ ଗୋଟିଏ ତଥା ସୂଚନା ଦେବା ଦରକାର ମନେହୁଏ। ତାହା ହେଉଛି ପଞ୍ଚ-ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା। ପଞ୍ଚଦେବତାଙ୍କ ଉପାସକମାନେ ସାଧାରଣରେ ସ୍ମାର୍ତ୍ତନାମରେ କଥିତ। ତାହାର ବୈପରୀତ୍ୟରେ, ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାରରେ, ବୈଷ୍ଣବ ଭେଦର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ। ଶଙ୍କରପନ୍ଥୀ ପ୍ରକୃତରେ ଶୈବ ନୁହନ୍ତି। ସେ ଥିଲେ ଯଥାର୍ଥରେ ଶିବ-ପ୍ରଧାନ ଉପାସକ। ମୁଖ୍ୟତଃ ଶିବଙ୍କୁ ସେ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜାକୁ ସେ ନିଷେଧ କରି ନାହାନ୍ତି। ବରଂ ନିଜେହିଁ ବହୁ ଦେବଦେବଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନ କରିଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ। ବୈଷ୍ଣବ-ଭକ୍ତ ବାସୁଦେବ, ନାରାୟଣ, ମାଧବ, ବିଷ୍ଣୁ, କୃଷ୍ଣ ବା ବାଳଗୋପାଳଙ୍କ ଉପାସନା କରି ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶିବ, ଦୁର୍ଗା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସ୍ତୁତି-ପାଠ ଓ ଗୁଣଗାନ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ବିମୁଖ। ବୈଷ୍ଣବ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି—

"ହସ୍ତିନା ତାଡ୍ୟମାନେ ପି ନଗଚ୍ଛେତ୍ ଶିବମନ୍ଦିରମ୍"

ଧନଞ୍ଜୟ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ହେଉଛନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ-ପ୍ରଧାନ ଉପାସକ। କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଉପାସନା-ବିମୁଖ ନୁହନ୍ତି। ତାଙ୍କ ସମୟରୁ ଏଭଳି ଧାର୍ମିକ ଉଦାରତା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଭଞ୍ଜ ଓ ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ରଚନାରେ ତାହା ଅତି ମଞ୍ଜୁଳ ରୂପ ଧାରଣ କଲା। ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧର ଚନ୍ଦ୍ରକଳାରେ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି। ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ ମୂଳରେ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଚ-ଦେବତା ସହ ରାମଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ତୁତିଗାନ କରିଛନ୍ତି। ଯଥାର୍ଥରେ

ଏ ସ୍ଥଳରେ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ରାଜକବି ଓ ରାଜପୁରୋହିତଙ୍କ ପ୍ରେରଣା-ପ୍ରଣୋଦିତ ଭକ୍ତିମାନସ ଏ ପ୍ରକାର ଔଦାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ତଳେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଏହି ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ-ମୂଳକ କେତୋଟି ଉଦ୍ଧୃତି ଦିଆଯାଉଛି ।

୧ । ଜୟ ଜୟ ନୀଳାଚଳପତି ମୁକୁନ୍ଦ
ସନ୍ଥ ଜନ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୁ ପରମାନନ୍ଦ
କଳ୍ପବଟ ମଣ୍ଡିତ ଦଗରେ ବସିକେ
ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂରତି ଧରି ଦେବାଧିରାଜେ । (ପୃ—୧)

୨ । ପାର୍ଥରଥବାହୀ ଯାଦବ ଚରଣେ ବନନ୍ତ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଗୀତ ଦକ୍ଷ ସର୍ବ ଚିତ୍ତ ।

୩ । ତେଜିଲେ କପିଳାସ   ରହିଲେ କାଶୀଦେଶ
ତ୍ରିପୁରନାଶନ ମୂରତି
ହେମବସ୍ତ୍ରରେ ସେହୁ   ଉମା ବାମରେ ଯେହୁ
ଦହୁ ଅଛନ୍ତି ରତିପତି ହେ ବୁଧଜନ
ହେରମ୍ବ ପିତାର ଚରଣେ
ସତତ ମୋର ଭକ୍ତି   ଅଛୁ ଯେ ଅନୁବ୍ରତ
ନୃପତି ଧନଞ୍ଜୟ ଭଣେ ହେ ।

(ପୃ—୩୬)

୪ । ହର ସୁତ ସୁତ ତାହାଙ୍କ ମିତ
ତାହାଙ୍କ ଜନକ ପାଦେ ମୋ ଚିତ୍ତ
ସାରଙ୍ଗ ରଥୀ ଚରଣକୁ ଆଶ
ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ସୁତ ଚରଣରେ ଦାସ

ହେରମ୍ବ ଚରଣ
ନୃପଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଶରଣ ।
(ପୃ—୧୩୬)

୫ । କୌଶିକା ପଞ୍ଚ ପାଦ କମଳ
ନୃପଧନଞ୍ଜୟ ମନ ଭ୍ରମଳ ।
(ପୃ—୧୪୨)

ଆଉ ବିଶେଷ ଉଦ୍ଧୃତି ଅନାବଶ୍ୟକ । କେବଳ ସୂଚାଇ ଦେବା କଥା, ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସମୟରୁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ଧାର୍ମିକ ଉଦାରତା ପ୍ରକାଶ ଲଭିଥିଲା । ଏପରି କି ବୈଷ୍ଣବ ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଗଭୀର ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରପୁରର କବି ବ୍ରଜନାଥ ଏକାଧାରରେ ଅମ୍ବିକା ଓ ରାଧାଶ୍ୟାମଙ୍କ ବିଷୟରେ କାବ୍ୟ ଲେଖି ଶିବପୂଜକ ଓ ବିଷ୍ଣୁପୂଜକଙ୍କ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଶୂଦ୍ର କିବା ଦ୍ୱିଜ ଯବନିୟ ଉଦୁଜ
ଏ ରୂପେ ଅଜ୍ଞାନ
ଶୁଭ ଜନ୍ମ ଜନ ଜେହୁ କେହୁ ଜ୍ଞାନ
ବିଷୟେ ମଜ୍ଜନ ।
ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ ଷୋଳ କଳା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ରୁଦ୍ର ସେ ସାକ୍ଷାତ
ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ହିଁ ସର୍ବ ତେଜେ ଏହି
ରୂପରେ ସମ୍ଭୂତ ।

× × ×

ଶୈବ କେ ଭଜନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ନ ଚିନ୍ତି
ବଢ଼ୁବନ୍ତି ଭେଦ
ଶାକ୍ତ ହୋଇ କେହୁ ହେତୁ ପୁଣି କ୍ରୋଧ
ତାମସେ ଅନନ୍ଦ ।
ଶ୍ରୁତିକି ନ ଜାଣେ ଯେ ପଣ୍ଡିତ ପଣେ
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ନ ମାନେ
ଶିବଙ୍କୁ ତ୍ୟଜତ ଜର କେତୁ ମତ
ଘେନେ ଭିନ୍ନେ ଭିନ୍ନେ ।
ଶୂଦ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇ ମୂର୍ଖ କେ ବୋଲଇ
ବେଦରୁ କି ଫଳ
ଶୂନ୍ୟକୁ ଅନାଇଁ ବ୍ୟର୍ଥେ ବୋଲେ ଏଥୁ
ଦେଖ ବ୍ରହ୍ମ ଠୁଳ ।

× × ×

ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏଥୁ ଅନୁମାନେ
ଘେନନ୍ତି ଏ ଭାବ
ଶିବ ଶକ୍ତି ପିତା ମାତା ତାଙ୍କ ସୁତା
ସୁତ ସର୍ବ ଜୀବ

× × ×

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏ ରସ ଉତ୍ସବ ସୁରସ
ବର୍ଣ୍ଣିଲି ଗୀତରେ
ଶୁଦ୍ଧାଶୁଦ୍ଧ ଅଭେଦ ସାରସାର ପଦ
ନ ଦେଖ ହୃଦରେ ।
(ଶ୍ୟାମରସୋତ୍ସବ— ୧୨୫ ଛାଃ)

ମନେହୁଏ, ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମର, ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଏହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ରୂପ । ବିଷ୍ଣୁ ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଯାହାର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ, ତାହା ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରେ ଆରାଧ୍ୟା । ଏହାହିଁ ଏଥିର ସାର କଥା । ଉତ୍କଳୀୟ ଧାର୍ମିକ ସଂସ୍କୃତିର ଭାରତୀୟ ଧାର୍ମିକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଦାନ କଳନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ମରଣୀୟ ।

କବିତ୍ୱ ଓ ପଦଯୋଜନା—

ଯେକୌଣସି କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱ ବିଚାରବେଳେ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଭାବ ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକ ବହୁ ହୋଇଥାଏ । 'ଅନଙ୍ଗରେଖା'ରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ କବିତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ କିପରି ହୋଇଛି, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଏ ସ୍ଥଳରେ କେବଳ ତାଙ୍କର ମନୋରମ ପଦ ଯୋଜନାରୁ କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଉଛି । ସ୍ଥୂଳ ବିଶେଷଣର ଭାବଧାରା ହୁଏତ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଗୃହୀତ; କିନ୍ତୁ ପଦ ଯୋଜନାରେ କବିଙ୍କର ନିଜସ୍ୱହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ଅଳଂକାରିକ ରୀତିବାଦର ପ୍ରୟୋଗ ଅଧିକତର ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଲା । 'ଅନଙ୍ଗରେଖା'ରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଭାବଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର ପଦ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ-ସେବୀମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରତି କବିମାନେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ଜଣେ କବି କହିଛନ୍ତି—

''ତସ୍ୟା କବିତସ୍ୟା କିମ୍ବା ତସ୍ୟା ବନିତସ୍ୟ ଅଥବା ।"
ପଦବିନ୍ୟାସମାତ୍ରେଣ ଯସ୍ୟା ନାପହୃତଂ ମନଃ ।'

ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ନବକାମିନୀ ସଙ୍ଗେ କବିତାର ସାମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି କବି ଉଭୟଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାମୂଳକ ପଦ

ବିନ୍ୟାସ କରିଛନ୍ତି । ନବଭାମିନୀ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିବାବେଳେ ତାହାର ମଧୁର ପଦଚାଳନା ଦ୍ୱାରା ଯେପରି ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଉଲ୍ଲସିତ କରିଦିଏ, କବିତା ସେହିପରି ମନୋରମ ପଦଯୋଜନା ଦ୍ୱାରାହିଁ ସାହିତ୍ୟ ରସିକଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି କିଛି ଅଳ୍ପ ନଥିଲା । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ—

ଗୃମୀଙ୍କର ଗୃହ ବରମା ବାଳା
ଖଞ୍ଜନ ଗଞ୍ଜନ ନୟନ ଲୀଳା
ମତ୍ତ ମରାଳ ମନ୍ଥରଗାମିନୀ
ସୁବିମ୍ବାଧରା ଶିଖରଦଶନା
   ସେ ମଧୁରହାସୀ
ବିପୁଳ ନିତମ୍ବ କୁଞ୍ଚିତ କେଶୀ ।
ମନ୍ଦ କଲକଳ କଣ୍ଠ ଭାଷିଣୀ
ଘନକଠିନ ପୃଥୁଉରସ୍ତନୀ
କ୍ଷୀଣୋଦରୀ କୃଶ ତନୁ ସୁନ୍ଦରୀ
କିସ ବର୍ଣ୍ଣିବ ବଚନ ମାଧୁରୀ
   ତା ଗଭୀର ନାଭି
ଅଖଣ୍ଡିତ ତପେ ସେ ରମା ଲଭି ।

ପୁଣି ଅନ୍ୟଏକ ସ୍ଥଳରେ—

ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଯେ କାନ୍ତ ହୃଦୟବନ୍ଧୁ
ମୋର ଚିତ୍ତଚାତକ ଜଳଦ-ବିନ୍ଦୁ ହେ,
ଦେଖାଅ ଅକଳଙ୍କ ବଦନ ଇନ୍ଦୁ
ପ୍ରକାଶ କର ମୋର ଆନନ୍ଦ-ସିନ୍ଧୁ ହେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଅନଙ୍ଗରେଖାର ୨୯ଶ ଛାନ୍ଦ ପଦ ଯୋଜନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତହିଁରେ କବି ଅଦ୍ୟ ଯମକର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି—

ସୁରବର ପୁରବର ଆଗମ ଦେଖିଲା
ଶଶି ନେଶି ଶଶିନେଶି ଲଥି ଲୋପ ହେଲା ଯେ
ଅମ୍ବରେ ଅମ୍ବରର ଗୃହ ଧାମ ସୁରଗ୍ରାମା
ସେ ମାନ ବିମାନ ଗଣେ ଅତି ଅଭିରାମା ଯେ ।
ଘନ ଘନ ଧ୍ୱନି ସମ ଦୁନ୍ଦୁଭିର ଘୋଷ
ଗନ୍ଧର୍ବ ଗନ୍ଧର୍ବ ରବ ଶୁଭେ ଚଉପାଶେ ଯେ ।

ଛାନ୍ଦଟିର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଭାଗ ଏହି ଭଳି ଅଦ୍ୟଯମକରେ ମଞ୍ଜୁଳ ହୋଇ ଉଠିଛି । ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣିର ୨ୟ ଛାନ୍ଦ ସ୍ମରଣୀୟ ।

ଅନ୍ୟ କେତୋଟି କଥା:—

ଏହି ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପାଦନାରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଲା ଏକାଧିକ ପୁସ୍ତକର ଅନୁପଲବ୍ଧତା । ଭଞ୍ଜନଗରର ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ, ରଘୁନନ୍ଦନ ପାଠାଗାର କିମ୍ବା ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏ ଦିଗରେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ମ୍ୟୁଜିୟମର ପୋଥି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପୋଥିରୁ ନକଲ କରାଯାଇ ଯେଉଁ କପିଟି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ସାଧାରଣ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବନାନଗତ ଅଶୁଦ୍ଧି ଠାଏ ଠାଏ ଏକାବେଳେକେ ବିପରୀତ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିଲା, ସୁତରାଂ ବହୁ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପାଠ ଶୁଦ୍ଧି ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାରେ ଅତୀତ ବର୍ଷର ଅନୁଭୂତି ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋତେ ଜଣା

ବୟୋବୃଦ୍ଧ ସଂଗୀତାର୍ଥୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ସୁପରାମର୍ଶ ଯୋଗ କରି ଯେନକେନ ପ୍ରକାରେଣ ଏହା ସମ୍ପାଦନ କରାଗଲା । ତଥାପି ପାଠକଙ୍କର କୌତୂହଳ ଉଦ୍ଦୀପନା ଲାଗି ତଥା ଗବେଷଣା ମନୋବୃତ୍ତିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଲାଗି ମୂଳ ପାଠ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅବିକୃତ ରଖା ଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ—୨୫ଶ ଛାନ୍ଦର ରାଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଲେଖାଯାଇଛି ବଙ୍ଗଳା ଶ୍ରୀ । ଠିକ୍ ସେହି ରାଗ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦରେ ପ୍ରୟୋଗ କରା ଯାଇଛି । ଦଶମ ଛାନ୍ଦ ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀରେ ଗାଇବା ଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ । ଦଶମ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦର ରାଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ଯଥାର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦର ପ୍ରକୃତ ରାଗ ଯଦିଓ ଶଙ୍କରାଭରଣ ବୋଲି ଲେଖାଯିବା ଉଚିତ ତଥାପି ମୂଳ ପୋଥିରେ ସେ ସ୍ଥଳରେ 'ବଙ୍ଗଳ ଶ୍ରୀ' ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଜର ସାଧାରଣ ବିଚାରରେ ଏହା ଏକ ଗୁରୁତର ଭ୍ରାନ୍ତି । ଏପରିକି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ରାଗରାଗିଣୀରେ ଯାହାର ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ଅଛି, ସେ ବି ଏହି ଭ୍ରମ ଧରି ପାରିବ । ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏପରି ଗୁରୁତର ଭୁଲ ହେଲା କାହିଁକି ? ତେଣୁ ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦର ରାଗ 'ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ' ଲେଖି ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏ ସ୍ଥଳରେ ସ୍ମରଣୀୟ ଯେ, ରାଗ ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣ ବା ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାର ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଅଥଚ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଗମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲେ, ରାଗମାନଙ୍କର ନାମ ଦ୍ୱାରା ପଦମାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟତା ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଚାରରେ ଏକାଧିକ ରାଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ପଦମାନଙ୍କୁ ଆବୃତ୍ତି ବା ଗାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ସାଧାରଣରେ

ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ କହିଲେ ଆମେ ଦୁଇ ପାଦର ଚୋଦ୍ଦଏ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ (ପ୍ରତିପାଦରେ) ପଦକୁ ବୁଝିଥାଉ । କିନ୍ତୁ ବଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ଚିନ୍ତାମଣିରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଛନ୍ଦର ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ରୂପେ ରାଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ପଦ ଦେଖନ୍ତୁ—

ସରସିଜ ସନ   ମତ ମତ୍ତ କାନ୍ତି-
ମାର ମାରଭାସ ସଭା
ଧାଇ ଉଷାକାଳ   ବିମଳ କମଳ
ଅମଳ ପ୍ରବଳ ଶୋଭା
ପୁଲକ
ପୂରି ଗଣ୍ଡ ପାତ୍ରେ ଦଶେ
ପ୍ରିୟକ ସୁମନ   ପ୍ରିୟ ଘନ ରସ
ଅଗମନେ ଯହିଁ ଆଶେ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ପ୍ରତି ପାଦରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଅକ୍ଷର ରହିଲେ ରଚନାଟି ଶଙ୍କରା ଭରଣରେ ବୋଲାହେବା ପାଇଁ ସାଧାରଣରେ ଗୃହୀତ ହୋଇ ଆସିଛି, ତାହା ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରର ରାଗତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ ରାଗରେ ବୋଲିଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ (ଏ ସ୍ଥଳରେ, ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ରାଗର ଯାହା ମୌଳିକ ଲକ୍ଷଣ ତାହା ଏ ଛନ୍ଦ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ ?) ସଙ୍ଗୀତ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବିବେଚ୍ୟ ଓ ନିଷ୍ପାଦ୍ୟ ।

ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିମାନଙ୍କର ସଂପାଦନାରେ ଆଉ କେତୋଟି କଥା ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ । ପ୍ରଥମ କଥା, ଏକାଧିକ ପୋଥିର ଅଭାବରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ମୂଳ ପୋଥିର କୀଟଦଂଷ୍ଟ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ବିନଷ୍ଟ ଅଂଶ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ଅନେକ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ କାଶୀ ପ୍ରଭୃତିରୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛନ୍ତି । ସେଇ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ରୂପ ଅନୁସରଣରେ ପାଠ ନଷ୍ଟ ସ୍ଥଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ଛକ ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି । ଆହୁରି କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁଠାରେ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ପଦର ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଅକ୍ଷର ପଡ଼ି ହୋଇଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଅର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦଟି ରଖାଯାଇ, ତା ପଛର ପଟର ପ୍ରଶ୍ନ ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି । ପୁଣି କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପଦର କୌଣସି ଅର୍ଥ ହୋଇନାହିଁ" (ପୃ: ୧୭, ପ: ୨୦) ।

ସେ ଭଳି ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅନ୍ୟ ପୋଥି ମିଳିଲେ ଏ ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଦୂର ହୋଇ ପାରିବ । ଏହାଛଡ଼ା, ବୃତ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଇଚ୍ଛାବତୀ କାବ୍ୟର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଏଥିପ୍ରତି ପାଠକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରାଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତରେ ଯେତେ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ପାଦ ରହିବା ବିଧେୟ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି, ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ସେପରି ନଥିଲା । ସୁତରାଂ ସଜନକେଶୀ, [illegible] ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ବୃତ୍ତରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଦରେ ଅକ୍ଷରର ନ୍ୟୂନାଧିକ୍ୟ ଦେଖଯାଏ । ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦକୁ ମନ ଗଢ଼ା ଶବ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର କାଟି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦଟି ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ଓ ଆଧୁନିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଛନ୍ଦର ସୌଷ୍ଠବ ରକ୍ଷିତ ହେଉଛି ସେ ସ୍ଥଳରେ ବର୍ଣ୍ଣଟିଏ କାଟି ଦିଆଯାଇଛି—ଯେପରି କ 'ଗୃହିଁଣ', ଏଠାରେ 'ଣ' କଟିଯାଇ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥର ନ୍ୟୂନତା ଘଟି ନାହିଁ ।

ଦ୍ୱିତୀୟକଥା, ଶ ସ ଷ ଓ ତୃତୀୟକଥା 'ଇ' 'ଉ' ପ୍ରଭୃତିର ଦୀର୍ଘ ହ୍ରସ୍ୱରେ ବିଶେଷ କାଲରେ ଅଭାବ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରି ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ବ୍ୟାକରଣ ଜ୍ଞାନ ନଥିଲା ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ, ଏହା ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜ୍ଞାନାଭାବର ଦ୍ୟୋତକ ମାତ୍ର, କାରଣ ଏ ସଂପର୍କରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଉଛି—

ଯେନ ରୁକ୍ତଂ ନ ଭଟ୍ଟାଦ୍ୟୈର୍ଗତେ ଦୋଷୋଽଭିଧୀୟତେ
ଶୀଘ୍ରୋଚ୍ଚାରେ ଚ ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ସଂଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ସମାଗମେ ।
ଅସଂଯୁକ୍ତେଽପି ସଂଯୁକ୍ତେ ହ୍ରସ୍ୱ ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟତିକ୍ରମେ ।
ଲିଙ୍ଗ ସଂଖ୍ୟା ବିଭକ୍ତ୍ୟର୍ଥ ବ୍ୟସ୍ତେ ଚ ବ୍ୟୂହ ସଂସ୍କୃତେ ।
ଭବନ୍ତ୍ୟେତେ ଚ ଦୋଷାୟ ସଂସ୍କୃତେ ପ୍ରାକୃତେ ନତୁ ।

ସୁତରାଂ ସଙ୍ଗୀତମୟ ଓଡ଼ିଆଛନ୍ଦ ସାହିତ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରର ଏହି ନିୟମ ପାଳନ କରି କବିମାନେ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଅନଙ୍ଗରେଖାର କେତୋଟି ସ୍ଥଳରେ ସାଧାରଣ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନୁଲେଖକମାନେ ନିଜର ସମସାମୟିକ ଉଚ୍ଚାରଣର ଓ ବନାନ ରୀତିର ପ୍ରଭାବରେ କ୍ରମେ ମୂଳ ପୋଥିକୁ ଆଧୁନିକ (ଯାହା ପାଇଁ ସେ ଆଧୁନିକ)ମୁଖୀ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଯଥାର୍ଥରେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ଆଳଙ୍କାରିକ, ପ୍ରାକୃତ ବ୍ୟାକରଣ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମିଳୁଥିବା ବନାନ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଯେବେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଭାଷାର କ୍ରମ ବିକାଶ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଗୋପୀଚନ୍ଦନ କାବ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ସହାୟକ ହେବ ।

୧୯୫୭ ଖ୍ରୀ: ଅ:ରେ ତତ୍କାଳୀନ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପି: ଏନ୍: ମହାନ୍ତି ଏମ୍.ଏ., ଆଇ.ଏ.ଏସ୍.ଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ମ୍ୟୁଜିଅମ୍ ସ୍ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିମାନଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେହି କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ଏ ପୁସ୍ତକର ସଂପାଦନା ଭାର ମତେ ଦିଆଯାଇଥିଲା। ପରେ, ବରେଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ମହୋଦୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେଲା। ତା ନହୋଇ ଥିଲେ ଏ ପୁସ୍ତକ ହୁଏତ ଦିବାଲୋକ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ସମୟ ଲାଗି ଥାଆନ୍ତା। ସୁତରାଂ, ମ୍ୟୁଜିଅମର ସେହି କମିଟି, ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞତା ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ।

ଶ୍ରୀ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ବିଷୟସୂଚୀ

ପୃଷ୍ଠା

୧ମ ଛାନ୍ଦ... ୧

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବନ୍ଦନା—ସ୍ୱର୍ଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରସଭା—ମଦାଳସୀର ନୃତ୍ୟ—ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଗୁପ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ନୃତ୍ୟକାଳରେ ସ୍ଖଳନ—ଇନ୍ଦ୍ରଶାପ—ପଚିଶ ବର୍ଷ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ କାଳଯାପନ ପରେ ଶାପର ଅବସାନ ଓ ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ବୋଲି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସନା ।

୨ୟ ଛାନ୍ଦ... ୫

କର୍ଣ୍ଣାଟ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ବିକ୍ରମବାହୁ— ରାଣୀଙ୍କ ନାମ ରତ୍ନାବତୀ—ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ନୟସାଗର—ଥରେ ଜଣେ ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ପ୍ରବେଶ— ‘ମଦାଳସୀ ନାମକ ଅପ୍ସରା ଇନ୍ଦ୍ରଶାପରୁ ରତ୍ନାବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଜନ୍ମ ହେବ ଏବଂ କନ୍ୟା ଲାଗି “ସ୍ୱୟମ୍ବର କରିବ” କହି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ— ରାଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭୋଦୟ ବର୍ଣ୍ଣନା—କନ୍ୟାର ଜନ୍ମକାଳ— କୁମାରୀର ଜନ୍ମରେ ଅନ୍ତଃପୁରର ଆନନ୍ଦ— ଦ୍ୱାଦଶ ଦିନରେ ନାମକରଣ—‘ଅନଙ୍ଗରେଖା’ ନାମ ପ୍ରଦାନ ।

୩ୟ ଛାନ୍ଦ .. ୧୧

ଯୌବନର ଉଦ୍‌ଗମ—ବିଭିନ୍ନ ହାବଭାବ ପ୍ରକାଶ— ଯୌବନପ୍ରାପ୍ତି—ନାୟିକାର ପ୍ରସାଧନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

୪ର୍ଥ ଛାନ୍ଦ. . ୧୬

ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା— ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଉପବନ ବିହାର—କାମିନୀ ରୂପେ କାନନର ବର୍ଣ୍ଣନା ।

୫ମ ସ୍କନ୍ଧ... ୧୧

କାମ ଉଦ୍‌ବୋଧକ ବସନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତବରେ କୁମାରୀର ଖେଦ ।

୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ... ୧୮

ରାଜକୁମାରର ପରିଚୟ— ସିଦ୍ଧପୀଠ କାଶୀର ରାଣୀ 'ରୂପବତୀ'ଙ୍କ ସନ୍ତାନ କାମନାରେ ମହେଶ୍ୱର ପୂଜା—ଫଳରେ କୁସୁମକେତୁର ଜନ୍ମ । ତାହାର ସଖା ମନ୍ତ୍ରୀ-ନନ୍ଦନ ମଧୁକର—ସଖୀଠାରୁ ଏହି କୁମାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣିବା ପରେ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଅସ୍ୱସ୍ତି—ରାଣୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସଖୀଦ୍ୱାରା କୁମାରୀର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାପନ—ରାଣୀ ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର କରିବା କଥା କହନ୍ତେ ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ମତ ଓ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଆୟୋଜନ ।

୭ମ ସ୍କନ୍ଧ... ୩୪

ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ନୟସାଗରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟମ୍ବର ବ୍ୟବସ୍ଥା—ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଦୂତ ପ୍ରେରଣ ଓ ରାଜଧାନୀ ମଣ୍ଡନ—ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ।

୮ମ ସ୍କନ୍ଧ... ୪୦

ଦୂତମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଂବାଦ ପ୍ରଦାନ—କାଶୀରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ବା ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼—ସଙ୍ଗୀ ବିକଟବାହୁଙ୍କର ଦ୍ୱାରର ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରବେଶ ଓ ସ୍ୱୟମ୍ବର ବିଷୟ ନିବେଦନ—କୁମାରୀ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା—ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ହେବ ଜାଣି କୁମାରଙ୍କ ତ୍ୱରିତ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସ୍ଥଳକୁ ଯିବାକୁ ନିବେଦନ—ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପ୍ରଭୃତି ଅତିକ୍ରମ କରି କର୍ଣ୍ଣାଟ ରାଜଧାନୀରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ।

୯ମ ସ୍କନ୍ଧ... ୪୭

ସ୍ୱୟମ୍ବର ବର୍ଣ୍ଣନା—ରାଜାମାନଙ୍କର ମାନସିକ ସ୍ଥିତିର ଶ୍ଳେଷଣ—କୁମାରୀର ସ୍ୱୟମ୍ବର ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ—ସ୍ୱୟମ୍ବର

ଦେଖିବା ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା ଓ ଗନ୍ଧର୍ବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବ୍ୟଗ୍ରତା – ଅଧାସ୍ୱର୍ଗରୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଦର୍ଶନ – ରାଜକୁମାରୀର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ପ୍ରେମିକ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଅଧାସ୍ୱର୍ଗରୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଦେଖି ବିବ୍ରତ ଓ ବିଚଳିତ – ତେଣୁ ଶାନ୍ତ ଓ କାନ୍ତଙ୍କୁ ଅନଙ୍ଗରେଖା ନିକଟକୁ ପ୍ରେରଣ – ପୁଷ୍ପଦନ୍ତଙ୍କୁ ବରଣ କରିବା ଲାଗି ସେ ଦୁହିଙ୍କର ଅନଙ୍ଗରେଖାକୁ ଅନୁରୋଧ – କିନ୍ତୁ "କୁସୁମକେତୁ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ବରଣ କରିବି ନାହିଁ" ବୋଲି କୁମାରୀର ଦୃଢ଼ ଉତ୍ତର ଏ ଉତ୍ତର । ପାଇ ଗନ୍ଧର୍ବ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତର ମହାକ୍ରୋଧ – ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତର କୌଶଳ – ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବର୍ଷା ପବନ କରାଇବାକୁ ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୃତି ଚାରି ମେଘଙ୍କୁ ଆଦେଶ – ଅକାଳ ବୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନରେ ସମସ୍ତ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ – ସ୍ୱୟମ୍ବରବିଧି ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲେହେଁ କାଶୀ ରାଜକୁମାର ପ୍ରତି ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଅତ୍ୟଧିକ ଆକର୍ଷଣ ।

୧୦ମ ଛାନ୍ଦ··· ୫୩

ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଦୁଃଖ—ବିରହ ବେଦନାର ଉପସ୍କର—ଚନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନରେ ବିରହ ବେଦନାର ବୃଦ୍ଧି—ରାଣୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସଖୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଏ ବିରହ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ—ପୁଣି ଥରେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣିବାକୁ ରାଣୀଙ୍କ ମତ ପ୍ରକାଶ—କାଶୀ ରାଜକୁମାର କୁସୁମକେତୁଙ୍କ ପ୍ରତି କୁମାରୀ ଆସକ୍ତ ବୋଲି ରାଣୀଙ୍କ ଉକ୍ତି—କୁସୁମକେତୁ ନିକଟକୁ ଦୂତ ପଠାଇବାକୁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହ ପରାମର୍ଶ—କୁମାରୀର ବାର୍ତ୍ତା ଘେନି ମଧୁକରର କାଶୀରେ ପ୍ରବେଶ—କାଶୀନଗର ବର୍ଣ୍ଣନା—କୁମାରୀକୁ "ଭେଟି ମାଳା ଦେବା ପାଇଁ" ମଧୁକରକୁ ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶ—ମାଳା ପ୍ରଦାନ—

୧୧ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୬୮

କୁସୁମ କେତୁଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣାଟ ଯାତ୍ରା—କର୍ଣ୍ଣାଟରେ ପ୍ରବେଶ-ବିବାହ ଆୟୋଜନ—ବିବାହ ବିଧି ବର୍ଣ୍ଣନା—

୧୨ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୭୭

ନବଦମ୍ପତୀର ମିଳନ ବର୍ଣ୍ଣନା—କେଳିପୁର ବର୍ଣ୍ଣନା—ସଖୀମାନଙ୍କର ହାସ ପରିହାସ ପ୍ରଭୃତି ରତିରଙ୍ଗ—ନିଶା-ଶେଷ—ଅରୁଣୋଦୟ ବର୍ଣ୍ଣନା—

୧୩ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୯୦

ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଏ ଭଳି ରାଜକୁମାର ପ୍ରାପ୍ତିରେ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତର କୂଟ ଚକ୍ରାନ୍ତ—କୁମାରୀର ପୁରକୁ ଗମନ—ତାହାର ଅପୂର୍ବ ମୋହ ଭରିବା ଶକ୍ତିରେ ସମସ୍ତେ ଅଚେତନ—ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ତାହାର ପାଦ ଛୁଇଁବାରୁ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ—ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ପୂର୍ବ-ଜନ୍ମର ପ୍ରେମ ବର୍ଣ୍ଣନା—ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଅସ୍ୱୀକୃତି—ଦୁଃଖରେ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

୧୪ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୯୭

ସଂଧ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା—ନବଦମ୍ପତୀର ପ୍ରେମାଳାପ—ରତିକ୍ରୀଡ଼ା ଶେଷରେ ଉଭୟଙ୍କର ନିଦ୍ରା—ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାରେ ନାୟକକୁ ଆକାଶ ମାର୍ଗରେ ନେଇ ଯାଇ ରତ୍ନକୂଟ ପର୍ବତରେ ଶୁଆଇ ଦେଇ ଚାଲିଯିବା ।

୧୫ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୦୩

ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ପରେ ଅନଙ୍ଗରେଖାର ଦୁଃଖ (ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରିୟତମଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ଗୁଣର ଅନୁସ୍ମରଣ)।

୧୬ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୧୬

ଛଦ୍ମବେଶରେ କୁମାରଙ୍କର ବେଳା ପୁରୀରେ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନର ପ୍ରବେଶ — ବିଚ୍ଛେଦରେ ଅନଙ୍ଗରେଖା ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିବାରୁ ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରବୋଧନା ପ୍ରଦାନ — କିନ୍ତୁ ତାଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ଅନଙ୍ଗରେଖା ପ୍ରକୃତ କଥା ବୁଝି ଧିକ୍କାର ବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା—ସେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବିଳାପ କରିବାରୁ ସଖୀମାନେ ଆସି କାରଣ ପଚାରିବା — ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ତାହାର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେଇଥିବା ସମ୍ବାଦ ପାଇଁ ସେ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖିତ ।

୧୭ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୨୦

ଇନ୍ଦ୍ରକୂଟ ପର୍ବତରେ (କୁସୁମକେତୁ) କୁମାରର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ପରେ ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର — ଅନଙ୍ଗରେଖାର ପ୍ରେମର ଅନୁସ୍ମରଣ ।

୧୮ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୨୬

ବର୍ଷା ଋତୁର ଆଗମନ — କୁସୁମକେତୁର ବିରହ ଓ ପ୍ରିୟାର ଅନୁସ୍ମରଣ ।

୧୯ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୩୬

ଶରତ୍‌କାଳର ବର୍ଣ୍ଣନା—କୁମାରଙ୍କର ବିରହାନୁଚିନ୍ତା— ଶରତ୍ ପରେ ହେମନ୍ତ ଓ ଶିଶିର ଋତୁରେ ବିରହାନୁଚିନ୍ତା ।

୨୦ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୪୩

ବସନ୍ତ ଋତୁର ଆଗମ — ବସନ୍ତର ମନୋରମ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

୨୧ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୪୮

ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳରେ ବିବିଧ ଉପଭୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନା — ଅନଙ୍ଗରେଖାର ବିରହ ଚିନ୍ତାରେ ନାୟକର ନାନା ଅନୁଚିନ୍ତା ଓ ମୂର୍ଚ୍ଛା — ନାରଦଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ଓ ଆଶ୍ୱାସନା ।

୨୨ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୫୫

ନାରଦଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ — ଶଙ୍କର ଅବଗତ ପାଇଁ କୁମାରର ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା — ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ପଦନ୍ତର ପୂର୍ବ ଚରିତ ବିବରଣ — ଯଥା ସମୟରେ କୁବେରଙ୍କ ଅନୁଚର ଆସି ତାଙ୍କୁ ଯଥା ସ୍ଥାନକୁ ନେଇଯିବ କହି ମୁନି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା — ସେହି ଅନୁଚର କିଛି ବାଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁମରକୁ ନେଇ ଉପଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା ପରେ କୁମାର କାଶୀ ନଗରରେ ପହଞ୍ଚିବା ।

୨୩ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୬୩

କୁମାରର ଆଗମନରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନନ୍ଦ — କାନ୍ତ ପ୍ରିୟାକୁ ନ ଦେଖି ତାହାର ଦୁଃଖ — ପ୍ରିୟାର ଅନୁସରଣ — କୁମାରର ରତ୍ନକୂଟରେ ପ୍ରବେଶ — ପର୍ବତ ବର୍ଣ୍ଣନା — ମୁନିଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ସାନ୍ତ୍ୱନାବାକ୍ୟ ପ୍ରଦାନ । ତାହା ଫଳରେ 'ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବା ସୁଯୋଗ ହେବ' କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା ।

୨୪ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୭୧

ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଗମନ — ପ୍ରକୃତିର ବିଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା — ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କର ମିଳନ — ଅନଙ୍ଗରେଖା ନିକଟରେ କୁମାରର ମାନ ଓ ଖେଦ ପ୍ରକାଶ — କୁମାରର ଅନଙ୍ଗରେଖା ପ୍ରତି ଗୂଢ଼ବାଣୀ ଓ ମିଳନ ।

୨୫ଶ ଛାନ୍ଦ··· ୧୭୯

ମିଳନରେ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ — କୁମାର ମୁଖରେ ତାହାର ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା — କିପରି ମିଳନର ମାର୍ଗ ପରିଷ୍କୃତ ହେଲା, ତାହାର ବିବରଣୀ — ମିଳନ ।

ଅନଙ୍ଗ ରେଖା

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ

ଦଶ—ଗୁଜ୍ଜରୀ

ପଢ଼ତାଳ

ଜୟ ଜୟ ନୀଳାଚଳ-ପତି ମୁକୁନ୍ଦ
ଭକ୍ତ-ଜନ-ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୁ ପରମାନନ୍ଦ । ୧ ।
କଳ୍ପବଟ ମଣ୍ଡିତ ଦଗରେ ବିରାଜେ
ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂରତି ଧରି ଦେବାଧିରାଜେ । ୨ ।
ଉଚ୍ଚ ତୁଙ୍ଗ ପ୍ରାସାଦର ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିତ
ଅଗ୍ରେ ବେନି କର ଯୋଡ଼ ପତଙ୍ଗ-ପତି । ୩ ।
ଇନ୍ଦ୍ର-ନୀଳମଣି ଜିଣି ଶୋଭେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ
ବନ୍ଧୁଜୀବବୃନ୍ଦ ଗୃହ୍ଣି ଅଧର ରଙ୍ଗ । ୪ ।
ଜଗତ-ଜନ-ନୟନ-ଚକୋର-ଇନ୍ଦୁ
ଅକଳଙ୍କ ଦୀନ ଜନର ଅହେତୁ ବନ୍ଧୁ । ୫ ।
ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ଶୋଭେ ସେବନ୍ତୀ-ଫୁଲ
ଶ୍ରୀମୁଖକୁ ବେଢ଼ି ସନ୍ଧୁ-ରେଖା ମଞ୍ଜୁଳ । ୬ ।
ଢଳଚ ବାହୁଳ ବେଣୀ ନୟନ କ'ସେ
ଢଳଳ ଜନ-ନୟନ-ମଧୁପ ମୋହେ । ୭ ।

ଟେକ ଛନ୍ଦ ବେଣୀ ଭୃଙ୍ଗ ଭକ୍ତ କାରଣ
ଭବ ଭୟ ଜନେ ଏ ଅପର ଶରଣ । ୮ ।
ନାନାରତ୍ନ-ବେଷ୍ଟିତ-ହୃଦନର ପଦକ
ହୃଦେ ଶୋଭେ ବ୍ରହ୍ମଜାତି-ହୀର-ନାୟକ । ୯ ।
ତଥି ତଳେ ଶୋଭେ ବର ନକ୍ଷତ୍ର-ମାଳ
ନୀଳ ମେଘୁ ଜଳଦ କ ସଲିଳ ଧାର । ୧୦ ।
କୋଟି ବିରୋଚନର ଯେ ତେଜ ଗଞ୍ଜିଲ
ଶ୍ରୀକରେ ସୁଦରଶନ ଚକ୍ର ସାଜଇ । ୧୧ ।
ବାମକରେ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ବିରାଜେ
ଶିଙ୍ଘାନାଦେ ସୁରରିଙ୍କ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ଭାଜେ । ୧୨ ।
ଦକ୍ଷିଣା ତୁଳସୀଙ୍କର ବରସୁ-ଦାମ
ପ୍ରଛପତ୍ର ହୃଦ ଦେଶେ ସୁ-ଅଭିରାମ । ୧୩ ।
କଟୀତଟେ ନିବେଶିତ ପୀତ ଦୁକୂଳ
ତକତେ କି ଘନେ ଶୋଭେ ଚଞ୍ଚଳାମାଳ । ୧୪ ।
ତଥିପରେ ସୁମଣି ମେଖଳା ଲଳିତ
ହେମ କାଞ୍ଚି ଦାମ ତାର୍ ବାର୍ସ ଜାତ । ୧୫ ।
ବାମ ପାଶେ ପ୍ରିୟତମା ସିନ୍ଧୁ-ନନ୍ଦନୀ
ନାଗବଲ୍ଲୀ ଯୋଗ କରେ ହୃଦୟ ରଞ୍ଜନ । ୧୬ ।
ନର ରୂପେ ଉଠି ଛନ୍ତି ଅମର ଗଣ
କେ କରିବ ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବଖାଣ । ୧୭ ।
ଥିରମନେ ମୁନିମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତି
ଅଶେଷ ମହିମାବାର ଲଗାଇଛନ୍ତି । ୧୮ ।
ଯୋଗୀଙ୍କର ମନର ଯେ ସ୍ଥିର ନିଳୟ
ଯହିଁ ନିର୍ମଳ ସମ୍ପଦ ଲଭନ୍ତି ଲୟ । ୧୯ ।
ସେ × × ×
ବାମନ ନିଗମ ବୁଦ୍ଧ କଲ୍କୀ ରୂପରେ । ୨୦ ।

ବସୁନ୍ଧରା ଗୁରୁଭାର କରନ୍ତି ନାଶ
କେବଳ ସେ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ଜନଙ୍କ ବଂଶ । ୨୧ ।
ତାହାଙ୍କ ଚରଣ ରେଣୁ ମସ୍ତକେ ଘେନି
ହୃଦରେ ଚିନ୍ତଇ ମୁହିଁ କମଳାସନା । ୨୨ ।
ପ୍ରସନ୍ନ ମାନସ ମୋରେ ହେଲେ ସେ ଦେବୀ
ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ଚରିତ୍ର ଗୀତେ ବର୍ଣ୍ଣିବି । ୨୩ ।
ଏକ ଦିନେ ସୁରରାଜ ହୋଇ ସୁବେଶ
ବୃନ୍ଦାରକବୃନ୍ଦ ଘେନି ତୋଷମାନସ । ୨୪ ।
ସନ୍ନିଧେ ଅଛନ୍ତି ଦିଗପାଳ ସକଳ
ମଧୁରେ ଗାୟନ କରେ ଗନ୍ଧର୍ବ କୁଳ । ୨୫ ।
ଦିବ୍ୟ ବେଶ ହୋଇ ସର୍ବ ବାରବନିତା
ଏକୁ ଏକ ଅଧିକ ବିଳାସେ ଲଳିତା । ୨୬ ।
ମଦାଳସୀ ମୁଖ ଚାହିଁ ତ୍ରିଦଶ ଈଶ
ଆଜ୍ଞା କଲେ ନୃତ୍ୟରସ ହୋଇ ପ୍ରବେଶ । ୨୭ ।
ପ୍ରଭୁର ଆଦେଶ ଲଭି ସୁନ୍ଦରୀ ବର
ସଖୀଗଣ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଲା ବାହାର । ୨୮ ।
ରଙ୍ଗଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ।
ମଞ୍ଜୀରେ ପ୍ରପଦ ଠୁକି ଆରମ୍ଭ କଲା । ୨୯ ।
ନୟନ ଚଞ୍ଚଳ ଚାହିଁ କରଇ ନୃତ୍ୟ
ମୁନି ମାନେ ମୋହିଲା ସେ ଦେବଙ୍କ ଚିତ୍ତ । ୩୦ ।
ଯନ୍ତ୍ର ଧରିଥିଲା ଅଗ୍ରେ ଗନ୍ଧର୍ବ ବର
ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ବୋଲିଣ ଶଙ୍କର କୁମର । ୩୧ ।
ତାହାଙ୍କ ବଦନେ ରମ୍ଭା ନୟନ ଥିଲା
ନୃତ୍ୟ ରସ ଛାଡ଼ି ତା ଚରଣ ନ ଚଳି । ୩୨ ।
ଦେଖି କୋପେ କହେ ଶଚୀ ନାଥ ବଚନ
ଅବନୀ ମଣ୍ଡଳେ ତୁ ଗୋ ହୁଅ ଜନମ । ୩୩ ।

ଇନ୍ଦ୍ରର ସ୍ତୁତ୍ୟ ବାଣୀ ସଧୀରେ ଶୁଣି
ମଦନେ ସ୍ତନମାନ ହେଲ ତରୁଣୀ । ୩୪ ।
କର ବେନି ଯୋଡ ଷମା କହେ ଉତ୍ତର
ଶାପ ପ୍ରତିକାର କର ସୁର ଈଶ୍ୱର । ୩୫ ।
ଏସନ ବଚଉ ତାର ଗୃହୁଁ ସୁରେଶ
ହସି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ହୋଇ ତୋଷମାନସ । ୩୬ ।
ପଞ୍ଚବିଂଶ ବରଷ ରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଥିବୁ
ନୃପ ସୁତ ସଙ୍ଗ ଲଭି ଏଠେ ଆସିବୁ । ୩୭ ।
କର୍ଣ୍ଣାଟ ଦେଶର ରାଜା ବକ୍ରମବାହୁ
ରବିତଳେ ଛବୀ ଏକା ଅଟଇ ସେହୁ । ୩୮ ।
ରତ୍ନାବତୀ ବୋଲି ତାର ପଟ୍ଟ ମହିଷୀ
ତାର କୋଳେ ଜାତ ଯାଇଁ ହୁଅ ସୁକେଶୀ । ୩୯ ।
ଏତେ କହି ଶକ୍ର ତହୁଁ କଲେ ଗମନ
ଚିନ୍ତା ଭରେ ବାମା ମିଲେ ନିଜ ଭବନ । ୪୦ ।
ସେ ସମୟେ ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ଅଦ୍ୟ ଛନ୍ଦ
ରସିକ ଜନର ହେ·········ଗୃହ । ୪୧ ।
ମାଲାଦ୍ରନାୟକ ବେନି ଚରଣ ଧାୟି
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଏ ରସ କହୁ । ୪୨ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କେଦାର

ଚକ୍ରକେଳି ବାଣୀରେ ଗାଇବ

ଶୁଣ ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ସୁଜନ
ରାଜ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣାଟ ବୋଲି ବିଦ୍ୟମାନ । ୧ ।
ତହିଁ 'ବିକ୍ରମବାହୁ' ନୃପବର
ନାକ-ଲୋକହିଁ ନୁହେଁ ସମ ତାର । ୨ ।
ବଳେ ଅକଳିତ ତାର ପଦାତି
ଶୂର ଲକ୍ଷ ଅଛନ୍ତି ତା ମତ୍ତଦନ୍ତୀ । ୩ ।
ଏକ ଲକ୍ଷ ବରିଷ ରଥୁ ବୀର
ଦଶ ବୃନ୍ଦ ସ୍ୱଜାତ ହୟବୀର । ୪ ।
ତାର ବିପକ୍ଷରେ ଯେତେ ରାଜନ
ରାଜ୍ୟ ଛେଡ଼ି ପଶିଲେ ସେ କାନନ । ୫ ।
ପୁର ରତନ ଭଣ୍ଡାର ଦେଇଣ
ଅଶ୍ରେ କର ରହୁଛନ୍ତି ଭେ ପୁଣ । ୬ ।
ତାର ତେଜରେ ଲଜ୍ଜିତ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ
ଅହିବର ସମାନ ଭୁଜଦଣ୍ଡ । ୭ ।
ତାର ଯେଣୁ ସମ ନାହିଁ କ୍ଷିତିରେ
ଶୁହିଁ କୁସୁମ ଶର ଲଜ୍ଜା ଧରେ । ୮ ।
ଧଇର୍ଯ୍ୟରେ ମେରୁ ଗିରି ସୋଦର
ଗମ୍ଭୀରତାରେ ଜିତ ରତ୍ନାକର । ୯ ।
ତାର ନଗର କି ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିମା
ଶୂର ପାଟ୍ଟଣେ ଅଗମ ସୁଷମା । ୧୦ ।

ଚଉଦଗେ ପରଖା ବଳୟିତ
ଜଳ ତରଙ୍ଗରେ ଅଛି ଶୋଭିତ । ୧୧ ।
ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଘଟିତ ପ୍ରାକାର
ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତେ ସୁଲକ୍ଷିତ ଗୋପୁର । ୧୨ ।
ମତ୍ତଗଜ ଘନଦ୍ୱାନ ଆସ୍ୟରେ
ଦ୍ୱାର ପାଶ ଝରଣ ନିରନ୍ତରେ । ୧୩ ।
ଗଜବନ୍ଧା ଫେର ତଥି ପାଶରେ
ଯନ୍ତ୍ର କାଣ୍ଡ ଧ୍ୱନିତ ନିରନ୍ତରେ । ୧୪ ।
ନୀଳମଣିରେ କାଙ୍ଗୁଲ୍ଲ ନିର୍ମିତ
ଚିହ୍ନ ଧ୍ୱଜମାନଙ୍କରେ ସଜ୍ଜିତ । ୧୫ ।
ମନ୍ତ୍ରୀ ନାମ ତାର 'ନୟସାଗର'
ସୁର ଗୁରୁ ସମ ବୁଦ୍ଧି ଚାତୁର । ୧୬ ।
ଏକ ଦିନେ ସେ ଛାମୁରେ ନୃପର
ଜଣାଇଲା ହୋଇ ନତକନ୍ଧର । ୧୭ ।
ଦେବ ! ଶୁଣିବା ହୋଉ ସାବଧାନ
ଆସିଅଛନ୍ତି ଏକ ତପୋଧନ । ୧୮ ।
ଆଜ୍ଞା ହୋଇଲେ ଛାମୁକୁ ଆସିବେ
କ କ ହୃଦୋପମବାଣୀ ଭାଷିବେ । ୧୯ ।
ଶୁଣି ନୃପବର ଦେଲେ ଆଦେଶ
ମୁନିବରଙ୍କୁ ବେଗେ ଘେନଆସ । ୨୦ ।
ଆଜ୍ଞା ପାଇ ପ୍ରତିହାରୀ ଚଳିଲା
ରାଜା ସମୀପେ ଆଣି ବେଗେ କଲା । ୨୧ ।
ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜି ରାଜନ
କହେ ଦିବ୍ୟ ଆସନେ ବସାଇଣ । ୨୨ ।
କ ସକାଶେ ମୋ ପୁରେ ଆଗମନ
ଆଜ୍ଞା ହେଉ ମୋରେ କୃପା ବଚନ । ୨୩ ।

ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ଚେହ୍ଲୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେଖା
ବାବୁ ସକଳ ଗୁଣେ ତୁମ୍ଭେ ଦକ୍ଷ । ୨୪ ।
ତୁମ୍ଭ ପଞ୍ଚମହିଷୀ ରତ୍ନାବତୀ
ତାର ଜାତ ହେବ ଏକ ଦୁହିତା । ୨୫ ।
ମଦାଳସା ନାମେଣ ଅପସରା
ଇନ୍ଦ୍ରଶାପୁ ଜନ୍ମିବ ତୋର ପୁରା । ୨୬ ।
କାହାକୁ ହିଁ ତୁ ବର ନ କରିବୁ
ସ୍ୱୟମ୍ବର କରିଣ ବିଭା ଦେବୁ । ୨୭ ।
ଯେତେକ ବୋଲିଣ ମୁନି ସୁମନ୍ତ
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନେ ଚଳିଲେ ସୁର ଲୋକ । ୨୮ ।
ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚକିତ ହୋଇଲେ
ପଞ୍ଚମହିଷୀକୁ ସବୁ କହିଲେ । ୨୯ ।
ତାର ସାତଶ ପଞ୍ଚାଶ ଯୁବତୀ
ତହିଁ ପ୍ରିୟତମା ସେ ରତ୍ନାବତୀ । ୩୦ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଦନୀ କୋକିଳବଚନୀ
ପୀନସ୍ତନୀ ଖଞ୍ଜରୀଟନୟନୀ । ୩୧ ।
ଗୁରୁ ନିତମ୍ବ ବିମ୍ବ ମଧ କ୍ଷୀଣ
କାମ ନଦୀ ପୁଲିନ ତା ଜଘନ । ୩୨ ।
ମାର ହେମ ଉଲଟ ରମ୍ଭାତରୁ
ହେଲେ ନିନ୍ଦଇ ଗୁରୁ ବେନି ଊରୁ । ୩୩ ।
ସେହୁ କନକ କେତକୀର ଜ୍ୟୋତ ।
ଗର୍ଭାଧାନେ ସେ କେତକୀର କାନ୍ତି । ୩୪ ।
ପୁଣ୍ଡରୀକ ବେନି କୋଷ ଉପରେ
ମଧୁକର ରହିଛନ୍ତି କି ନିର୍ଭରେ । ୩୫ ।
ଚିକୁର ଏମନ ପ୍ରାପ୍ତ ଶୋହିଲା
ଅଙ୍ଗ ବିଗୁର ମନକୁ ଭଜିଲା । ୩୬ ।

ରାଣୀ ସହଜେ ମନ୍ଥରଗମନୀ
ଗର୍ଭ ଭରେ ସେ ଅତି ଅଳସିଣୀ । ୩୭ ।
ଏମନ୍ତ ତାର ନବ ମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଦଶମେ ପ୍ରବେଶେ କନ୍ୟା ଜନମ । ୩୮ ।
ମାସ କାର୍ତ୍ତିକ ଦଶମୀ ରଜନୀ
ମେଷ ଲଗ୍ନେ ଜାତ ଜଗମୋହିନୀ । ୩୯ ।
ଲଗ୍ନ ସଙ୍ଗତେ ଅଛି ଦ୍ୱିଜରାଜ
ଏଥି ଚତୁର୍ଥେ ତମ ସୁରଗୁରୁ । ୪୦ ।
ରାହୁରାଜ ବଧୂ ସୁତ ତପୁରେ
ଭୃଗୁ ନନ୍ଦନ ଶଳସ୍ୟେ ଅସ୍ତରେ । ୪୧ ।
ଦଶମେ ତ ଭୂମିସୁତ ପ୍ରକାଶ
ଯେକାଦଶେ ରବି ବଂଶାବତଂସ । ୪୨ ।
ଯେତୁ ସମସ୍ତେ ମିଳି ବହୁ × ×
ଦେହୁଛନ୍ତି ଏ ମହାରାଜ ଯୋଗ ।୪୩ ।
ରାଜା ଗ୍ରହରେ କହେ ମୃଦୁସ୍ୱର
ଦେବ ଜାତହୋୟେ ଏକ ଦୁଲାଲୀ । ୪୪ ।
ଶୁଣି ନୃପତିର ଅତି ଆନନ୍ଦ
କ ଯେ ଉଦଧି ଲଭେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ୪୫ ।
ହାଟ ପେଣ୍ଠ ଭଣ୍ଡାର ପୁର ଦେଲେ
ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ନାନା ଦାନ ଦେଲେ । ୪୬ ।
ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଦେଲେ ଗଜ ବୃନ୍ଦ
କେତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ସେ ପୁର ଆନନ୍ଦ । ୪୭ ।
କ୍ଷେମ କୁମ୍ଭ ଥୋଇଲେ ଦ୍ୱାରପାଳ
ବୃନ୍ତସହ ଉପରେ ନାରିକେଳ । ୪୮ ।
ମଣିମୟ ତୋରଣ ସ୍ତମ୍ଭ ରାଜେ
ବନ୍ଦକୋଳି ପ୍ରବାଳ ଛନ୍ଦ ରାଜେ । ୪୯ ।

ମୃଦଙ୍ଗ ବାଜା ବହୁ ବିଧ ବାଦ୍ୟ
ଘରେ ଶାରଙ୍ଗ ଭେରୀ ମହାନାଦ । ୫୦ ।
ଝୀନ ଚେନ୍ଦ୍ର ଚପଳ ଝଡ଼ନ୍ତି ।
ସ୍ତମ୍ଭାଙ୍କର ଘଣ୍ଟି ମାଳା ଶୋଭନ୍ତି । ୫୧ ।
ଗବ୍ଧ ଅଛନ୍ତି ନୀଳଚନ୍ଦ୍ରାତପ
ଚାଶେ ମୋତି ମାଳା ତାର ଝଳାଏ । ୫୨ ।
ମଧ୍ୟେ ବିସ୍ତଙ୍କ ବିଶଦ ସୁନ୍ଦର
ନଭ ଅଙ୍ଗେ କି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର । ୫୩ ।
ଶେଷ ହୋଇଲା ଛବିଶ ଦିବସ
ମନ୍ତ୍ରୀ ଡାକ ନୃପ ଦେଲେ ଆଦେଶ । ୫୪ ।
ସୁତା ନାମକରଣ ବିଧି କର
ବେଗେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସର୍ବ ଘର । ୫୫ ।
ନୃପ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ନଗ୍ରସାଗର
ପୁର ମଣ୍ଡିଲା ବିବିଧ ପ୍ରକାର । ୫୬ ।
ରଜ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ହେମ କନ୍ୟା ସ୍ତମ୍ଭ
ପୁର ମଧ୍ୟେ କଲା ତାର ଆରମ୍ଭ । ୫୭ ।
ତହିଁ ଉପରେ ଶୋଭେ ମୋତି ଝଁସ
ନୀଳ ମେଘେ କି ଉଦେ ଏକ ଛାସ୍ତ । ୫୮ ।
ମଣିମୟ ପଲଙ୍କ ଶୋହୁ ଅଛି
ହେମ ଶିକଳା ରେଖା ଯା ହେଉଛି । ୫୯ ।
ତହିଁ ଉପରେ ଜେମାକୁ ଶୁଆଇ
ନାରୀ ଅଛନ୍ତି ଗୃହପାଶେ ରହି । ୬୦ ।
ଦ୍ୱିଜବରେ ବନ୍ଦାପନା ସାରିଲେ
ନାମ 'ଅନଙ୍ଗ ରେଖା' ବୋଲି ଦେଲେ । ୬୧ ।
ସର୍ବେ ନାରୀ ଧରିଛନ୍ତି ଗୃହର
ହୁଳୁପଡନ ଶୋଭଇ ବାହାର । ୬୨ ।

ହେମନ୍ତରେ ଯେତେ ଶୁଦ୍ଧି ବିଧାନ
ଷାଠି ବାହାରେ ପ୍ରବେଶ ସ୍ୱଜନ ।୬୩।
ମାତାମାନେ ବନ୍ଦାପନା କରିଲେ
ନେଇ ବଟଶ୍ରୀ ଉଦରେ ରଖିଲେ ।୬୪।
ଦିନୁ ଦିନ ବଢ଼ିଲା ଏଣୀଦୃଶୀ
ଯେହ୍ନେ ବିଶଦ ପକ୍ଷେ ଶୋଭେ ଶଶୀ ।୬୫।
ବାଲ୍ୟକାଳେ ଯେତେକ ଲୀଳାମାନ
ସଖୀଗଣ ଦେନ କଲା ବିଧାନ ।୬୬।
ନବ ବରଷ ଏହୁ ରୂପେ ଗଲା
ଦଶ ବରଷ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ।୬୭।
ବେନ ଛନ୍ଦେ ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ଗୀତ
ହେତୁ ମୋହର ପ୍ରେମୀଜନ ଚିତ୍ତ ।୬୮।
ବଠ ପୁଠେ ଯେ ଦୁଲୟୁରେ ଥିଲେ
ତାଙ୍କ ମାରକଣ୍ଡ ଗର୍ଭେ ଟଇଲେ ।୬୯।
ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ଥାଉ ଚିତ୍ତ
ଭଜେ ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଏ ଗୀତ ।୭୦।

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ମାଳବ

'ଉଷା' ଦ୍ୱିତୀୟ ଛାନ୍ଦ ବାଣୀରେ ଗାଇବ

ହେମନ୍ତରେ ଗଲା ତହୁଁ କେତେକ ଦବୟ
ଅଙ୍କୁରତ କୁଚ ଯୁଗ ହୋଇଲା ପ୍ରବେଶ । ୧ ।
ଚରଣ ଚଞ୍ଚଳତାର ଲୋଚନକୁ ଦେଲା
ଈଷିତ ହାସ ବଦନେ ନପାକୁ ଲଭିଲା । ୨ ।
ସଖିଗଣ ମଧ୍ୟେ ଯଣେ ହୁଅଇ ବାହାର
ବସନ କାଢ଼ିଣ ସଗୀ ଦେଖଇ ଶରୀର । ୩ ।
ପୁଣି ହିଁ କୁଚ ଯୁଗଲେ ଅମ୍ବର ଦଅଇ
ମଦନ ଭଣ୍ଡାର ଲଭି ଆନନ୍ଦ ହୁଅଇ । ୪ ।
ନୀଳ କୁଟିଳ ମୃଦୁଳ ଚିକ୍କଣ ଚିକୁର
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶଶୀ ସଦୃଶ ଲଲାଟପଟ ତାର । ୫ ।
ବଦନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶାଙ୍କ ନୟନ ଚକୋର
ଭ୍ରୂଲତା ମଦନ ଧନୁ ଅପାଙ୍ଗ ତାହାର । ୬ ।
ନାସିକା ତିଳ ପୁଷ୍ପହିଁ ମଦନ ଭାରତୀ
ଯେହ୍ନା ଘେନ ନିଲୋକ କିଣିଲା କାମରଥୀ । ୭ ।
ପକ୍ୱ ବିମ୍ବ ଆକାରଣ ଅଧରେ ରୁଚିର
ତଥି ଲୋଭେ ଆଶେ କି ରହୁଛି ଶୁକବର । ୮ ।
ରୁଚିର ଗଣ୍ଡ ଯୁଗଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭନ
ଶମ୍ବରଅରାତି କେଳି ମୁକୁର ଗଞ୍ଜନ । ୯ ।
ବେଣୀ ପାଶେ ମୋହଶତ୍ରୁ ପାଶ କି ରଚିଛି
ଯୁବାଜନ ମନ ମୃଗ ଈପ୍ସିତେ ବାନ୍ଧିଛି । ୧୦ ।

ମାରୁତ କାନ୍ତଳ ତାର କମ୍ପ କମ୍ପୁ ଥିଲା
ରମଣୀଭ କଣ୍ଠ ଭବ ବନ୍ଧୁତା ବହେଲା । ୧୧ ।
ସଙ୍ଗତ ଦୂର ନଥାଇଲା ତଥି ମଧ୍ୟ ନେଇ
ଶୁଣି ତ୍ରିପୁରାରି ପୀତାମ୍ବର ନହେବ ମୋହ । ୧୨ ।
ଲାବଣ୍ୟର ତରଙ୍ଗ ××ଭୁଲ ବେନି
× × × × ବେଣ୍ଟୁପଣି । ୧୩ ।
ଦନୁ ଦନୁ ଟେବନି କୁଚ ଉଚ୍ଛଭାବ ଗୃହ
ସଖୀଙ୍କ ସନ୍ତୁଖେ ମୁଖେ ବସନ ଦଅଇ । ୧୪ ।
କେଶଗ୍ରୀମଧ୍ୟ ଛୁଉର ଦିଶିଲା ତା କଟି
ଯହିଁ ରଚିଛି ଜଳଧ ଦର୍ପଣ ନେତ୍ର ଧଟୀ
ମନୋହରତର ତାର ତ୍ରିବଳୀ ପ୍ରକାଶ
କି ଏ କାମ ନାଭି କୂପ ସୋପାନ ବିଶେଷ । ୧୬ ।
ତଥିପରେ ରୋମରାଜି କଳିକା ବଢ଼ିଲା
ନିତମ୍ବ ବିମ୍ବ××ବିସ୍ତର ନେଲା । ୧୭ ।
ଜଘନ ମଣ୍ଡଳ କାମ ଯଜ୍ଞ ବେଦୀ ଜାଣି
ପାର ବେନି ପାଶେ ଊରୁ ରମ୍ଭା ତରୁମଣି । ୧୮ ।
ଗଣ୍ଠି ଶିରା ନ ଦିଶଇ ବଳିଣ ସୁନ୍ଦର
ତାମରସ ସଦୃଶ ଚୁଣର ପାଦ ଦ୍ୱାର । ୧୯ ।
ଦିନକୁ ଦିନ ସୁନ୍ଦରୀ ଦିଶିଲା ଶୋଭନ
ରାକାତିଥି ଲଭି ଶୋଭେ ଶଶାଙ୍କ ଯେସନ । ୨୦ ।
ସ୍ୱକାନ୍ତେ ବସିଣ ଚକୋରୀଙ୍କୁ ଗୃହେଁ ଥାଇ
ନାସିକା ପୁଡ଼ା ଫୁଲଇ ନୟନ ଢାଳଇ । ୨୧ ।
ସଖୀ ହସି ପଗୃହିଲେ ବସାଇ ତ୍ରିଦିନ
ନୃତ୍ୟ ରସ ଜଗତ୍ତ୍ରେ ଦେଇଥାଇ ଶତ୍ର । ୨୨ ।
ସଖୀଗଣ ସାଙ୍ଗେ ଥିଲେ ହସଇ ଖେଳଇ
ସ୍ୱକାନ୍ତେ ବସିଣ ତାହା ମନେ ଭାବୁଥାଇ । ୨୩ ।

ଆଉ ଉପମାନଙ୍କରେ ମନ ତା ରସିଲା
ବାଲ୍ୟକାଳ ଲୀଳାମାନଙ୍କୁ ସେ ପାସୋରିଲା । ୨୪ ।
ଲାବଣ୍ୟ ବଦନରେ××କରିଥିଲା
ଯୌବନ କେଶରୀ ଗୃହି ଧନ ନେଇଲା ।୨୫ ।
ଉରଜ ଯୁଗ ବଢ଼ିଣ ଦଶିଲା ସୁନ୍ଦର
ହେମପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭ କି ସେ ମଦନ ଶୃଙ୍ଗାର । ୨୬ ।
କି ଅବା ମନ୍ଥା ରଜତ ସଂପୁଟ ସେ ଟେକନ
ହୃଦୟରେ ଧରିଅଛି ନବୀନଯୌବନମାନିନୀ । ୨୭ ।
ତ୍ରିଭୁବନ ଯୁବାଜନ ମୋହ ଅଉଷଧି
ପୂରାଇ କି ନୀଳମଣି ମୁଦ ଦେଲା ବାଧି । ୨୮ ।
କିବା ମାର ଭୟେ ଶମ୍ଭୁ ତ୍ୟଜି ହିମାଳୟ
ବେନି ରୂପେ ରମା ହୃଦେ କଲେ କି ଆଳୟ । ୨୯ ।
ନୟନ ଚକୋରଙ୍କ ଯେତେବ ଏହାକୁ ଦେଖିବେ
ସନକାଦ ମୁନିମାନେ ଦମ୍ଭ କି ରଖିବେ । ୩୦ ।
ଚମକିଲା ହୃଦ ତାର ଜଘନ ଭର୍ମିଲା
ଅରୁଣ ଅଧର ତାର ମଳିନ ଦଶିଲା । ୩୧ ।
ଅଙ୍ଗମାନ ବିକାରକୁ ତାହାର ଭଜିଲା
ମଦନ ମନ୍ଦରେ ପୁଷ୍ପ ବିକାଶ ହୋଇଲା । ୩୨ ।
ମକରନ୍ଦ ଅବନ୍ତକୁ ହୋଇଲା ତାହାର
ଲଭି ଲୋଭଶତ ହେଲା ମଦନ ଭ୍ରମର । ୩୩ ।
ଅନ୍ୟମନ ହୋଇ ବାଳୀ ବସିଛି ଏକାନ୍ତେ
ଦେଖି ସହଚରୀ ଗଣ ମିଳିଲେ ତୁରିତେ । ୩୪ ।
ପଗ୍ରବଳ ଚନ୍ଦ୍ରରେଖା ନାମେ ଏକ ସଜନୀ
କି ଲେ ବୟସ ଭଜିଲୁ ପଙ୍କଜଲୋଚନୀ । ୩୫ ।
ହସି ପଦ୍ମମଳା ସଖୀ ବଚନ ବୋଲଇ
ମଦନ କି ତୋର ଅଙ୍ଗ ପଶିଲା ସହି । ୩୬ ।

ବଚନ ବସନ ଦେଖି ଶଶିରେଖା ସଖୀ
ବୋଲଇ ସେ ଅମ୍ବର ଉପେଖ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ୩୭ ।
ଶୁଣିଣ ରମଣୀମଣି ଅଧୋମୁଖ ହେଲା
ପ୍ରିୟ ସଜନୀମାନଙ୍କୁ ନୟନେ ଚାହିଁଲା । ୩୮ ।
ହେମନ୍ତ ଦେଖିଣ 'ଚନ୍ଦ୍ରକଳା' ଚଳିଗଲା
ପଞ୍ଚମଦ୍ୱାରୀ ସ୍ଥମ୍ଭରେ ଯାଇଁ ଜଣାଇଲା । ୩୯ ।
ପୁତ୍ରବତୀ ହୋଇଲା ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ଜେମା
ଶୁଣିଣ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ ନୃପ ପ୍ରିୟତମା । ୪୦ ।
କର୍ପୂରର ରଙ୍ଗକୁ କୁସୁମ ସଙ୍ଗେ ଗୋଳି
ମଗମଗ ହୁଅନ୍ତି ସେ ଅନ୍ତଃପୁର ବାଳୀ । ୪୧ ।
ବାଜିଲା ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ ବିବିଧ ନିଶାନ
ଭେରୀ ପଖାଉଜ ସେ ଶବଦ ଅତି ଟାଣ । ୪୨ ।
ଶତ ଶତ ଶଙ୍ଖ ଯେ ମହୁରୀ କରେ ଧ୍ୱନି
ହୁଳ ହୁଳି ଶବଦରେ ପୂରିଲା ମେଦିନୀ । ୪୩ ।
ଦିବ୍ୟ ତଣ୍ଡୁଳ ଦେଇଣ ଅନ୍ତଃପୁରୁ ନାରୀ
ଗୃହ ଗଣ୍ଡି ପାଶରେ ପୋତିଲେ ଛାଣ୍ଡ୍ର ଗୃହ । ୪୪ ।
ଦିବ୍ୟରତ୍ନ ଦୀପାବଳି ଅଛନ୍ତି ଗୃହପାଶେ
କନ୍ଦର୍ପ ବନ୍ଦୀଶାଳର ରଖୁଆଳ କି ସେ । ୪୫ ।
ନାନାବେଶ କରି ରଙ୍ଗ ପଟିମା ପିନ୍ଧାଇ
ରମଣୀ ରତ୍ନକୁ ମଧ୍ୟେ ବସାଇଲେ ନେଇ । ୪୬ ।
ସାତ ଦିନ ଯାଏ ସୂମା ମନ୍ଦିରେ ରହିଲା
ନୃପ ଜେମା ହୋଇ ଯେତେ ଦୁଃଖ ସେ ଲଭିଲା । ୪୭ ।
ଲଳନା ଦେବୀ ବୋଲଇ ଅଙ୍ଗ ଦେବ ହର
ଆଛନ୍ତି ମୁଁ ତୋହର ଯେ ସେ ଉଚିତ ବର । ୪୮ ।
ଯେସନ ସାରଣା ଯନ୍ତୁଁ ମନେ ବଳାଇଲା
ରଜନୀ ଶେଷରେ ତେଣୁ ସ୍ଥାନକୁ ଛାଡିଲା । ୪୯ ।

କୁଙ୍କୁମ କସ୍ତୁରୀ ଯେ ଅର୍ପେଲା ଘଣ୍ଟୀ ସେନ
ସୁବାସିତେ ଜଟିଳ କେଶ ଧୂଅନ୍ତି କାମିନୀ । ୫୦ ।
ଶ୍ରୀଃଙ୍କେ ପୋଷ୍ଟୁଣ ପୀତ ପଟନ ପିନ୍ଧାନ୍ତି
···କୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦଅଇଁ ପୁରକୁ ନିଅନ୍ତି । ୫୧ ।
ବଚନ ଆସନେ ବସାଇଣ କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ
ଦୁର୍ବାକ୍ଷତ ଚନ୍ଦନ ମାଳାମାନେ ଯେ ବନ୍ଦାନ୍ତି । ୫୨ ।
ହୁଳହୁଳି ଗୀତ ଗାଇ କେହୁ କରେ ନୃତ୍ୟ
ବନ୍ଦାପନା ସାରି ନାରୀ ଚଳିଲେ ତୁରିତ । ୫୩ ।
ନୃପପାଶେ ପ୍ରବେଶ ସକଳ ମହାଦେଈ
ସଖୀକୁଳେ ରହିଲେ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ୫୪ ।
ଯାଗ ଶେଷେ ପ୍ରବେଶ କହାଇଲେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ
ଦେଖି ଅବନ୍ତୀ ନରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ । ୫୫ ।
× × × × ×
ଅପଣେ ଘଟିତ ହୋଇ ମିଳାଇଲେ ବଙ୍ଗେ । ୫୬ ।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

ଧଣ—ମଙ୍ଗଳ ଧନାଶ୍ରୀ

ତାଳ—ଚପକା

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ । ପ୍ରବେଶ ଋତୁରାଜନ
ଭୁବନମୋହନ ହେତୁ । ଅନଙ୍ଗ ବିଜୟ କେତୁ । ୧ ।
ପଲ୍ଲବିଲେ ବନରାଜି । ବିବିଧ କୁସୁମ ସାଜି ।
ତରୁ ଅଚ୍ଛାଦିତ ଲତା । ଅନୁରାଗୀ କି ବନିତା । ୨ ।
ଝଙ୍କାରେ ଅଳି ଉଲ୍ଲୋଳ । ମକରନ୍ଦ ପାନେ ଭୋଳ
ବିରହ ବିପିନ ଦାବ । ବିଳାସୀର କରେ ଦ୍ରାବ । ୩ ।
ମଳୟଗିରି ପବନ । ଧୀରେ କରେ ଆଗମନ
ଯବା ଧୂତ ଲତାମାନ । ଯେଣେ ହେଲେ କମ୍ପମାନ ।୪।
ଯହିଁ ଯୋଗୀ ଯୋଗ ଭଙ୍ଗ । କରନ୍ତି ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗ
ନବୀନ ମତ୍ତ କୁରଙ୍ଗ । ପରସ୍ପରେ କରେ ରଙ୍ଗ । ୫ ।
ତାହିଁ ସଖୀଗଣେ ବାଳା । ଦେଖି କାନନର ଲୀଳା
ଶିଶିର ବୃନ୍ଦ ବିରତ । ହୋଇଲେ ସଖେଦଚିତ୍ତ । ୬ ।
କେବଣି ନବ ଯୁବତୀ । ନ ଲଭନ୍ତି ପ୍ରିୟରତି
ଦେଖି ସେ ମଧୁର ରତି । ବିପୁଳ ଚଞ୍ଚଳ ମତି । ୭ ।
ବଜନୀ ନବ କାମିନୀ । ହେଲା ନୟନ ରଞ୍ଜନୀ
ଅମଳଚନ୍ଦ୍ରବଦନୀ । ସମଦ ପିକନାଦିନୀ । ୮ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚନ୍ଦ୍ରକାଚ୍ଛାଦିନୀ । ଫୁଲ୍ଲକୁମୁଦଗନ୍ଧିନୀ
କୁନ୍ଦ କଳିକାଦଶନ । ମଦନ ମଦରୂପିଣୀ । ୯ ।

ଯାହା ଦେଖି ମୁନି ଜନ । ହେଲେ ଚଳିତମନ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରସ ଶନ୍ତ୍ରା । କରନ୍ତୁ ଯୁବା ଦନତା ।୧୦।
ଚରଲ ସକଳ ଜୀବ । ହୃଦେ ଦେଖି ରସ ଭାବ
ପ୍ରମାଦ ଧ୍ୱନି କରନ୍ତି । ମିଥୁନେ ସୁଖ ଇଛନ୍ତି ।୧୧।
ଯେସନ ସମୟ ଦେଖି । କୁତୂହଳେ ଶଶିମୁଖୀ ।
ବୋଲଇ ଶୁଣଲୋ ସଖି ! । ଯିବା ଉପବନ ଦେଖି ।୧୨।
ରତ୍ନନାୟକ ପୂଜିବା । ପ୍ରସନ୍ନେ ବର ମାଗିବା ।
କହିବା ବନ୍ଧୁ ବିନୟ । ଯେତଣେ ସେ ହେବେ ସଦୟ ।
ଶୁଣି ସହଚରୀ ଜନେ । ଆନନ୍ଦ ଲଭିଲେ ମନେ
ବୋଲନ୍ତି ଅସ ଗୋ ମାୟେ । ସଧୀରେ କର ବିଜୟେ ।୧୪।
ତୋର ଉପବନ ସ୍ଥଳୀ । ହେଉ ହେ ଧବଳଶାଳୀ
ଚରଣ ରେଣୁ ତୋ ଲାଗି । ହେଉ ଅତି ବଡ଼ଭାଗୀ ।୧୫।
ଏତେ କହି ସଖୀ ଜନେ । ଚଳିଲେ ହରଷ ମନେ ।
ମୁଖ ଦମ୍ଭାପଣ କରି । ଯେତଣେ ତା ହୃଦୟହାସୀ ।୧୬।
ବେଢ଼ି ଗୁରୁ ପାଶେ ବସି । ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ଗୁରୁ ଚେଷୀ
ଯେସନ ସରଗ ଶଶୀ । ତାରା ବୃନ୍ଦେ ଶୋଭାଦଶି ।୧୭।
କାହାର କରେ ଚାମର । କେହୁ ଦେନି ଛୁଟି ମୁକୁର ।
ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଅଲଟ ଧରି । ଖଟିଛନ୍ତି ପରିବାରି ।୧୮।
କେହୁ ପଦ୍ମଣ୍ଡ ମଣାଇ । କର୍ପୂର ରଜ ସିଞ୍ଚଇ
ସଖୀ କରେ କର ଦେଇ । ସଧୀରେ ବାଲା ଚଳଇ ।୧୯।
ଦେଖିଲା ଆଶ୍ରମ ଛବି । ରବିତାପ ଉମ ରତ୍ନ (?)
ଧରଣୀ ବିଟପୀ ପତ୍ର । କସ ବର୍ଣ୍ଣିମ ତା କତ୍ର ।୨୦।
ମଧ୍ୟ ମରକତ ବେଦୀ । କରେ ସେ ଆଶ୍ରମ ଭେଦି
ଅନ୍ୟ ଆଲୋକ ନ ଛେ । ବିରହୀ ହୃଦୟ ଖେଦ ।୨୧।
ବସିଲେ ତହିଁ ହରଷେ । ନିର୍ମଳ ଆକାଶ ଦେଶେ ।
ପୌର୍ଣ୍ଣମୀଚନ୍ଦ୍ରମା କ ସେ । ସେସନ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶେ ।୨୨।

ଗନ୍ଧକୁସୁମ ଆମୋଦେ । ଧୂପଦୀପ ନଈବେଦ୍ୟ ।
ରତ୍ନପାତ୍ର ରୂପ ଲେଖି । ପୂଜିଲେ ସହୃଦେ ସଖୀ ।୨୩।
ଚରଣେ ତାଙ୍କର ପଡ଼ି । କହେ ବେନି କର ଯୋଡ଼ି ।
ଆଜହୁଁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ଦାସୀ । ଧ୍ୟାଇବ ମୋରେ ସନ୍ତୋଷୀ ।
ଯେସନ ବିଧାନ ସାଧି । ବୋଲଇ ରଙ୍ଗାକୁମାରୀ ।
ଦେଖି ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ । ଉଦ୍ୟାନ ଯେ ମନୋହାରୀ ।
ତରୁଣ ଏ ତରୁ ଶୋଭା । ଯହିଁ ନେତ୍ର-ଚିତ୍ତଲୋଭା
ନନ୍ଦନବନର ଆଭା । ନଭେ ଯହିଁ ରବି ପ୍ରଭା । ୨୬ ।
ତାଳ ତମାଳ ସରଳ । ପିପ୍ପଳ ସାଳ ରସାଳ ।
ପୂଗ ପୁନ୍ନାଗ ଜମ୍ବୀର । ପନସ ଧାତ୍ରୀ ମାଲୂର । ୨୭ ।
ନାରିକେଳ ଦେବଦାରୁ । ବର ଚନ୍ଦନ ଅଗୁରୁ
କଦଳୀ କଦଳୀ ତରୁ । ଫଳ ଭରେ ଅତି ଗୁରୁ ।୨୮।
ଅଶୋକ ଚମ୍ପକ କୁନ୍ଦ । ମଲ୍ଲୀ ଯାତୀ ଯୂଥିବୃନ୍ଦ ।
ନାଗେଶ୍ୱର କରବୀର । ମାଧବୀ ବେଣୀ ମନ୍ଦାର ।୨୯।
ମାଳତୀ ସେବତୀ ଗଣ । ପାଟଳି ନିଆଳୀ ବଣ ।
କୁବଅନା କୁରୁବକ । କେତକୀ ନୀପ କେତକ ।୩୦।
ମହୀରେ ଲୋଟନ୍ତି ତରୁ । ଫଳଫୁଲେ ଶାଖାଗୁରୁ ।
କ ସେ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ଶିର । ଆଗମ ଜାଣି କାମର । ୩୧ ।
ପୁଷ୍ପିତ କୁଞ୍ଜ କୁଟୀର । ଅନଙ୍ଗ କେଳିମନ୍ଦିର
ଯହିଁ ଅନ୍ତର ତିମିର । ଦୂରକର ଅଗୋଚର । ୩୨ ।
ଆଗ୍ରମ ଗ୍ରମା ସମାନ । ମତ୍ତ ଖଞ୍ଜନ ନୟନ
ତମାଳ ଗୁଚ୍ଛ ଚିକୁର । ନବ ପ୍ରବାଳ ଅଧର । ୩୩ ।
ଭୃଙ୍ଗ ଶ୍ରେଣୀ ଲଳିତ । ଦରନ୍ତ୍ର ସକଳ ଚିତ୍ତ
ଲତା ଭୁଜ ସମଜାଣି । ନବୀନ ପଲ୍ଲବ ପାଣି । ୩୪ ।
କରବୀର କଟିକୂଳ । ଜାଣ ତାଙ୍କର ଜଙ୍ଘାଳ
ଶ୍ରୀଫଳ ଉରଜ ଜାଣି । ନବୀନ ପଲ୍ଲବ ବାଣୀ (?) ୩୫ ।

ମୁନି ଜନ ମନ ପାଶୀ । ନୟନ ଆନନ୍ଦ ରାଶି
ବିରହୀ ହୃଦୟ ତ୍ରାସୀ । ଦେଖନ୍ତି ଅନଙ୍ଗ ଗ୍ରାସି ।୩୬।
ଧୀରେ ବହଇ ସମୀର । ମକରନ୍ଦ ମଦ ଘେର
କୁସୁମିତ ଲତାମାନ । କଢ଼େ ଦର କମ୍ପମାନ ।୩୭।
ବିଦ୍ରୁମରେ ଫଳଡାଳ । ଶୋଭିତ ସକଳ ମୂଳ
ପ୍ରସରେ ସମୀର ଝର । ହେମ ସରଣି ରୁଚିର ।୩୮।
ନବୀନ ପ୍ରସୂନ ଲତା । ତରୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଲତା
ମଞ୍ଜୁ ମଧୁକର କୁଞ୍ଜେ । ବିରହୀ ହୃଦୟ ଗଞ୍ଜେ ।୩୯।
କେବଳ ଲତା ବନିତା । ସ୍ତବକ ମୁଖେ ବନତା
ପଲ୍ଲବ ପାଣେ କମ୍ପିତା । ତେଜେ ମଧୁ ଅଶ୍ରୁ ଲତା ।୪୦।
ଆବେଗ ଭୃଙ୍ଗ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ । ଝଙ୍କାର ଗୁଞ୍ଜୁ କରଇ
ଗୁନ୍ଥି ଅଳି କୁଳ ମାଳା । କରୁଛନ୍ତି ବିବିଧ ଲୀଳା ।୪୧।
କୁସୁମ ଗର୍ଭେ ପଶନ୍ତି । ମଧୁର ରବ କରନ୍ତି
ପୁଷ୍ପରୁ ବାହାର ନହୋଇ । କେହୁ ରାମାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ।୪୨।
ମଞ୍ଜୁ ଭରେ କେହୁ ଉଡ଼େ । ମକରନ୍ଦ ପାନେ ଜଡ଼େ
ସହଜ ଗମନ ··· । କୁସୁମ···ପଡ଼େ ।୪୩।
ମଧୁର ସେ ଭାବ ପାଇ । ଅଳି ନଅଳୀ ଗୁହଁଇ
ମଧୁପର ଶୁଣି ତୋଷେ । କନ୍ତ କୁମୁଦରେ ରଷେ ।୪୪।
ସମଦ କେବଣ ଅଳି । ପ୍ରଦନ ରୂପରେ ଢଳି
ସହଚରୀ ସଙ୍ଗେ ମିଳି । ଗଗନେ କରନ୍ତି କେଳି ।୪୫।
ମକରନ୍ଦ ଗନ୍ଧ ପାଇ । ମଧୁପେ ଆସନ୍ତି ଧାଇଁ
ଚୁମ୍ବନ୍ତି ଅବନୀ ତଳ । ପରସ୍ପରେ କରି ମେଳ ।୪୬।
କାହୁଁ ପୁଷ୍ପ ରସ ଧାର । ଲାଗିଅଛି ବସୁନ୍ଧର
ବଢ଼ନ୍ତି ମାଳ ଭ୍ରମର । ଯୁବା ଜନ ମନ ଚୋର ।୪୭।
ବିଚନ ମୃଗ ପତଙ୍ଗ । ହୋଇଛନ୍ତି ଯୁଟ ଯୁଟ ।
ଦେଖନି ହୃଦେ ଅନୁରାଗ । କରନ୍ତି ବିବିଧ ରଙ୍ଗ ।୪୮।

କେହୁ କୁଞ୍ଜରେ ପଶନ୍ତି । ସହଚରୀଙ୍କୁ ଲୁଚନ୍ତି
ମିଳି ତନେନ୍ତ୍ର ବେ ହୋଇ । ପ୍ରିୟାବଦନ ଚୁମ୍ବଇ । ୪୯ ।
ଲଳିତ ଚୂତ ଶିଖରେ । ମଧୁପିକ ଧ୍ୱନିକରେ ।
ମଦନ ସୈନ୍ୟ ଆଦେଶ । କହେ କି ଲୋକେ ବିଶେଷ । ୫୦ ।
ରସାଲ ପଲ୍ଲବ-ଲେଖି । ଦେଉଛନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଦେଖ
ଯୁବାଜନମାନ ତେଜ । ବିଜୟେ ଅନଙ୍ଗରାଜ । ୫୧ ।
ଶବଦିତ ଦ୍ୱିଜଗଣ । ପ୍ରୟାଣ କାଳ ନିଶାଣ
ବିକାଶ ଚୂତ କୁସୁମ । ଅମଳକେତୁ ସୁଷମ । ୫୨ ।
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କେସର ଗଣ । ନୃପଛତ୍ର ଏହା ଜାଣ ।
ଦେଖ କେତକୀ ନିକର । ଯେନ୍ତି କୁନ୍ତ ମଦନର । ୫୩ ।
ଯେସନ ଶନ୍ତ୍ର ସେ ବାଳା । ଚିତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଲା
ତହିଁ ଦୀର୍ଘିକା ଶୋଭନ । ଗୃହ ପାଞ୍ଚଶ ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ୫୪ ।
ମାଣିକର ପାବଦଣ୍ଡୀ । ମଧ୍ୟରେ ଅଛଇ ମଣ୍ଡି ।
କରେ ଯେ ସନ୍ଧି ଗତ । ରଚୁଅଛି ଅରୁଣିତ । ୫୫ ।
ସକାଶେ ବନ ବନିତା । ନାନା କୁସୁମେ ମଣ୍ଡିତା
ନୟନ ମନରଞ୍ଜିନୀ । ବିପୁଳ ରସଧାରିଣୀ । ୫୬ ।
ସିତ କମଳ ବଦନୀ । ନୀଳେନ୍ଦୀବରଲୋଚନୀ
ଚକ୍ରବାକ କୁଚବେନ । ମୃଣାଳ ବାହୁ ଶୋଭନୀ । ୫୭ ।
ଭୃଙ୍ଗ ଶୈବାଳ-କେଶୀ । ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅମ୍ବର ପ୍ରକାଶି
ରବିକାମ ତାପନାଶୀ । ମାନସ ରସ-ଉଲ୍ଲାସୀ । ୫୮ ।
କଳ ମରାଳ-ବଚନୀ । ଯୁବା-ହୃଦୟହାରିଣୀ
ଅତନୁ ସୁଖକାରିଣୀ । × × × । ୫୯ ।
କେହୁ ଜଳରେ ବୁଡ଼ନ୍ତି । କଞ୍ଜ ପତ୍ର କମ୍ପାନ୍ତି
ମତ୍ତେ ପୁଣି ତୀରେ ବସେ । ସହଚରୀ ସଙ୍ଗେ ରସେ । ୬୦ ।
କେବଣ ସିତ ମରାଳ । ଚଞ୍ଚୁରେ ଧରି ମୃଣାଳ
ବଲ୍ଲଭୀ ବଦନେ ଦେଇ । ନୀର ମଧ୍ୟେ ବିହରଇ । ୬୧ ।

ତାହା ଦେଖି ଚକ୍ରବାକ । ମଣଇଁ ବାଳ ଶଶାଙ୍କ
× × × । ପ୍ରିୟା ହେଜ କରେ ଶୋକ ।୬୨।
ପୁଣି କୋକନଦ ବୃନ୍ଦ । ଦେଖି ହୋଇଲେ ସଖେଦ
ଅଳିକୁଳ ତହିଁ ଗୃହିଁ । ରଜନୀ ବୋଲି ଭ୍ରମଇ ।୬୩।
ଛାତ୍ର ସଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗେ ଭୀରୁ । ହୋଇଛୁ ଯେ ଶନ୍ତ୍ରାଗରୁ
ନଭରେ ଉଦଭ ଯାନ । କେବଳ ବରସ ମନ ।୬୪।
ଯେସନ ଦେଖି ସୁଦଶ୍ରୀ । ସ୍ମରଣରେ ତନୁ ଧରି
ସଖୀରେ ଦେଲା ନୟନ । ଝଡ଼ୁକ ଉଚ୍ଛୁଳ ମନ ।୬୫।
ସାତ୍ତ୍ୱିକେ ଅଙ୍କିତ ଅଙ୍ଗ । ହୋଇଲା ତା ସ୍ୱର ଭଙ୍ଗ
ଇଚ୍ଛଇ ବଲ୍ଲଭ ସଙ୍ଗ । ବହୁ ବଢ଼ିଲା ଅନଙ୍ଗ ।୬୬।
ଦମ ଦମ ଭର ବାଳୀ । ପୁଲକେ କପୋଳ ପାଳି
ଥରୁ ବେନି ତାର ଭୁଜ । ତନୁ ସ୍ୱେଦ ବଢ଼ୁଗଲା ।୬୭।
ଏସନ ଦେଖଣ ଆଳି । କହନ୍ତି କର ହୁମାଳି
ତୁମ୍ଭେ କଳପ ଦୁଲଳୀ । ହୋଇଛ ବିକାର ଶାଳୀ ।୬୮।
କସ ଏତେ ଉପସ୍ତୁତ । × × ×
ଶୁଣି ବୋଲେ ଶଶୀ ମୁଖୀ । ଉପଚନେ ହେଲୁ ଦୁଃଖୀ ।୬୯।
କ ଭେ ଗୋ ଦେଖି ଯେମାନ । ହେଲି ମୁଁ କାତର ମନ
କସ ଯେଥର ନିଦାନ । ବତୁରି କର ବିଧାନ ।୭୦।
ଶୁଣିଣ ସକଳ ସଖୁ । ହରଷ ବସନ୍ତୁ ହୋଇ
ନାନା ଶୀତ ଉପଚାର । ବଶଲେ ତାରେ ସତ୍ୱର ।୭୧।
ଅଖିଳ ଅମର ଈଶ । ନୀଳାଚଳେ ସୁ ପ୍ରକାଶ
ତାଙ୍କର ଚରଣେ ଦାସ । ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭୋଷ ।୭୨।

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କଲ୍ୟାଣଅହାରୀ
ତାଳ—ରୂପକ

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଉପବନ ପୁରେ ବିରସ ନୃପତି ନନ୍ଦନୀ
ମୃଗ ପତଙ୍ଗ ମିଥୁନ ଅନୁରାଗ କେବଳ ହୃଦେ ଅଛି ଘେନି
ବାଳା ସେ,
'ତାହାର ସ୍ଥଳମାନ ଦେଖି,
କୁସୁମ ଶର ଭୟେ ରମା କାତର ଗାଢ଼େ ହୃଦୟେ ହେଲ ଦୁଃଖୀ ।୧।

ମଣିମୟ ପଲଙ୍କ ସୁଖ ସଂଯୋଗ ତେଜି ସେ ଲୋଟଇ ଭୂତଳ
କନକ କମନୀୟ ବପୁ ଲଭିଛି ଶରତ କାଳ ଧୂଳି ଜାଲ ।
ସୁନ୍ଦରୀ,
ମଳିନ ବଦନ ମଣ୍ଡଳ
ଧୁହୃତ କାଳ ଶଶୀ ସମ କି ଅବା ମାର ତରହୃତ କମଳ ।୨।

ନବକିଶଳୟ ଶୟନେ ସୁକେଶୀ ଉଚିତ ସୁଖ ନ ଲଭିଲା
ଲଳିତ ବିଷ ଲତା ଦେଖି ବନିତା ବ୍ୟାଳସମ ଚିତ୍ତେ ମଣିଲା
ସୁମୁଖୀ,
ଟେକ ନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅପାଙ୍ଗ
× × ରମଣୀ ଭୂଷଣ ହାରିଲ ସୁରୁ ଭ୍ରୂ ଭଙ୍ଗ ।୩।

ମିଟି କବରୀଜର ଭାର ଚରଣ ଦେଶେ ଧରିଅଛି ମଣ୍ଡନା
ଜଙ୍ଗମ ଭୂମିରେ ଖଞ୍ଜେ କି କାଳନ୍ଦୀ ତେମନ ସହଜ ଶୋଭନା
ରମାର,
ନାଷ୍ଟଇ କେନ ନେତ୍ର ମୀନ !
ମାର ଧୀବର ଜଟପ୍ର କି ହୋଇଅଛି କେତକ ନାର ଗର୍ଭେ ଲୀନ ।୪।

ଘନ ଘନସାରମିଶ୍ରିତ ଚନ୍ଦନ ଲେପନରୁ ଧୂମ ଉଠଇ
× × × × ଶାନ୍ତି ନ ଲଭଇ ।
ବାଳା ସେ
ଚମକି ଦମ ଦମ ଜ୍ୱର
ସଖୀଙ୍କ ବଚନ କହୁ ନ ପାରିଲ ପ୍ରଳପବାଦ ଛୁଟେ ଅଧର । ୫ ।

ଷଣ ଷଣକେ ପୁଣ ଉଠି ବସଇ ପୁଲକ ବଢେ ଛନୁ ଛନୁ
ମଳୟ ଦଶିଲା ସୁରଙ୍ଗ ଅଧର ଚାପିତ ପୀଡ଼ିଲା ଫୁଲ ଧନୁ
ବାଳା ସେ
ନେତ୍ରରୁ ଲୁହୁଁ ଢେଉ ମୁଖ
ମଦନ ମିତ୍ର ବୋଲି ମନେ ନ ଜାଣି ହୃଦରେ ଲଭୁ ଗୁରୁ ଦୁଃଖ । ୬।

ଗରଳ ଅନନ୍ତ ଅଧିକ ବଢ଼ଇ ଦରଶନେ ଜୀବ ହରଇ
ବିରହୀ ନାରୀ ସଂହାର-ହେତେ ଏହୁ କଳଙ୍କ ପ୍ରକାଶ କରଇ
ନିଷ୍ଠୁରି,
ନଧରଇ ଦ୍ୱେଷେ ଅଙ୍କୁର
ମିହିର ବନ୍ଧୁ କମଳିନୀ ଉପରେ ଯହୁଁ କରେ କର ପ୍ରଚୁର । ୭ ।

ସିଂହିକା ସୁତ ବଦନ ଗର୍ଭେ ପଡ଼ି ଦଣେନ ନିଧନ ନୋହିଲା
ବିୟୋଗୀ ଶତ୍ରୁ ନିବାରଣ କାରଣେ ତହୁଁ × × ଉଦ୍‌ଗିରିଲା ।
ଧାତାର,
ବିକୃତ ରଚନା ଏରୂପ
ଅମର ବୃନ୍ଦ କଳାମାନ ପିବନ୍ତେ ଜୀବନ ନ ତେଜଇଁ ପାପ । ୮ ।

ଏ ଯେ ବସନ୍ତ ଅନଙ୍ଗ ପ୍ରାଣ ମିତ୍ର ଚଜଦରେ ହେଲା ପ୍ରକାଶ
ଜଗତ ଜୀବ ମୋହାଧାର ବିଶେଷେ ବିରହୀ ଜନ ହେଲେ ହାସ
ମଧୁ ଯେ,
ମଧୁରୁ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଲା
ବିୟୋଗିନୀ ଜନ ଜୀବନ ହରଣେ ମିଶ୍ରତୁଲ୍ୟ ମତ୍ତ ବହିଲା । ୯ ।

ଯେହ୍ନୁ ମଳୟ ଶଇଳଙ୍କ ସମୀର ସଧୀରେ ଭଲ୍ଲ ଆଗମନ
ବିକଚ କେଶର କୁସୁମ ପରାଗେ ବିଜନ କରଇଁ ଗମନ
ଏଣୁ ସେ,
ଧଇର୍ଯ୍ୟ ଲତାକମ୍ପମାନ
ବିଷଧର ଗଣ ସଙ୍ଗରୁ ପିଶୁନ ଆକର୍ଷି ରହନ୍ତୁ ଜୀବନ । ୧୦ ।

ମଞ୍ଜୁ ପରଭୃତ ବିକଶିତ ଚୂତ ଶିଖରେ କରଇ ବିଳାସ
କୁହୁକୁହୁ ରବ ଛଳେ ଭାଷି ଜୀବ ନେବ ଯେହ୍ନୁ ମୋର ଅବଶ୍ୟ
କୋକିଳ,
ଚଞ୍ଚୁ ପୁଟେ ଧରି ବକୁଳ
କେବଳ କାଳରୂପ ଯେ ଦରଶନେ ହୃଦୟ କରଇ ଅକୁଳ । ୧୧ ।

ମଞ୍ଜୁଷଟପଦଙ୍କ ଗୁଣ ରଜ୍ଜ ମଦନ ଗ୍ରାୟେ ଶରାସନ
ଗୁଞ୍ଜିତ ଝଙ୍କାର ରବେ ଏ ବିହ୍ୱଳ କରଇ ଯୁବାଜନ ମନ
ଏହାକୁ,
ଦେଖି ମୋ ହୃଦେ ଗୁରୁ ତ୍ରାସ
ନିଷ୍ଠୁର ହର ଯେବେ ତୋଷ ନୋହିବେ ଜୀବ ଯିବ ଏ ଯମ ପାଶ ।୧୨

ଚନ୍ଦ୍ରଆଦ ଏ ଯେତେକ ଉଦ୍ଦୀପକ କନ୍ଦର୍ପ ଏଥିରେ ନାୟକ,
ଯେଣେ ମୁଁ ନୟନ କରିବ ପତନ ତେଣେ ସେ ବିଭା×ସାୟକ (?)
ଅନଙ୍ଗ,
ଭୁଜଙ୍ଗ ମୋ ଜୀବ ଦଂଶିବ
ମନୁ ଜାତ ହୋଇ ଜୀବ ଯେ ଦହଇ ଏ ତାର ପାମର ସ୍ୱଭାବ ୧୩ ।

ବିପୁଳ କୁଳେ ଜନମ ହୋଇ କାମ ଏସନ ପିଶୁନ ହୋଇଲୁ
ଅମର ରାଜ ସମାଜ ଲାଜ କି ତେ ଇଚ୍ଛିତେ ଶତ୍ରେ ନ ଧଇଲୁ
ନିଷ୍ଠୁର,
ଜାଣୁ କେବଳ କ୍ରୂର ମତ
ଦର୍ପିତର ହତ ଜନ-ଜୀବନାଶେ ପାତକ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତ । ୧୪

ଶଙ୍କର କୋପାନଳରେ ଭସ୍ମ ହୋଇ ଏ ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତ ନ ତେଜିଲୁ
ପରେତ ରୂପ ଧର ସ୍ୱର୍ଗନନ୍ଦନ ଅତୁଲ୍ୟ କଳଙ୍କ ବହିଲୁ,
ମରେ ଏ,
ତୋରେ ଏହୁ ଲଜ ନିଧନ
ସତତ ଦୁରିତ ଏ ମୋ ମର୍ମ ବାଧା ସଖୀରେ କି ହେବ ବିହାନ ।୧୫।

ଜୀବନଦ ବିନୁ ଗୃହକା ଶତ୍ କି କନକ ପଞ୍ଜରେ ଉଲ୍ଲାସ,
ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ଶଶାଙ୍କ ଦରଶନ ବିନୁ ଚକୋରୀ ହୁଏ କି ହରଷ
ବାଳାସେ,
ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା ପୁରେ ତେସନ
ଲୋଚନ ବେନି ନିମୀଳିତ କରଣ ତନ୍ଦ୍ରା ସାଗରେ ହେଲା ଲୀନ ।୧୬।

ଚନ୍ଦ୍ର ବିନୁ ଯେହ୍ନେ ନ ଶୋଭେ ରଜନୀ ଘନ ବିନେ ଯେହ୍ନେ ଦାମିନୀ
ବୃଷଭ ବିନୁ ଶିବଙ୍କ ଶୋଭା ଯେହ୍ନେ ପତି ବିନୁ ତେହ୍ନେ କାମିନୀ
କୁସୁମ—
ବନ ଭୃଙ୍ଗ ବିନୁ ନ ଶୋହେ
ମନ୍ଦ ପିଛ ବିନୁ ନବ ଚୂତଲତା ହୃଦ ଆମୋଦ କରିବ ହେ । ୧୭ ।

ବର୍ତ୍ତୁଳ ବଦନ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଯାହାର ନୟନ ଆନନ୍ଦ ନ କଲା
ଶ୍ରବଣ ପୃଷ୍ଠେ ତା ଅମୂଲ୍ୟ ବଚନ ସୁଧା ଯାର ପୀତ ନୋହିଲା
କାନ୍ତର,
ନ ଲଭିଲା ଯେହୁ ସଙ୍ଗମ ।
ବିଫଳ ଜନମ ସେ ହୀନ ସ୍ୱମାର ବହୁ କଳ୍ପ କି କେ ଜନମ । ୧୮ ।

ମୀର ବିନୁ ଯେହ୍ନେ ନ ବଞ୍ଚଇ ମୀନ ପ୍ରିୟ ବିନୁ ବାଳା ତେସନ
ବିଜନ ମଣିମୟ ପୁର ତାହାର ନ କରଇ ଶତ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗ ।
ଜଗତେ,
ଯାହା ସେ ଜୀବନ ଧରଇ
ପୂର୍ବ ସଞ୍ଚିତ ଦୁରିତ ବଳ ତାକୁ ବହୁ ବିଡମ୍ବନା କରଇ । ୧୯ ।

ଧନ୍ୟ ସେ ଯୁବତୀ ରତନ ଯେ ପୁଣ ବଲ୍ଲଭ୍ କୋଳେ ଭରେ ରଙ୍ଗ
ଅଧର ଅମିୟ ଦାନେ ଯେହ୍ନ ନିତ୍ୟ ଲଭୁଛନ୍ତି ପ୍ରିୟ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ
ରମା ସେ,
ଅଛି ବିପୁଲ ଭାଗ୍ୟବତୀ
କମନୀୟ ରୂପ ଗୁଣ ମତି ତାର ଜନମ ସଫଳ ଜଗତ । ୨୦ ।

ପଣ୍ଡିତନୁ ହୋଇ ଦୟିତ ସହିତ ଜଗତେ ମୁଁ ବହ୍ନ ମଣଇଁ,
ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଯେ ଅବିରତେ ତାର ବଲ୍ଲଭ ନୟନେ ଖେଳଇଁ
ସଂସାରେ,
ସେ ରମା ଯଉବନବତୀ
ରତି ସାହିତ୍ୟ ଗୀତ ସେହ୍ନ ଜାଣଇ ଧନ୍ୟ ତା ଗୃହ ଅଙ୍କ କୁଡ ।୨୧।

ସହଚରୀ ଯେବେ ତୁ ମୋର ଶତ୍ରାରେ ଶଠା ବଧାନ ବିସ୍ତରିବ,
ଏ ମଧୁ ସମୟେ ଭଣିଁଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଯେବେ ନିଶି ସୁଖ ନ ଦେବ
ଆଜ କ,
ଲୋକର ଅଲୋକ ଲଭିବ ।
ନଷ୍ଟେ ବହୁ ମୋରେ ସୁମ୍ନଗ ନୋହିଲେ ଶମନ ଭବନ ଦେଖିବ ।

ଏସନ ଚିନ୍ତି ଯୁବତୀ ସେ ସଖୀରେ ସଧୀରେ ଦୃଷ୍ଟିଧାଡ଼ି କରି;
କହିଲା କୋମଳେ ବେଗେ ମାଳଚେଲେ ଦୋଡ଼ାଅ ଏହ୍ନ ରତ୍ନପୁଷ୍ପ
ସାରିକା,
ଶୁକ ପଞ୍ଜର ଏଥୁ ନିଅ
କହୁଛନ୍ତି ମୋର କର୍ଣ୍ଣ ତାପ ଯେପାପ ଈଷିତ ନିଦ୍ରା ସୁଖ ଦଅ । ୨୩ ।

କବା ବଢ଼ି ଏହ୍ନ ମଳୟ ସମୀର ପରଭୃତ ରୁତ ପ୍ରକାଶୁ,
ସମଦଷଟ୍ ପଦ କରଣ ଝଙ୍କାର ଗଗନେ ଶଶାଙ୍କ ବିକାଶୁ ।
ମଦନ,
ଧରି ବିପୁଲ ରୋଷ ମନେ
ଜୀବଚେଶ ପୁଡ଼ ଶମିବା ଜନର କ କଟିବେ ଅବା ସେମାନେ

ଏତେ ଯେ କହିଣ କୁସୁମକୁମାରୀ ରତନ ମଜନ ହୋଇଲେ,
ଅଶକତ ଭରେ ପଲ୍ଲବ ଶଯ୍ୟାରେ ଯତ୍ନରେ ଶୟନ ବହିଲ ।
ସଖୀ ତ,
ଦେଖି ସମାନ ହେଲା ଦୁଃଖୀ
ମୃଦୁଲ ବଚନ ଆଶ୍ୱାସି କହିଲା ନ କର ଚିନ୍ତା ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ! ।୨୫।

ନୁହଁ ତୁ ବିରସ ହୃଦରେ ସହୁ ରେ ନ କର ତନୁ ଅତି କ୍ଷୀଣ ।
ବିବିଧ ଉପାୟମାନ ମୁଁ କରିବି ତୁମ୍ଭ ମୋର ଜୀବ ଜୀବନ
ଲଭିବୁ,
ଦିବ୍ୟ ରୂପ ନୃପକୁମାର
ଯାହା ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରକାଶ ମାତ୍ରକେ ତୁଟିବ ତୋ ଦୁଃଖ ତିମିର ।୨୬।

ଯେମନ ଶୁଣି ରମଣୀ ମଣି ଚିତ୍ତ କମ୍ପିତ ଆନନ୍ଦ ଭଇଲା
ନିଦାଘେ ତାପିତ ନବୀନ ଲତା କି ନବ ଜଳଧାର ଲଭିଲା
ସଞ୍ଚାର,
ବିକାଶ ନୟନ କମଳ ।
ବିନାଦ୍ର ନୃପ ରୂପ ଛବି ଧଇଲା ଗୁଚ୍ଛ ବେନୀଗଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳ । ୨୭ ।

ପଗୁରିବା ମନ ନ କହେ ବଚନେ ଲାଜ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ଆବୋରିଲା
ଜାଣି ଚତୁରୀ ସହଚରୀ ଚରିତ ବାଳାର ହୃଦୟ ଚେନାଲା
ଇଙ୍ଗିତ,
ସ୍ମିତ ମୁଖେ ସେ କହେ ରାମା,
ସକଳ ନୃପ ରୂପ ଗୁଣ କହିବ ଯାହା ଶୁଣି ହେବୁ ସକାମା ।୨୮।

ଅଖିଳ ଲୋକ ନିବାସ ପୀତବାସ ବିଚିତ ପଦ ଅରବିନ୍ଦ
ଭାବ ସନ୍ତତ ଆନନ୍ଦ ଧନଞ୍ଜୟ ନୃପତିର ଇଷ୍ଟ ଏ ପଦ
ସେବଣ,
ଚରଣ କରନ୍ତେ ଅକ୍ରମ
ଭୁବନପାବନୀ ଜାହ୍ନବୀ ନନ୍ଦନୀ ଯେଉଁ ହେଲେ ହେଲେ ଜନମ ।୨୯।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ମଙ୍ଗଳ ଗୁଜ୍ଜରୀ

ତାଳ—କୁଡୁକା

ଶୁଣ ପ୍ରିୟ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ! ନୃପତି ଦୁହିତା ।
ନ ଧର ସ୍ୱ ହୃଦରେ ସନ୍ତତ ଗରୁ ଚିନ୍ତା ଗୋ । ୧ ।
ଉତ୍ତମ ରାଜ ନନ୍ଦନ କରାଇବୁ ବିଭା
ମୀନକେତନ ସମାନ ରୂପ ନବ ଯୁବା ଗୋ । ୨ ।
ଯେ ତୋର ସନ୍ତୋଷ ଅର୍ଥେ ତାର ରୂପ ଗୁଣ
ଚିତ୍ର କହୁଛି ଶତୋଇ କରିବ ବଖାଣ ଗୋ । ୩ ।
ଶୁଣି ଚକୋରନେତ୍ରୀ ପୁଲକେ କପୋଳ
ସଖୀ ବେନି ପାଣି ଧରିଣ ଯାଇଁ ମୃଦୁଳ ଗୋ । ୪ ।
କେଉଁ ଦେଶେ ଜନମ ସେ କାହାର ନନ୍ଦନ
ବିସ୍ତାରି କହ ମୋ ଆଗେ ଥିର କର ମନ ଗୋ । ୫ ।
ନୃପ ତିଲକନନ୍ଦନୀ ବିନୟ ସେ ଘେନି
ମଧୁରେ କହଇ ଚିତ୍ରଲେଖା ଯେ କାମିନୀ ଗୋ । ୬ ।
କ୍ଷିତିରେ ବିଦିତ କାଶୀ ନାମେ ଯେ ନଗର
କଇଳାସ ତେଜି ଯହିଁ ରହିଲେ ଶଙ୍କର ଗୋ । ୭ ।
ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କୋଟିଏ ଲିଙ୍ଗ ସହିତେ ଅଛନ୍ତି
ନନ୍ଦୀଭୃଙ୍ଗୀ ଘେନି ଯହିଁ ବିଳାସ କରନ୍ତି ଗୋ । ୮ ।
ସନ୍ନିଧେ ବହୁଛନ୍ତି ଭଗୀରଥୀ-କୀର୍ତ୍ତି ସିନ୍ଧୁ
ତହିଁ ରାଜା ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ଗୁଣବନ୍ଧୁ ଗୋ । ୯ ।
ରବିବଂଶ କଇରବ-ବନ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ
ଯାଚକ ଜନ ଗୃତକ ନବଘନ ଇନ୍ଦୁ ଗୋ । ୧୦ ।

ଯାହାର ପ୍ରୟାଣେ ପର ବଳ ହୋଏ ଲୀନ
କିସ ତା ବର୍ଣ୍ଣିବା ଚତୁରଙ୍ଗ ଚମୂବର୍ଣ୍ଣ ଗୋ । ୧୧ ।
ସମ୍ପଦରେ ପୁଲୋମଜା ନାୟକ ସମାନ
ପଟ୍ଟମହିଷୀ ତାହାର 'ରୂପବନ୍ତୀ' ନାମ ଗୋ । ୧୨ ।
ସକଳ ଲାବଣ୍ୟ ସାର ଘେନି କି ବିରଞ୍ଚି
ଅନେକ ଯତନେ ସେ ରମାକୁ ଅଛନ୍ତି ରଚି ଗୋ । ୧୩ ।
ଶମ୍ବରରିପୁରୀ ନାରୀ ସେହି ସମାବର
ଏମନ୍ତରେ କେତେହିଁ ଦିବସ ଗଲା ତାର ଗୋ । ୧୪ ।
ଏକ ଦିନେ ହରିଣାକ୍ଷୀ ଘେନି ଉପଗୃର
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ଉପବନର ଅନ୍ତର ଯେ । । ୧୫ ।

ଶୋଭନ-ବଧୂରେ ପୂଜା କରି ମାହେଶ୍ୱରୀ
କର ବେନି ଯୋଡ଼ି ସ୍ତୁତି କଲା ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ଯେ । ୧୬ ।
ଜୟ ଅମ୍ବିକେ ଚଣ୍ଡିକେ ତ୍ରିଲୋକରୂପିଣି
ଭୁବନ ସର୍ଜନା ସ୍ଥିତି ପ୍ରଳୟକାରିଣି ଗୋ । ୧୭ ।
ପ୍ରଣତ ଜନ ହୃଦୟ ଭବଚିନ୍ତାମଣି
ଭକ୍ତମନ କାମନା ମୋ ଦିଅ ନାରାୟଣି ଗୋ । । ୧୮ ।
ଏତେ ବୋଲି ସୁନ୍ଦରୀ ସେ ପ୍ରଣାମ ବହିଲା
ଅଶରୀର ବାଣୀ ତାର କର୍ଣ୍ଣ ଗତ ହେଲା ଯେ । । ୧୯ ।
ନୃପତି ଭାମିନୀ ଚିନ୍ତା ନ ଧର ମନରେ
କାମ ସମ ରୂପ ସୁତ ଲଭିବୁ ଅଚିରେ ଗୋ । ୨୦ ।

ଅମୋଘ ଏ ଦେବ ଆଜ୍ଞା ହୃଦୟେ ରଖିଲା
ହରଷ ମାନସେ ନିଜ ପୁରେ ସେହୁ ଗଲା ଯେ । ୨୧ ।
କିଛି ଦିନ ଅନ୍ତେ ଜାତ କଲା ସେ କୁମର
ଜଗତ ଜନ ନୟନ ଆନନ୍ଦ ଆକାର ସେ । ୨୨ ।

ଚଚଯ କେତକୀ ଛବି ଗୃହ୍ନ ତନୁ କାନ୍ତି
ରୂପ ଦେଖି ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇବ ରତିପତି ଯେ । ୨୩ ।
ଅକଳଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ଜାଣି ମୁଖ ଶୋଭା
ବିକାଶ ସରୋଜ ଜାଣି ନେତ୍ର ବେନି ଆଭା ଯେ । । ୨୪ ।
ନତ ନବଘନ ଗୁରୁ କୁଞ୍ଚିତ ଚିକୁର
ବିସ୍ତାର ଲଲାଟ ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରର ଆକାର ଗୋ । । ୨୫ ।
ମଦନ କମାଣ ନିନ୍ଦେ ରୁଚିର ଭ୍ରୂଦ୍ୱୟ
ନୀଳମଣି ଲତା କିବା ନିର୍ମାଣିକୁ ବନ୍ଧୁ ଗୋ । ୨୬ ।
ତିଳ ପ୍ରସୂନ ନାସିକା XXX
X X X X X କାନ୍ତ ଦନ୍ତ ଗୋ । ୨୭ ।
ଜଳଦ ଗମ୍ଭୀର ଧୀର ବଚନ ତା କ ସେ ।
ଈଷିତ ସ୍ମିତରେ ଯେ ସକଳ ଚିତ୍ତ ତୋଷେ ଗୋ । ୨୮ ।
ନାଗରାଜ ଜାଣି ତା ରୁଚିର ଭୁଜ ବେନି
ଫୁଲ୍ଲ କୋକନଦର ଯୋଦର ଗୃହୁପାଣି ସେ । ୨୯ ।
ଗନ୍ଧଫଳି କଳିକାକୁ ନିନ୍ଦଇ ଅଙ୍ଗୁଳି ।
ଜାତି କୁମ୍ଭ ସମଉକୁ ତା ନଟାବଳି ଗୋ । ୩୦ ।
ବିସ୍ତାର ତା ବକ୍ଷ ପର ବାରଣ କବାଟ
ମତ୍ତ କେଶରୀ କ ଯେ ବଚସ ମଧ ତଟ । ୩୧ ।
ମାର ଜୟସ୍ତମ୍ଭ ଜାଣି ବେନି ଶ୍ରୋଣି ଶୋହେ ।
ଦରଶନେ ପତିବ୍ରତା ଚିତ୍ତକୁ ହିଁ ମୋହେ । ୩୨ ।
ଚରଣ ଯୁଗ ପାଟଳ ମୃଦୁଳ ମାଂସଳ
ଲଳିତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଶ୍ରେଣୀ ଅଛି ନଖ ଜାଲ ଗୋ । ୩୩ ।
ଯୁବତୀ ଲୋଚନ ମୀନ ମୋହନ ବଡଶୀ
ଅବଲୋକନେ ହୃଦୟ ନିଅଇ ଅଙ୍କୁଶି । ୩୪ ।

‘ମଧୁକର’ ନାମେ ସଖା ମନ୍ତ୍ରୀର ନନ୍ଦନ
ନାନା କଉତୁକ ବଶେ ହରଇ ତା ମନ ଗୋ । ୩୫ ।
ସହଜ ତନୁ ସମାନ, ମଦନ ସମାନ
କେବଳ ତା କରେ ନାହିଁ ପୁଷ୍ପ ଶରାସନ ଗୋ । ୩୬ ।

ଯେତେ ପରି ଶୋଭା ତାରେ କରଇ ପ୍ରକାଶ
ଏଥୁଁ ସେ ନୃପ ନନ୍ଦନ ରୂପରେ ବିଶେଷ ଗୋ । ୩୭ ।
ଯେଦ୍ୱାରେ ଯେବେ ଉଲ୍ଲାସ ମାନସେ ସଜନୀ
ଉପାୟେ କରିବ କନ୍ୟା କୁରଙ୍ଗୀନୟନୀ ଗୋ । ୩୮ ।
ନୃପତି ଗମ୍ଭରେ ଶୁଭ ବେଳେ ଉଠାଇବ ।
ସ୍ୱୟମ୍ବର ଛଳେ କୁମରକୁ ଅଣାଇବ ଗୋ । ୩୯ ।

ଯେବେ ସେ ଯୁବା ଶ୍ରୀମୁଖ ବିଧୁ ପ୍ରକାଶିବ
ସେହୁ ତୋ ନୟନ ଆନନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁ ଉଲ୍ଲାସିବ ଗୋ । ୪୦ ।
ଶୁଣି ସେ ଖଞ୍ଜନନେତ୍ରୀ ସଖୀର ଉପାୟ
କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ତାରେ କହଇ ବିନୟ ଯେ । ୪୧ ।
ଚରଣ ବେନି ତୋର ଗୋ ଧରୁଛି ସଙ୍ଗାତ
ସେ ନୃପ ସୁତ ଦେଖାଇ ରଖ ମୋ ଜୀବିତ ଗୋ । ୪୨ ।
ମୁହିଁ ମନ୍ଦଭାଗୀ ମୋର କର୍ମ ଅଛି ହୀନ
କେସନେ ଅବା ଲଭିବ କୁମର ରତନ । ୪୩ ।

ପୂର୍ବେ ଯେବେ ସେବିଥିବି ଈଶ୍ୱର ପାର୍ବତୀ
ସେ ପୁଣ୍ୟରୁ ଯୁବାମଣି ହେବ ମୋର ପତି ଗୋ । ୪୪ ।
ଯେବେ ନ ପାଇବି ସେହି ନରେଶ ନନ୍ଦନ
ଅବଶ୍ୟ ତେଜିବି ସଖି ଏ ମୋର ଜୀବନ ଗୋ । ୪୫ ।
ଏମନ୍ତ ବୋଲିଣ ପାଦ ଧରନ୍ତେ ସୁମୁଖୀ
.... । ୪୬ ।

ନୋହ ତୁ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର-ଆନନା କାତର
ଉପାୟେ କରି ଲଭିବା ନୃପତି କୁମର । ୪୭ ।
ଏସନ କହୁ ସେ ସଖୀ ପାଶୁ ଚଳିଗଲା
ପଟ୍ଟମହିଷୀ ଛାମୁରେ ଯାଇଁ ଉଭା ହେଲା ଯେ । ୪୮ ।
ହୃଷ୍ଟ ଶିରେ କର ଦେଇ କଲକ ପ୍ରଣାମ
ପାଣିଯୁଗ ଯୋଡ଼ି କହେ ସ୍ତୁତି ଅଭିଗ୍ରମ ହେ । ୪୯ ।
ଶୁଣିମା ମୋର ବଚନ ନୃପ-ମନୋହାରି
ବିବାହଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଲା ତୁମ୍ଭର କୁମାରୀ ଯେ । ୫୦ ।
ନୃପତି ଛମୁରେ ତାହା ତୁରିତେ ଜଣାଅ
ସ୍ୱୟମ୍ବର କର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଅଣାଅ । ୫୧ ।
କୁମାରୀ ରକ୍ଷଣ ବିଧି ପ୍ରଥମେ ବିଚାର
ଏମନ୍ତେ କହି ଶଶିଲେଖା ଗଲା ଯେମାପୁର ଗୋ ୫୨ ।
ଶୁଣି ହରଷେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ମହାଦେଈ
ଚଳନ୍ତେ ସନ୍ନିଧେ ନୃପ ମିଳିଲେ ସେ ଯାଇ ଗୋ । ୫୩ ।
ଦେଖିଣ ସଂଭ୍ରମ ହୋଇ ଉଠନ୍ତେ ସୁନ୍ଦରୀ
ପଲଙ୍କେ ବସିଲେ ନୃପ ରମାକୋଳେ ଧରି ଯେ । ୫୪ ।
ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ମୁଖେ ଚୁମ୍ବନ ସେ ଦେଇ
ବୋଲନ୍ତି ବିରସ ଚିତ୍ତ କହ କିସ ପାଇଁ ଯେ । ୫୫ ।
ନୃପବାଣୀ ଶୁଣି ମୃଦୁ ଭାଷେ ବର କାନ୍ତା
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରସାଦୁ ମୋର ନାହିଁ କିଛି ଚିନ୍ତା ଯେ । ୫୬ ।
କୁମାରୀ ସ୍ୱରୂପେ ବର ଭିଆଅ ସତ୍ୱର
ନରପାଳଗଣ ଆଣି କର ସ୍ୱୟମ୍ବର ଯେ । ୫୭ ।
ସକଳ ମହୀପତିଙ୍କି ଦିଅ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଅଚିରେ ଆସିବେ ବୋଲି ପେଷ ଦୂତଗଣ ଯେ । ୫୮ ।

ଏତେ କହୁ ରାଜା ବେଗେ କଲେ ଅନ୍ତଃପୁର
ସଚିବହୁଁ ଯଥୋଚିତ ଭଣିଲ ବେଭାର ଯେ । ୫୯ ।
ଅଭୀରବଧୂସ୍ୱାମୀ ଦେବ ଚରଣେ ବନନ୍ତ
ନୃପଧନଞ୍ଜୟ ଗୀତ ହରୁ ସର୍ବ ଚିତ୍ତ ଯେ । ୬୦ ।

—○—

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କେଦାର

ଚକ୍ରକେଳି ବାଣୀରେ ଗାଇବ

ନୃପ ଆଜ୍ଞା ପାଇ 'ନୟସାଗର'
ଦୂତଗଣ ଡାକ କହେ ଉତ୍ତର । ୧ ।
ସର୍ବ ଦେଶରେ କରିବ ଭ୍ରମଣ
ରାଜନ ବର୍ଗେ କହ ଏ ବଚନ । ୨ ।
ମହୀପତି ବିକ୍ରମବାହୁ ନାମ
କୁଳ କୁମୁଦ ଏ ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୋମ । ୩ ।
ତାଙ୍କ ନନ୍ଦନୀ ଏକ ଅଭିରାମ
ନାହିଁ ବର ତା ରୂପ ଗୁଣ ସମ । ୪ ।
ଆଜୁ ପଞ୍ଚମ ଦିନେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ।
ବାଳାମଣି କଣ୍ଠେ ଦେବ ଯାହାର । ୫ ।
ତାରେ ପ୍ରଦାନ କରିବେ କୁମାରୀ
ଯେହୁ ନଷ୍ଟେ ଅଛୁ ନୃପକେଶରୀ । ୬ ।
ଅମ୍ଭେ ତାଙ୍କର ପରିକର ଜାଣ
ଏଣେ ସୁମୁଖ ହୁଅ ରାଜାଗଣ । ୭ ।
ନୃପପୁତ୍ରୀ ରୂପ କହୁ ବର୍ଣ୍ଣନା
ଯେଣେ ରାଜାଙ୍କର ମନ ମୋହନା । ୮ ।
ଏତେ କହ ଦୂତବର ପେଶିଲେ ।
ବାସ ଅଳଙ୍କାରେ ତାଙ୍କୁ ତୋଷିଲେ । ୯ ।

ତହୁଁ ନମ୍ର ସାଗର ମନ୍ତ୍ରୀବର
କଲେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ବିଧି ବିଚାର ।୧୦।
ସବ ଦେଶ ନଗର ପୁରମାନ
ସୁଧା ଲେପେ ହସେ ଶଶଲାଞ୍ଛନ ।୧୧।
ପ୍ରତି ମନ୍ଦିରେ କନକ କଳଶ
ପଞ୍ଚ ଅମ୍ବରେ ମଣ୍ଡିତ ବିଶେଷ ।୧୨।
ମଲୟଜେ ରାଜମାର୍ଗ ଲେପିଲେ
ପୁର ଦ୍ୱାରେ ମାଙ୍ଗଳିକ ଥାପିଲେ ।୧୩।
ବାଳ କୁମାର ତରୁଣ ତରୁଣୀ
ଯବା କରେ ଗୁରୁ ଗଣନ ଗଣି ।୧୪।
ଘରେ ଦେଖି ଚତୁଃସମ ପିଠିକା
ଜନ ନୟନ ଆନନ୍ଦଦାୟିକା ।୧୫।

ଗନ୍ଧ କୁସୁମେ ସକଳେ ମଣ୍ଡିତ
କେହୁ ନାହିଁ ଅଳଙ୍କାର ରହିତ ।୧୬।
କସ ବର୍ଣ୍ଣିମା ନୃପତି ନଗର
ଦରଶନ ମାତ୍ରେ ସେ ଚିତ୍ତହର ।୧୭।
ମୋତି ମଣ୍ଡପ ଅଟ୍ଟାଳି ଭବନ
ପୁରନ୍ଦର-ଗିରି-ସାନୁ-ସମାନ ।୧୮।

ଚିତ୍ର କଳଶ ଉପରେ ଶୋଭନ୍ତି
ଚିହ୍ନ ପତାକା ଗଗନେ ଖେଳନ୍ତି ।୧୯।
ଲମ୍ବେ କୁସୁମମାଳା ଚଉପାଶ
ସଉରଭେ ରୁନ୍ଧନ୍ତି ସର୍ବ ଦେଶ ।୨୦।

ମଧୁ ଆଶାରେ ଆଶାରେ ଭ୍ରମରେ
ତହୁଁ କେଳି କରୁଛନ୍ତି ସମ୍ଭରେ ।୨୧।

ପଦ୍ମସ୍ପଗେ ବିରଚିତ ଗୋପୁର
ତଥି ନୀଳମଣିରେଖ ଛୁଟର । ୨୨ ।
ପାଶେ ହିଙ୍ଗୁଳକ୍ଷ ମୋତି ଚଳସରି
ତଥି ସନ୍ନିଧେ ମୃଦୁ ରତ୍ନ ହିଂସ୍ରି । ୨୩ ।
ଗୃହୁ ଗୃମୀକର ଶତ ପ୍ରାକାର
ସୁର-କର-ସଙ୍ଗରୁ ଦଶେ ଡାର । ୨୪ ।
ଶୁଦ୍ଧ ଅନେକ ରତ୍ନ ପୁରମାନ
ଲୁଟିଭରେ ନେ କରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ୨୫ ।
ତଥି ଶୋଭେ ମଣିମୟ ଗବାକ୍ଷ
ଯେହ୍ନୁ ଯୁବା ଯୁବତୀ ଭେଟ ଦକ୍ଷ । ୨୬ ।
କାହିଁ ସଲିଳ ଯନ୍ତ୍ରିଘ ମନ୍ଦର
କେଉଁଠାରେ ସଙ୍ଗୀତ ରସପୂର । ୨୭ ।
କାହିଁ ଶତ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା ଭବନ
ମନ ରଞ୍ଜନ କାହିଁ ଉପବନ । ୨୮ ।
କାହିଁ କେଳି କଳାବତୀ ଯୁବତୀ
ରସିକରେ କରୁଛନ୍ତି ନେସ ରତି । ୨୯ ।
ଖେଦ ଖେଦ ହୋଇ କାହିଁ ବାଳିକା
ହୋଇଛନ୍ତି ଶିଶୁରଙ୍ଗ ଶାଳିକା । ୩୦ ।
କାହିଁ ମନ ଭରେ ବର, ନାୟିକା
ପରସ୍ପରେ ହେଲେ ସୁଖ ଦାୟିକା । ୩୧ ।
କେହୁ କୁମାରୀ ସଦନେ ପଶନ୍ତି
ନାନା ପରିହାସ ବାଣୀ ଭାଷନ୍ତି । ୩୨ ।
ଅଗେ ଦେଖିବାକି କାମ-ସମର
ଯେତ୍ଥେ ମିଳିବ କେଉଣ କୁମର । ୩୩ ।

ସ୍ୱେତେ କଳା କଳାପରେ କୁଶଳା
ପୁଣି ଲଭିବ ରସିକର ଲୀଳା । ୩୪ ।
ତାରେ ମୋହନ ଶଙ୍ଖ ଯେନ୍ତୁ ହେବ
ଆଜ ଅମ୍ଭରେ ନାକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ । ୩୫ ।
ଏହୁ ହୋଇବ ରତି ରଙ୍ଗ ଭୂମି
ନୃତ୍ୟ କରିବ ସ୍ୱେଥେ କେଉଁ କାମୀ । ୩୬ ।
ଭୃଙ୍ଗ ଆସେ କି ମାଧବୀ ବିକାଶ
ଯହୁଁ ଜାଣିଲ ବସନ୍ତ ପ୍ରବେଶ । ୩୭ ।
ତେହ୍ନେ ଜାଣ ସଖୀ ସମାରତନ
ଆଜ ଦେଖ ହୋଇଛନ୍ତି ହୃଷ୍ଟ ମନ । ୩୮ ।
କାନ୍ତ ଉରରେ ଯେନ୍ତୁ ମଜ ଥିବ
ଅମ୍ଭ ଲୋଚନ ଫଳ, କି ନ ଦେବ । ୩୯ ।
ନୀବୀତଳ ଶିଥିଳନ୍ତେ ବଲ୍ଲଭ
କି କହିବଟି ଯେ ବାଣୀ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ୪୦ ।
ସ୍ୱେତେ ବୋଲି ହସନ୍ତେ ବାଳୀଜନ
ନେଇ ଅନ୍ତେ ଶୁହୁଁ ବାଳା ବଦନ । ୪୧ ।
ସଖୀଙ୍କ ସ୍ୱେ ରଙ୍ଗ ଦ୍ୱିରତ ଜାଣି
ଲଜ୍ଜେ ନମ୍ରମୁଖୀ ବର-ତରୁଣୀ । ୪୨ ।
ନୀଡା ଭମଳ ଶୁହୁଁ ବାଣୀ ଭହେ
ସହଚରି ! ସ୍ୱେ କେତେ ଦଳ ବହେ । ୪୩ ।
ପୁଣି ପଶୁରଇ ଶୁହୁ ଚତୁରୀ
ସ୍ୱେହା ଭେସନେ ଉପୁଜାଇ ବାର । ୪୪ ।
ଶୁଣି ଉଠେ ହସିଣ ସଖୀଗଣ
କଉତୁକେ ତହୁଁ କରେ ଭ୍ରମଣ । ୪୫ ।

ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇଛନ୍ତି ସର୍ବ ଭାମିନୀ
ନୃପ ନନ୍ଦନୀ ମହୋତ୍ସବ ଯେଣୁ । ୪୬ ।
ଗୃହୁ ଶଙ୍ଖସ୍ୱର ସମ ମଣ୍ଡନ୍ତି
ହସି ହୁଳହୁଳି ରବ କରନ୍ତି । ୪୭ ।
କେହୁ ସଙ୍ଗୀତ ରସତର କୁଶଳା
ଅଳି ବୃନ୍ଦେ କରଇ ଶବ୍ଦ ଲୀଳା । ୪୮ ।
ଅନ୍ତଃପୁର ନାରୀ ମୁଖ ଶବଦ
ମଣି କିଂକିଣୀ ନୂପୁର ନିନାଦ । ୪୯ ।
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ବହୁ ଫୁଟ ହୋଇଛି
ସୁବାଙ୍ଗନ ଶ୍ରୁତି ଫଳ ଦେଉଛି । ୫୦ ।

ବହୁବିଧି ନିଶାଣ ଗଣ ଘୋଷ
ସଙ୍ଗେ କରୁଛନ୍ତି ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରକାଶ । ୫୧ ।

କେତେ ବର୍ଣ୍ଣିମା ରାମା ଲୀଳାମାନ
ପୁଷ୍ପବନ୍ତ ସେ ଲଭେ ଦରଶନ । ୫୨ ।
ଗୃହ ଅଧିକାରୀ ବର୍ଗ ସତ୍ୱରେ
ସଭା ଶୋଭା କଲେ ବହୁ ପ୍ରକାରେ । ୫୩ ।

ମଧ୍ୟେ ଇନ୍ଦ୍ର-ଗୋବିନ୍ଦ-ଚନ୍ଦ୍ରାତପ
କୋଣେ ଖଞ୍ଜିଲେ ଗୃହର କଳାପ । ୫୪ ।
ଚଉପାଶେ ମୋତିମାଳା ଲମ୍ବିଲେ
ପଟ୍ଟ ମଣ୍ଡଳେ ସ୍ତମ୍ଭକୁ ରଞ୍ଜିଲେ । ୫୫ ।
ତଥି ଥାପିଲେ ଭଦ୍ରାସନଗଣ
ଦିବ୍ୟ ରତ୍ନେ ହୋଇଅଛି ନିର୍ମାଣ । ୫୬ ।
ସୁରଭି ତମାଳଜାଳ, ମଣ୍ଡିଲେ
ଯେଣେ ଜନ ମନ ଲୋଳ ଖଣ୍ଡିଲେ । ୫୭ ।

ନୃପ ନଗର ରାଜପଥ ଯେତେ
ନର ମଣ୍ଡଳୀ ରଚିଲେ ଲଳିତେ । ୫୮ ।
ଠାବେ ଠାବେ ଅଗରୁ ସାରଧୂପ
ଯେବେଣେ ଲୁବ୍ଧିତ ହରିତ କଳାପ । ୫୯ ।
ଦ୍ୱାରେ ଗଜ ବାଜି ରାଜ ସାଜିଲେ
ଅବିରତେ ବାଦ୍ୟ ନାଦେ ମଜ୍ଜିଲେ । ୬୦ ।
ପୁର ନଗର ଲୋକର ହରଷ
କେତେ କହିବା ବଚନେ ପ୍ରକାଶ । ୬୧ ।
ନୀଳ ମହୀଧର ପ୍ରଭୁ ଚରଣ
କଲା ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଶରଣ । ୬୨ ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ନଳିନୀଗୌଡ଼ା

ସ୍ୱୟମ୍ବରେ ତହୁଁ ଚଳିଗଲେ ନୃପମାନେ
ବାସ ଅଳଂକାର ଲଭି ଅତି ଶୋଭମାନେ ଯେ । ୧ ।
ଶୁଭ ବେଳ ଜାଣି ପୁରୁ ବାହାର ହୋଇଲେ
ମାଙ୍ଗଳିକ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଅଗ୍ରତେ ଥୋଇଲେ ଯେ । ୨ ।
ପଥେ ଯାଉଁ ଶତେ କିଙ୍କରନ୍ତ ବେଗେ ଯିବା
ନିଜ ପ୍ରଭୁର ଆଦେଶ ହେଳା ନ କରିବା । ୩ ।
ନୃପତିଙ୍କ ଶ୍ରୁତିସୁଖ ବଚନ କହିବା
ଯେଥ ଉଚିତ ବେଭାର ଅଙ୍ଗସ୍ତ୍ରେ ଲଭିବା ହୋ । ୪ ।
ଏସନ ସେ ଶନ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ହରଷ ମନରେ
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ଶୁଭେ ସକଳ ଦେଶରେ ଯେ । ୫ ।
ପ୍ରଭୁର ନନ୍ଦନୀ ସ୍ୱୟମ୍ବର ରୂପଗୁଣ
ନୃପଙ୍କ ଛାମୁରେ କଲେ ବିଶେଷ ବଖାଣ ସେ । ୬ ।
ଶୁଣି ରାଜକୁଳ ହୋଇ ହରଷ ବିସ୍ମିତେ
କେବଳ ସେ ବାଳାରେ ରହିଲେ ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତେ । ୭ ।
ସକଳ ବିଷୟ ବିଷ ସଦୃଶ ମଣିଲେ
ନରେଶ କୁମାରୀ ନାମ ରୂପ ଜପ କଲେ ଯେ । ୮ ।
ଏକରସ ମନେ ସେ ସକଳ ମହୀପାଳ
ବାହାର ହୋଇଲେ ଘେନି ଯେ ଯାହାର ଦଳ ଯେ ।୯।
ବୋଲନ୍ତି ସେ ଧନ୍ୟ ହେ ବିକ୍ରମବାହୁ ରାଜା
କେତେ ସୁକୃତେ ଲଭିଲ ଯେସନ ତନୁଜା ହେ । ୧୦ ।

ପୂର୍ବେ ଯେ ବିପୁଳ ତପେ ତୋଷିଥିବ ଉମା
ଏବେ ସେ ଅତି ଭାଗ୍ୟରୁ ଲଭିବ ତୋ ଜେମା ହେ ।୧୧।
କହଇ ନୃପତି ସୁତ ରୂପଗର୍ବ ଭରେ
ସେ ମୋର ବଶ ହୋଇବ ନୟନ ଭେଟରେ ହେ ।୧୨।
ବୋଲେ କେବଣ ନୃପତି ଦୂତ ବରଗିରା
ଯେଣେ ସେ ସନ୍ତୋଷ ହେବା ଜଣୋଇ ଲେଖିବା ନୟ ।୧୩।
ଯେବଣ ପାର୍ଥିବରେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ରସିବ
ଏ ନରେନ୍ଦ୍ର ବୃନ୍ଦର ସେ ଦୁଃସହ ହୋଇବ ହେ । ୧୪ ।
ରାଜମାର୍ଗେ ଧୀରେ ଧୀରେ କରଇଁ ଗମନ
କଣ୍ଠକର ଶୋଭା ଗୃହିଁ ସଫଳନନ୍ଦନ ଯେ । ୧୫ ।
ଯହିଁ ନିଜ କର୍ମରେ ବଦ୍ଧିତ ସର୍ବଜନ
ଧର୍ମ ନୀତି ପାଳନରୁ ସମଭବ୍ୟେ ସ୍ମାନ ଯେ । ୧୬ ।
ନାନା ମୁଖରବରେ ପୂରନ୍ତି ଚଉଦଶ
ଅବିରତେ ଉଚ୍ଛୁଳେ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଘୋଷ ଯେ । ୧୭ ।
ସବୁରି ସଉଧ ପୁଟରେ କନକ କଳସ,
ଜଗତ ପଙ୍କାଳ ଶିର ଛୁଇଁଛନ୍ତି ଆକାଶ ଯେ । ୧୮ ।
ପତାକା ଅମ୍ବରେ ଘନେ ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରେରିତ
ମଣିଗଣ କିରଣେ ଯେ ପ୍ରକାଶେ ଦିଗନ୍ତ ଯେ । ୧୯ ।
କେବଳ ବଡ଼ଭପୁର ଉଚ୍ଚ ଅଗ୍ରଦେଶ
ଗିରି ସାନୁ ବୋଲି ଅଭ୍ର କରଇ ଆଶ୍ଳେଷ ଯେ । ୨୦ ।
ଗଗନସଞ୍ଚାରୀଗଣ ସଞ୍ଚାରଣ କାଳେ
ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତି ଯେଉଁ ମସ୍ତକମଣ୍ଡଳେ ଯେ । ୨୧ ।
କେଉଁଠାରେ ଅବା ବେଣୁ ବୀଣା ନୃତ୍ୟ ରସେ
ମଗ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଜନେ ଉଲ୍ଲାସ ମାନସେ ଯେ । ୨୨ ।

ବାରୁଣୀ ଶ୍ରେଣୀ ବରଣ ପ୍ରାୟେକ ଶୋଭନ୍ତି
କାହିଁ ରହିଛନ୍ତି ତୁଙ୍ଗ ତୁରଙ୍ଗମ ପନ୍ତି ଯେ । ୨୩ ।
ନିରୁପମ ବିକ୍ରମ ଯହିଁରେ ପତ୍ତିବୃନ୍ଦ
ଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରେ ଡରନ୍ତି ଅରାତି ହୃଦମନ୍ଦ ଯେ । ୨୪ ।
ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳରଙ୍ଗ ଦେଖି ସେ ନୃପତି
ନଗର ଶୋଭାରେ ସେ ଲଭିଲା ଅତି ପ୍ରୀତି ଯେ । ୨୫ ।
ମନେ ବିଚାରଇ ଧନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ରାଜା
ଅତି ସୁଖେ ପାଳିଅଛି ୟେ ଜନ ପରଜା । ୨୬ ।
ୟେମନ୍ତ ନଗର ଦ୍ୱାରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା
ପ୍ରତିହାରୀ ଆଗେ ପ୍ରଭୁ ଆଦେଶ କହିଲା ଯେ । ୨୭ ।
ତା ମନ୍ତ୍ର ଶୁଣି ବେତ୍ରଧର ସସଂଭ୍ରମେ ଯାଇ
ବେନି କର ଯୋଡ଼ି ନୃପ ସମ୍ମୁରେ ଜଣାଇଁ । ୨୮ ।
ଶୁଣ ସାବଧାନେ ଦେବ କାଶୀର ଈଶ୍ୱର
ଆସିଅଛି ନୃପତି ବିକ୍ରମବାହୁ ଶୂର ହେ । ୨୯ ।
ଆସୁ ବୋଲି ଆଜ୍ଞା ସେ ଦିଅନ୍ତି ନରପତି
ବେତ୍ରଧର ଧାଇଁ ଦୂତକୁ ଆଣିଲା ତ୍ୱରିତ ହେ । ୩୦ ।
ଦରଶନ କରି ଭୀତ ହୋଇଲା ସେ ଶୂର
ନୃପ ଆଜ୍ଞା ଲଭି କହେ ଯୋଡ଼ି ବେନି କର ହେ । ୩୧ ।
ହେ ନର ଈଶ୍ୱର ସାବଧାନ ଚିତ୍ତେ ଶୁଣ
ବିକ୍ରମକେଶରୀ ନୃପ କିଙ୍କର ମୁଁ ଜାଣ ହେ । ୩୨ ।
ଧର୍ମରେ ଲଭିଛି ରାଜା ଏକଇ କୁମାରୀ
ଅନଙ୍ଗରେଖା ନାମ ତା ରୂପେ ନାହିଁ ସରି ହେ । ୩୩ ।
ଦିନୁ ଦିନୁ ଶଶିଲେଖା ସଦୃଶ ବଢ଼ିଲା
ଯୁବା ଯୁବତୀ ନୟନ-ଚକୋର ରଞ୍ଜିଲା ଯେ । ୩୪ ।

କନକ ବରଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶାଙ୍କ ଲପନୀ
ଗୃଧ୍ରୁଚକଶୀ ସଦୃଶୀ ସେ ହରଣ ନୟନୀ ଯେ । ୩୫ ।
ମରାଳଗାମିନୀ ପିକଭାଷିଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ
ତରୁଣତା ଲଭି ହେଲା ଅତି ମନୋହାରୀ ଯେ । ୩୬ ।
ଏସନ ତା ରୂପ ରସ କୂପ ଦେଖି ଭୂପ
ସ୍ୱୟମ୍ବର କଲେ ବର ହେବଯେ ସରୂପ ହେ । ୩୭ ।
ଏମନ୍ତ ଚିନ୍ତି ସମସ୍ତ ନୃପ ନିମନ୍ତିଲେ
ଦେଶ ଦେଶ ଦେବ ତୁମ୍ବର ଆଶ୍ରମେ ମୋଚଉ ଦେଲେ ହେ ।୩୮
ଅବଲମ୍ବ କରି ଶୁଭ ପ୍ରୟାଣ ବଗୃର
ସଙ୍ଗେ ବିଜେ କରିବେ ହେ ତୁମ୍ବର କୁମର ହେ । ୩୯ ।
ଆଜଠୁଁ ପଞ୍ଚମ ଦିନେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ବିଧି
କୁମାରୀ ଲଭିବ ନିଜ.ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧି ହେ । ୪୦ ।

ଶୁଣି କାଶୀପତି ଅତି ଆନନ୍ଦ ହୋଇଲେ
ସେନା ସାଜ ବୋଲି ସଚିବକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଯେ । ୪୧ ।

ଆପଣେ ସଜ୍ଜିତ ସୁତ ସହିତେ ରାଜନ
ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କେତମାନ ହୃଦେ କଲେ ଧ୍ୟାନ ଯେ । ୪୨ ।
କେଶବ ମାଧବ ରାମ ନାମ ରୂପ ଚିନ୍ତି
ବାହାର ହୋଇଲେ ସେନା ସଙ୍ଗତେ ସୁମତି ଯେ । ୪୩ ।

ବାଜିଲା ନିଶାଣ ଗଣ ମର୍ଦ୍ଦଳ କାହାଳ
ଭେରୀ ଘୋରତର ନାଦେ ଅବନୀ ଟଳଲ ହେ । ୪୪ ।
ପିଠାପୁର ରଥଗଜ ଅଛନ୍ତି ଅଗ୍ରେଣୀ
ଚତୁରଙ୍ଗ ଚମୂ ତା ଚଳନେ ଚଳେ ମହୀ ଯେ । ୪୫ ।
ବଚନ ସୁଖ ଆଳାପ କରି ଦଣ୍ଡଧାରୀ
କେତେ ପଥ ଗମିଣ ଦେଖିଲେ ଗୋଦାବରୀ ଯେ । ୪୬ ।

ନିତ୍ୟ କର୍ମ ବିଧି ତଥି ତୀରରେ ସାରିଲେ
................ରଜନୀ ବଞ୍ଚିଲେ ଯେ । ୪୭ ।
ପ୍ରଭାତ ସମୟେ ତହୁଁ ହୋଇଲେ ବାହାର
ଲଙ୍ଘିଲେ ଦୁର୍ଗମ ମାର୍ଗ ନଦ ନଦୀ ବାର ଯେ । ୪୮ ।
ବିଷମ ବାହୁରାଜାର ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ ।
ମଧୁବନ ଅଶ୍ରମରେ କଲେ ଶ୍ରମ ଶେଷ ଯେ । ୪୯ ।
ଶୁଣି ଭଣ୍ଡାଟ ଈଶ୍ୱର ହୋଇଲେ ସନ୍ତୋଷ
ନୃପ ବୃନ୍ଦେ ତାର ମାନ୍ୟ ବଢ଼ିଲେ ବିଶେଷ ଯେ । ୫୦ ।
ଭରତ ଦେଶରେ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ମହୀପତି
ଅମୋଦ ହୃଦେ ରାଜାର ମନ୍ଦିର ଦେଖନ୍ତି । ୫୧ ।
ଯହିଁ ନଗରେ ମଣି ମନ୍ଦିର ବର ଶୋଭି
ନିନ୍ଦୁଅଛି ଅମର ନଗର ପୁରଶ୍ରୀ ଯେ । ୫୨ ।
ଆନନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁରେ ମଜ୍ଜି ଛନ୍ତି ସର୍ବଜନେ
ଇଚ୍ଛୁକ ମାନସ ନୃପଗଣ ଦରଶନେ ଯେ । ୫୩ ।
ମତ୍ତଗଜରାଜ ବ୍ରଜ ବିରାଜନ୍ତି କାହିଁ
ନବୀନ ଜଳଦବୃନ୍ଦ ସାଜିଛନ୍ତି କି ମହୀ ଯେ । ୫୪ ।
ଯାହୁଁ ହୟ ଚୟ ରୟ ଦଶେ ଖୁର ଧୂଳି
ଗଗନେ ପ୍ରସର ଲଗୁଅଛି ହେଲେ ହେଳା ଯେ । ୫୫ ।
କେଉଁ ରାଜପଥ ରଥ ଗମନେ ମଣ୍ଡିତ
ଅକାଳେ ଘନଧ୍ୱନ ସ୍ୱନ କରୁଅଛି ବିଖ୍ୟାତ ହେ । ୫୬ ।
ବିଚିତ୍ର ରୂପ ପଦାର୍ଥ ସଂଘତରେ ଶୋଭି
ବିବିଧ ଆୟୁଧ ସଙ୍ଗୁ ଅତିଶୟ ପ୍ରଭା ଯେ । ୫୭ ।
ଯାହିଁ ସ୍ୟନ୍ଦନ ନିଃସ୍ୱନ ଶୁଣିଣ ମୟୂରେ
ଘନରବ ଚେସ କି ନୃତ୍ୟବନ୍ତି ମଦଭରେ ଯେ । ୫୮ ।

କେଉଁଠାବ ଗଜବୃନ୍ଦ ମଦରେ କର୍ଦ୍ଦମ
ପ୍ରାବୃଟ ସମୟର ଯେ କରୁଅଛନ୍ତି ଭ୍ରମ ଯେ । ୫୯ ।
ତାହୁଁ ମତ୍ତନାଗଗଣ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୀଣଜନ
ଅଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ପଡ଼ି ତେଜୁଛନ୍ତି ଜୀବନ । ୬୦ ।
ଅବିରତ ବାଦ୍ୟ ନାଦେ କମ୍ପଇଁ ଅବନୀ
ରଥ ଶ୍ରେଣି ଘୋଷ ଗୃତକ ତାମିନୀ ଯେ । ୬୧ ।
ଚଉଦଗେ ପ୍ରକାଶଇ ହ୍ରେଷା ରବମାନ
ଧୂଳି ପଟଳରେ ତାହୁଁ ଲୁଚିଛନ୍ତି ଗଗନ ଯେ । ୬୨ ।
ଏସନକ ଚତୁରଙ୍ଗ ସମୂହୟୁ ଦେଖି
ନର ପ୍ରତିଗଢା ସବେ ହେଲେ ଅତି ସୁଖୀ ଯେ । ୬୩ ।
ନୀଳ ମହୀଧର ପାଦପଦ୍ମ ବେନି
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଘୋଷ ହୃଦେ ତାହା ଧେନ ଯେ । ୬୪ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବସନ୍ତ

ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ଶୁଣ ଜନେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସ୍ଥିତି,
ସିଂହାସନେ ବିଜେକଲେ ଅଖିଳ ନୃପତି ।
ମୋତି ଗବାକ୍ଷ ସନ୍ନିଧେ [illegible]ମାସ୍ତ ଆଇ,
ସଖୀଙ୍କି କହଇ ନୃପ ସଭା ଧୀରେ ଗୃହିଁ ।
କାହିଁ ସହି ! ଅଛନ୍ତି ମୋ ପୁରୁଷରତନ,
ସଫଳ କରିବି ନେତ୍ର ଦେଖି ତା ବଦନ ଗୋ । ୧ ।
ଯଦି ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇବେ ଦେବହର;
ଲଭିବି କୁମରମଣି ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ମୋର ।
ଯେମନ୍ତେ ମନରେ ଚିନ୍ତା କରଇ ଅବଳା,
ନିଶ୍ଚୟେ କୁମରମଣି କଣ୍ଠେ ଦେବି ମାଳା ।
ତେଣେ ରାଜବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ଥାଇ ନୃପସୁତ,
ଚନ୍ଦ୍ରହାସୀ ପ୍ରତି ରୂପ ଧ୍ୟାନେ ତଦଗତ । ୨ ।
ନିଜ ଜ୍ଞାନ ଦେହୁ ତାର ମନସିଜ ନେଲା
ପ୍ରେମ ମୂଳେ କୋଟି କୋଟି ବାଣ ପ୍ରସରିଲା ।
ହୃଦୟରେ ରହିଛନ୍ତି ମୋ ଏକ ପ୍ରମାବର
ଅନ୍ତର ବାହ୍ୟ ବିଷୟ କଲି ସେହୁ ଦୂର ଯେ ।
ପୁଣି ସ୍ମୃତି ମଣ୍ଡରେ ସେ ଭାବେ ହୃଦେ ହର
ତୋଷ ମୋତେ ହୋଇ ପ୍ରଭୁ ଦିଅ ଯେହୁ ବର ଯେ ।୩।
ଯେତେକ ନୃପ ଅଛନ୍ତି ସଭା ମଧ୍ୟେ ବସି
ଉତ୍ସୁକ ଚିତ୍ତରେ ଭାବୁଅଛନ୍ତି ସୁକେଶୀ ।

ହେମନ୍ତ ସେ ଗୃହୁ ରୂପ ହୋଇଥିବ ବାଳା
ଆଜ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଜନ କଣ୍ଠେ ଦେବ ମାଳା ।
ଏମନ୍ତେ ଆସି ବିକ୍ରମ କେଶରୀ ବୋଲନ୍ତି
ଏ ମୋର ବଚନ ଘେନ ସକଳ ନୃପତି ହେ । ୪ ।
ଏକଇ ନନ୍ଦନୀ ମୋର ଅଛି ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ
ତାର ଅଶେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ କଲି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।
ଆଜ୍ଞା ହେଲେ କନ୍ୟା ଏବେ ସଭାରେ ମିଳିବ
ମାଳା ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଯେ ଇଚ୍ଛା ବରିବ ।
ଏକ ଆରକରେ ତୁମ୍ଭେ ନ କରିବ ଗୋଳ
ଏଥେ ସୁମୁଖ ହୁଅ ହେ ସକଳ ଭୂପାଳ । ୫ ।
ଏତେ କହି ରାଜା ଯାଇ ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁର
ଦିବ୍ୟବେଶ କରାଇଲେ କନ୍ୟାକୁ ତାହାର ।
ପାସେ ପରିବାର୍ ଜନେ ଅଛନ୍ତି ସୁଜାଣ
ହସି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତାକୁ ବିକ୍ରମ ରାଜନ ।
ସହିତେ ରାଜକୁମାରୀ ଅନ୍ତଃପୁରବାସୀ
ନୃପକୁ ଦେଖିଣ ବର ଲଭିବ ସୁକେଶୀ । ୬ ।
ତୁମ୍ଭେମାନେ ପାଶେ ଥାଇ ମଣାଇ କହିବ
ରାଜା ଜଣେ ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇଣ ଦେବ ।
ଯାହାରେ ମନ ବଳିବ ବରିବ ତାହାକୁ
ଏତେ କହି ନୃପପତି ଚଳିଲେ ସଭାକୁ ।
ଗୃହ ପାରୁଶରେ ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଦାସୀଗଣ
ମଧ୍ୟରେ ଶିଖରଦନ୍ତୀ କରଇ ଗମନ । ୭ ।
ହସ୍ତରେ ଘେନିଛନ୍ତି ହେମ ସରସିଜ ମାଳା
ରୁଚିର ରୁଚି ଚଞ୍ଚଳା ଶୋଭା ପାଏ ବାଳା ।

ସଭା ମଧ୍ୟେ ଯେତେ ନରପତି ବସିଛନ୍ତି
ଈଷିତେ ସବୁର ମନ ମୋହିଲା ସୁଦନ୍ତୀ ।
ଏକ ଆରକେ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ରଖି ନ ପାରିଲେ
ନୟନ ମନ ସକଳ ସୁନ୍ଦରୀ କି ଦେଲେ । ୮ ।
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଦମା ସଖାଭିଙ୍କ
ସାଜିଲେ ତୁରଙ୍ଗ ଗଜ ରଥ ସର୍ବ ସଜ୍ଜ ।
ଶୁଭିଲା ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ମହାଗୋଳ
ଏକ ଆରକେ ଉଚ୍ଛୁକ ନୃପତି ସକଳ ।
କେହୁ ମନେ ବିଚାରନ୍ତି ବଳେ ନେବି ବାଳା
ଯେବେ ରମଣୀ ରତନ ନ ଦେବଟି ମାଳା । ୯ ।

କେହୁ ବିଚାରନ୍ତି କନ୍ୟା ଯେବେ ନ କରିବ
ତେବେ ମୋର ରାଜ ସମସ୍ତ ବିଫଳ ହୋଇବ ।
ସଭା ମଧ୍ୟୁ ମୁହିଁ ଯେବେ ଯିବି ଲଜ ପାଇ
ଯୁଦ୍ଧ କରି ତେଥେ ପଛେ ହରାଇବି ଦେହୀ ।
କେହୁ ବିଚାରନ୍ତି ଯେବେ ବରିବ ସେ ବାଳା
କଣ୍ଠ ତଟେ ରମଣୀଙ୍କ କରିଥିବି ମାଳା । ୧୦ ।
ସ୍ୱୟମ୍ବର ଦେଖିବାକୁ ଦେବ ଶଚୀପତି
ସକଳ ଗନ୍ଧର୍ବ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ଅଛନ୍ତି ।
ତେତିଶ କୋଟି ଦେବତା ଘେନି ଶଚୀବର
ଐରାବତ କନ୍ଧରେ ବିଜୟେ ବଜ୍ରଧର ।
ଅଧା ସ୍ୱର୍ଗେ ରହି କରି ଦେଖନ୍ତି ଅମରେ
ସ୍ୱୟମ୍ବର ହେଉଛନ୍ତି ଅବନୀ ମଣ୍ଡଳରେ । ୧୧ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ଥାଇ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ମହାବୀର
ଚନ୍ଦ୍ରାବଳି ରମଣୀ ଜନ୍ମିଛି ମଞ୍ଜପୁର ।

ମୋର ଲାଗି ଦୁଃଖ ଯେତେ ପାଇଲା ଅବଳା
କେଉଁ ନରଶ୍ୱରର ଗଳାରେ ଦେବ ମାଳା
ଧିକ ହେଉ ଯେ ମୋ ପରାକ୍ରମ ବାହୁ ବଳ
ମୋର ତାର ଏକା ପ୍ରୀତି ଜାଣନ୍ତି ସକଳ । ୧୨ ।
ଯେମନ୍ତେ ସୁନ୍ଦରୀ ମଣି ମୋହୋରେ ବରିବ
ତେମନ୍ତ ବିଧାନ ମୁହୁଁ କରିବଇ ଏବ ।
ଶାନ୍ତି କାନ୍ତି ଦୁହଙ୍କୁ କହଇ ଶଚୀ ସୁତ
ସୁନ୍ଦରୀ ପାଶକୁ ତୁମ୍ଭେ ଚଳ ଗୋ ତୁରିତ ।
ବହୁତ ପ୍ରକାରେ ତାକୁ ମନାଇ କହିବ
ମୋତେ ନୃପତି ତନୁଜା ସଭାରେ ବରିବ । ୧୩ ।

ଗନ୍ଧର୍ବର ବାଣୀ ଶୁଣି ଦେବକନ୍ୟା ଦୁଇ
ମିଳିଲେ ନୃପତି ପୁରେ କନ୍ୟାପାଶେ ଯାଇ ।
କହନ୍ତି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ଶୁଣ ଗୋ ବଚନ
ପେଷିଅଛୁ ତୋର ପାଶେ ଶଙ୍କରନନ୍ଦନ ।
ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ବୋଲି ସେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଅଧିପତି
ଲଭିବୁ ତାରେ କହନ୍ତୁ ଶୁଣ କୁନ୍ଦଦନ୍ତି । ୧୪ ।

ଶୁଣି ସରୋଜଲୋଚନୀ ପରାଙ୍ମୁଖୀ ହୋଇ
ମଧୁରବାଣୀ ଭାଷଇ ସୁଧାକର ସହୁ ।
'କୁସୁମକେତୁ'ର ବିନୁ ନ ବରଇଁ ଆନ
ତୁମ ଆଗେ ପ୍ରକାଶିଲି ଏ ସତ୍ୟ ବଚନ ।
ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷରେ ମୋର ନ ବଳଇ ଚିତ୍ତ
ମୋ ମନ ଶୃତକ ପକ୍ଷୀ କୁମର ଜୀମୂତ । ୧୫ ।
ଯେ ନବ ଯଉବନ ମୋର କୁମର ପାଇଁ
ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲେ ମୋର ମନ ନ ବଳଇ ।

ଗନ୍ଧର୍ବ କନ୍ୟାର ହୋଇ କେତେକ ମାତର
ସୁଧା ତେଜି ଚକୋରୀ କି ପାନ କରେ କ୍ଷୀର
କନ୍ୟା ମୋର ପାଶକୁ ପେଷିଲେ ସେ ତୁମଙ୍କୁ
କୁମର ବ୍ୟଞ୍ଜନକେ ଅନ ନ ଲଭେ ତାହାକୁ । ୧୬ ।
ତୁରିତେ ତାହା ପାଶକୁ କରଗୋ ଗମନ
ତାହାଙ୍କୁ କହିବ ମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲି ଯେସନ
ସଭା ମଧ୍ୟେ ନ ଆସିବ ଶଙ୍କର ଆତ୍ମଜ
ସଭା ମଧ୍ୟେ ଆସିକ ସେ ପାଇଯିବ ଲଜ୍ଜ ।
ଶୁଣି ତା ବଚନ ଚଳଗଲେ ଶାନ୍ତି କାନ୍ତି
କହିଲେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଗେ କନ୍ୟାରେ ଉକଣ୍ଠ । ୧୭ ।

ଶୁଣିଣ ବାସବସୁତ ମହାକୋପ କରି
ଦ୍ରୋଣ ଆବର୍ତ୍ତ ସଂବର୍ତ୍ତ ପୁଷ୍କର ହକାର ।
କହେ ଦଗ ଗଣ ଯୋଟି ବରଷିବ ଜଳ
ଚଞ୍ଚଳ ଅଶନି ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନଳ ।
ପ୍ରଥମ ସମୀରେ ହତ ଅତପର କୁଳ
ବଂଶ-ଶେଷ ହେଲେ ତହିଁ କେତନ ସକଳ । ୧୮ ।

ଅନ୍ଧକାରେ ଅଗୋଚର ହୋଇଲେ କୁକୁର
ସ୍ଥାବରମଣ ସହିତେ ନଦଶିଲା ନଭ
ଅଶନି ଘାତରେ ସଭା ପୁର ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ
ଘନ ଘୋର ରବରେ ଭାଗିଲେ ହସ୍ତୀ ଷଣ୍ଡ ।
କେହୁ ବେଗଭରେ ବହୁବର ସାଜପାନ୍ତି
କେବଳ ଅଶ୍ୱକୁ ଧରି ? ମାରେ ମତ୍ତଦନ୍ତୀ । ୧୯ ।
ଚଡ ଚଡ଼ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଚଡ଼କ ନାଦର
ପଥର ପଡଣ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ? ବହୁବର ।

କେବଣ ଅଶ୍ୱପଦାତି ମାଡିଗଲେ ରଥ
ଅତି ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ନ ଦିଶଇ ପଥ ।
ସଭାଭଗ୍ନ ହୋଇ ରାଜାମାନେ ପଳାଇଲେ
ପଥ ବିଥୀରେ ଗଲେ ଜାଣି ନ ପାରିଲେ ।
ପ୍ରଖର ସମୀର ଘାତେ ପଡ଼େ ଜଳଧାର
ବାଜି ରାଜି ଯେନଗଲେ ଅଶ୍ୱ ବାର ଦ୍ୱାର ।
ମତ୍ତଗଜମାନେ ହସ୍ତ ଟେକି ଗରଜନ୍ତି
କମ୍ପମାନ ହୋଇ ବେଗେ ପଳାନ୍ତି ପଦାତି ।
ଚଉଦଗେ ଶୁଭଇ ମେଘର (ଘୋର ?) ରଡ଼ି
ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ପଳାଇଲେ ଅଶ୍ୱଯାନ ଛାଡ଼ି ।
ବିକ୍ରମ କେଶରୀ ରାଜା ମହାଭୟ ପାଇ
ଅନ୍ତଃପୁର ମଧ୍ୟକୁ ଜେମାକୁ ପଠିଅଇ ।
ସଭାରୁ ପଳାଇଗଲେ ନୃପତି ସକଳ
ଅତି ବିସ୍ମୟ ହୃଦୟେ ହୋଇଲେ ଅକୁଳ ।
ତେଣୁ ରମଣୀ ରତନ ମହାଚିନ୍ତା କରି
ବିସ୍ମୟ ହୋଇଣ ସେ ଝୁରଇ କୃଶୋଦରୀ ।
ମନେ ବିଚାରଇ ବାଳା ଯେହ୍ନକ ଅଦ୍ଭୁତ
ଯେ ମନ କଳଙ୍କ ମୋତେ ସୁନାଣୀର ସୁତ ।
ମୂର୍ଖ ଯେହୁ ତାହାରେ ନ ଭଳି ଅନୁରାଗ
ସେ କାରଣୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ପାଇଲା ବଇରାଗ ।
ଯେମନ୍ତ ଭଲେ ତ (?) ଜନକ ତାହାର ଭଜିବ
କୁମର ରତନ ଲାଗି ଏ ଜୀବ ତେଜିବି ।
ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ଚରିତ୍ର ଏ ନବମ ଛାନ୍ଦ
ଶେଷ ହେଲା ରସିକର ବଢ଼ଇ ଆନନ୍ଦ ।

କୁମରକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥାଇ ନିତ୍ୟ ବାଳା
ଏମନ୍ତରେ କେତେହେଁକ ଦିନ ଶେଷ ହେଲା ।
ଝୁରୁ ଝୁରୁ କୃଶୋଦରୀ ଷୀଣ କଲା କାୟେ
ଅନୁଷଣେ ଶର ପ୍ରହାରଇ କାମ ସ୍ୱୟେ
ଭଗତ ବତ୍ସଳ ବଳେ ଶ୍ରୀମାଳ କନ୍ଦର
ପୂର୍ବେ ଯେଣୁ ଗୋପାଳ ରୂପେ ଧଇଲେ ମନ୍ଦର ।
ରାମାବତାରେ ନାଶିଲେ ଯେହ୍ନୁ ଲଙ୍କପତି
ଏବେ ମାଳାଞ୍ଚଳେ ଦେଖ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂର୍ତ୍ତି ।
ତାଙ୍କ ପଙ୍କଜଚରଣ ମକରନ୍ଦ ରସ
ନୃପଧନଞ୍ଜୟ ମନଭୃଙ୍ଗ ଲଭୁ ତୋଷ ।

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ

ଶୁଣ ଦିବ୍ୟ ରସ ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ
ଏକାନ୍ତେ ବସି କୁମାରୀ
ନୃପ କୁମର ରୂପ ଗୁଣ ହୃଦୟେ
ଚିନ୍ତେ ତନୁ କୃଶୋଦରୀ । ୧ ।
ଅନ୍ନ ପାଣି ଆଦି ଯେତେକ ବିଷୟ
ସବୁ ତ୍ୟାଗ କଲା ବାଳା
ମଦନ ଦହନ ମହା ତାପରେ ତା
ଫୁଟିଗଲା ମୋତି ମାଳା । ୨ ।
ସମୀର ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦନ ଚନ୍ଦ୍ର କର
ସଜଳ ନଳିନୀ ଦଳ
ସୁନ୍ଦରୀ ମଣିର ଅଙ୍ଗରେ ଲାଗନ୍ତେ
ବଢ଼ିଲା କାମ ଅନଳ । ୩ ।
ଲାବଣ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇଲା ଦନ୍ତ XX
ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ
ହେମ ଗିରି ସମ କୁଚ କୁମ୍ଭ ବେନି
ରହୁଅଛି ନୋହୁ ଭଙ୍ଗ । ୪ ।
ସଜନୀମାନେ ନଳିନୀ ଦଳ ନେଇ
ରମାଙ୍କୁ ଧୀରେ ବିଞ୍ଚନ୍ତି
ନକ୍ଷ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ବୋଲି
ମନରେ ଶଙ୍କା କରନ୍ତି । ୫ ।

ଏମନ୍ତେ ନାନା ଉପଚାର କରନ୍ତି
ବେଢ଼ିଣ ସମସ୍ତ ଆଳି,
ପରଭୃତ ବାଣୀ ଅଶନି ମଣିଲା
ଚମ୍ପକେ ନୃପ ଦୁଲାଳୀ । ୬ ।
ସଖୀମାନେ ନାନା ପ୍ରକାରେ ବୋଧନ୍ତି
କିଛି ନ ଶୁଣି ତା ବାଳା
କହୁଲେ ବୋଲଇ ସଖି ସେ ଯୁବା କେ
ତାର କଣ୍ଠେ ଦେବ ମାଳା । ୭ ।
ସ୍ୱପନେ ଦେହେଁ ତାହାଙ୍କୁ ଆନ ନ ଦିଶଇ
ଦିଶଇ ବର ନାୟକ
ପ୍ରେମ ମୂଳେ ତାର କୋଟି ୨ ଶର
ଫୋଟଇ ପୁଷ୍ପ ସାୟକ । ୮ ।
ଭୂଷଣ ବସନ ସବୁହିଁ ତ୍ୟଜ୍ୟା କଲା
ଧ୍ୟାୟି କୁମର ବରକୁ
ଯକ୍ଷାଣେ ଯେପଣେ ଅନାଇଲେ ରମଣୀ
ଦେଖଇ ସେହି ରୂପକୁ । ୯ ।
ଶୟନ ଠାରୁ ନୟନରୁ ଲୋତକ
ଝର ଝର ପଡ଼େ ବହି
'ଶଙ୍ଖଲେଖା' 'ଯର- ମଳା' ତିଆରନ୍ତି
ଆକୁଳ ନୁହଁ ଗୋ ସହି । ୧୦ ।
ଏମନ୍ତେ ହୋଇଲେ ହେବା ସିନା ନାଶ
ଲାଭ ତ ନୋହିବ କିଛି
ଈଶ୍ୱର ସେବା ବ୍ୟସନେ ଭଲ ବର
ଦେଇଁ ଲଭିଛି ମୃଗାକ୍ଷୀ । ୧୧ ।

ଯେବେ କୁସୁମ- କେତନକୁ ନୟନେ
ଦହୁ ନଥାନ୍ତେ ଈଶ୍ୱର
ଯୁବା ପୁରୁଷ ନାରୀ ଜନଙ୍କୁ ଧରି କ
କରନ୍ତା ସେହୁ ଡମର । ୧୨ ।

ଅଙ୍ଗୁ ଜାତ ନହାଇ ଅଙ୍ଗକୁ ଦହଇ
ଅନଙ୍ଗ ଅଟ ନିଷ୍ଠୁର
ସଖା ବସନ୍ତ ମିଳି ତା ଶଣଠର
ଅଙ୍ଗ ଦହନ୍ତ ଠୋକର । ୧୩ ।

ଯେବେ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବୁ
ଶୁଣରେ ସୁନ୍ଦରୀ ବର
ଭୟ ପାଇଣ କୁସୁମ କେତୁ ଅଜ
ନ ମାରିବ ପୁଷ୍ପଶର । ୧୪ ।
କୁସୁମ କେତନ ନାମ ଶୁଣି ବାଳୀ
ଉଠି ସଖୀକି ଗୃହିଁଲା ।

* * *

ବୋଲଇ ସଖୀ କ ଶୁଣରେ ସଜନ
କାହିଁକି ସେ ଯୁବାମଣି
କପଟ ବଚନ କିପାଁ କହିଲୁ ଗୋ
ମୋହର ପ୍ରାଣମିତଣି । ୧୫ ।

ବୋଲେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶୁଣି ପରମଳା
କହିଲା ପ୍ରେ ବଧସ୍ତ
କୁସୁମ କେତନ ନାମ ଶୁଣି ବାଛୀ
କାନ୍ତ ତ ଉଜ୍ଜଳା ଚତ୍ର । ୧୬ ।

ଆମ୍ଭେ ଏବେ ଚାଲ ମାତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ
କହିବା କୁମାରୀ ବାଣୀ
ସେହି କୁମର- ମଣିକି ନ ବରିଲେ
ନ ବର୍ତ୍ତେ ତାକୁ ଦୁଲଣୀ ।୧୮।
ଶଶିଲେଖା ଥାଉ କ୍ଷେମା ସମୀପରେ
କରଣ ଥାଉ ଆଶ୍ୱାସ
ସ୍ନେଦନ କହି ପରିମଳା ତ୍ୱରିତେ
ମିଳିଲା ମାତାଙ୍କ ପାଶ ।୧୯।
ରତ୍ନ ଖଟ ଦୋଳି ଉପରେକ ବସି
ଅଛନ୍ତି ନୃପତି ପ୍ରିୟା
ସହସ୍ରେ ଦାସୀ ଚାମରାଦି ଘେନିଣ
ହୋଇଛନ୍ତି ପାଶେ ଠିଆ ।୨୦।
ତହୁଁ ପରିମଳା ଦେଖିଣ ତାହାଙ୍କୁ
ହୋଇଲା କି ପ୍ରଣମିତ
କର ଯୋଡ଼ି କୃତ- କୃତ୍ୟ ହୋଇ ବୋଲେ
ଶୁଣିମା ଜେମା ଚକିତ ।୨୧।
ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ନିନ୍ଦା କରଇ ଯେଉଁ ମୁଖ
ହେଲା ଦିବା ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟେ
କୋମଳାଙ୍ଗୀ ତନୁ ଅତି କୃଶ ହେଲା
ମୃଣାଳ ସୂତ୍ର ପରାୟେ ।୨୨।
ନୀଳ ଉତ୍ପଳ ନିନ୍ଦଇ ଯେଉଁ ଦୃଶ
ପୁଣ୍ଡରୀକ ଛବି ଧରେ
ଶିରୀଷ ପୁଷ୍ପ ମୃଦୁ ତନୁ ବ୍ୟଥିତ
ହେଲା ମାରପୁଷ୍ପ ଶରେ ।୨୩।

ବିଦ୍ରୁମ ଅଧର ଜମ୍ବୁର ଅଙ୍କାର
ହୋଇଲା ଶୁଣ ଗୋ ମାଇ !
ବେଶ ଭୋଜନ ବ୍ୟସନହିଁ ତେଜିଲା
ମନେ କିଛି ନ ଘେନଇ । ୨୪ ।
ଉତ୍ତମ ନୃପ ତନୁଜ ଖୋଜି ଏବେ
ବିଭାକର ହେବ ବନ୍ଧନ
ନୋହିଲେ ପଞ୍ଚମ- ଶିଖୀ-ବ୍ୟାଳରେ
ନିଶ୍ଚେ ଦେବ ପ୍ରାଣ ଦାନ । ୨୫ ।
ଶୁଣିଣ ପଟ୍ଟ ମହିଷୀ ଏ ବଚନ
ମନେ ପାଇଲେକ ଚିନ୍ତା
ନୃପତି ଛାମୁରେ ଜଣାନ୍ତି ଯାଇଣ
ବିଭା କରିବା ଦୁହିତା । ୨୬ ।
କଳାନିଧିମୁଖୀ ତନୁ ତନୁ ଶଶୀ
ସମ ହୋଇଲା ନୃପତି ।
କେବଣ ନୃପତି ନନ୍ଦନରେ ଚିତ୍ତ
ବଳାଇଲା ମୋହଦନ୍ତୀ । ୨୭ ।
ବୋଲନ୍ତି ନୃପ ଭଲକ ଶୁଣ ପ୍ରିୟେ
ଚଳ ଗୋ ହେମାପୁରକୁ
କରନ୍ତୁ ଗମନ କି ତୁମ୍ଭେ ପଶୁର
ବର ବରିବ କାହାକୁ । ୨୮ ।
ଲକ୍ଷେ ନୃପତି ମୁଁ କରିଥିଲି ମେଳ
ବଧାଇ ବଜୁ ଲାଗିଲା
ଏବେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବରଣଃ ଅଣିମା
ଇଚ୍ଛା ସୁଖେ ଦେଉ ମାଳା । ୨୯ ।

ନୃପ ତିଳକ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଘେନିଣ
ଚଳିଲେକ ମହାଦେଈ
ମୃଦୁସ୍ମୁଳ ଦାସୀ ସଙ୍ଗତେ ଅଛନ୍ତି
ଜେମାପୁରେ ହେଲେ ଯାଇ । ୩୦ ।
ମାତା ବଦନ ଦେଖିଣ ମଦସ୍ୱଷୀ
ପ୍ରଲମ୍ବ କର ଉଠିଲେ
ନାଟେଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦରୀ କର ଧର କୋମଳେ
କୋଳେ ଘେନିଣ ବସିଲେ । ୩୧ ।
ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରମାବଦନ !
କମ୍ପା ଚିନ୍ତା କରୁ ମନେ
ନବଘର୍ମ ସମ ଛୁଟର ଛୁଚ ତୋ
ପାଣ୍ଡୁର ହେଲା କେସନେ । ୩୨ ।
ଶୁଣ ମୋର କୁନ୍ଦ- ଦଶନ ମଣ୍ଡନ !
ପିତା ଗୁମ୍ଫର କହିବା
ତୋର ବୋଇଲେ ଲକ୍ଷେକ ରାଜାଗଣ
ଗଣି ସମ୍ମୁରେ ଆଣିବା । ୩୩ ।

ଯାହାକୁ ତୁମ୍ଭର ମନ ଯେ ବାଞ୍ଛିବ
ବର ବରିବୁ ଗୋ ମାତା ।
କାଁଇ କୁରଙ୍ଗୀ- ନୟନ ମନରେ
କରୁଥାଅ ଗୁରୁ ଚିନ୍ତା । ୩୪ ।

ତୋର ନିମନ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେଇଣ
ଆଣିଲି ଲକ୍ଷେ ରାଜନ ।
ଘୋର ବୃଷ୍ଟି ଘାତେ କେଉଁ ବଧି ସତେ
ଭାଙ୍ଗିଲା ଘନ ଦାରୁଣ । ୩୫ ।

ଏବେ ତୋହର ଯାହାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବ
ବରିବୁ ମୋଢଦଶନ !
ଲକ୍ଷେ ରାଜାଗଣ ନମନ୍ତି ଅଣିମା
ଶୁଣ ଗୋ କୁଳମଣ୍ଡନ ! । ୩୬ ।
ମାତାଙ୍କ ଠହୁଁ ଏ ବଚନ କର୍ଣ୍ଣରେ
ଶୁଣିଲା ସୁନ୍ଦରୀବର
ତକ୍ଷଣେ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣଗଣ ତାର
ଯିବାକୁ ହେଲେ ବାହାର । ୩୭ ।
ନୟନ ନୀରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ତାର
ନ' ଶୁଣେ କିଛି ଉତ୍ତର ।
ନ ଫୁରଇ ବାଣୀ କ ବୋଲି ବୋଲିବେ
କଣ୍ଠୁ ଗଳେ ସ୍ୱେଦ ନୀର । ୩୮ ।
ପୁଣି ସ୍ୱୟମ୍ବର କରାଇବେ ବୋଲିଣ
କହିଲେ ଯେଉଁ ବଚନ ।
ଯଦ୍ୟପି କୁମର- ମଣି ନ ଆସିବେ
ନିଷ୍ଟେ ତ୍ୟଜିବ ଜୀବନ । ୩୯ ।
ଏତେ ମନେ ଗୁଣି ଲୋଚନୁ ଲୋତକ
ଢାଳିଲା ସେ ମଦିରାକ୍ଷୀ
ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ସଖୀ ପାଶରେ ଥିଲା ତା
ଅଞ୍ଚଳେ ଲୋତକ ପୋଛି । ୪୦ ।
ସଖୀର ମନ ଜାଣିଲା ପଦ୍ମମଳା
ଦେଖିଲା ଅଙ୍ଗ ବିକାର
ପଟ୍ଟ ମହିଷୀ ଯତ୍ନରେ କରଯୋଡ଼ି
କହେ ମଧୁର ଉତ୍ତର । ୪୧ ।

ଶୁଣିମା ନୃପ ତିଳକ ମନୋବାଞ୍ଛା
ଜଣାଇବ ଏକ ବାଣୀ
କାଶୀ ନୃପତି ନନ୍ଦନ ନ ପାଇଲେ
ନ ବର୍ତ୍ତେ ବର ରମଣୀ । ୪୨ ।
ଯହିଁ ଦିନୁ ତାଙ୍କ ବଦନ-ପଙ୍କଜ
ନୟନ ଭଲ୍ଲ ଲୋଚନ
ସ୍ୱପ୍ନେ ହେଁ ସେ ରୂପ ଚିନ୍ତି ବର ରାମା
ତନୁ ଭଲ ଏବେ କ୍ଷୀଣ । ୪୩ ।
ଶୁଣିଣ ବୋଲନ୍ତି ନୃପ ପ୍ରିୟତମା,
କୁମର କସ ସେ ନାମ
ହସି ସହଚରୀ ଜଣାନ୍ତି ବଚନ
କୁସୁମକେତୁ ସମାନ । ୪୪ ।
ନତବଦନ ହୋଇଣ ବସିଥିଲା
ରମଣୀରତନ ବର
କୁସୁମ କେତନ ନାମ ଶୁଣି ବାଳୀ
ସଖୀକ ଗୃହିଁ ଲଜ୍ଜ ଥିର । ୪୫ ।
ଏପନ ବାମାର ଚକିତ ଦେଖିଣ
ଜାଣିଲେ ପଟ୍ଟମହିଷୀ
କୁସୁମ କେତୁ କୁମରରେ ମନସା
ବଳାଇଛନ୍ତି ଏଣୀଦୃଶୀ । ୪୬ ।
ଏସନ ମନରେ ଚିନ୍ତା କରି ରାଣୀ
ନୃପତି ପାଶେ ମିଳାଲେ
କ୍ଷିର ଉପରେ ବେନ ପାଣି ନବେଶି
ମଧୁର କରି ଭାଷିଲେ । ୪୭ ।

ଶୁଣ ପ୍ରାଣନାଥ   ଏ ମୋର ଉତ୍ତର
  ଦେଖିଲି ଜେମାର ଗତି
କୁସୁମକେତୁକୁ   ବର ନ ବରିଲେ
  ନ ବଞ୍ଚିବ କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ । ୪୮ ।
ଏମନ୍ତ ବଚନ   ଶୁଣି ନରପତି
  ହୋଇଲେ ବିସ୍ମୃମତି
ପଟ୍ଟ ମହିଷୀ   କହିଲ ତ ବିଶେଷ
  କାହିଁ ଅଛୁ ଚିନ୍ତିତ । ୪୯ ।

ଦେବତାମାନଙ୍କ   ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ
  ମଦନରୁ ଯେ ଉତପତି
କୁରଙ୍ଗୀନୟନା   ତାରେ ବାଞ୍ଛା କଲା
  ବିଶେଷ ତ ଯେତ୍କୁ ଗତି । ୫୦ ।

ହସି କରି ପଟ୍ଟ-   ମହିଷୀ ବୋଲନ୍ତି
  ବିଭ୍ରମ ନୋହୁ ରାଜନ
କୁମର ନାମକୁ   'କୁସୁମ କେତନ'
  ସେ ନୋହେ ମୀନକେତନ । ୫୧ ।
କାଶୀପୁର ରାଜା   ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ ବୋଲି
  ତାହାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସୁତ
ତାହାକୁ ମନରେ   ବରିଲ ସୁଦନ୍ତୀ
  ଶୁଣ ହେ ଜୀବ ଜୀବତ । ୫୨ ।

ଏମନ ବଚନ   ଶୁଣିଣ ରାଜନ
  ବୋଲେ ଶୁଣ ମହାଦେଈ
ସତ୍ୟ କରନ୍ତୁ   ଯାହାକୁ ମାଳା ଦେବ
  ବଶ୍ୟ ହେବ ତାକୁ ସେହି । ୫୩ ।

ଯେବେ ବର ବୋଲ୍   ବରିଲ୍ଲ ମନରେ
ତେବେ ତାରେ ଦେଉ ମାଳା
ଦୂତ ବରଗ୍ର   କୁମରମଣି ପାଶେ
ତେବେ ତାରେ ବତଶୀଳା । ୫୪ ।
ଶୁଣ ମହାଦେଈ   ନୟସାଗରେ ସେ
କହିଲେ ମୃଦୁସୁଲକ୍ଷ
ଅନଙ୍ଗରେଖାଙ୍କୁ   ତହ ଯାଇ ଦୂତ
ପେନ୍ଦୁ କୁମର ଉତକ । ୫୫ ।
ଜେମା ପାଖରେ   ମିଳିଲ୍ଲ ମୃଦୁସୁଲ୍ଲ
କହିଲ୍ଲ ନୃପତି ବାଣୀ
କୁମର ବର   ବରିବା ଶୁଣି **ମନେ**
ଆନନ୍ଦ ହେଲା ତରୁଣୀ । ୫୬ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ   ସମୟ ଜାଣି ଯେହ୍ନେ
ଚକୋରୀ କୁମୁଦ ତୋଷ
ମୃଦୁସୁଲ୍ ବାଣୀ   କର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣି ବାଳା
ମନେ ତେସନ ସନ୍ତୋଷ । ୫୭ ।
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ   କହଇ ଧୀର ତର
ଶୁଣ ଗୋ ପ୍ରିୟ ସଜ୍ଜନ ।
ଏ ମୋତି ମାଳ   କୁମର ପାଶେ ଯେପ
ମଧୂକର ଗୁର ଅଣି । ୫୮ ।
ଶୁଣି ସହଚରୀ   ତଗର ଯେନାଣ
ତୋଷାପୁରରେ ମିଳିଲା
ନକ୍ଷତ୍ର ମାଳା ତା   ହସ୍ତରେ ଦେଇଣ
ବନୋଇ ସର୍ବ କହିଲା । ୫୯ ।

ପଥେ ଛାଡେ ସାଙ୍ଗ × × ×
ଗମନ କର ତ୍ୱରିତ ।
ନୃପତି ନନ୍ଦନ ପାଶେ ଯାଇଁ କହୁ
ନୃପ ନନ୍ଦନୀ ଚରିତ । ୭୦ ।
ଶୁଣିଣ ଚନ୍ଦ୍ର- କଳା ମୁଖୁ ବଚନ
ମଲା ଯେନ ଦୂତ ଗଲା
ବହୁତ ଦୁର୍ଗମ ଅଟଇ × ×
ତ୍ୱରିତେଣେ ବନକ୍ରମିଲା । ୭୧ ।
ଅନେକ ଦିନ ଗମି ସେ ମଧୁକର
ପ୍ରବେଶ କାଶୀ ନଗରୀ
ନାନା ମଣିଗଣ କଟେଣି ବଦତ
ଯେସନ ଅମରପୁରୀ । ୭୨ ।
ରୁଦ୍ର ଅଂଶରେ ଜନ୍ମ ସବୁ ପୁରୁଷ
ତେଜେ ଦିଶନ୍ତି ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟ
ପରିଧାନ କରି ଅଛନ୍ତି ବସନ
ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅତି ଅମୂଲ୍ୟ । ୭୩ ।
ଯହିଁ ବଶେ କନ୍ଦ- ଛନ୍ତି ବିଲୋଚନ
ତହିଁରେ ଅପୂର୍ବ କସ ।
ଯାର ଅଜ୍ଞାବନ୍ତ ହୋଇଣି ସତରେ
ଅଛନ୍ତି ବଶ୍ୱବାସୀଶ । ୭୪ ।
ସମସ୍ତ ସ୍ତ୍ରିରୀ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି
ଅମ୍ବିକାର କଳା ଯେନ
ପାରୁଶରେ ବହୁ ଅଛି ସୁର ନଦୀ
ଯେହୁ ପତିତପାବନୀ । ୭୫ ।

ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ନଗର
ମନେ ପାଇଲା ଆନନ୍ଦ
ଅବ ଲୋକନେ ମହା ସୁଖ ପାଇଣ
ରହିଲ ତା ନେତ୍ର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ୬୬ ।
ରାଜା ସିଂହଦ୍ୱାରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା
ଦେଖଇ ଅତି ବିଚିତ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ- କାନ୍ତ ମଣିରେ ସେ
ହୋଇଛି ସବୁ ନିର୍ମିତ । ୬୭ ।
ଦେଖି ପ୍ରତିହାରୀ ପଚାରଇଁ ତାକୁ
କାହୁଁ ପ୍ରବେଶ ନଗର
ଶୁଣି ଦୂତ ବୋଇଲେ ଅଇଲୁ ଦ୍ରାବିଡ
ନାମ କର୍ଣ୍ଣାଟ ନଗର । ୬୮ ।
ରାଜନ ସ୍ତମ୍ଭର ଦର୍ଶନ କରିବୁ
ଆଣିଛୁ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଲେଖ
ବେଗେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏଠାରୁ ଘେନଯାଅ
ତୁମ୍ଭ ନୃପତି ସମ୍ମୁଖ । ୬୯ ।
ପ୍ରତିହାରୀ ଶୁଣି ଦୂତଙ୍କୁ ଘେନିଣ
ନୃପତି ପାଶେ ମିଳିଲ
କର୍ଣ୍ଣାଟେଶ୍ୱରର ଯେତେ ଯେତେ କଥା
ରାଜା ସ୍ତମ୍ଭରେ କହିଲ । ୭୦ ।
ବୋଲନ୍ତି ରାଜନ ଶୁଣ ହେ ନଗର
କୁମର ପାଶକୁ ଯାଅ
ନୃପ ସୁତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା କହ ତାହାକୁ
ତୁବଢେଣି ମାଳା ଦଅ । ୭୧ ।

ମନ୍ତ୍ରିନନ୍ଦନ ଦୂତଙ୍କୁ ଘେନି ସଙ୍ଗେ
କୁମର ପାଶେ ମିଳିଲ
ଦୂତ ବଦନ ଦେଖିଣ ନୃପ ସୁତ
ସଖୀଙ୍କୁ ଚାହିଁ ହସିଲ । ୭୨ ।
ଦୁଇ କର ଯୋଡ଼ି ଜଣାଏ ଦୂତର
ଶୁଣ କୁସୁମକେତନ
ଅନଙ୍ଗ ରେଖା ମାଳା ଦେଇ ବରିଛି
ତୁରତେ × × ମନ । ୭୩ ।
ଯେଉଁ ଦିନୁ ତୁମ୍ଭ ବଦନ-କମଳ
ଅବଲୋକନ ସେ କଲା
ଶଶୀ ଏକ କଳା ସମାନ ତନୁକୁ
ସେ ନଯାଏ ଅବଳା । ୭୪ ।
ତୋ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରରୁ ନୟନ-ଚକୋର
ପୀୟୂଷ ଲଭୁଛି ଯେଣୁ
ସେହି ସକାଶୁ ପଡନ୍ତୁ ଶର ବଶୁ
ପ୍ରାଣ ରହୁଛି ସୁତନୁ । ୭୫ ।
ଏସନ ହୋଇ ରମଣୀମଣି ତୋରେ
ଦେଇଅଛି କଣ୍ଠମାଳା
କଣ୍ଠ ତଟରେ ଲମ୍ବଇ ଏବେ ବେଗ
ଚଳ ହେ ନୃପତିବଳା । ୭୬ ।
ଏସନ ବୋଲି ××× ତୁରତେ
ଘେନିଲ ନକ୍ଷତ୍ର ମାଳି
ଅବଲୋକନ ରମଣୀମଣି କଲା
କାମଶର ହୃଦେ ଗଲା । ୭୭ ।

ମୋତ ବର ତାର କଣ୍ଠରେ ଲଗନ୍ତେ
ଜ୍ଞାନ ହାରିଲା କୁମର
କୁମାରୀମଣି ଝାମ୍ପି ସେ ତପଗତେ
ମନଲୋଭା ତାର ଥିର । ୭୮ ।

ପୁଣି ହୁଁ ମନେ ଚିନ୍ତଇ ନୋହେ ଦାସ
ଅଟେ ସୁଦଶୀ ବଣିକ
ଲେଖନ ବଚନ ପରାସ୍ତେ ହୋଇଲା
ଦହିଲା ମନ ମନୋଜ । ୭୯ ।

ମନେ ବିଚାରଇ ସତେ ହେ କିଛି ମୁଁ
ଲଭିବ ସେ ବରବାଳା
ପୁଣି ଚିନ୍ତଇ ପୂର୍ବେ ପୁଣ୍ୟ ଥିଲାକୁ
ସିନା ବାଳା ଦେଲା ପାଳି । ୮୦ ।
ଅଛି କି ମନରେ ଅକୁଳ ହୋଇଲେ
ଲଭଇ ଲୋଚନ ଦାନ
ମୋର ମନେ ନିକ ଉଚ୍ଛନ ହୋଇଲେ
ଲଭିବ ସ୍ୱାମୀରତନ । ୮୧ ।

ଏମନ୍ତ ବିଚାରି ମନକୁ ବୋଲଇ
ଥିର ହୁଅ ଦନା ଟେକତେ
ନୟନ ବେନିକ ବୋଲଇ ଜୀବନ
ରଖ ନ ତେଜ ତୁରିତେ । ୮୨ ।
ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ବେ ପୁଣ୍ୟ କରିଥିବ
ଦେଖିବ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ
ବାହୁ ଯୁଗଳେ ଧରି ମୁଖ ଚୁମ୍ବିବୁ
ମନହୁଁ ଲଭିବ ସୁଖ । ୮୩ ।

ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ମୁହିଁ   କୃତାର୍ଥ ହୋଇବ
ଉପେନ୍ଦ୍ରଶମ୍ଭୁ ସେବଣ
ଫଣି ପଙ୍କଜ   ଶିରେ ତାଙ୍କ ଦେଇଣ
କରିବ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରମାଣ । ୮୪ ।
ଏମନ୍ତ ସର୍ବ   ଅଙ୍ଗକୁ ବୋଧ କରି
ବୋଲଇ କୁମରମଣି
ମନ୍ତ୍ରୀ ନନ୍ଦନକୁ   କହଇ ବଚନ
ସାଙ୍ଗ ତୁ ସର୍ବ ସଇନ । ୮୫ ।
କାଲି ପ୍ରଭାତରେ   ଗମନ କରିବା
ଏମନ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଇ
ବିଶେଷ ବସ୍ତ୍ର   ଅଳଙ୍କାର ଦେଇଣ
ନଗରକୁ ଏଡ଼ା କହି । ୮୬ ।
ଅନଙ୍ଗରେଖା   ଦଶମ ଛନ୍ଦ ଶେଷ
କୁମର ମନ ଉଲ୍ଲାସ
ସୁଜନ ଜନ ନ   ଧର ଶୁଣି ଦୋଷ
ପଦେ ପଦେ ଅଛି ରସ । ୮୭ ।
ନୀଳାଞ୍ଚଳପତି   ପାଦପଙ୍କଜରେ
ମନ ମୋର ଭୃଙ୍ଗ ହୋଇ
ମକରନ୍ଦ ଲବ   ଆସ୍ୱାଦ କରି ସେ
ଛାଡ଼ି ଅସି ନ ପାରଇ । ୮୮ ।
ରସିକ ଜନଙ୍କ   ବିନୋଦ ନିମିତ୍ତ
ରଚିଲେ ଏ ଗୀତ ଛନ୍ଦ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ   ଶରଣ ପଶିଲେ
ପୀତାମ୍ବର ପଦ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ୮୯ ।

ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କାମୋଦୀ

ନିଶି ହୁଅନ୍ତେ ଶେଷ   ଉଠିଲେ ନୃପ ଶିଶୁ (ସୁତ ?)
ମନ୍ତ୍ରୀ ସୁତକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲା
ସାଜ ହୁ ରଥ ଗଜ   ଜଣାଅ ମହାରାଜ
ଉଗର ଅମ୍ବରେ ଅଇଲା ହେ, ମଧୁକର
ବର ରମଣୀ ପୁରେ ଯିବା
ଏହୁ ବାଳାର ମାଳା   ଜନୁ କରୁଛି ଜ୍ୱାଳା
ତା ମୁଖ ଦେଖି ସୁଖୀ ହେବା ହେ । ୧ ।
ଶୁଣି ସଚିବ ସୁତ   ଚଳିଲା ସେ ତୁରିତ
ଜଣାଇ ନୃପତିବରକୁ
ଆସି କର୍ଣ୍ଣାଟେଶ୍ୱର   ରହିଲା ଦ୍ୱାରବର
କୁମର ବରକୁ ନେବାକୁ ହେ, ନୃପବର
ବିଜୟ ଏବେ ଶୀଘ୍ର କର
ତାତ ସମ୍ଭାର ଢେନ   ଅଛଇ ସେହୁ ଜାଣି
ମୁଁ ଆଣିଅଛି ରହୁବର । ୨ ।
ଶୁଣିଣ ନରନାଥ   ବିଜୟେ କଲେ ରଥ
ଧୀରେ ଚଳିଲେ ସର୍ବଜନ
ଧ୍ୱଜ ଚନ୍ଦ୍ରା ଚଗଳ   ଦିଶନ୍ତି ମାଳ ମାଳ
ସିନ୍ଧୁ ଘୋଷ କି ମୁଖ ରେଳ ସେ, ନୃପବର
ଶିରେ ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ଶୋଭନ୍ତି
ସୈନ୍ୟ ମହାର୍ଣ୍ଣବର   କି କେତନ ନିକର
ଭ୍ରମର ବୃନ୍ଦ ବିରାଜନ୍ତି ସେ । ୩ ।

ରଥ ଘୋଡ଼ ଅପାର ମଗର ଜଶ୍ୱବର
ଗ୍ରାହ ଯୂଥ ସେ ହସ୍ତିବର
ଧ୍ୱଜ ଲହର ଜାଣି କୂର୍ମ ଚର୍ମ ଅଚ୍ଛେଣି
ମୀନ ସମୂହ ସର୍ବ ନର ହେ, ନୃପବର
ସୈନ୍ୟ ଶୋଭନ୍ତି ଏହେନ ପ୍ରାୟେ ।
ଚଳନ୍ତେ ମହାବଳେ ଧରଣୀ ଶୋଭାପାଏ
ଯେସନେ ସ୍ୱର୍ଗପୁରବାସେ । ୪ ।
ବଢ଼ନ୍ତେ ନରନାଥ ଦେଖି ଦୁର୍ଗମ ପଥ
ରହିଲେ କୃଷ୍ଣବେଣୀ ତୀରେ
ନିଶା ସେଠାରେ ରହି ପ୍ରଭାତୁ ଚଳି ଯାଇ
ମିଳିଲେ କର୍ଣ୍ଣାଟ ନଗରେ ହେ, ବନ୍ଧମେଶ
ଶୁଣି ପୁଅଙ୍କୁ ଭେଟେ ଯାଅ
ପାଛୋଟି ବେଗେ ଯାଅ ଷଡ ଅର୍ଘ୍ୟ ପୂଜାଇ
ରତ୍ନ ମନ୍ଦିରେ ବସା ଦଅ ହେ । ୫ ।
ସଚିବ ଡାକି ବୋଲେ ତୁରିତେ ଆଜ୍ଞା ଦଏ
ଦ୍ରବ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ବେଗ କର
ଛାୟା ମଣ୍ଡପ ସଜା- ଇଷ୍ଟ ଚନ୍ଦ୍ରମାରଙ୍କ
ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ତ କୁମର ସେ, ମନ୍ତ୍ରୀବର
ତୁରିତେ ସବୁ ନିର୍ମାଣିଲା
ନୃପ ଆଦେଶ ପାଇ ବଢ଼ାଣି ଗଣ ଯାଇ
ରତ୍ନ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମି କଲା । ୬ ।
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କରିଣ ପୋତିଲା ସ୍ତମ୍ଭମାନ
ଶୋଭା ପାଇଲା ବସୁନ୍ଧରା
ମାସ୍ୱଗ ସୋଣ ପଟରେ ଖଞ୍ଜିଲା ସୋଣା (୧) ଉପରେ
ସ୍ଥୂର ପାରୁଶେ ମୋଡ ଝଂସ ସେ, ପୁରବର

ଦିଶିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର
ମେଦିନୀ ମଣ୍ଡଳରେ   ପ୍ରକାଶ ହୋଇଲା କି
ପୁରନ୍ଦର ଦିବ୍ୟ ମନ୍ଦର ।୭।
ଆଣି ବଚନ ବାସ   ଖଞ୍ଜିଲେ ଘର ପାଶ
ରଙ୍ଗ ହରତ ପୀଠ ମାଳ
ବାଳ ବ୍ୟଜନମାଳ   ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟେ ଶୋଭନ
ଦିଶିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଞ୍ଜୁଳ ସେ, ମନ୍ତ୍ରୀବର
ବିବିଧ ମଣ୍ଡଣି ଯେ ସାର
ଚତୁର ଜନମାନ   ରଖ ଏହୁ ସେ ସ୍ଥାନ
ପ୍ରବେଶ ହେଲା ରାଜପୁରୀ ।୮।

ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ଦେଖି   ନୃପତି ହେଲେ ସୁଖୀ
ବୋଲନ୍ତି ହେଲା କି ସମ୍ଭର
ଶୁଣିଣ ମନ୍ତ୍ରୀମଣି   କହଇ ମୃଦୁ ବାଣୀ
ଯେ ତୋର ଆଜ୍ଞା ନରବର ହେ, ନୃପବର
ବରକୁ ଏବେ ବେଗ ବର
ପୁରୋହିତ ସହିତେ   ଯାନ୍ତୁ କୁମର ଦେନ
ଶ୍ରୀଫଳ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ହେ ।୯।

ପୁଅକୁ ଡାକ ରାଏ   ତୁରିତେ ଆଜ୍ଞା ଦଏ
ଚଳ ତୁ କୁମର ଭେଟିକି
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ କୁମର   କୁସୁମକେତୁ ବର
ବିଭା କରିବା ତୋ ଭଗ୍ନୀକି ହେ, ଚନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜ
ତାତ ଆଦେଶ ଶିରେ ଦେନ
ଆରୋହି ରଥବର   ସଙ୍ଗେ ଅମାତ୍ୟ ବଳ
ଚଳିଲେ ହୋଇ ସଜଇନା ।୧୦।

ପଥେ ଦେଖି କୁମର ଶ୍ରୀଫଳ ଦେଲେ ବୀର
ଗଳାରେ ମାଳା ଲମ୍ବାଇଲେ
ବାଜେ ବିବଧ ବାଦ୍ୟ ପଢନ୍ତି ଦ୍ୱିଜ ବେଦ
ନଗରେ **ଆସି** ବଜେଇଲେ ସେ, ସର୍ବସେନା
ରହିଲେ ସିଂହଦ୍ୱାର ଠାଇଁ
ମତ୍ତଗଜ ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲରି ବେଦୀ ପରେ
କୁମରମଣି ହେଲେ ଯାଇଁ ହେ । ୧୧ ।
ବିକ୍ରମବାହୁ ଆସି ବେଦୀ ଉପରେ ବସି
ବରକୁ ବରଣ ସାରିଲେ
ଯେସନ ବେଦ ମତ ପ୍ରସରିଛି ଜଗତ
ଶ୍ରୀଫଳ ବସ୍ତ୍ର କରେ ଦେଲେ ସେ, ନୃପବର
ଭୁଟିଢେ ଜୟଯୁ କରନ୍ତି
ପଞ୍ଚମହୂଷୀ ଆଗେ ଚଳନ୍ତି ସାନୁରାଗେ
ବେଶ ଗୋ କର କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ । ୧୨ ।
ଶୁଣିଣ ମହାଦେଈ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇ
ତୁରିତେ ହେଲେ ଜେମାପୁର
ବୋଲନ୍ତି ମାଏ ଆସ ବେଶ କରିବା ବସ
ଅଇଲେ ତୋ ବାଞ୍ଛିତ ବର ସେ, ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ
ମାତା ସମୀପେ ବିଜେ କଲ
ବେଶ କରନ୍ତି ମାଏ ଶୋଭା ଅବଳା ପାଏ
ଧରଣୀ ମଧେ କ ଚଞ୍ଚଳା । ୧୩ ।
ସାଙ୍କୋଇ ଦିବ୍ୟବେଣୀ ରଖିଲେ ମଥାମଣି
ତଥି ଉପରେ ମୋତି ଜାଲି
ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଆଶେ ଚକୋରୀ ଅଛୁ କ ସେ
ଠେକ ନ ହିଲମିଲ ମାଳ ସେ, ଶଶିମୁଖୀ

ନାସେ ଶୋଭଇ ମୋତିବର
ନାନା ରତ୍ନେ ମିଶିଣ   ଶୋଭେ ଭୂଷଣଗଣ
କଣ୍ଠରେ ଶତେ ସର ହାର । ୧୪ ।

କର୍ଣ୍ଣେ ତାଟଙ୍କ ଶୋଭେ   ନିଦଶ ମନ ମୋହେ
ଜଗତ ଯୁବା ଜୟ ରୂପ
ଶ୍ୟାମାବର ବଦନ   ସ୍ୟନ୍ଦନ ଚନ୍ଦ୍ର କି ସେ
ଯତନେ ରଚିଛନ୍ତି କନ୍ଦର୍ପ ସେ, ମଣିବନ୍ଧେ
ଖଞ୍ଜିଲେ ମଣିମୟ ଚୂଡ଼
ରମଣୀ ଭୁଜଲତା   ଉପରେଣ ବନତା
ରଚେ ମର୍କତ ତାଡ଼ ଯୋଡ଼ । ୧୫ ।

ହୃଦୟ ମଣ୍ଡଳରେ   ନାନା ମଣିଟଙ୍କର
ପଦକମାନେ ଶୋଭା ପାନ୍ତି
ସୁତୁଙ୍ଗ ପୟୋଧର   ଉପରେ ଶ୍ୟାମାବର
ଘୋଡ଼ାଇଛନ୍ତି ମୋତି ପନ୍ତ ସେ, ଭଲ ଶୋଭା
ଦିଶିଲ୍ଲ ରମଣୀ ଉରେଜ
କନକ ଶମ୍ଭୁ ବେନ   ଉପରେ ଶୋଭଇ କ
ଲୁଚିରତର ନାଗରାଜ । ୧୬ ।

କଟୀ ଧଟୀ ସଙ୍ଗରେ   ରସନା ଧ୍ୱନି କରେ
ପଦ୍ମରେ ନୂପୁର ବାଜନ୍ତି
ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠି ମୁଦଗଣ   ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି କିରଣ
ନଖ ସଙ୍ଗତେ ବିରାଜନ୍ତି ସେ, ସଖୀଗଣ
ପାଦତଳେ ଯାବକ ଲିହୁ
ପୀତ ପତନୀ ଆଣି   ଉପରେ ଘୋଡ଼ାଇଲେ
ଅନେକ ପରିହାସ କହୁ । ୧୭ ।

ହଂସ ମନ୍ଦଗାମିନୀ   ଗୃଲନ୍ତେଣ ମେଦନୀ
ହୋଇଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତାର୍ଥ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଗ୍ନ ଚଳର   ଉଠିଲେ ଚତୁର
ସଖୀ ଉପରେ ଦେଇ ହାତ ସେ, ବରବାଳା
ବେଦ ଉପରେ ବସିଲେ କଲା
କୁମର ଦେହ ବିନ୍ଦୁ   ମନ ମୃଗ ସୁତନୁ
ନୟନ ପାଶେ ବନ୍ଦୀ କଲା । ୧୮ ।
ବସ୍ତ୍ର ଧରିଲେ ଅଣି   ପାଶେ ସଙ୍ଗମା ପୁଣି
ତାହା ଦେଖିଲା ବର ଶ୍ୟାମା
ଲବଣ କୁମରର   ଉପରେ ଢଳାଇଣ
ଚୁମ୍ବିତେ ବସିଲେ ସଙ୍ଗଯେମା ସେ, ବରବାଳା
ବେଧୀରୁ ଲେଉଟି ଅଇଲା
ପରାଙ୍ମୁଖ ଦେଖି   କୁମର ହେଲା ଦୁଃଖୀ
ନୟନ ମନ ତାରେ ଦେଲା । ୧୯ ।
ଭଲ ନୃପତି ବାଳୀ   ସେଠାରୁ ଗଲା ଚଳି
ହଂସକ ବିଜୁ ପ୍ରାଏ ହୋଇ
ଯେସନ ବୀର ପଟ୍ଟେ   ଥିର ବୀର ଡାକନ୍ତେ
ଚୁଟତେ ଲେଉଟି ଅସଇ ସେ, ବରଶ୍ୟାମା
ତେମନ୍ତ ହୋଇ ବାହୁଡ଼ିଲା
ନୃପସୁତ ନୟନ-   ବାଣେ ବେଧନ୍ତେ ବାଳୀ
ଶରୀର ସ୍ୱେଦଶାଳୀ ହେଲା । ୨୦ ।
ତାତ କୋଡ଼ରେ ଯାଇ   ବସିଲା ଧୀର ହୋଇ
ନମ୍ର ବଦନ କରି ବାଳୀ
ଖଦ ଗୃମର ଦେଖି   ନବ ଗୁଚ୍ଛ କାମିନୀ
ହେନ ପାଶରେ ଛନ୍ତି ମିଳି ସେ, ନରବର

ଶଙ୍ଖରେ ପାଣି ଟେକି ଦେଲେ
କୁମାର କୁମାରୀର ଏକତ୍ର କରି କର
କୁଶେ ଦ୍ୱିଜବର ବାନ୍ଧିଲେ । ୨୧ ।

ସେଠାରେ ନରନାଥ ଦେଲେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଥ
ଗଜ ତୁରଙ୍ଗ ବଳମାନ
ବସ୍ତ୍ର ଭୂଷଣ ଦାସୀ ଦେଇ ସେ ନୋହ୍ନ ତୋଷି
କହେ ମୁଁ କି ଦାନେ ଭାଜନ ହେ, ନୃପସୁତ
ଦୋଷ କ୍ଷେମାର ନ ଘେନମ
ପ୍ରାଣୁ ଅଧିକ କରି ପାଳିଣ ଅଛୁ ବାଳୀ
କଉବ ହେବ ପ୍ରିୟା ସମ । ୨୨ ।

ଏତେ ବୋଲି ରାଜନ ଚଳିଲେକ ବହନ
ଆସ୍ଥାନ ପରେ ବିଜେକଲେ
ଦ୍ୱିଜ ସଧବା ନାରୀ ଅଣିଲେ ବେଗ କରି
ମିଥୁନ କର ମୋକ୍ଷ କଲେ ହେ, ବିଜେକଲେ
ସପତ ଦ୍ୱିଜେକ ବରଣ
ପୂର୍ବେ କୁମରମଣି କରିଥିଲା ତପସ୍ୟା
ଧଇଲା ସୁନ୍ଦରୀ ଚର୍ଣ । ୨୩ ।

ପଦ-ପଲ୍ଲବ ତାର କରେ ଧଇଲା ବୀର
ଅଙ୍ଗ ଦହିଲା ପୁଷ୍ପଶର
କଣ୍ଠରୁ ସ୍ୱେଦ ଝର ବହଇ ଝର ଝର
ନଫୁରେ କହୁହିଁ ଉତ୍ତର ସେ, ଯୁବାମଣି
ଅଙ୍ଗେ ହୋଇଲା କମ୍ପ ଜାତ
ଓଷଣେ ମନ୍ଦ ବାତ ଚଞ୍ଚଳ କଲା ଚିତ୍ତ
ଉନ୍ମାତରୁ ପଜ ସାକ୍ଷାତ । ୨୪ ।

ଶିଶୁ କୁରଙ୍ଗୀଦୃଶୀ   କାନ୍ତ ପାଶରେ ବସି
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ହେଲା ଯେ ତ୍ୱରିତ
ରୋମ ଉଦ୍‌ଗମ ହେଲା   ଯଉବନ ଘର୍ମିଲା
ସ୍ୱେଦ ଗଣ୍ଡରେ ହେଲା ଜାତ ସେ, ମନ୍ଦବାତେ
ଯେସନେ ପଲ୍ଲବେ ଚଳଇ
କାମ ବାଣ ବାଜନ୍ତେ   ମଦିରାକ୍ଷୀ ଅଧର
ତେସନ ପ୍ରାପ୍ତେକ ଦଶଇ । ୨୫ ।
ଏମନ୍ତେ ବେନି ଜନେ   ଆକୁଳ ହୋଇ ମନେ
ବାଛା ବଦନ ସଖୀ ଦେଖି
କୁମର ଅଙ୍ଗ ତହିଁ   ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ସଦୃଶ
ହୋଇ ତରଳିଗଲା ମିଶି ସେ, ଯୁବାମଣି
ସୁନ୍ଦରୀବର କୋଳ କରି
ମୃଗରାଜ କ ବେନି   ଭୁଜ ପଞ୍ଜର ମଧ୍ୟେ
ଶିଶୁ ହରିଣ ଅଛୁ ଧରି । ୨୬ ।
ସୁନ୍ଦରୀମଣି ପାଣି   ଧରି କୁମରମଣି
ଲଜ୍ଜାକୁ ଶିଶୀରେ ପକାଇ
କ ଅବା ଲଜ୍ଜା ଛଳେ   ଲଜ୍ଜା ସେ ତ୍ୟଜ୍ୟା କଲେ
କୁମରବର ଗନ୍ଧ ମୁହିଁ ସେ, ନାରୀଗଣେ,
ବେଢି ଦିଅନ୍ତି ହୁଳହୁଳି
କେହୁ ଗୀତ ଗାବନ୍ତି   କେହୁ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି
କେ ତହିଁ କରନ୍ତି ଢମାଳି । ୨୭ ।
ଘେନି କୁମାରୀ ବର   ଗଲେ ତ ଅନ୍ତଃପୁର
ପ୍ରାପ୍ତେ ଉପାଢ଼ ପୁରଦ୍ୱାର
ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ   ଧରି ନାରୀ କଳାପ
ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ରତ୍ନପୁର ସେ, ସେଠାକରେ

ଦିବ୍ୟ ଆସନ'ଛନ୍ତି ପଡ଼ି
ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ କଂଶ   ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗାଡରେ
ବ୍ୟଞ୍ଜନମାନ'ଛନ୍ତି ବାଢ଼ି । ୨୮ ।
ପଞ୍ଚଗ୍ରାସୀ କରନ୍ତି   କୁମର କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ
ପାଣି ପଣା ପଇଡ଼ମାନ
କାନ୍ତର ପ୍ରତିବିମ୍ବ   ରତ୍ନ ଚଉଡ଼ରେ ହୋନ୍ତେ
ସୁନ୍ଦରୀମଣି ହେଲା ଛଳ ସେ, ଏହୁ କଥା
ନୋହଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶେଷ
କୃଶାନୁ ସଙ୍ଗେ ନିଜ   ଘୃତ ସଂଯୋଗ କଲେ
ସେ କି ନୁହଇ ତରଳିତ । ୨୯ ।
ଏସନ ସ୍ମିତ ତାର   ଜାଣି ରମଣୀବର
ପାଶକୁ ଆତେ ବରନେଲେ
କୁମର ତଦଗତ   କୁମାରୀ ଠାରେ ଦେଇ
ସଙ୍ଗତେ ସେଠାରେ ମିଳିଲେ ହେ, ସାଧୁଜନେ
ଏକାଦଶମ ଛାନ୍ଦ ଶେଷ
ଅନଙ୍ଗରେଖା ଗୀତ   ହରଇ ସର୍ବ ଚିତ୍ତ
ରସିକମାନସ ଉଲ୍ଲାସ । ୩୦ ।
ତେଜିଲେ କପିଳାସ   ରହିଲେ କାଶୀ ଦେଶ
ତ୍ରିପୁରନାଶନ ମୂରତି
ହେମବନ୍ତରେ ସେହୁ   ଉମାକାମରେ ଯେହୁ
ଦହିଅଛନ୍ତି ରତିପତି ହେ, ବୁଧଜନେ
ହେରମ୍ବ ପିତାର ଚରଣେ
ହଉତି ମୋର ଚିତ୍ତ   ଅଛି ସେ ଅନୁବ୍ରତ
ନୃପତି ଧନଞ୍ଜୟ ଭଣେ ହେ । ୩୧ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଭନଡା

(ସୁନ୍ଦରୀ ବାରମାସି ବାଣୀରେ ଗାଇବ)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଦିବସ ଶେଷରେ   ନୃପ ସୁତା ହୁଏ ପ୍ରବେଶ
ମନୋରମ ବନ୍ଧନ କଲେ କେଶ
ବିବିଧ କୁସୁମ ମାଳେ ତା ରଞ୍ଜିଲେ କି ସେ ରାମା ମୋହ ପାଶ ସେ,
ସୁନ୍ଦରୀ
ଅଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ରାଗ ଶୋଭା ବଢ଼ାଇଲେ,
ମଣି ବିବିଧ ଭୂଷଣ ଖଞ୍ଜିଲେ
ରତି ସମରେ ଅଙ୍ଗ ଜ୍ୱାଳା ଜାଣିମି ଏମନ୍ତ ଚିତ୍ତେ ଚିନ୍ତିଲେ । ୧ ।

ଖରେ କରବୀର କୋରକ ଗର୍ଭର ନଖ ନିକର (ସେ ?) ସାଜିଲେ
ମାର ଶର ସୋଦର ତା ମଣିଲେ
ଚିତ୍ତରେ ଆଜ ଲଭିବ ମନୋରଥ   ମନ୍ମଥ ବିମୁଖ ହେଲେ ସେ
କୁମର
ବାଳା ଗଣ୍ଡ ଫଳକ ହୃଦେ ଧରି,
ତାର ଚରଣ ଅଶ୍ରୁ ଆଗ କରି
ରମଣୀମଣି କୁଚ ଶମ୍ଭୁ ପୂଜିବି କି କହିବ ଶମ୍ବରାରି । ୨ ।

ଏସନେ ମନେ ବିଚାରି ଭବି ବୀର   ମାଳ ପଦ୍ମା ସେ ପିନ୍ଧିଲା
ହେମ କାଞ୍ଚିମାଳା ତହିଁ ବାନ୍ଧିଲା
ଲଲାଟେ ମୃଗ ମଦ ଟିକା ସୁନ୍ଦର   ସୁଜାଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଚିତ୍ତ ମୋହିଲା ସେ,
କୁମର
ଧ୍ୟାନେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ବାଳା ମୁଖ
ଶର ପ୍ରହାରଇ ପଞ୍ଚ ବିଶିଖ
ବୋଲଇ ମଦନ ମୋତେ ପଡ଼ିଛି ମାର ନ ଫିଟୁଛି ରାମା ମୁଖ । ୩ ।

ତେଣେ ବସନ୍ତ ପୂର୍ବ ଦଶି ସୁଦଗ୍ଧ ଚନ୍ଦନ ପଙ୍କ ଚଢ଼ାଇଲେ
ନୂନ କର୍ପୂର ରଙ୍ଗ ବସ୍ଥାଇଲେ
ସେବତୀ ପାଖୁଡ଼ା ସିଞ୍ଚି ଚଉପାଶେ ରତ୍ନ ଦୀପନ୍ତ ଜାଳିଲେ ସେ,
ଚତୁରୀ
ତଥି ଉତ୍ତରେଣ ରତ୍ନ ପଲଙ୍କ
ବାଳା ଥୋଇଲେ ନେଇ ଶୁଭ ଅଙ୍କ
ହଂସତୂଳୀ ତୁଳି ଉପରେ ଶେଯାଇଲେ, ରୁଚିର ଦିବ୍ୟ ଅଂଶୁକ । ୪ ।

ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ବାଳୀ ଖଞ୍ଜିଲେ ମୋତି କଳାପ ବେଢ଼ାଇଲେ
(ତହିଁ) ନୀଳାମଣି ପୁଞ୍ଜ ରଞ୍ଜିଲେ
ମଧ୍ୟେ ଗଜ ମୋତି ଝୁମ୍ପା ଲମ୍ବାଇଲେ ଶଶାଙ୍କ ଦର୍ପ ଗଞ୍ଜିଲେ ସେ,
ଚତୁରୀ
ଖଟଣ୍ଡ୍ର ଦୂରେ ଶୀତଳ ସଙ୍ଗ (?) ବାଡ଼
ତହିଁ ପାଶରେ ଭୂମି ଶଯ୍ୟା ପାତ
ରତ୍ନ ଝରଡରେ କର୍ପୂର ବାସ ଜଳ ଥୋଇଁ କଲେ ସବୁ ନବାଢ଼(?)।୫।

ସୁନୀଳ ବସ୍ତ୍ର ତହିଁ ପରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଅନ୍ତର ହୋଇଲେ ତରୁଣୀ
ତହିଁ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ବୀରମଣି
ପଲଙ୍କ ଅଙ୍କେ ବସିଣ ଧାଉଅଛୁ ରମଣୀମଣି ସୁଜାଣି ସେ,
ଭ୍ରମର
ଚିତ୍ତେ ନଇଲ୍ଲ ତ ମୀନଲୋଚନୀ
ଶୁଭୁ ନାହିଁ ତ ମଞ୍ଜୀରର ଧ୍ୱନ
ଏମନ୍ତ ଚିନ୍ତଇ ବାହାର ହୁଅଇ । ପଲଙ୍କେ ବସଇ ପୁଣି ସେ । ୬ ।

ତେଣେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ନାଟ୍ୟକ୍ଷ ବେଢ଼ି, ସୁଚିବେଶ ଚରନ୍ତି କୁମାରୀ
କ ତେ ସାଜିଲେ ଜାଡି-ବଢ଼ି ପାର
ମଧ୍ୟେ ଚନ୍ଦ୍ର ଝୁମ୍ପି ଖଞ୍ଜି ତହିଁ ପରେ କୁଉକାର ଲୁଚିଧାରୀ ସେ,
ଚତୁରୀ

ହେମନିର୍ମିତ ନାଗ ବଲ୍ଲୀ ଫଳ
ମୁଖ ବେଢ଼ି ଦିଶୁଅଛି ମଞ୍ଜୁଳ
କିବା ତା ନୀଳ କୁଟିଳ ବଧୂନ୍ତୁଦ, କିବା ସଦୃଶ ବକୁଳ । ୭ ।

ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ତା ଲଲାଟରେ ତିଳକ, ଲେଖିଲେ ମୃଗମଦ ଘେନ
କାମ ଜୟ ସାୟକ ପ୍ରାୟେ ମଣି
ସିନ୍ଦୂର ରଙ୍ଗ ତଥିପାଶେ ସୁନ୍ଦର, ଜାଣିମ କାମ ବରେଣିରେ,
ସୁନ୍ଦରୀ
କିବା ଯୁବା ଜନ ହୃଦ ଶୋଣିତ
ତଥି ପ୍ରକାଶ କଲା ରତିକାନ୍ତ
ଗୃହାନ୍ତେ ଯୁବା ବର ଶତ୍ରୁ ଭେଦକ, ଦର୍ପକ କଲେ ଅଙ୍କିତ ।୮।

ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରେ ଶୋଭେ ହାସ ତାଟଙ୍କ ନୟନ ମନକୁ ମୋହିଲା
ବଦନକୁହିଁ ଶୋଭା କରାଇଲା
କିବା ବେଣୀ ପାଶେ ବେନି ଗୁଚ୍ଛ ଘେନି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କ ଓଢ଼ାହିଲା ସେ,
ଚତୁରୀ
ନୟନରେ ରଞ୍ଜିଲେ ସେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ
କର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମପତ୍ରେ କଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁଳ
କିବା ଦୁଃଖସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟରୁ ଉଦୁରତେ ବାହାର ହେଲା ଗରଳ । ୯ ।

ଖଞ୍ଜନ ମୀନ ମୃଗର ଇନ୍ଦୀବର ନିନ୍ଦଇ ଏଣୀଦୃଶୀ ଦୃଗ
ଏହି ଉପମା ତ ନୁହେ ସଦୃଶ
ନୟନ ସଦୃଶ, ଚକୋର ନୋହିଲା, ତେଣୁ ଗଲା ଶଶୀ ପାଶ
ସୁନ୍ଦରୀ
କେତୁ ନାସେ ମୋତିକର ଝଞ୍ଜିଲେ
ରମା ଆଗେ ମୃଦୁବାଣୀ କହିଲେ
ନିଶି ଅବସାନେ ଅମ୍ଭଙ୍କୁ ମନରେ ଶତ୍ରୁବୁ ବୋଲି ବୋଇଲେ । ୧୦ ।

ଏହୁ ବୋଲନ୍ତି କୁମର କରଜରେ   ନୋହୁବୁଟି ସଖି ଭାଗର
ଅମ୍ଭ ବାଣୀ ଶୁଣରେ ସମାଦର
କାନ୍ତ କର ତୋର ଉରଜେ ଲାଗନ୍ତେ, ନ କରବୁଟି ହଧୂର ରେ
ସୁନ୍ଦରୀ
କାନ୍ତ ମାଗିଲେ ରତିଦାନ ସଖି !
ଶିରପୋଡ଼ି ବସିଥିବୁ ସୁମୁଖି !
ନାୟକ ପାଣି ଧରିଲେ ନ ଛଡ଼ିବୁ, ଶୁଣ ବାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ୧୧ ।

ଯେତେବେଳ କାର୍ପଣ୍ୟ କହୁବ ନାୟକ,   ଜେତେଟି ସଖି ହୁଏ ଲୀଳା
ଏହା ଶନ୍ତ୍ରଥିବୁଟି ବରବାଳା
ଏକାବେଳେ ସବୁ ପୂରତ କେବେହେଁ, କାନ୍ତେ ନଦେବୁ ଅବଳା ରେ
ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେଖ ଏକାବେଳେ ପୁଷ୍ପ ଫୁଟନ୍ତି
ତହୁଁ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଭୃଙ୍ଗ ଭେଟନ୍ତି
କଣ୍ଟିତ କଣ୍ଟିତ ବିକାଶ ହୋଇଲେ ଚିରକାଳ ପାଂଶ ଥାନ୍ତି । ୧୨ ।

ଏମନ୍ତ ନାନା ପରିହାସ କରଣ   ଉପଦେଶ ଆଦ କହିଲେ
ବାଳା ବେଶ ବିଧାନହିଁ ସାରିଲେ
ଦିବ୍ୟ ବସନ ପିନ୍ଧାଇ ରସିକାକୁ   ପାଦେ ନୂପୁର ଖଞ୍ଜିଲେ ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ
ଅଙ୍ଗେ, ମଳୟଜ ପଙ୍କ ଦଢିଲେ
ଚନ୍ଦ୍ରରଜତାମ୍ବୂଳ ଭୁଞ୍ଜାଇଲେ
ପ୍ରେସନକ ନିଶି ପହରେ ହୁଅନ୍ତେ କୁମର ପାଶକୁ ନେଲେ । ୧୩ ।

ରତିନାୟକ ବିଜୟକେତନ କି   ତେସନ ଗ୍ରୀମା ଶୋଭା ଦିଶି
ସେ ତ ଦ୍ୱାରେ ଯାଇ ହେଲେ ସୁକେଶୀ
ସଖି ! ଯାଅ ବୋଲି ପେଲଣ ଦିଅନ୍ତେ ନ ଚଳଇ ଏଣୀଦୃଶୀ ସେ,
ସୁନ୍ଦରୀ

ପଦ୍ମମଳା ନାମେଣ ଯେଉଁ ଅଳୀ
ସେହୁ ବୋଲଇ ଶୁଣ ନୃପବାଳ !
ତୋ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରମା ନ ଦେଖି କୁମର ହେଉ ଯେ ଥିବ ଅକୁଳ ।୧୪।

କିବା ଗୋ କୁମରମଣି ହସ୍ତ ଧରି ନେବାକୁ କରୁଛୁ କି ଦୀକ୍ଷା
ଅମ୍ଭ ଆଗେ କଡ଼ କରୁ କଟାକ୍ଷ
ତୋ ଅଧର ସୁଧା କୁମରକୁ ଦେଇ ବାମ ମୁଖ କର ରକ୍ଷା ସେ
ସୁନ୍ଦର !,
ଏତେ ବୋଲି ଦେହଲୀ ବନ୍ଧ ଡେଇଁ
କିଳି କବାଟ ଗଲେ ସବ ସଙ୍ଗ
ନତବଦନ ହୋଇ ଭିତ୍ତି ସନ୍ନିଧେ ଉଭା ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ ।୧୫।

× × ×

ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ଯୁବାମଣି ଦେଖି ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ବସେ ବହନ ସେ
କୁମର,
ବାଳା କମ୍ପଇ ଥର କୋଳେ ଆଉ
ଜ୍ଞାନ ହାରିଲା ସୁଧାକରମୁହିଁ
କାନ୍ତ କୋଳୁ ଖସି ପଲଙ୍କ ଉପରେ ବସିଲା ମଉନ ହୋଇ । ୧୬ ।

ନୃପ ସୁତ କହେ ବିନୟ ବଚନ ଶୁଣରେ ରମଣୀରତନ
ମୋତେ, କମ୍ପା କରୁଛୁ ମନେ ମାନ
ଶଶିଧର ମାରଶର ଗରବେ କି ଅଧର ଅମିୟ ଦାନରେ
ସୁନ୍ଦରି !,
ମୋର ନେତ୍ର-ଚକୋର ହୋଏ ମାତି
ତୋର ମୁଖଶଶୀ ଦେଖି ସୁଦନ୍ତ
ଏ ମୋ ପ୍ରାଣଗଣ ଦୁରନ୍ତ ସଫଳ ତୋ ବିନୁ ଥିବ ନୁହନ୍ତ । ୧୭ ।

ମୁହିଁ ତୋହର ଆଶ୍ରିତ ଜନ ଯିନା   ମୋରେ କର ସଖି ! ସୁଦୟା
ମାଳା ଦେଇ ପେଷିଲ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା
ଶରଣାଗତ ଜନ ଠାରେ ସୁଜନ   କେବେ ନୁହନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୟା ରେ
ସୁନ୍ଦର !,
ମୁହିଁ ତୋହର ଚରଣେ ଶରଣ
ମାର ବାଧାରୁ ରଖ ପ୍ରାଣଧନ
ତୋର ଦୟା କଲେ ଯିନା ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ, ଏବେ ଏ ପିଣ୍ଡ କାରଣ ।୧୮।

ଯେବେ ପାଣି-ପଦ୍ମ ଦେଇ ତୋ ଉରଜେ ଶିବ ପୂଜିବ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ
ତେବେ ପ୍ରଶାନ୍ତ କରିବ ଏ କାୟେ
ଯେବେ କୁଚତଟେ ଶରଣ ନ ଦେବୁ   ନାଶିବ ଅନଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ସେ
ସୁନ୍ଦର !,
ମୋତେ ରଖ ଏଥର ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ
ବଢ଼ି ପ୍ରବଳ ହେଲା କାମସିନ୍ଧୁ
ଅଙ୍ଗ ମୋହର କ୍ଷଣେ ହେଁ ସୁସ୍ଥ ନାହିଁ ମାରବାଣ ସନ୍ଧୁ ସନ୍ଧୁ ।୧୯।

କାନ୍ତ ଗୂଢ଼ ବାଣୀ ଶୁଣିଣ ତରୁଣୀ   ନୟନ କୋଣେ ଅନାଇଲା
କାନ୍ତ ମନ-ମୃଗକୁ ବନ୍ଦୀ କଲା
ରମଣୀରତନ ଇଙ୍ଗିତ ନିରେଖି   ବେଗେ ଅଧର ଚୁମ୍ବିଲା ସେ
କୁମର
ତାର ନେତ୍ରେ ଦେଲା ମୃଦୁ ଚୁମ୍ବନ
ବିମ୍ବାଧର ପାନ କଲା ବଦନ
ଆଶ୍ଲେଷ କରନ୍ତେ ଉରଜ ଉରରେ ଲାଗନ୍ତେ ଦହେ ମଦନ । ୨୦ ।

କୁଚକୁମ୍ଭକୁ ହସ୍ତ ଦେଇ ପାତିଲା   କରଜ ପ୍ରଚାଳନ କଲା
କହନ୍ତେ ତୁଣ୍ଡେ ରସନା ଚାଳିଲା

ଗଣ୍ଡରେ ଚୁମ୍ବନ ଦଅନ୍ତେ ତାହାର ପୁଲକ ଅଙ୍ଗେ ହୋଇଲା ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
ପୁଣି ବାଳାକୁ କଲା ଆଲିଙ୍ଗନ,
କାନ୍ତ ମନ-ଭୃଙ୍ଗ ତୋଷେ ବଦନ
ପ୍ରବାଳ ଗୁଞ୍ଜ ପ୍ରାୟେ ତାର ଅଧର ତୃଷିତେ କଲା ସେ ପାନ ।୨୧।

ପୁଣି କାନ୍ତ କର ଧରଣ ଚତୁରୀ ମିଛେଛନ୍ଦେ କରେ ନାହିଁ ନାହିଁ
ହସ୍ତ ଧର ଛଡୁଁ ମିଛେ ସ୍ୱତର
ଶିର ମନ୍ଦ କରି, କର୍ମେ ଯାଅ ଯାଅ, ବୋଲି ହସ୍ତେ ପେଲିଦେଇ ସେ
ଚତୁରୀ,
କାନ୍ତ ଏଣେ ଶ୍ଳେଷ ତାର ଜାଣିଲା
ବିଧୁ ଅଧର ହୃତେ ପାନ କଲା
ଗଣ୍ଡ ଘଟରେ ଦଶନ ଘାତ ଦେଇ ପୁଣି ଚମକ ଭଡ଼ିଲା । ୨୨ ।

ପୁଣି କୁଚ ବେଳ ଦଶନେ ପୀଡ଼ିଲା ଚମକେ ଗ୍ରମାକଳେବର
ଗଣ୍ଡୁ ବହଇ ସ୍ୱେଦ ଝରଝର
କନକ ରମ୍ଭା ପ୍ରାୟେଣ ବେଳ ଉରୁ କମ୍ପନ ଲଭିଲା ଥିର ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ
କହିବାକୁ ନ ଆସଇ ବଚନ
କଣ୍ଠେ ଗଦ ଗଦ କଲା ଆସନ
କପୋଳ ପାଳୀ ପୁଲକିତ ହୋଇଲା ଶୁଖିଲା ଦନ୍ତ ବସନ । ୨୩ ।

ସଜନୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ବଚନ ବିସ୍ମରିଲା ସେ ଗ୍ରମାବର
ଦମ ଦମ ହୁଅଇ ହୃଦ ତାର
କଞ୍ଚିତ କର ନାସ୍ଥଳ ମୁଖ ଗୃହିଁ ପୁଣି ହୁଅଇ କାତର ସେ
ଚତୁରୀ,

ପୁଣ ପୁଣ ଆଲିଙ୍ଗନ କରଇ,
କାନ୍ତ ଅଧର ଦଶନେ ପୀଡ଼ଇ
ଛନ୍ଦ ଚମକ ସିତକାରେ କଣ୍ଠୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବାଣୀ ଭାଷଇ ।। ୨୪ ।

କଳା କୁଶଳା ବଲହ(ବଲ୍ଲଭ)ସୁରତର ରତକ ବଢ଼ିଲା ସେ ବାଳା
କେତୁ ଜାଣିମ ଏତେ କାମ ଲୀଳା
ପରସ୍ପରେ ବେନ ଜନେ ଆଲିଙ୍ଗନେ କଣ୍ଠୁ ତୁଟେ ମୋତିମାଳା ସେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଚୁମ୍ବ ଆଲିଙ୍ଗନ ଯେ ନଖକ୍ଷତ,
ଅଧରାମୃତ ପାନ ଦନ୍ତଘାତ
ଏମନ୍ତେ ଯେତେକ ବାତ୍ସ୍ୟରସଗତ ବେନ ଜନେ ହେଲେ କୃତ ।୨୫।

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ରମଣି ଅଂଶୁକ ଅଞ୍ଚଳ ଧରେ ଯୁବାମଣି
ମିଛେ ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ବୋଲେ ତରୁଣୀ
ସେହୁ ବଚନକୁ କି ସମାନ ହୋଇବ ମତ୍ତ ପିକ ସ୍ୱର ବାଣୀ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଯହୁଁ ନାୟକ ହରିଲା ଅମ୍ବର
ନେତ୍ର ଦେଖିଲା ମଦନ ମନ୍ଦର
ମାର ହେମ ରତ୍ନମଣି ସେ କୁମର ମନରେ ହେଲା କାତର । ୨୬ ।

କିବା ହେମ ନାଗବଲ୍ଲୀ ଦଳ ଆଣି ବିଧାତା ଘଟନା କରିଛନ୍ତି
ଚଳ ଦଳ ପତ୍ର ପ୍ରାୟେ ରଖିଛନ୍ତି
କିବା ମଦନ ମହାଯାଗ କରିବ ହେମ ପାଣୀ ଥୋଇଅଛି ସେ ସୁନ୍ଦରୀ
ଯୁବା ଜନ ନୟନ ଘୃତ କରି,
ପ୍ରାଣ ସମିଧ କରି ଶମ୍ବର
ଏ ହୋମ କୁଣ୍ଡରେ ସେ ଯାଗ ଆରମ୍ଭି ଜାଣିବ କି ପୁର ଅରି ।୨୭।

ଏସନ ବୀର ମନରେ ବାଞ୍ଛା କରି   କୁମରଣ (?) ଘାଡା ଦେଲେ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ 'ରକ୍ଷ' ବୋଲି ବୋଇଲେ
ମଲ୍ଲ ଯୁଦ୍ଧ ବେନି ଜଣେ ଆରମ୍ଭିଲେ,   ଛଳ ଶବଦ ସ୍ଫୁରିଲା ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାର କରେ ବୀରମଣି
ରମା ଉରଜ ପରେ ପୁଣ ପୁଣି
'ନାହିଁ ନାହିଁ ନାହିଁ ଈଷି ଈଷି' ବୋଲି ରମଣୀରତନ ଭଣି ।୨୮।

ବୀର ଗାଢ଼ରେ ନିଧୁବନ କରଇ   ସିତ୍କାର କରେ ଚତୁରୀ
ଅଙ୍ଗ ଚମକାଇ ସେ କୃଶୋଦରୀ
କହୁଁଛେ ନାୟକ ବଦନ ଚୁମ୍ବିଲା   ପ୍ରତିଅଙ୍ଗ ସ୍ୱେଦପୂରି ସେ
ଚତୁରୀ,
କି କି ହୁଅନ୍ତି ତାହା ନ ଜାଣନ୍ତି,
କି ସେ ବୋଲନ୍ତି ତାହା ପାସୋରନ୍ତି
ଜ୍ଞାନ ବେନି ଜଣେ ଅଙ୍ଗ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବାତୁଳ ପ୍ରାୟେ ହୁଅନ୍ତି ।୨୯।

ତାହା ବସରନ୍ତି କାହା ପ୍ରସରନ୍ତି   କେହୁହିଁ ନ ଜାଣନ୍ତି ସେହୁ
ଧୃତ ହଜିଲା ଦୁହିଁଙ୍କର ଦେହୁ
କପୋତ ମୟୂର ପାରାବତରୁତ   ଆରମ୍ଭ କଲେକ ତହୁଁ ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
ବେନି ଜନ ଅଙ୍ଗ ବାରି ନୋହିଲା
ଲୌହ ଚୁମ୍ବଶିଳାକପ୍ରାୟେ ମିଶିଲା
କିବା ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରଶିଳ ହେଲା । ୩୦ ।

ପୁରୁଷ ପ୍ରାୟେ ହୋଇଣ ରମାମଣି   କରନ୍ତେ ବିପରୀତ ରତି
ଛୁଟୀ କିଙ୍କିଣୀ ହେଲା ମୁଖରିତ

ପୟୋଧର ହେମ କଞ୍ଚ ଝମ୍ପିତ ଦେଖି ଧାଇଲକ ଶତ୍ରୁ ସେ
ଭ୍ରମର,
ତଥି ଉପରେ ଦେଲା ବେନି କର
ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ବ କବା ହେ ଭୂଧର
ରତ ରଣେ କାମ ହାରେଲ ବୋଲ୍ କ ଭଣ୍ଡାର ଘରେ ତା ଚୂର ।୩୧।

କବା ସେ ମାରକୁଞ୍ଜର ବେନି କୁମ୍ଭ ମଦଭରେ ଉରେ ପ୍ରକାଶ
ହେମବନ୍ଧ ମୁଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡ ବକାଶ
କୁଚ ମଧ୍ୟରୁ ନୁଟିତ ହାରଦନ୍ତ ଦେଖି ଯୁବା ମନେ ଭାବେ ସେ
ଭ୍ରମର,
ବୋଲେ ରକ୍ଷ ମୋରେ ମୀନଲୋଚନା
ମାରୁଅଛୁ ଦ୍ୱିରଦଦନ୍ତୀ ଆଣି
ଏସନ ବହ୍ୱଳ ବଚନ ଶୁଣି ସେ ହୃଷ୍ଟ ବୋଲଇ ତରୁଣୀ । ୩୨ ।

ଏମନ ନାନା ପୁରୁଷାୟିତ କଲା ଶାନ୍ତ ନୋହିଲା ତାର ମନ
ଲଲାଟରେ ଘୋସି ରେଜନ ନୟନ
ଦଶନ ବସନ ଦଶନେ ଗୃପିଣ ହୁ ହୁ ଚୁ ଚୁ ଉରେ ପୁଣ ସେ
ଚଉସ୍ତି,
ସେହୁ ଭ୍ରମର ପୁଣି ଶୁଭ୍ରକେଶୀ,
ରତ ଦେଖଣ ମାର ହେଲା ନାସି
ଉଭୟ ଶୃଙ୍ଗାରେ ସନ୍ତୋଷ ନୋହିଲେ ଶେଷ ହୋଇଲା ତାମସୀ ।୩୩

କୋକିଳ ନାନା ପକ୍ଷୀଗଣ ଭାଷିଲେ ଧୀରେ ଗନ୍ଧବହ ବହିଲା
ବରହିଣୀ ଜନ ପ୍ରାଣ ଦହିଲା
ଦେବତାଙ୍କ ଅଳେ ସାରଙ୍ଗ ସ୍ଫୁରିଲା ପ୍ରାଚୀ ଅରୁଣ ଦଶିଲା ରେ
ସୁନ୍ଦରୀ,

ତାମ୍ରଚୂଡ଼ କଲେକ ନିଃସ୍ୱନ
ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହୋଇଲେ ସର୍ବଜନ
ଅଭିସାରୀ ନାରୀ ଜାର ତ୍ୟକ୍ତ କଲେ ମିଳିଲେ ପୁରେ ବହନ ।୩୪।

କେବଣ କାନ୍ତା କାନ୍ତର ପାଶେ ଥିଲା   ଢକତ ଲାଗିଲା ତାମ୍ବୁଳ
ବେଗେ ଫେଙ୍କିଲା ବଲ୍ଲଭର ଭୋଳ
କେବଳ ବାଳା ରତିଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଣ ପାନ କରେ ବସି ଜଳ ରେ,
ସୁନ୍ଦରୀ,
କେହୁ କାନ୍ତା ପାଶରୁ ବେଗେ ଆସି
ଅନିଳକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ବସି
କେବଣ ନାୟିକା ସୁରତର ଚିହ୍ନ ମୁକୁରରେ ଚାହିଁ ହସି ।୩୫।

କେଉଁ ନାୟକ ତୁରିତ ହୋଇ ଯାଇଁ   ନିଜ କାନ୍ତା ପାଶେ ମିଳିଲା
ଚନ୍ଦ୍ରବଦନୀ ଅବଲୋକ କଲା
କୁଙ୍କୁମ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଦେଖି ତାର ତନୁ   ମାନ ତତକ୍ଷଣେ ଘେନିଲା ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
କେଉଁ ବାଳା କାନ୍ତରେ ମାନଭର
ନିଶି ପ୍ରଭାତରେ ହେଲା କାତର
କେବଣ ଯୁବତୀ ଶଠ କାନ୍ତ କଥା କହିଲେ ସଖୀ ଆଗର ।୩୬।

ଏସନ ସମୟେ ଜଳରେ ବିକାଶ   ହୋଇଲେ ନଳିନୀମାନଙ୍କର
ରଶ୍ମି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଲେ ଶଶଧର
ଉଦୟାଚଳ କନ୍ଦର ମଧ୍ୟୁ ବେଗେ ବାହାର ହେଲେ ମିହିର ସେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
କିବା ପ୍ରାଚୀ ନାରୀର ମଥାମଣି,
ତେତେହେଁ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭଇ ଦିନମଣି
ତମ କୁଳ କରେ ବିଦାରିବା ଦେଖି 'ଦ୍ରୋଣ' ନାମ ନିଜ ଭଣି ।୩୭।

ଯବା ଉଦୟାଚଳର କଣ୍ଠୀରବ   କରେ ଦାରୁଣ ଢମକରି
ଥୋକେ ପଳାଇ ଗଲେ ଗିରିଦରି
ଚକ୍ର ଚକ୍ରବାକୀ ଚକ୍ଷୁ ତୋଷ ହେଲେ ଦେଖି ସିଂହକାଳଅବରେ
ସୁନ୍ଦରି,
ନିଶା ଶେଷ ଚନ୍ଦ୍ର ସମା ବଦନ
କାନ୍ତକୋଳ ଢେଙ୍କି ପିନ୍ଧେ ବସନ
ଦନ୍ତ ମାଜିଲା କମଳ ଶ୍ରୀ ପ୍ରାଏକ ତେସନ ତାର ବଦନ । ୩୮ ।

ପିଣ୍ଡି ଶବରୀ କନ୍ଦରେ ଅଛୁ ପଡ଼   ସୁନ୍ଦରି ଦଶେ କୃଶୋଦରି
କଣ୍ଠୁ ତୁଟିଛୁ ଗଜ ମୋତି ସରି
ନଖ ଦନ୍ତ ଚିହ୍ନ କୁଚ କୁମ୍ଭେ ଦେଖି   ଛନ ହେଲା ବମ୍ଭାରେ ମୈ
ସୁନ୍ଦରି,
ସଖୀ କର ଧରି ଧୀରେ ଗୁଲଇ
ମୁଖ ଦବା ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ
ଚୂଡ଼ କଙ୍କଣ କେୟୂର ତୁଟି ଅଛୁ ନ ପାରଇ ବାଣୀ କହି ।୩୯।

ଏସନ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଣ ସୁନ୍ଦରୀ   ଆଶ୍ୱାସି ରମାକୁ କହନ୍ତି
ଅଙ୍ଗ ସ୍ପୃଷ୍ଟ କରରେ କୁନ୍ଦଦନ୍ତି !
ପଦ୍ମଲାକ୍ଷୀ ତୋର କଣ୍ଠ ଉଠନାରେ   ଜରଜ ମିଶୁଛି ତନ୍ତ୍ରରେ
ସୁନ୍ଦରୀ,
କେହୁ ବୋଲନ୍ତି ପରିହାସ ବାଣୀ
ଲୋଭେ ଅମୃତ ଭୁଞ୍ଜିଲୁ ମିତଣୀ
ଭ୍ରମର ଚକୋର ତୋ ମୁଖ-ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ପୀୟୂଷ ଲଭିଛନ୍ତି ପୁଣି । ୪୦ ।

କେହୁ ସଜନୀ ବ୍ୟଜନ ଯେନି ବିଞ୍ଚି   କହୁଛନ୍ତି ମୁଖେ ପାଣି
କେହୁ ପୋଛନ୍ତି ଆର୍ଦ୍ର ବାସ ଯେନି

ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ହସ୍ତ ଧରି ଧୀରେ ଧୀରେ ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରବେଶ ପୁଣି ସେ
ସୁକେଶୀ
କିଛି ବଚନ ନ କହୁ ସୁକେଶୀ,
ଯାଇ ଶୁଇଲା ଇନ୍ଦୀବରଦୃଶୀ
ନଖ କ୍ଷତମାନ ସ୍ୱେଦରେ ଜଳନ୍ତି ବୋଲଇ ସେ ଝଣି ଝଣି ।୪୧।

ତହୁଁ କୁମରମଣି ଯାଇ ତ୍ୱରିତେ   ତୋଷା ପୁରେ ହେଲେ ପ୍ରବେଶ
ମନ୍ତ୍ରୀସୁତକୁ ଚାହୁଁ ହସ ହସ
ମୁକୁରେ ଚାହିଁଲେ ଗଣ୍ଡ ଦନ୍ତକ୍ଷତ ଦେଖି ଲଭିଲା ହରଷ ଶେଷ
କୁମର,
ଶେଷ ହୋଇଲା ଛାନ୍ଦ ଦୁଆଦଶ,
ଯୁବା ଜନ ନୟନ ମନ ଭାସ
କୁମାରୀ ମୁଖ ସୁଧା ପାନ କରଣ କୁମର ବିପୁଳ ତୋଷ । ୪୨ ।

'ମଧୁଶଯ୍ୟା କେଳି' ଏହୁ ଛାନ୍ଦ ନାମ   କବିତ୍ୱେ ଏହା ରଞ୍ଜିଲ
କାମଶାସ୍ତ୍ରରୁ କିଛି ପ୍ରକାଶିଲ
ରସିକ ଜନଙ୍କ ବିନୋଦ ନିମନ୍ତେ ଗୀତରେ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣିଲ
ସୁଜନେ,
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ କହେ ଏ ଛାନ୍ଦ,
ଏଥେ ପଦକୁ ପଦ ଅନୁବନ୍ଧ
ଶିର ଭାଗୀରଥି ଦଇତ ଚରଣକଞ୍ଜ ଶରଣ ଆନନ୍ଦ ହେ ସୁଜନେ ।୪୩।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କୌଶିକ

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ ସୁଜାଣ ରସିକ ଜନ
ତ୍ରୟୋଦଶ ଦିନ ଦୁଃଖେ ନେଲା
ତନ୍ଦ୍ରା କରେ ରତିରଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ଦହଇ ଅନଙ୍ଗ
ନିଶି ଆସି ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ସେ
ସ୍ୱପ୍ନାବର,
ନୟନେ ଶଶାଙ୍କ ଶୋଭା ଦେଖି
ବଲ୍ଲରୀ ଉପରେ ଥାଇ ସଖୀ କ କଥା ନ କହୁ
ପଲକେ ଶୁଣିଲା ହେମମୃଗୀ ।୧।

ଶୁଣ ଏବେ ଦିବ୍ୟ ରସ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବାସବ ଶିଷ୍ୟ
'ପୁଷ୍ପବନ୍ତ' ବୋଲି ନାମ ତାର
ମଦାଳସୀ ଗନ୍ଧ ଦନୁ ଅଙ୍ଗ ଦହେ ପୁଷ୍ପଧନୁ
ଅତି ତନୁ ତନୁ ମହାବୀର,
× × ×
ତନ୍ଦ୍ରା କରେ ରମଣୀକି ବସି ।
ମୋହ ଲାଗି ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଇଲା ଅବଳା ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ଅବନୀରେ ଜାତ ଶୁଭ୍ରକେଶୀ । ୨ ।

ତାତ ବଶ କଲା ତାର ଉତ୍ତମ ନୃପ କୁମର
ମୋତେ ନକ ତନ୍ତ୍ରବ ଅବଳା
ଏବେ ତାର ପାଶେ ଯିବ ବହୁ ବିନୟ କହିବ
ଏମନ୍ତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବ ବାଳା

ସଚିବ ସୁତ,
ଆଜ୍ଞା ଦେଲ ଯନ୍ତ୍ରାଙ୍କୁ ତୁରିତ
ସାଜ ମୋର ଦିବ୍ୟ ଯାନ ଛଡ଼ିବା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଗମନ
ହରିବା ରମଣୀମଣି ଚିତ୍ତ । ୩ ।

ଏତେ ବୋଲିଣି ତୁରିତ ବଜେ ଭଲ ପୁଷ୍ପବନ୍ତ
ଧୀରେ ରଖାଇ ସେ ରଥବର
କିରଣ ଦିଗେ ପ୍ରକାଶୀ ଶଶୀଙ୍କ ଅମ୍ବର ଶଶି
ତେସନ ମିଳିଲେ ଗ୍ରାମାବର
ଗନ୍ଧର୍ବବର,
ଦେଖିଲେ ସଖୀ ଅଛନ୍ତି ଚେତ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ କୋଟିଏ ଗୁଣ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ରୂପେଣ
ଗୃହେଁ ରମା କାମାକୁଳମତି । ୪ ।

ହସ୍ତେ ଯେନ ମୋହ ଶର ଭେଦିଲା ସବୁ ଶରୀର
ମୋହିତ ଅଚେତନ ସର୍ବଜନ
ଏସନ ବାସବ ସୁତ ଦେଖି ଅତି ତୋଷ ଚିତ୍ତ
ରମା ପାଶେ ପ୍ରବେଶ ବନ୍ଧନ
ସୁନ୍ଦରୀମଣି,
ପଲଙ୍କେ ଅଛଇ ନିଦ୍ରା ଯାଇ
ପାଣିରେ ଚରଣ ତାର ଧଇଲା ଗନ୍ଧର୍ବବର
କଣ୍ଠ ନ ଫୁଟଇ ମୁଖ ଗୃହିଁ । ୫ ।

ଚେତଣ ପଲଙ୍କେ ବସି ଗୃହିଁଲ ଯେ ଏଣୀଦୃଶୀ
ଦେବନ ନେଇ ପାଣିରେ ଅଶ୍ୱାସି
ଦେଖିଲା ସେ ଅଲକ୍ଷିତ ମୂଟକ ପୁରନ୍ଦର ସୁତ
ସାକ୍ଷାତ ମଦନ ବଜେ ଅଛି ସେ

ବରରମା,
କାତର ହୋଇଲ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି
ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୱଂସ ହୁଏ ତାର   ଅଙ୍ଗ ହୁଏ ଥରହର
ସ୍ୱେଦଜଳ ସୁଧାକରମୁଖୀ ସେ । ୬ ।

ସଖୀ ଢୋଳ (?) ଲୋଭର   ମୁଖ ବାଣୀ ନ ଆସଇ
ସ୍ତମ୍ଭିତ ତନୁ ସେ ବରରମା
ଚିନ୍ତଇ ଏ ଯୁବା ଚିତ୍ତ   କାହୁଁ ଏଥେ ହେଲା ଆସି
ଏ ତ ଅତୁଲ୍ୟ ସୁଖର ସୀମା ସେ
ବାଳାମଣି,
ଅଧୋମୁଖ ହୋଇ ସେ ବସିଲା
ଦେଖିଣ ବିରସ ମୁଖ   ଗନ୍ଧର୍ବ ଲଭିଲା ଦୁଃଖ
ଅଗ୍ରତେ ତା ବଚନ ଭାଷିଲ । ୭ ।

ଶୁଣ ପ୍ରିୟେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି !   ତୋର ବିନୁ ମୁହିଁ ଦୁଃଖୀ
ପୁଷ୍ପବନ୍ତ ବୋଲି ନାମ ମୋର
ତୋର ନାମ ମଦାଳସୀ   ଶୁଣରେ ପଙ୍କଜଦୃଶୀ
ଅପସରା ମଧ୍ୟେ ଅଟୁ ସାର ଗୋ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା,
ତୋର ମୋର ଏମନ୍ତ ପୀରତି
ମୋର ଅଶେ ଏଡ଼େ କଷ୍ଟ   ଭୁଞ୍ଜିଲୁ ଅବଳାଶ୍ରେଷ୍ଠ
ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଶତ୍ରୁ ମୋହଦନ୍ତ । ୮ ।

ଯେତେକ ଅବଳାଗଣ   ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ଜାଣ
ମୋର ଚିତ୍ତ ଚାହିଁ ନ ବଳଇ
ସପତ ଶତ ମୋ ବାଳା   ପଦ୍ମିନୀ ଜଙ୍ଘା କୁଶଳା
ତାଙ୍କ ମୁଖ ମୁହିଁ ନ ଚୁମ୍ବିବି ଗୋ

ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି,
ତୋର ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଆନନ ଦେଖି
ଅନ୍ନ ପାଣିରେ ବିରସ ତେଜି ମୁଁ ବିଷୟ ରସ
ମୀନକେତୁଶରେ ହେଲି ଦୁଃଖୀ । ୯ ।

ଚାତକ କି ନବଘନ ବିନୁ ଶାନ୍ତ କରେ ମନ
ଚକୋର କି ତୋଷ ଶଶି ବିନୁ
ମୋର ତୋର ସେହି ମତ ଶୁଣରେ ଶିଖରଦନ୍ତି
କମଳ ରବି ପ୍ରାୟେ ସୁତନୁ ଗୋ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ,
ନିଦ୍ରା ଗଲେ ଭାବଇ ତୋ ରୂପ
ସତତ ତୋ ଚିନ୍ତା ପର ସକଳ ସୁଖ ବିଧୁର
ଏଣୁ ସେ ଦହଇ ପୁଷ୍ପଚାପ । ୧୦ ।

ଦିନେ ଏ ପଲଙ୍କେ ବସି କହିଲୁ ମଧୁର ଭାଷି
ମୋର ଗଣ୍ଡେ ଦେଇଣ ଚୁମ୍ବନ
ତୋର ମୋର ଏକ ଜୀବ ଭିନ୍ନ କଲାକ ଦଇବ
ଏବେ ମନେ ନ କରୁ ବଚନ ସେ
ମଦାଳସି,
ପୂର୍ବର କେଳି ତୁ ସୁମର
ପାଳିଙ୍କାଠ ସୁରତମାଦେ ମତେ ତହୁଁ ବିସଙ୍ଗନେ
ହସି ଦନ୍ତେ ପୀଡ଼ିଲୁ ଅଧର । ୧୧ ।

ମୁଁ ତୋର ଚରଣେ ଦାସ ନକର ପ୍ରିୟେ ନିରାଶ
ନୁହଇଁ ଏ ଉଚିତ ସଜନ
ଅଧରୁ ଦେଇ ଅମୃତ ଭାଷ ତୁ ମୃଦୁ ଭଣିତ
ବନେ ଯାଉ ବନପ୍ରିୟ ଶୁଣି ରେ

ଚନ୍ଦ୍ରହାସି,
ଚନ୍ଦ୍ରହାସେ ମାରୁଛି ମଦନ
ଶରଣ ପଶିଲି ତୋରେ ନଧର ଅପାଙ୍ଗରେ
କୁଚ ମଧ୍ୟେ ରଖ ପ୍ରାଣଧନ । ୧୨ ।

ବିବିଧ ଦାମ ଗୁନ୍ଥିଣି ଭରଣ ଥୋଇ ଯତନ
ତୋର ମନ୍ଦରକୁ ନେବା ପାଇଁ
ବିହି ମତେ ଏହା କଲା ସେତେ ସୁଖ କେଣେ ଗଲା
ମଞ୍ଚେ ଜନ୍ମ ହେଲି ଶୁଭମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ଶୁଭ୍ରକେଶି,
ଏବେ ମୋତେ ପାଶୋରିଲୁ ସହି
ତୋର ମୋର ଯେତେ ସୁଖ କହନ୍ତେ ତ ପଞ୍ଚମୁଖ
ଦାସ ଜନେ ଶେଷ କାହିଁ ପାଇଁ । ୧୩ ।

ସ୍ୱର୍ଗର ସଂପଦମାନ ନ ରୁଚଇ ପ୍ରାଣଧନ
ଦାରୁଣ ସେ ସହସ୍ରଲୋଚନ
ବିନା ଦୋଷେ କୋପ କଲା ଅବନୀରେ ଜାତ ହେଲା
ତୋର ପ୍ରାୟେ ଯୁବତୀ ରତନ ଗୋ
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ,
ତୁମ୍ଭ ସେ ଲାବଣ୍ୟ ରୂପସିନ୍ଧୁ
ବଦନ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରକାଶ କାମ ଅନ୍ଧକାର ନାଶ
ତୁ ମୋର ଗୋ ରହସ୍ୟର ବନ୍ଧୁ । ୧୪ ।

ତୋ ଶୁଭ୍ର ରୂପ ସମ୍ପଦ, ସ୍ମରୁଁଲେ ଉଇଁ ଆନନ୍ଦ
ଏତେ ଦିନ ହୋଇଲୁ ଅନ୍ତର ।
ଏବେ ମୋ ଦଶିଲା ଭାଗ୍ୟ ଦେଖିଲି ଉରଜ ତୁଙ୍ଗ
ସବୁ ଦିନେ ମୁଁ ତୋ ପରିରମ୍ଭ ରେ

ଗୃହ୍ନକେଶି,
ହସି କ ଦେ ନ କହୁ ବଚନ
ଦୋଷ ବସ୍ତୁର ତୁ ମୋତେ   ଦଣ୍ଡ ଗୋ ଚର ଭୁବନେ
ପ୍ରଭୁ ଚାହିଁ ହେତୋ ଚକ୍ଷୁ ମାନ । ୧୫ ।

ତୋର ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ   ମୋର ମୁଖ ଗୃହିଁ ଗୃହିଁ
ପିଛେଦେ ଲଗାଇ ଦେଉ ଦୋଷ
ଅମ୍ଭେ କାକ ତୁମ୍ଭ ମନେ   ପଡ଼ୁଥାଉ ନଷ୍ଟ ଧନେ
ଲଭିଲନା ଅନ ସ୍ୱମା ଯାଣ ଗୋ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ
ସେ କଥା ତୁ ଏବେ ନ ଶତୋଷ
ତୋର ଏତୁ ବାଣୀ ଶୁଣି   ଧରଇଁ ମୁଁ ବେନି ପାଣି
ହସି ମୁଖେ ଚୁମ୍ବନ ଯେ ଦେଲ । ୧୭ ।

ଏମନ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବମଣି   କହନ୍ତେ ବିନୟ ବାଣୀ
ସ୍ୱମା ତାରେ ମଣ୍ଡନ କମ୍ବୁଖୀ
ରସି ଛବ ବିନୁ ଚାହିଁ   ମାଧବୀ ଲତା ନ ଗୃହିଁ
ବନନବନ ପ୍ରିୟେ କି ସୁଖୀ
ବରବାଳୀ,
ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କୁ ନ କହିଲ କିଛି
ମନଉଦଗଢ ତାର   ଦେଇ କୁମର ଉପର
ଶନ୍ତ୍ରାଭରେ ରହିଲ ମୃଗାକ୍ଷୀ । ୧୮ ।

କୁମାରୀ ମୁଖକୁ ଗୃହିଁ   ପୁରନ୍ଦର ସୁତ ତହିଁ
ରତ୍ନବର ଅନ୍ୱେଷଣ କଲ
କଥା ନ କହିଲ ବାଳୀ   ବଦନେ ମୋ ଦେଲ ଚାଳି
ଧୂତ ମୋ ଜୀବନ ଅଛ ହେଲ ସେ,

ଇନ୍ଦ୍ରେ ଇତ୍ତେ,
ଶୁଣି କି ବୋଲିବେ ସୁନାସୀର
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଏଡ଼ାଇଲା ମୋତେ ଲାଜ ଭସାଇଲା
ପାଶୁ ହରି ନେବ ତା କୁମର । ୧୯ ।

ଏମନ୍ତ ଚତୁର ସୁତ ଅନ୍ତସ୍ୱେଷ ଗଲା (ସତ ?)
ନିଜ ପୁରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା
ବାଞ୍ଛାରେ ହୃଦୟ ଦେଇ କେବଳ ଶରୀର ନେଇ
ସୁରପୁର ବିପିନ ମଣିଲା ସେ,
ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ,
ଅନ୍ତରେ ତା ପୀଡ଼ିଲା ମଦନ
ଦକ୍ଷିଣେ ଧନଞ୍ଜୟ ନୃପ ସର୍ବ ଗୁଣ ରସ କୂପ
ପାଇଲେ ସେ ହୋଇବ ପ୍ରସନ୍ନ । ୨୦ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ — ଶଙ୍କରାଭରଣ

['କାରୁଣ୍ୟ କରନ୍ତୁ' ବାଣୀରେ ଗାଇବ]

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ ବିଚକ୍ଷ ବିଧାନ
ଅଛି ସୁଖେ କୁମର କୁମାରୀ ବେନି ଜନ
ଦିନ କଟରେ ଅବଶେଷ
ଏମନ୍ତେ ରଜନୀ ମୁଖ ହୋଇଲା ପ୍ରବେଶ । ୧ ।

ଅରୁଣ ବରୁଣ ଦିଗ ସୀମାକୁ ଭଜିଲେ
ଏଣୁ କିବା ପୁରେ ଅନୁରାଗ ବିକାଶିଲେ
ଦଶ ଦିଗ ରୁହିଁ ରୁହିଁ
କଇରବ ଫୁଟିଲେ ବିଷ୍ଟ ବୋଲି କି ହସଇ । ୨ ।

ବିସ୍ତାରି ଅମ୍ବର ଯହୁଁ ତେଜିଲେ ମିହିର
ଲଜ୍ଜେ କି ପଶିଲେ ଅସ୍ତ ଶଇଳ ଅନ୍ତର
ପକ୍ୱ ଫଲ ରସମାନ
ସନ୍ଧ୍ୟାଭର ହୋଇ ସେ ଲଭିଲେ ପତନ । ୩ ।

କମଳିନୀ ବୃନ୍ଦ ନିଜ ବନ୍ଧୁକୁ ନ ଦେଖି
କି ଅବା ଶଶାଙ୍କ ପର ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି
ଖେଦେ ନମ୍ରଶିର ହୋଇଲ ।
ଗର୍ଭଗତ ଭୃଙ୍ଗଯୁତ ଛଟଳ କି ରୁପିଲେ । ୪ ।

ଚକ୍ରବାକ ଯୁଗଳ ଲଭିଲେ ଗୁରୁ ତ୍ରାସ
କୋଳାହଳ କରି ପଶି ଗଲେ ନିଜ ବାସ

ଅଭିସାରୀ ନାରୀକୁଳ
ବିବିଧ ବେଶ ଧାରଣେ ହୋଇଲେ ଚଞ୍ଚଳ । ୫ ।

କଟକ୍ଷ ଭୁବନ ଅନ୍ତର ଭମିରେ ଲୁଚିଲା
ଅପିଠ ପଟହ କି ବାଦ୍ୟ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଭଲ୍ଲ
ଭୀଷଣେ ନାଦ କଲେ
ସୁଜନ ବିମ୍ବିନେ କି ପିଶୁନେ ଉଲ୍ଲାସିଲେ । ୬ ।

ଏମନ୍ତରେ ପୁରନ୍ଦର ଦିଗେ ଶଶୀ ଦିଶେ
ଉଦୟାଚଳ ବହ୍ନ ସମାନ ଆଭାସେ
ଦିଗ ସୁନ୍ଦରୀ ଲପନ
ଉଦିତ ଭଲ୍ଲ କି ହେରେ ନାହିଁ ଉପମାନ । ୭ ।

ତାରୀନାରୀ ଘେନି ନଭେ ଚରନ୍ତେ ସେ ବେଳ
ଅଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ତହୁଁ ଘନମାଳା ମିଳି
ଚଉଦିଗନ୍ତ ଘୋଟିଲେ
ତମ ସମ ଚନ୍ଦ୍ରମାକୁ ହେଲେ ହେ ଗିଳିଲେ । ୮ ।

କି ସେ ନୃପସୁତ ଭାବି କର୍ମ ପ୍ରକାଶିଲେ
ପ୍ରଥମେ ମଧୁର ମୃଦୁ ଗର୍ଜନ ତେଜିଲେ
କଲେ କାନ୍ତ ମାନ ଭେଦ
ଯାହା ଶୁଣି ପଥିକ ଲଭିବେ ହୃଦେ ଖେଦ । ୯ ।

ଗଗନାଙ୍ଗଣରେ ପ୍ରୀତେ ବହୁଲେ ଭ୍ରମଣ
ବିବିଧ ଶ୍ୟାମଳ ରୂପ ଧରି ଘନଗଣ
କୋଳେ ବଳାକେ ଚଞ୍ଚଳା
ଯାହା ଦରଶନେ ହରଷିତ ହୁଏ ବାଳା । ୧୦ ।

ଦେଖିଣ ଏମନ୍ତ ରୂପ କାନ୍ତି ନନ୍ଦନ
ଅନଙ୍ଗ କେଳି କଳାରେ ତରଳିତ ମନ
ପ୍ରିୟା ମୁଖ ଚାହିଁ କହେ
ଦେଖ ରେ ସୁନ୍ଦରୁ ଘନ ମନ କି ନ ମୋହେ । ୧୧ ।

ଏହୁ ବିରହୀ ହୃଦୟ ଦାରଣକାରଣ
ଏଣେ ମାନସ ଆମୋଦ କରେ ପଞ୍ଚବାଣ
ଏଥେ କର ନେତ୍ର ପାତ
ଏ ତୋ ଅଲେଖକେନ ଦେହଜ ସଫଳ ଜୀବିତ । ୧୨ ।

ଏଣେ ସହଚର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର
ଧଇର୍ଯ୍ୟ ସେତୁକୁ ଲଦୁ ଭସନଦୀ ପୂର
ଦୃଷ୍ଟିଶର ମୋତେ ସାଜ
ଦେଖି, ଆରମ୍ଭ ବନ୍ଧନେ ମାର ପାଞ୍ଚ ଲଜ । ୧୩ ।

ଜାଣିଲି ରେ ସଖି ! ତୋର ସପକ୍ଷ ଏ ଘନ
ମୁଖ ଛବିଧାରି କି ତୋ କଲା ପ୍ରଭା ହୀନ
ଏଣେ ହୁଅ ତୁ ସୁମୁଖି
ଅନଙ୍ଗ ଗାଢ଼ତା ଗତ୍ରୁ ବାରେ ପ୍ରିୟେ ରଖ । ୧୪ ।

ଦେଖ ଏ ମୋର ବିନୟ ନରପତି ଜେମା
ଟେକ ଅମଳ ଅତୁଲ୍ୟ ବଦନ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ହୃଦତମ ଯାଉ ନାଶ
ହସିରେ ପ୍ରାଣ ମିଳଣି ମୋତେ ମୃଦୁ ଭାଷ । ୧୫ ।

ଏସନ ପ୍ରିୟା ବଚନ ତରଳିତ ବାଳା
ନୟନ ଖଞ୍ଜନ ତାର କଲା ବହୁ ଲୀଳା ।

ଗାତ୍ରେ ଘନେ ଯେତେ ରତି,
କେବଳ ଶନ୍ତନ ମାନେ ହରଇ ସେ ମତି । ୧୬ ।

ଶଶୀ ଦରଶନେ ଯେହ୍ନେ ଉଚ୍ଛୁଳେ ଜଳଧି
ତେସନେ ସେ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଲ ଗୁଣନିଧି ।
ରମା କଟାକ୍ଷ ଆଶୁଗ
ଯହୁଁ ବିଚ୍ଛେଦ ବିହ୍ୱଳ ତାର ଧୃତି-ନଗ । ୧୭ ।

ତୁଳିତେ କୁମର ରମଣୀକି କୋଳ କରି
ସଧୀରେ ଭିଡ଼ିଲ ନିଜ ଭୁଜ ଅନ୍ତେ ଧରି
ଉରେ ଉରଜ ଲଗାଇ
ମତ୍ତେ ପୁଣି ପୁଣି ତାର ବଦନ ଚୁମ୍ବଇ । ୧୮ ।

ମନ୍ମଥ ଆରମ୍ଭ ଦମ୍ଭ ଭାଙ୍ଗିଲା ତାଙ୍କର
ବେନି ଜନର ବିଶେଷ ନୋହିଲା ଗୋଚର
କଳାକୁଶଳ ସେ ଯୁଗ
ପରସ୍ପରେ ସ୍ମର ଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା କଲେ ବେଗ । ୧୯ ।

ଘନ ଦରଶନେ ଘନଜଘନା ଉଲ୍ଲାସ
ଈପ୍ସିତ ଲୀଳାରେ କଲା କାନ୍ତ ଚିତ୍ତ ତୋଷ
ଯେତେ ମଞ୍ଜୁ ତା କୂଜିତ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯୁବାର ସେ ହୁଏ କର୍ଣ୍ଣଗତ । ୨୦ ।

ରତି ଅନ୍ତେ ଅଲଂକୃତ ହୋଇ ବେନି ଜନେ
ପଲଙ୍କେ ଶୟନ କଲେ ବିଜନ ଭବନେ
ହୃଦେ ଭାବନ୍ତି ସେ ରଙ୍ଗ
ଯହୁଁ ଘନ ଘନ ନାଦେ ଚମକିତ ଅଙ୍ଗ । ୨୧ ।

ଏମନ୍ତେ ସେ ନିଦ୍ରା ସୁଖ ଲଭନ୍ତେ କଳ୍ପିତ
ନିଶା ଅର୍ଦ୍ଧେ ତହିଁରେ ମିଳିଲା ପୁଷ୍ପବନ୍ତ
ଗୃହେଁ ବିସ୍ମରଇ ମନେ
ଏ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ କି ମୁଁ ଲଭିବ କେସନେ । ୨୨ ।

ନୃପ ସୁତେ ମଗ୍ନଚିତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ତରୁଣୀ
କେମନ୍ତେ ମୋର ହୋଇବ ଏ ଅନୁରାଗିଣୀ
ଏଥି ଉପାୟେ କରିବ
ଅଜ ମାୟାଭରେ କୁମରକୁ ଘେନିଯିବ । ୨୩ ।

ଏତେ ଚିନ୍ତି ମୋହ ଅସ୍ତ୍ର ରଚିଲା ଗନ୍ଧର୍ବ
ତକ୍ଷଣେ ସେ ହରିଲା ସକଳ ଲୋକ ଗର୍ବ
ନିଦ୍ରା ଅଚେତନ ଜନ
ଦେଖି ସେ ଆନନ୍ଦ ହେଲା କୁସୁମଦଶନ । ୨୪ ।

ବାଳାର ସନ୍ନିଧୁ କୁମରକୁ ହରି ନେଲା
ବିମାନ ଆରୋହି ବୀର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଗଲା
ରତ୍ନକୂଟ ମଧ୍ୟାଧର
ସତ୍ୱରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲା ତହିଁର ଅନ୍ତର । ୨୫ ।

ଦେଖିଲା କନକାବୃତ ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶ
ମଣିମୟୂସାନୁରେ ଯେ ବିକଶଇ ଦେଶ
ନାନାବିଧ ତରୁଲତା
ଫଳ ପୁଷ୍ପ ଭରେ ଶାଖା ହୋଇଛନ୍ତି ନମ୍ରତା । ୨୬ ।

ଶତେକ ଯୋଜନ ଭୂମି ଅଛି ଯେ ଆକ୍ରମି
ବିବିଧ ପତଙ୍ଗ ମୃଗ ଥାନ୍ତି ଯହିଁ ରମି

ସୁରସମା କେଳି ସ୍ଥଳ
ତହୁଁ କୁମରକୁ ଥୋଇ ଚଳିଲା ସେ ଗଲା । ୨୭ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛନ୍ଦ ଏହୁ ଶୁଭେ ହେଲା ଶେଷ
ପଦକୁ ପଦ ଏଥିରେ ଅଛି ବହୁ ରସ
ନୀଳାଚଳପତି ପାଦ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଶରଣ ଆନନ୍ଦ । ୨୮ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ସିନ୍ଧୁକେଦାରୀ

ଶୁଣ ରସିକ ଜନେ ଯୁବତୀ ରୀତି
ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗରେ ହେଲା ଉତ୍ସୁକ ମତି ରେ,
ଚେତି ଦେଖିଲା ନାହିଁ କୁମରବର
କ୍ଷଣେ ସ୍ଥକିତ ତନୁ କମ୍ପିଛି ଉର ଯେ । ୧ ।

ସକଳ ସ୍ଥାନେ ଚାହିଲା ନୟନ ଦେଲା
ପ୍ରଭାତ ଶଶୀ ସମ ମୁଖ ଦିଶିଲା ଯେ,
ମଳିନ ଦିଶିଲା ତା ଶୁଷ୍କ ଅଧର
ଅଙ୍ଗରୁ ମନ ଜ୍ଞାନ ଗଲାତ ଦୂର ସେ । ୨ ।

ପୁରେ ପୁରେ ଲୋଡ଼ଇ ବର ତରୁଣୀ
ବନେ ଭ୍ରାନ୍ତ ବନ୍ଧୁନେ ଯେସନେ ହରିଣୀ ହେ,
ବଡ଼ଭୀ ଉପବନ ବିହାର ସ୍ଥଳ
ଦେଖି ସେ ରମା ଯିବ ଗମନେ ଲୋଳ ଯେ । ୩ ।

ପୁଣି ସଂଶୟ ଶତେ ନୃପ ଦୁଲାଳୀ
ଦେଖିଲା ଶଯ୍ୟାନ୍ତର ଅମ୍ବର ଢୋଳ ଯେ,
ରତ୍ନ ପଲଙ୍କ ତଳ ଗୃହଁ ସେ ଦୁଃଖୀ
ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ହାରିଲା ଚନ୍ଦ୍ରମାମୁଖୀ ଯେ । ୪ ।

ନିମିଷେ ଅଚେତନ ପ୍ରାୟେ ହୋଇଲା
ପୁଣି ସଧୀରେ ପ୍ରିୟ ରୂପ ଭାବିଲା ସେ,

ଅତି ଆକୁଳ ହୋଇ ବୋଲଇ ବାଳା
କାହିଁ ଗଲା ହେ ମୋର ହୃଦୟମାଳା ହେ । ୫ ।

ଥିଲ ଯେ ଏହୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଯାମିନୀ କାଳେ
ସୁରତ ଅନ୍ତେ ମୋତେ ବସାଇ କୋଳେ ଯେ
ଚିତ୍ର ଭୂଷା ଭୂଷଣ କଲ ସୁବେଶ ।
କାହିଁ ଗଲ ନ କହୁ ଏ ନିଶି ଶେଷ ହେ । ୬ ।

ଅମଳ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ଭ୍ରମର ଗୁହିଁ
ପ୍ରଭାତେ ନେତ୍ର ଫଳ ହେଲେ ଲଭିଁ ହେ,
ଏବେ ଦେଖିବ ଅବା କାହା ବଦନ
ନିଷି ନ ପାଉଁ ଯାଉଁ ହୀନ ଜୀବନ ଯେ । ୭ ।

ଏମନ୍ତେ ଦେଖିଲୁ ଯେ ରୁଚିର ରତ୍ନ
ଭୁବନ ଜନ ମନ ମୋହନ ହେତୁ ସେ,
ଜଳଦଗରେ ଏହୁ ହେଉଛୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ
କେବଳ ବରହୀ ବର୍ଗରେ ଗମନ ହେ । ୮ ।

ଏହୁ ନୃତ୍ୟ ସମ ଶୋଭା ଧରିଲୁ
ଶିଳୀନ୍ଦ୍ର ସିତ ଛତ୍ରବ୍ରଜ ସାଜିଲୁ ଯେ,
କାଦମ୍ବିନୀ କଦମ୍ବ ଦ୍ୱିରଦଗଣ
ବଳକା ପନ୍ତି ଦନ୍ତ ପ୍ରାୟ ରଞ୍ଜନ ଯେ । ୯ ।

ଗଗନ ଗର୍ଜନ କ ତାର ନିଃସ୍ୱନ
ଦମ୍ଭ ହୃଦୟ ଦୁର୍ଗ କରେ ଭଞ୍ଜନ,
ତଡ଼ିତଚୟ ଚୀନ ଚେତନ ମାଳା
କେତକୀ କୁନ୍ତ କୁଳ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା ଯେ । ୧୦ ।

ଶକ୍ର କୋଦଣ୍ଡ ରୂପ ଧାରି ମାର୍ଗଣ
ଭେକ ଗଣ ସ୍ୱ ଭରେ ଜୟ ବଖାଣି ହେ,
ବିବିଧ ଦ୍ୱିଜ ଗଣେ ପଠିତ ବେଦ
ଡାହୁକ ବନ୍ଦ କରେ ସ୍ତୁତି ସମ୍ବାଦ ହେ ।୧୧।

କଦମ୍ବ ଶୃଙ୍ଗାର କରେ ପ୍ରକାଶ
ଚାତକୀ ବୃନ୍ଦ ଝଷ୍ଟ କରିବ ନାଶ ହେ;
ସେବିତ କାମୀ ଜନେ ହରଷ ହେଲେ
xx ଯୋଷା ତାହା ଦେଖି ଭଜନ୍ତି ହେ ।୧୨।

ତେଣୁ କି ଭୟେ ଅବା କୋକିଳ କୁଳ
ନିଜ ବାଣୀ ଲୁଚାଇ ନୋହିଲେ ମେଳ ଯେ,
ଦାବ ତାପିତ ଶିଖି ସୁଖ ବହିଲେ
ନଗ ପରେ ନଗର ଆନନ୍ଦ କଲେ ଯେ ।୧୩।

ତନୁରେ ଲୀନ କଲା ରଜନୀ କର
ବିପୁଳ ସୁର ତାପ କଲାକ ଦୂର ଯେ,
ଅଛି ପଦ୍ମିନୀ ନାରୀ ବିରସ ହେଲା
ହରିତ କୂଳ ଅନ୍ତ ହେଲେ ଗ୍ରାସିଲା ଯେ ।୧୪।

କ୍ରମେ ଯେ ଅସ୍ତମିଲା ନଭ ମେଦିନୀ
ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରକାଶିଲା ଦିବା ରଜନୀ ହେ,
ପ୍ରକାଶ କରାଇଲା ଜାତି କୁଳକୁ
ପ୍ରମୋଦ ଦେଲା ଯେ ଗଣିକା ବୃନ୍ଦକୁ ଯେ ।୧୫।

ଦେଖିଣ ରମା ଗରୁ ହାସ ଲଭିଲା
ହା ପ୍ରାଣନାଥ ! ବୋଲି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲା ସେ,

ବେଗେ ସଙ୍ଗୀମାନେ ତୋଳି ଧଇଲେ
କମଳ ଦଳେ ସିଞ୍ଚି ବିଞ୍ଚି କହିଲେ ଯେ । ୧୬ ।

ନ କର ଚିନ୍ତା ତୁ ଗୋ ନୃପ ଦୁଲାଳି
ହୃଦୟେ ଭଜୁ ଏକା ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ଗୋ,
ହୁବୁ ଏ ଘନକୁନ୍ତଳୁ ଚୋର ଜନ
ଯହୁଁ ଅନନ୍ଦ ଲଭେ ନୟନ ମନ ଯେ । ୧୭ ।

ଶକ୍ର କୋଦଣ୍ଡ ଶିଖୀ ଶିଖଣ୍ଡ ରମ୍ୟ
ଚଞ୍ଚଳା ପୀତ ଚେଲେ ଅତ ସୁଷମ ଯେ,
ବଳାକା ପନ୍ତ୍ର ମୋତି ଦାମ ମଞ୍ଜୁଳ
ଓମଳ ଧାସ୍ବେୟ କମଳ ମାଳ ରେ । ୧୮ ।

କାଦମ୍ବ କୂଜିତ ମୁଖର ବର୍ଷିଣୀ
ଦେଖି କେଳି କୋହୁବ କର୍ଜି ତରୁଣୀ ବେ,
ଏସନ ସଖି ବାଣୀ କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୁଣି
ଘନ ଗୃହୁଁ ସେ କହେ ନବ ରମଣୀ ଯେ । ୧୯ ।

ହେ ଦଇତାରି ମୋତେ ହୁଅ ସଦୟ
ପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ଦେଇ ରଖ ହୃଦୟ ହେ,
ଦୀନ ଜନ ବାନ୍ଧବ ବୋଲାଅ ହରି
କାମ କୃତାନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁ କର ହେ ପାରି ହେ । ୨୦ ।

ତା ଶୁଣି ସହଚରୀ କହେ କୋମଳେ
'କି ବୋଲୁଛୁରେ ବାଳା ଶଠ ତରଳେ ଯେ,
ଏ ହର ରୂପଧାରୀ ନନ୍ଦଦାସୀ
ଘନକୁ କ ଦେ ଭଜୁ ନୃପ କୁମାରୀ ରେ । ୨୧ ।

ପୁଣି ସ୍ୱଳ୍ପ ନଡ଼ାଇ ସଲଜ୍ଜନେତ୍ରୀ
ସ୍ମିତରେ ହେଲ ଅଛ ଆଜିର ଯଥ ସେ
ବକ୍ଷର ଗୁମ୍ଫ ଶ୍ରେଣି କରେ ନୀରାଜନ
ଅମୃତ ଗୃହୁଁ ଧୀରେ ବହେ ବଚନ ସେ । ୨୨ ।

ଏ ମୋହନ ବସନ୍ତ ସେଜ ଜୀମୂତ
ଭୁ ସେ ଶଙ୍କର ସଖା ଅତି ମହତ ହେ,
ତୁମ୍ଭରେ ପ୍ରଣୟ ମୁଁ କରୁଛି ଯେତୁ ।
ଏ ମୋର ଦୁଃଖ ବେନି କହିବା ପାତ୍ରୁ (?) ହେ ।୨୩।

ମୋହନ ବାଧି ଲ ବଚା ଶାନ୍ତ ଭଙ୍ଗିବ
ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଜନ ଘାଟର କଷ ଲଭିବ ହେ,
ସହଜେ ଅବଳା ମୁଁ ଅବୋଧମତି
ଇଥୁ (?) ନ କର ବୃଥା ଏ ସାଧ ସ୍ୱିତ ହେ ।୨୪।

ଅଚ୍ଛନ୍ତ୍ର ଯଜ୍ଞ ଦେଶେ ମୋର ଦକ୍ଷର
ସେଠାରେ ନଗର କ ଏ ଘନାବମ୍ବ ହେ,
ଶିଖଣ୍ଡୀ ଶିଖଣ୍ଡ ଶିଖୀ ନୃତ୍ୟ କ ନାହିଁ
ଭାମ ବନ୍ଦୀ ଭାକୁକ ନ ରହେ ତହିଁ ହେ । ୨୫ ।

କବା ଭାମର ତହିଁ ପ୍ରଶ୍ନର ନାହିଁ
ଶଙ୍କର ଅନନ୍ତ କ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ହେ,
ମୋ ଘର କେଶ ଛିଦ୍ରା ନ ଧରେ ହୃତପ
ତରଳ ନୂପନ୍ତ୍ର ବା ବିଯୋଗ ଖେଦେ ସେ । ୨୬ ।

ଏମନ୍ତେ ବାଟେ ଘନ ଗଲେ ସେ ଚଳି
ତହୁଁ ବଞ୍ଚିତ (?) ହୋଇଲ (ନବ ?) ବାଳୀ ସେ

ଅତି ଆକୁଳ ନେତ୍ର ଲୋତକ ଗଳା
ବୋଲଇ ପ୍ରିୟ ଗୁଣ ଅନ୍ତରେ ଭାଳି ସେ । ୨୬ ।

ଏକ ଜୀବନ ହୋଇ ଥାନ୍ତୁଁ ରହିଲ
ମୋତେ ତ ଏ କାଳିକା ମୁଖରେ ଦେଲ ହେ,
ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖ ଏ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ
ମୋର ପାଶୁ ନିମିଷେ ନୋହୁ ଯେ ଭିନ୍ନ ଯେ । ୨୮ ।

ଏବେ ଦାରୁଣ ବିଧି କଲା ଏସନ
ଶତ୍ରୁତ ହେଲେ ସେ ମୋ ଯୁବାଯୌବନ ହେ,
ଦିନେ ଦିନେ ଯେତେକ ଦେଇଛ ଭାବ
ଏବେ ସେ ମୋ ହୃଦୟ ବିପିନ ଦାବ ହେ । ୨୯ ।

କେସନେ ବଞ୍ଚିବି ମୁଁ ଏ ଘନ ଋତୁ
ଯେ ହୋଇଥିଲା ମୋର ଆନନ୍ଦ ହେତୁ ହେ,
ଏବେ ସେ ଘନ କାଳ କାଳ ତ ହେଲା
କୋଳଗତ ଚଞ୍ଚଳା ଛଳେ ହସିଲା ଯେ । ୩୦ ।

ରସିକ ବ୍ୟାକେ କଏ କହଇ ବାଣୀ
କାନ୍ତ ବିନୁ ଲଭିଲୁ ଦୁଃଖ ତରୁଣୀ ରେ,
କିବା ଏ ମୋର ବାଧା ଧରୁଛୁ ଉରେ
ବେଦନ କରୁଛୁ କ ଧାରା ସମ୍ଭରେ ଯେ । ୩୧ ।

ଅଶନ ତେଜ କଏ ଏସନ ଶତ୍ରୁ
ନଥାଉ ପତି ବିନୁ ଲୋକେ ଯୁବତୀ ହେ,
ନଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭ ବଚନେ ହେଲ ନରେଖ
ଭ୍ରମ ହେ ଯେହ୍ନୁ ମୋର ନୋହ ବିମୁଖ ହେ । ୩୨ ।

ହା ହା ପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ମୋ ଗୁଣନିଧି
ହସ୍ତୁ ମୋ କେହୁ ନେଲା ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ହେ,
ଦେଖାଅ ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖ ତୁମ୍ଭର
ମୋ ନେତ୍ର-ଚକୋରକୁ ଆନନ୍ଦ କର ହେ । ୩୩ ।

କେ ମତେ କରିବନ୍ତି ଏବେ ସୁବେଶ
କେ ବାଛି ପିନ୍ଧାଇବ ସୁଚୀନ ବାସ ହେ,
କେହୁ ତାମ୍ବୁଳ ଭାଗ କରି ଭୁଞ୍ଜିବ
କେ ମୋ ଅଧର ଧରି ଚୁମ୍ବନ ଦେବ ହେ । ୩୪ ।

ଘନ ଚନ୍ଦନ ଲେପି କୁଚଯୁଗରେ
ପତ୍ରାବଳ ଯେ ଲେଖି ମୃଗ ମଦରେ ହେ;
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗାଢ଼େ ମୁଁ କରନ୍ତେ ଆଶ୍ଳେଷ
ମୋ ନେତ୍ର ତୃପ୍ତି ହୋଲ ମୁଁ ତୋର ଦାସ ଯେ ।୩୫।

ନିମିଷେ ଶତରୁ ଯେ ନୋହୁ ଅନ୍ତର
କେସନେ ତେତେ ଦୁଃଖ ସହିଲ ଦୂର ହେ,
ନେତ୍ର ପିତୁଳ କରି ବଗୁରଥିଲ
ଅଭାଗ୍ୟ ବଶୁ ଭୋଗ ବେଳେ ହାରିଲ ଯେ । ୩୬ ।

କବା ମୋ ହୃଦ ଭାବ ଜାଣିମା ଅଣେ
ଲୁଚିଅଛ କି ଏ ମୋ ସନ୍ନିଧି ଦେଶେ ହେ,
ଅନପରାଧୀ ଜନେ ନ ଦଅ ତ୍ରାସ
କେବଳ ମୋର ତୁମ୍ଭେ ଜୀବତ ବାସ ହେ । ୩୭ ।

କବା ଲଭିଲ ସୁର ସୁନ୍ଦରୀବର
ତେଣୁଟି ପ୍ରିୟ ମୋରେ କଲ ଅନ୍ତର ହେ,

ଧନ୍ୟ ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ରୀ ହରଲେ ଶତ୍ରୁ
ଯାର କଟାକ୍ଷ ଶରେ ହେଲି ମୋହିତ ହେ । ୩୮ ।

ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଚିନ୍ତାମଣି କଳପ ଲତା
ଦେଇ ହରଲ ଅତି ପ୍ରୀତି ଧାରା ହେ,
ରସିକଙ୍କର ମୋର ହୃଦୟ ହାର
ଜାଣିଛିଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏ ଜୀବନ ସାର ହେ । ୩୯ ।

ବିଚ୍ଛେଦ ଶୋକ ନାଶି ଗତ ନିଶାରେ
ସୁରତ ରଙ୍ଗ ମୋର ଦେଖି ତୁମ୍ଭରେ ହେ,
ତା ଶୋଭା ନିଶା ଦିବା ମୋର ହେ ନଦବ
ଆଜି ମୋ ଆଗେ କାନ୍ତ ତୁଟିଲ ରସିକ ହେ । ୪୦ ।

ଏବେ ରଜନୀ ପୁଣି ଶେଷ ହୋଇବ
ଦିଗ ଅଙ୍ଗନା ରବିକାନ୍ତ ଲଭିବ ହେ,
କମଳିନୀବୃନ୍ଦଙ୍କ ହେବ ମୁଦିତ
ମୋ ହୃଦ-କମଳ ସେ ହେବ ମୁଦ୍ରିତ ହେ । ୪୧ ।

ତୁମ୍ଭ ମୋର ଯେ କାନ୍ତ ହୃଦୟବନ୍ଧୁ
ମୋର ଶତ୍ରୁ-ଗୃହକ ଜଳଦବନ୍ଧୁ ହେ,
ଦେଖାଅ ଅକଳଙ୍କ ବଦନ ଇନ୍ଦୁ
ପ୍ରକାଶ କର ମୋର ଆନନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁ ହେ । ୪୨ ।

ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଅତୁଲ୍ୟ ତନୁଭୂଷଣ
ଏ ମୋ ନୟନ ବେନ ପଥନ ସ୍ଥାନ ଯେ,
ତୁମ୍ଭ ବିହୁନେ ନାହିଁ ମୋ ସୁଖ ଲେଶ
ଆଉ କି ଅଛି ମୋର ଜୀବନେ ଆଶ ହେ । ୪୩ ।

ଚେଦିପତ ଖଳ ରତ ରସନା
ତୋର ଅଶେଷ ସାତଥି ହୃଷ୍ଟ ପେଷିଲା ସେ,
ଅନେକ ଶତ୍ରୁ ନମ୍ର ହେଲା ସେ ମୋରେ
ବିମୁଖ ଶୁଣି ମୋର ଗଳା ସ୍ରେପରେ ହେ । ୪୪ ।

କପଟେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଜ୍ଜା ଭଙ୍ଗିଲ
ବିପୁଳ କୁଳ ନୃପ ଦର୍ପ ଗଞ୍ଜିଲ ସେ,
ତେଣଂବ ହେ ମୋର ଶତ୍ରୁ ନ ଭଲ ଅନ
ନିଷ୍ଠେଲେ ଭଜିଥିଲି ତୁମ୍ଭର ଧ୍ୟାନ ହେ । ୪୫ ।

ବଧୂ ବନ୍ଧୁ କ ଶୋକେ ଭଇରବଣୀ
ଦମଣି ନ ଦେଖି ଯେତେକ ନଳିନୀ ହେ,
ତେତେକେ ସୁଦବସନ ବନ୍ଧୁ ତୁମ୍ଭର
ମଗ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଶୋକ-ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟର ହେ । ୪୬ ।

ଏଥୁ ଇଚ୍ଛାରେ ମୋର ହୁଅ ତରଣୀ
ତାପ ତପିର ଭର ପୁରୁଷମଣି ହେ,
ତେବଣ ଦେଶେ ଅଛ ନିର୍ଦ୍ଧିକ ଶାଅ
ଦାସୀ ହୃଦୟ ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅ ହେ । ୪୭ ।

ଦିନେ ହେ ମାଧବ ମୋର ନ କଲ ପ୍ରିୟ
ଉପେକ୍ଷା ତେ ଏସନ ହେଲ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେ,
ଯେବେ ମୋ ନ ଜାଣିବା ଦୋଷ ଦେଖିଲ
ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ କେସନେ ନ ଭଜୁ ଗଲ ହେ । ୪୮ ।

ରତ ପଣ୍ଡିତ ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନେଶ୍ୱର
ସଦେଶ ନ ଲଙ୍ଘିବ ଯେବେ ତୁମ୍ଭର ହେ;

ବଲ୍ଲଭ ତୁମ୍ଭ ରୂପ ସନ୍ତତ ଭାବ
ଏହୁ ନ ଥିବ ଆନ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଯିବ ହେ । ୪୯ ।

ଏମନ୍ତ ରୂପେ ବହୁ ବିଲାପ କରି
ଚୁଛୁ ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ସେ ନୃପକୁମାରୀ ଯେ,
ଅତି ଅବଶେ ବେନି ନେତ୍ର ବୁଜିଲା
ଉମାପ୍ରିୟଙ୍କୁ ହୃଦପଦ୍ମେ ଭଜିଲ ସେ । ୫୦ ।

ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ବୋଲେ ଜାହ୍ନବୀଧାରୀ
ନ କର ଖେଦନ ତୁ ବର ସୁନ୍ଦରୀ ରେ,
ଯେହୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ନିଶିରେ ତୋର
କାନ୍ତ ସଙ୍ଗ ଲଭିବୁ ରମଣୀବର ରେ । ୫୧ ।

ଦେବଦେବ ଆଦେଶ ହୃଦରେ ଗୁଣି
ଦିନ ବଞ୍ଚିଲା ଏକ ନିମିଷ ଗଣି ସେ,
ପ୍ରତିଦିନେ ସପନେ ଦେଖଇ କାନ୍ତ
ତନୁ ତନୁତା ଶଶୀକଳା ସମ୍ମତ ଯେ । ୫୨ ।

ଦେଖିଣ ଅଳି ଆଳି ଉଦ୍ୱେଗ ଆଶ୍ୱାସି
ଚିନ୍ତାସାଗରେ ମଗ୍ନ ନୁହ ସୁକେଶି ରେ,
ପ୍ରତିଦେଶେ କରିବା ଗୃହ ସଞ୍ଚାର
ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କୁ ତୋଷି ମାଗିବା ବର ଯେ । ୫୩ ।

ଶୁଣି ଏସନ ବାମା ହେଲା ମଜ୍ଜନ
ବସନ୍ତ ଅନ୍ତେ ପିକ ବାମା ସମାନ ସେ,
ସର୍ବମଙ୍ଗଳବାଣୀ ହୃଦୟେ ଗୁଣି
କିଞ୍ଚିତ ଶାନ୍ତ ଥିର ରମଣୀମଣି ଯେ । ୫୪ ।

ହରି ସୁତ ବିପକ୍ଷ ତାହାର ଅନ୍ତ
ତାହାର ବାହାନ ତାହାର ବଇରୀ ହେ,
ତାହାର ରଥୀପତି ବାନ୍ଧର ପାଦ
ସେବି ନୃପତି ଧନଞ୍ଜୟ ଆନନ୍ଦ ହେ । ୫୫ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ — କାଳୀ

ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ବିରହ ରସ ଶୁଣ ରସିକ ଜନେ
ବଲ୍ଲଭ ଗୁଣ ଗଣ ସତତ ଭାବି ଭାବିନୀ ମନେ,
ଦିନୁ ଦିନୁ ସେ ଅତନୁଁ ତନୁ ହୋଇଲା ବରତନୁ
ଅର୍ଦ୍ଧନିଶିରେ ଯହୁଁ ଅନ୍ତରେ ପୀଡ଼େ କୁସୁମଧନୁ । ୧ ।

ଶରଦ ଅନ୍ତେ ମଧୁ ନୁହନ୍ତେ ଶଶୀକଳା ସମାନ
ଭ୍ରମର ମୁଖ ମାର ବିଶିଖ ବିନୁ ନ ଦେଖେ ଆନ,
କାହିଁ ଗଲ ହେ ମୋ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଝୁରଇ ମୁଗ୍ଧା
ତୁମ୍ଭ ବିହୁନେ ଅଛୁ କେସନେ ଏ ହୀନ ଜୀବ ରହିବ ।୨।

ଏମନ୍ତେ ମାୟା ବଳେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଭ୍ରମର ରୂପ ଧରି
କୁମାରୀ ପୁରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲା ଦେଖନ୍ତି ସର୍ବ ନାରୀ,
ସଖୀ କହିଲେ ରମାକୁ ଯାଇ ଶୁଣ ନୃପ ଦୁଲାଳି
ହସ୍ତେ ପ୍ରାପତ ହୋଇଲା ନିଧି କିପାଁ ଶୋଇଲୁ ଭାଳି ।୩।

ଉଠ ଗୋ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ! ଏବେ ଦେଖ ବଲ୍ଲଭ ମୁଖ
କୁସୁମଶର ବିଧୁଳଦର ତେଜିଣ ଲଭ ସୁଖ,
ଶୁଣି ଶରଦ ବିଧୁବଦନୀ ନୟନ କୋଣେ ଧୀରେ
ଦେଖିଲା କାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପେ ଯୁବା ପଲଙ୍କ ସନ୍ନିଧିରେ । ୪ ।

ତ୍ୱରିତେ ଝଟି ପକ୍ୱବିମ୍ବୋଷ୍ଠୀ କହନ୍ତେ ମୃଦୁବାଣୀ
ବାଷ୍ପେ ରୁଦ୍ଧିତ କଣ୍ଠ ହୋଇ ସେ ମାନ ଦେନାଲା ପୁଣି,

ଗଳିତ ନେତ୍ର ଲୋତକ ଜଳେ ତିମିତ ଗଣ୍ଡଫଳ,
ତରୁଣ ଅରବିନ୍ଦ ସୋଦର ଦରଶ ମୁଖମଣ୍ଡଳ । ୫ ।

ଚରଣ ଅଙ୍ଗୁଳରେ ମେଦନୀ ଲେଖଇ ନମ୍ରମୁଖୀ
ଗନ୍ଧର୍ବବର ହୃଦୟ ଥିର ଅଥିର ତାହା ଦେଖି,
ଅତି ବନୟ କୋମଳବାଣୀ କହଇ ଯୁବାମଣି
କ ଛେରେ ପ୍ରେମ ମାନସ ମୋରେ ହୋଇଲୁ ପ୍ରାଣମଣି ।୬।

ମୃଗୟା ପାଇଁ ସତ୍ୱର ହୋଇ ଚଳି ଗମନ ପ୍ରିୟେ
ବହୁତ ଦୂର ପଥ ଗଦିଲି ନ ଜାଣି ଦୟୁ ରୟେ,
ଦିବସ ଶେଷେ ବହୁ ବରସ ପତଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଦେଖି
ତୋ ମୁଖ ଦରଶନ ବନୁ ମୁଁ ହୋଇଲି ବହୁ ଦୁଃଖୀ ।୭।

ତୋ ବନୁ ସଖି ଏକ ନମିଷ ହୋଇଲା ଯୁଗ ଶତ
ଯେଣେ ଗୃହିଁଲେ ଦଶେ କେବଳ ତୋ ରୂପ ବହୁ ମତ,
ଅତ ନର୍ଭରେ ଭାବ ଅନ୍ତରେ ରଖିଲି ଏହୁ ଜୀବ
ନଷ୍ଟେ ନୟମ କର ଚହୁବ ଜୁଇଁ ତୋ ଲୁଚ ଶିବ । ୮ ।

ଘେନ ଏ ମୋର ବନୟ ପ୍ରିୟେ ନ କର ହୃଦେ ମାନ
ଦାସ ଜନର ଦୋଷ କେବେହେଁ ନ ଧରେ ମୁଗ୍ଧ ଜନ,
ଏ ତୋର ବମ୍ବାଧରୁ ତୁଟେ ଦଅ ଗୋ ସୁଧା ଦାନ
ଏହୁ ତୃଷିତ କେକୀ ସମାନ ଲଭୁ ଘନେ ଜୀବନ । ୯ ।

ଜାଣି ତ ଅଛୁ ଯୁବତୀମଣି ଯାମିନୀ କ କି ଗତ
ଈଷିତ ହସି କୁଟିଳକେଶୀ କହିଲା ଯେତେ ପ୍ରୀତ
ତୁମ୍ଭରେ ତୋଷ ମାନସ ଅଛୁ ମାନ ହୃଦ ଉପେକ୍ଷି
ସେ କଥାମାନ ନ ଗଣୁ ଧନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଣାଙ୍କମୁଖୀ । ୧୦ ।

ଦକ୍ଷିଣ ମୋତେ ଭଦ୍ର ବଚନ ବଲଭୀ ବରନିଧି
ନିର୍ଦ୍ଦୟତ୍ୱ କି ଆଜ ମୋତେ ହୋଇଲୁ ଗୁଣନିଧି,
ଶାନ୍ତ ଶଙ୍କରେ ଉପବନରେ (?) ମାଧବୀ ଲତା ଛଳେ
ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ ରମଣୀମଣି ବସିଲୁ ମୋର କୋଳେ ।୧୧।

ଦମନଲତା ଅଙ୍କୁର ତୋର ଶୋଷିଲା ବେଶ ପାଶ
ଚରଣେ ପଡ଼ି କହୁ ଯେ ଅଛୁ ମୁଁ ତୋର ନିଜ ଦାସ
ଘେନ ତା ମନେ ପ୍ରତେ ଜନନ ନୋହେ ଉଚିତ ସେଷ
କର କମଳେ ତୋ କୁଚଶମ୍ଭୁ ପୂଜି ଲଭିବ ତୋଷ ।୧୨।

ଅତନୁ ତନୁ କରୁଛି ତନୁ ଦିଅ ତୁ ତନୁ ଦାନ
ଲଭିବ ତେଣୁ ହେମ ଭୂଧର ବେନି ରତନମାନ,
ସିନ୍ଦୁରବର ପ୍ରସନ୍ନେ ତୁମର ଲଭି ତ ବରବାଳା
ବିନା ଦୋଷରେ ମାନ ମୋହରେ ନ କର ଗୁଣଶୀଳା ।୧୩।

ଶରଦଶଶୀ ଦେଖିଣ ହସି କହିଲୁ ସ୍ୱାମୀବର
ବିରହିଜନ ବଧେ କଳଙ୍କି ତନୁ ହେ ଶଶଧର,
ଏହୁ ପାତକୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସେ କି ହୃଦୟଶତ୍ରେ ହର
ଦୋଷ ନ ଦେଖି ବହିଲେ ଶିରେ ଏସନ ମୋତେ କର ।୧୪।

ଯେବେ ମଳୟାଚଳ ହୃଦେ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ନାଶ
ବିରହିଜନେ କି ଏ ପବନେ ଲଭନ୍ତେ ଗୁରୁତ୍ରାସ,
ଏ ତରୁଚୟେ ଦାବାନଳ ପ୍ରିୟେ କି କେ ନୋହିଲେ ହତ
ଯେବେ ନଥାନ୍ତେ କେତେଣେ ହୁଅନ୍ତେ ଝିଙ୍କାରକୁଳ ମତ୍ତ ।୧୫।

ମୁହିଁ ହସି ଯେ ବୋଇଲି ତୋତେ ଶୁଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି !
ଏ ଗୁରୁଜନବାଧାସ୍ୱ ଏତେ ନ ଗୁହିଁ ଏହା ସଖି

ଏ ତୋ ବଦନ ନୋହୁ ସମାନ କଳଙ୍କ ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ରେ,
ଏ ତାପ ଜ୍ୱରେ କେବେହେଁ ଦିନେ ହୁଅଇ କ୍ଷୀଣଦେହୀ ।୧୬।

ରଖୁ ତୁ ସଖି ଏ କାମ ମୁଗ୍ଧ ଦୋଷ ମୋ କର କ୍ଷମା
ଉଚିତ ଦଣ୍ଡ କର ଗୋ ମୋରେ ନୃପତିବର ନେମା,
ଏ ତୋର ପରିଜନଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରିଣ ଅଛୁ ରୋଷ
ଧରୁଛି ତାମରସ ତରୁଣ ସ୍ମିତ ବଦନେ ଭାଷ । ୧୭।

ଏହି ପ୍ରକାରେ ଗୁଣ୍ଠି ଲୁଚିରେ କହେ ବିନୟବାଣୀ
ସରସମତି ହେଲ ଯୁବତୀ ତାର ବଚନ ଶୁଣି,
ମାୟା କୁମର ତନୁ ସଧୀର ନୟନ ଅନ୍ତେ ଦେଖି
ବିକଳମତି ହୋଇ ବିରତ ସୁମୁଖୀ ଅତି ଦୁଃଖୀ । ୧୮ ।

କଇରବିଣୀ ପିକରମଣୀ ଦିବସମଣି ଦିନ
ଗୃହେଁ ବିଷାଦ ତେଜି ଆନନ୍ଦ ଲଭେ କି ତାଙ୍କ ମନ,
ତେସନ ବାଳା ବିରସମନ ବଲ୍ଲଭ ଗୁଣ ଗୁଣି
ମିଳିତ ନେତ୍ର ପୁଲକିତ ଗାତ୍ର ହୋଇ ରମଣୀମଣି । ୧୯ ।

ଦେଖିଲ ଯହୁଁ ପଲକହୀନ ବେନି ନୟନ ତାର
ଅମଳମାଳା ଗଳେ ଲୁଳଇ ସରସ ଗନ୍ଧ ତାର,
ବିବିଧ ଶୁଦ୍ଧ ମଣିଭୂଷଣ ଭୂଷିତ ତାର ଅଙ୍ଗ
ନ ଲଭୁଅଛି ଚରଣ ବେନି ଅବନୀ ତଳ ସଙ୍ଗ ।୨୦।

ଏସନ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ତାର ଗୃହେଁ ଚକିତ ବାଳା
ଜାଣିଲା ଏହୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଶଠ ବିରଚେ ମୋରେ ଲୀଳା,
ମାୟା ରୂପରେ ଛଳ ବାଣୀରେ ଏ କି ଛୁଇଁବ ଅଙ୍ଗ
ପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ବିନୁ ଅନ୍ୟ ଅବା ଲଭିବ ମୋର ସଙ୍ଗ ।୨୧।

ଏହୁ ପିଶୁନ ପୁଷ୍ପଦଶନ ଅତି ନିର୍ଲଜ୍ଜମତି
ପର ରମଣୀ ହରଣେ ମନେ ନ କରେ ପାପ ଭ୍ରାନ୍ତି,
ଏତେକେ ସେ ଶାନ୍ତ ନବଯୁବତୀ କୁପିତଚିତ୍ତ ହୋଇ
ପରୁଷ ବାଣୀ କହେ ତରୁଣୀ କ୍ଷିତରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ।୨୨।

ଏମନ୍ତେ ତୋତେ ଭଜିବ ବୋଲି ଦୁଷ୍ଟ କି ମଣୁ ମନେ
ଚଞ୍ଚଳାଲୀଳା ଦେଖିଛୁ କାହିଁ ଘନ ବିହୁନେ ଅନେ,
ଚକୋରଚିତ୍ତ କି ଅବା ଚନ୍ଦ୍ର ବିନୁ ଉଲ୍ଲାସ ପାଇ
ନୃପତି ସୁତ ସେ ମୋ ଜୀବନ୍ତ ତା ବିନୁ ସୁଖ କାହିଁ ।୨୩।

ସେହୁ ବେଷରେ ପାଶକୁ ମୋର କୁମର ନେଲୁ ହରି
ଏବେହେଁ ମୋର ହତ୍ୟା ଲଗୁଷ ଶିରରେ ଥାଅ ଧରି,
ଅଗ୍ନି ସଞ୍ଜାଳ (?) ପଶିବ ନଷ୍ଟେ ଦେଖିଣ ହୁଅ ତୋଷ
ଶୁଣିଣ ଉତେସ୍ହୁତେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଗମିଲା ଦେବବାସ ।୨୪।

ଉଚେ ବେଦନ କରଇ ବାଳୀ କାହିଁଛ ପ୍ରାଣପତି
ତୁମ୍ଭ ବିନୁ ଏ ଦୁଃସହ ହେଲା ଘନ ତମିର ଗତି,
ଏହୁ ସମୟେ ପଲଙ୍କେ ଯେନ ଥାଅ ଯେ କୋଳେ ମଚ୍ଛି
ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ମୁଁ ବସି ସତତ ଥାନ୍ତିଁ ଆନ ନ ଭଜି ।୨୫।

ଏମନ୍ତେ ବୋଲି କଲା ବିଳାପ କୁମର ଗୁଣ ଚିନ୍ତି
ଧାଇଁ ସମସ୍ତ ସଖୀ ବେଢ଼ିଲେ ମନରେ ଲଭି ଭୀତି,
ବୋଲନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରବଦନି ! କିମ୍ପା ବେଦନ କରୁ ବସି
କସ ଗୋ ତୋତେ ବୋଇଲେ କାନ୍ତ କହ ରୁଚିରକେଶୀ ।୨୬

ଶୁଣି ବୋଲଇ ଖଞ୍ଜନନେତ୍ରୀ ଶୁଣ ରେ ପ୍ରାଣସଖୀ
କାହୁଁ ପାଇବ ସେ ଗୁଣନିଧି ମୁହୁଁ ପାତକୀ ଦୁଃଖୀ

କୁମର ରୂପ ଧରି ଗନ୍ଧର୍ବ ମାୟାରେ ଆସିଥିଲା,
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ମୋ ପାଶୁ ହରି ଏହୁ ଚଣ୍ଡାଲ ନେଲା ।୨୭।

ଶୁଣି ସକଳ ସଙ୍ଗିନୀଗଣ ଶୋକସାଗରେ ବୁଡ଼ି
ସବୁରି ଶିର ଉପରେ କି ଏ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା ମାଡ଼ି,
ଏ ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦର ଶେଷ ଅନଙ୍ଗରେଖା ଗୀତ
ଯେବେ ଶୁଣିବେ ରସିକଜନେ ଦେନବେ ଏହା ଶତ ।୨୮।

ନୀଳାଦ୍ରିନାଥ ଚରଣ ଯୁଗ ପଙ୍କଜ ମନେ ଧାଇ
ନୃପତି ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜର ମନ ଷଟ୍‌ପଦ ହୋଇ
ସୁଜନେ ଶୁଣି ନ ଧର ଦୋଷ ଭଣିଲି ଏହୁ ରସ
ସନ୍ତୋଷଚିତ୍ତ ହୁଅ ତୁ ମୋରେ ସତତ ଗଣଈଶ ।୨୯।

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଚନ୍ଦ୍ରାକେଦାର

(ଇଚ୍ଛାବତୀ ବାଣୀ)

ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗି ଉଠିଲ କୁମର
ଚକ୍ଷୁ ମଳି ସେ ଗୃହ୍ନଁଙ୍କ ଧୀର,
ରତ୍ନକୂଟ ମଣ୍ଡାଧର ଅନ୍ତରକୁ
ଗୃହ୍ନଁ ସେହୁ (?) ଚକିତ ଅଧୀର ହେ ଦଇବ । ୧ ।

ବିସ୍ମରଇ ଏ କି ବିପରୀତ '
ଏହୁ ଅଚଳ ତ ଅବଦାତ,
ନିଶ୍ଚେ ଜାଣିଲେ ଏ ବିଧାତାର କୃତ
କେ ନୋହୁଲେ ଏଥ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେ ଦଇବ । ୨ ।

ମୁଁ ତ ନୋହଇ ବହ୍ଲମନ
ଏହୁ କେମନ୍ତେ ଅବା ସପନ,
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଲେକ ହୋଇଛି ଏମାନ
କେହେ ହୋଇବ ଏ ଅବା ଆନ ହେ ଦଇବ । ୩ ।

ମୁଁ ତ (?) ନ କଲି ତାହାରେ ଦୋଷ
କେହୁ ଖଣ୍ଡିଲା ମୋହର ଆଶ,
ଗୃହ୍ନାଁ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ ଏକା ତ ହୋଇଲି
ବୋଲି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ସେ ଲଭି ତ୍ରାସ ହେ ଦଇବ । ୪ ।

ପୁଣି ଚେତନା ପାଇ ଉଠିଲା,
ପ୍ରିୟେ ବୋଲିଣ ରୋଦନ କଲା ।

ଭଔଁ ଦୋଷେ ବନ୍ଧୁ ଏସନ ବନ୍ଧନ,
କ ଭେ ଜୀବନେ ନାଶ ନ କଲୁ ରେ ଭ୍ରମନ । ୫ ।

ଭଔଁ ଦଗେ ଅଛୁ ମୃଗଦୃଷ୍ଟି
ତୁ ମୋ ହୃଦୟୁ ଅନନ୍ଦ ରାଶି
ନେତ୍ର ଚକୋର କରୁଛୁ ଅନ୍ଧନଶି,
ଛନ୍ଦୁଅଛୁ ତୋର ମୁଖ-ଶଶୀ ରେ ଭ୍ରମିନ । ୬ ।

ମୋତେ କହି ଯେ କହୁ ବଚନ
ଶୁଣି ଶେଷେ ରମଣୀ ରତନ
ମିଳେ ହେଁ ମୋତେ ସେ ଦୋଷ ଲଗାଇଣି,
ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱଭାବେ କରୁ ଯେ ମାନ ରେ ଭ୍ରମିନ । ୭ ।

କାଣ୍ଡୁଟିକ ଦିନେ ବରମାଳା
କେଲି କରୁଁ ତୋ ହାର ତୁଟିଲା
ଉରଜ ଯୁଗଳୁ ଶୋଭା କରିଲା,
ଶମ୍ଭୁ·ଶିରୁ କି ଗଙ୍ଗା ଖସିଲା ରେ ଭ୍ରମିନ । ୮ ।

ଦିନେ ଯେ ମୋ କୋଳେ ବସିଥିଲୁ
ମନ୍ଦ ହସି ତମାଳ ଚହିଲୁ
ମୁଁ ତୋର ଉରଜରେ କର ଦଅନ୍ତେ,
ମୋର ହୃଦରେ ଲୀନ ହୋଇଲୁ ରେ ଭ୍ରମିଣି । ୯ ।

ଝୁରୁଅଛୁ ମୁଁ ଏବେ ସେ ସୁଖ
ଦେଲା ଦାରୁଣ ଧାତା ଏ ଦୁଃଖ
ତୋ ବିନୁ ମାର ମାରଣ ମୋତେ ଅସ୍ତ୍ର,
ଅବିରତେ ଏ ହେଲା ବିମୁଖ ରେ ଭ୍ରମିଣି । ୧୦ ।

ତୋର ମୁଖ ନ ଦେଖି ରେ ବାଳା
ଅଙ୍ଗେ କାମାନଳ କଲା ଜ୍ୱାଳା
ଗଲା ମାଳା ଯାହା ବୋଲିଛୁ ଅବଳା,
ତାହା ଶସ୍ତ୍ର ମୋ ମତ ବଦ୍ଧଳା ରେ ଭାମିନୀ ।୧୧।

ଅତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୃଦୟ ବନ୍ଧୁ
ମୋର ସୁଖ ନ ପାରିଲ ସହୁ
ବିନା ଅପରାଧେ ବିଚ୍ଛେଦ ଦେଇ ଏ,
ଜୀବ ବିନାଶେ ଖେଦ ବଢ଼ାଇ ରେ ଭାମିନୀ ।୧୨।

ପୂର୍ବ କରିଅଛି ଖଣ୍ଡ ତପ
ବହୁ ଦେଇଥିଲା ଅବା ଶାପ
କି ଅବା ସଂଚିତ ଥିଲା ବହୁ ପାପ,
ଚେର ନ ଖେଦଲି ଯହୁ ରୂପ ରେ ଭାମିନୀ ।୧୩।

ମୋର ନେତ୍ର ପ୍ରତିମା ତୁ ବାମା
ତୁ ମୋ ଆନନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କେବଳ ମାରର ହାସ୍ୟ ରସଧାମା,
ଜନମୋହନ ଲାବଣ୍ୟ ସୀମା ରେ ଭାମିନୀ ।୧୪।

ତୋତେ ଗୃହୁଁ ଦେଉଥାଇ ତୋଷି
ତୁ (!) ମୋ କେଳି କଳା କଳହଂସୀ
ତୋ ବିନୁ ଆନ ମୋ ନୟନ ଦଶି,
ମନ ନେଇଛୁ ଯହିଁ ଆକ୍ରସି ରେ ଭାମିନୀ ।୧୫।

ତୋର ବିନୁ ମୁଁ ଜଗତେ ନାହିଁ
ସୁଖ ଲେଶ ଅବା ମୋଦ କାହିଁ

ତୁ ମୋର ଜୀବର ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ,
ମୋତେ ଦିଶେ ଅନ୍ଧାର ଦିଶଇ ରେ ଭାମିନି । ୧୬ ।

ପଲଙ୍କରେ ଯେବେ ଶୋଇଥାଉ
ମୋର ବଦନେ ବଦନ ଦେଇ
ବେନି ଭୁଜ ଦେଇ ଏକତ୍ର ବୋଳିଣ,
ମୋତେ ଚାପି ମଥା ବାନ୍ଧୁଥାଉ ଗୋ ଭାମିନି । ୧୭ ।

ସେତେକ ସୁଖ ଥିଲା ମୋର ଦୂର
ଅତି ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରଜା ଈଶ୍ୱର
ନିମିଷେ ଯେ ନୋହୁ ନେତ୍ର ଅଗୋଚର,
ଏବେ ଗିରି ସାଗର ଅନ୍ତର ରେ ଭାମିନି । ୧୮ ।

ପୁଣ ପୁଣ ଭରଇ ବେଦନ
ହୁଏ ବାତୁଳ ଜନ ଯେସନ
କାହିଁ ରହିଲୁ ରେ ମୋ ପ୍ରାଣଧନ,
ସ୍ମରୁଅଛି ତୋ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଗୋ ଭାମିନି । ୧୯ ।

ତୁ ଯେ ନୃପନନ୍ଦନ କୁମାରୀ
ତନୁ ସହଜେ ତ ସୁକୁମାରୀ
ଏ ଘୋର ବିରହ ବାଧା ଲଭି ପ୍ରିୟେ,
କେମନ୍ତେ ଥିବୁଟି ଜୀବନ ଧରି ରେ ଭାମିନି । ୨୦ ।

ଧିକ ଧିକ ଏ ମୋହର ଜୀବନ
ଏଡ଼ା ଶକ୍ତ ସେ ଅଟୁ ମୋ ମନ
ଯାହାର ତନୁ ସଙ୍ଗ ଏତୁ ସଫଳ,
ଆଜ ନ ଲଭିଲା ତା ବଦନ ଦେଖି ଦର୍ଶିବ । ୨୧ ।

ଯା'ର ନାହିଁ ଲେଖେ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗ
ତାର ଜୀବ ସୁଖ ଲବ ନାହିଁ
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ବିନୁ ଶଶୀ ନ ଶୋଭଇ,
ପ୍ରିୟା ବିନୁ ତେତେକେ ହେଲି ମୁହିଁ ହେ ଦଇବ । ୨୨

ମୋର ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ବରବାଳା
କରିଥିଲି ତାକୁ କଣ୍ଠମାଳା
କ ମୋ ଗାଢ଼ରସ ତରଙ୍ଗିଣୀ ହେଲା;
ଅଙ୍ଗେ ଚଳୁଥାଇ ନାନା ଲୀଳା ହେ ଦଇବ । ୨୩ ।

ଯେବେ ମୋ'ରେ ତାପ ଜଳଥାଇଁ
ଗୁପ୍ତ କହିଲେ ସେ ନ ଶୁଣଇ
ଦ୍ୱିରଦଗମନୀ ଚରଣେ ପଡ଼ନ୍ତେ,
ହସି ମୁଖେ ଚୁମ୍ବନ ଦଅଇ ହେ ଦଇବ । ୨୪ ।

ଦିନେ ଉପବନ ବଡ଼ଭରେ
ଶୋଇଥିଲା ପଲଙ୍କ ଉପରେ
ମୁଁ ଯାଇ ପୟୋଧରେ କର ଦିଅନ୍ତେ,
ବାଳା ପୁଲକ ହେଲା ଗଣ୍ଡରେ ହେ ଦଇବ । ୨୫ ।

ତାର ଏମନ ଇଙ୍ଗିତ ବୁଝି
ଚନ୍ଦ୍ର ବଦନେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ
ଚିବୁକ ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ମୁଁ,
ତାର ଅଗେ ବହିଲି ଶନୋଇ ହେ ଦଇବ । ୨୬ ।

ତେଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ ନ ସହେ ମୋର
ଏବେ ହୋଇଲା ଏତେକ ଦୂର

ପୁନର୍ବାର ତାର ମୁଖ ମୁଁ ଚୁମ୍ବିବି,
ଯେବେ ପୂର୍ବଭାଗ୍ୟ ଥିବ ମୋର ହେ ଦଇବ । ୨୭ ।

ଏହା ବୋଲି ସେ ନୃପନନ୍ଦନ
ଚିନ୍ତେ ତାହା ବଦନ ଚନ୍ଦନ
ମାର ବ୍ୟାଧ ମୃଗ ଅନେ କି ରହିବ,
ଯେବେ ନ ଦେଖିବି ତୋର ଲପନ ରେ ସ୍ୱାମିନି । ୨୮ ।

ମୋତେ ରଖ ହେ ଜଗ (?) ନିବାସ
ମୁଁ ଯେ ତୋ ଦାସ ଚରଣ ଦାସ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଏ ଗୀତ ଭଣିଲେ,
ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ ହେଲା ଶେଷ ହେ ସୁଜନେ । ୨୯ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବସନ୍ତ

(ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ବାଣୀରେ ଗାଇବ)

ଏମନ୍ତେ କେତେ ଦିନ ତହିଁ ଗଲା
ପହିଲି ପ୍ରାବୃଟ ପ୍ରବେଶ ହେଲା
ସକଳ ଜୀବ ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇଲେ
ବନ ଗିରି ଦାବ ତାପ ତେଜିଲେ
କେବଳ କୁମର
ପ୍ରିୟା ବିଯୋଗେ ତାପିତ ଅନ୍ତର । ୧ ।

ବିକାଶ ରୂପ ହେଲେ ତରୁମାନ
ଭ୍ରମର ମାନ ହେଲା ରୂପହୀନ
ଲତା କାନ୍ତାରେ ସେ ହୋଇଲେ ମଣ୍ଡିତ
ନୃପ ସୁତ ତହିଁ ପ୍ରିୟା ରହିତ ।
ସେହୁ ଫଳ ଯୁତ
ଭ୍ରମର ମାନ ଇଷ୍ଟଫଳ ଚ୍ୟୁତ । ୨ ।

ଦୁଃଖିତ ଚିତ୍ତ ସେ କୁମରବର
ଦେଖିଲା ତହିଁ ନବ ପୟୋଧର
ଗିରିଶୃଙ୍ଗକୁ କରନ୍ତି ଆଶ୍ଳେଷ
ପୁଣି ଲମ୍ବଯାଇ କରନ୍ତି ଘୋଷ
ସେହ୍ନ ସେ ଛବିର
ଖେଳ କୁଞ୍ଜର ସମ ମନୋହର । ୩ ।

କହୁ ବଳାହକେ କରନ୍ତି ଧ୍ୱନି
ମୂକ ହୋଇଲେ କଳକଣ୍ଠ ଶ୍ରେଣି
କେତକ ଦଳେ ଦଳେ ପ୍ରକାଶିଲେ
ବିରହୀ ହୃଦୟ ଦ୍ରୁତ ହୋଇଲେ
    ବର୍ଷିଲେ ନୀପ
ଚୁମ୍ବନେ କାମିନୀ ଗଣ୍ଡ ସ୍ୱରୂପ । ୪ ।

କେବଣ ମନ୍ମଥରେ ପଡ ଘନ
ଘନେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲେ ଦିଗମାନ
ଇନ୍ଦ୍ରସଖା ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ସଙ୍ଗତ
ଯାହିଁ ଚଞ୍ଚଳ ଚଞ୍ଚଳା ମଣ୍ଡିତ
    ଏହୁ ଜୀବନଦ
ବାଳା ମାନିନୀ ଗାଢ ମାନ ଭେଦ । ୫ ।

ଶିଖରୀ ଶିଖେ ଥାଇ ଘନମାଳା
ଗଗନରେ ଲଗି କରନ୍ତି ଖେଳା
ପୁଣି କଟକ ଦେଶେ ବିହରନ୍ତି
ଅଚଳ ସକଳ ତନୁ ଲଗନ୍ତି
    ଯହୁ କାମରୁଚୀ
ଏଣୁ କି ବିରହୀ ହୃଦୟତାପି । ୬ ।

ଗଗନାଙ୍କରେ ଦୃଶିଲେ ସଘନ
କେଉଁଠାରେ ନୀଳ ନଳିନ ବର୍ଣ୍ଣ
କାହୁଁ ଦଳିତ ଅଞ୍ଜନ ସୁଷମ
... ...
    ଗମ୍ଭୀର ନିଃସ୍ୱନ
ଓହଣେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ କରେ ମୁନି ମନ । ୭ ।

କ୍ଷଣେ ଶୁଭଇ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଧ୍ୱନି
ପ୍ରକାଶେ ଚଡ଼ ଚଡ଼ ରବ ପୁଣି
ଅମ୍ବର ଅନ୍ତେ କରନ୍ତେ ଭ୍ରମଣ
ଛବିରେ ଆଚ୍ଛାଦଲେ ଦିଗଗଣ
ଘନ ଘନମାଳା
ଯେଣେ ଚକିତ ଶଙ୍ଖ ଦୁଏ ବାଜା ।୮।

ଲୁଣ୍ଠିଲା ପଥ ବିପଥ ଆବୃତ
ବାରି ପୂରିତ ହେଲେ ବସୁମତୀ
ନଦୀନାଳ ଉପନେ ଚାପିଣ୍ଡ ହୋଇ
ନୀର ଗର୍ଭେ କି ମଗ୍ନ ହେଲା ସବୁ
ଭୁବନେ ଭୁବନ
ଦାନେ ଜୀବନଦ ହେଲେ ପ୍ରସନ୍ନ ।୯।

ଗଗନେ ଦେଖି ଜଳଦ ପ୍ରଚୁର
ଶିଖୀ ଶିଖୀ ମାରେ କଲେ ବିହାର
ସନ୍ତାପ ତେଜିଲେ କୃଷକ କୁଳ
ପ୍ରଥମ ନୀର ବିନ୍ଦୁ ପାନେ ହୋଇ
ଏଣୁ ଘନ କାଳ
ଯୋଧା ନୃପ ସମ ଦିଶେ ମଞ୍ଜୁଳ ।୧୦।

ନବଘନ ଗଜ ଅଶ୍ୱ ଅସେନ୍ୟ
ଅଶନି ଘନ ବାଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶଇ
ତଡ଼ିତ ଗୁଣ ଇନ୍ଦ୍ର ଚାପ ଧର
ଜଳଧାର ବାଣ (ଗଣ) ପ୍ରହାରଇ
କଦମ୍ବ ମୁଦ୍‌ଗର
ବିରହୀ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଜୀବହର ।୧୧।

ବଟନ ଫୁଟିଲେ ମାଳତୀ ସୁମନ
ବନକ ତେଜଲେ ମଧୁପଗଣ
ଧରା ନଶି’ ତହିଁ ନୋହୁଲ ବାର
ଯହିଁ ଘନ ଘନ ଧାର ବିସ୍ତାର
ବିରସ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ
ସାରଙ୍ଗ ସାରଙ୍ଗୀ ନ ଦେଖି ଝୁର । ୧୨ ।

କୋକନଦରେ ଦେଖି କୁବଳୟ
ମଧୁପାନେ ମତ୍ତ ଅଳି ସଞ୍ଚୟ
ସେ ରୂପ ସମ ଗୁହିଁ ନବଘନ
ତମ ପଟଳେ ଲୀନ ଦିଗମାନ
ସେହୁ ନିଶାମଣି
କାତର ଶତ୍ରେ ଶନ୍ତୁର ତରୁଣୀ । ୧୩ ।

ପ୍ରମଦ ଡାହୁକ ରବ ପ୍ରକାଶ
କି ସେ କହଇ ଧାତାର ଆଦେଶ
ଆଳସ୍ୟ ବେଗେ କର ଖଗମାନେ
ନବଘନ କି ନ ଦେଖି ଗଗନେ
ଏଣୁ ଜୀବ ବର୍ଗ
ବନେ କି ବିହରନ୍ତି ହୋଇ ଯୁଗ । ୧୪ ।

ତଟିନୀ ନାରୀ ପ୍ରକଟ ହୋଇଲେ
ସାଗର କାରେ ଅଭିସାର କଲେ
ଲଙ୍ଘିଲେ ବିପୁଳ ଉଭୟ କୂଳ
ପ୍ରବଳ ଭଙ୍ଗେ ହତ ଶାଖୀକୁଳ
ଫେନଗଣ ବାସ
ଯେଣେ ଅବଧି ନାହିଁ ଅବକାଶ । ୧୫ ।

ଏସନ ଦେଖି ସେ ନୃପନନ୍ଦନ
ଅନଙ୍ଗରେ ଉଚ୍ଛଳିତ ତା ମନ
ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ହୃଦେ କରି ଧ୍ୟାନ ।
ତା ରୂପ ବିନୁ ନ ଦେଖଇ ଆନ
        ସେ ହାରିଲ ଜ୍ଞାନ
ବୋଲଇ ବାତୁଳ ଜନ ଯେସନ । ୧୬ ।

ହା ହା ମୋ ପ୍ରିୟ ସଖି ଯେ ବାଳା
ତୁ ମୋ ଅମୂଲ୍ୟ କଣ୍ଠ ରତ୍ନମାଳା
ନୟନେ ଦେଖିବୁ ଏ ଘନ ଲୀଳା
କେସନେ ସହିବୁଟି କାମଜ୍ୱାଳା
        ସହଜେ ଅବଳା
ଶିରୀଷ ସଦୃଶ ତନୁ କୋମଳା । ୧୭ ।

ଅଛ ଜନ୍ମାନ୍ଧ ଏ ଘନ କାଳ
ସାଧ୍ୱୀ ଚିତ୍ତ ଯେ କରେ ତରଳ
ତୁ ତ ନବବାଳା ନବ ବିରହୀ
ଏହା ଆରମ୍ଭ କି ପାରିବୁ ସହି
        ରେ ବର ସୁନ୍ଦରି
ଚୋଟେ ନ ଲଭ ମୋ ଦାନ ନ ସରି । ୧୮ ।

ଏ ଘୋର ଗର୍ଜନ କର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣିବୁ
ଅତି ତରଳ ଚଞ୍ଚଳା ଦେଖିବୁ
ସହତେ ତୁ ଭୀରୁ ନୃପନନ୍ଦିନୀ
ନଷ୍ଟେ ବନ୍ଧୁ ମୋ ଆଶା କଲା ହାନି
        ରେ ଜୀବନ ସଖି
କର୍ମା ଅଛୁ ଜୀବ ତୋତେ ନ ଦେଖି । ୧୯ ।

ଯେବେ ଜୀବନଦ ନାମ ଏହାର
ତେଣୁ ବ ସ୍ୱେ ଦେଖାଉ ମୁଖ ଚାନ୍ଦର
ଯହୁଁ ତୁ ମୋର ନିଜ ଜୀବସାର
ତହୁ ସେ ଥାଇଁ ଖୋଲେ ହୃଦଦ୍ୱାର
ରେ ଶଶୀବଦନ
ତୋ ଅଶେଷ ଅଛୁଟି ଜୀବନ ଧନ । ୨୦ ।

ଯବେ ଘନ ଘୋର ରବ ଶୁଣିଲୁ
ଭୟେ ଯେ ମତେ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲୁ
ଦମ ଦମ ଛାଇ ଚମକ ତନୁ
ପୁଲକିତ ଗଣ୍ଡ ନମ୍ରିତ ଜାନୁ
ସେ ଯିବଇଁ ମନୁ
ନେବଣି ଜାଣେ ତା କୁସୁମ-ଧନୁ । ୨୧ ।

ନିଶିରେ ତୁ ମୋ କୋଳରେ ଥିଲେ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମୁଁ ନ ଗୃହିଁଇ ଉଠିଲେ
ଏଣୁ ସେ ଲଜ୍ଜେ ଶେଷ ରାତ ହୋଇ
ଅସ୍ତ ଛଳରେ ତମ ପ୍ରକାଶଇ
ତୋ ବଦନ କାନ୍ତି
କରଇଁ ମୋ ଧାମ ତିମିର ହୃତ । ୨୨ ।

ତୋ ବିନୁ ଅବଳା ଏ ବଳାହକ
ଶୋଭନଦର ହେଲା ଉଦ୍ଦୀପକ
ଏ କାଳ କାଳ ସମ ମୋତେ ଦିଶେ
ଡେଙ୍କୁଛି ଅନେ ଅସୁ କି ବାଟେ ସେ
ହେଲେ ହେ ମୋ ମନ
ବଜ୍ର ସ୍ୱର ପାଶେ ଭଲ୍ଲ ବନ୍ଧନ । ୨୩ ।

କ୍ଷଣେ ହେ ମୋ ପାଶ୍ୱ ନୋହୁ ଅନ୍ତର
ଏବେ ନଗ ନଗ ହେଲା ମଧର
ରଜନୀ ଚକ୍ରବାକୀ ସମ ହୋଇ
ଖିନ୍ନ ଯେ ଥିବୁ ଢଳେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ
        ତୋ ଗଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳ
ଚାପି ଯେ ଥିବ ଶୁଭ୍ର କରତଳ । ୨୪ ।

ନୟନୁ ନୀର ପଡ଼ୁଥିବ ଖସି
ମଳିନ ଦିଶୁଥିବ ମୁଖ-ଶଶୀ
କେ ଅବା ସଖି ତୋ ଜାଣିବ ମନ
କରିବ ଏଥ ଉଚିତ ବିଧାନ
        ରେ ରମଣୀବର
ଏହା ଯେ ଚିନ୍ତୁଅଛି ଧିକ ମୋର । ୨୫ ।

ତୋ ବିନୁ ଏ ଜୀବ ବିଫଳ ମୋର
ରହୁଛି ଯହୁଁ ଏହୁ ବପୁସାର
ଯହୁଁ ତୋ ଅଧର ସୁଧା ଲଭିଲା
ଏଣୁ ଅବା କଏ ଅମର ହେଲା
        ତୋର ରସାଭାବ
କେମନେ ଶାନ୍ତି ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହେବ । ୨୬ ।

ଦିନେ ନିଶିରେ ଗବାକ୍ଷ ସନ୍ନିଧେ
ଶୋଇ ଯେ ଥିଲୁ ମୋର କୋଳ ମଧ୍ୟେ
ଦେଖି ତୋ ଅଙ୍ଗେ ରତି ଶ୍ରମ ନୀର
ବସନେ ବିଞ୍ଚୁ କରନ୍ତେ ମୁଁ ହୁର
        ଧଇଲୁ ମୋ କର
ଏହା ଭାଙ୍ଗିଲା କେଉଁ ନିଷ୍ଠୁର । ୨୭ ।

ତୁ ମୋର ବାହୁ କରି ଉପାଧାନ
କୋଳେ ଯେ ଶୋଇ କରି ଆଲିଙ୍ଗନ
ନିଜ ଚେଲାଞ୍ଚଳେ ମୋତେ ଶୁଆଇ
ନିଶି ପଲଙ୍କେ ନିଦ୍ରାସୁଖ ପାଉ
ଅରେ ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟା
କେବେ ହେଁ ନ ତେଜିବୁ ମୋତେ ଦୟା । ୨୮

ଏମନ୍ତ ବହୁ ଶାନ୍ତ ଭାମାର
ଗୁଣ-ସିନ୍ଧୁର ଯେ ନ ଗଲ ପାର
ଗଗନ ଗୃହୁଁ ଯୋଡ଼ି ବେନିକର
କହଇ ଶୁଣ ଅହେ ପୟୋଧର
ବିନୟ ମୋ ଘେନ
ଦେଖିଅଛ କି ସେ ପ୍ରିୟାରତନ । ୨୯ ।

ଶବଦଛଳେ କି କହୁଛ ବାଣୀ
କିସ ସନ୍ଦେଶ ତାର ଅଛ ଆଣି
କାନ୍ତା ଦରଶନ ଆନନ୍ଦ ସାର
ଜାଣିଲି ତେଜୁ ଅଛ ଧୀର ଧୀର
ଘନ ଲେଖ ନୁହ
ସଖୀର କୁଶଳ ଉଦନ୍ତ କହ । ୩୦ ।

ବିଶ୍ୱସି ଏ କାମରୂପୀ ମାୟାବୀ
ଅନ୍ତରେ ଏହୁ ଧରିଥାଏ ଗର୍ବ
କେମନେ ଏ ମୋ ବିନୟ ଘେନିବ
କେବଳ ବିଯୋଗୀ ବର୍ଗର ଯମ
ଏହୁ ଅଛ କ୍ରୂର
ପ୍ରକଟ ଏହା ମଳିନ ଆକାର । ୩୧ ।

ଏସନ ଶନ୍ତ ଚକ୍ଷୁଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲା
ପୁଣି ମତ୍ତ ମଧୁକର ଦେଖିଲା
କୁସୁମିତ ଚୂତେ ଭରଉଁ ଭେଳ
ମଧୁର ରବ ଭୃଙ୍ଗି ସାଙ୍ଗେ ମିଳି
    ତାରେ ନମ୍ର ହୋଇ
କୋମଳତର ବଚନ କହଇ । ୩୨ ।

ଶୁଣ ମୋ ବାଣୀ ହେ ମଧୁପବର
ଭ୍ରମୁ ଯେ ଥାଅ ସର୍ବଦଗନ୍ତର
ଦେଖିଅଛ କି ମୋର ମନୋହାରୀ
ଜଗତ ଜନ ଅନଙ୍ଗ ଅଙ୍କୁର
    ସେ ମୋ ଜୀବବନ୍ଧୁ
ସକଳ ଜମମ.ସ୍ୱ ରସସିନ୍ଧୁ । ୩୩ ।

ଶୁମୀଜର ଶୁକ୍ଳବରଣୀ ବାଳା
ଖଞ୍ଜନ ଗଞ୍ଜନ ନୟନ ଲୀଳା
ମତ୍ତ ମରାଳ ମନ୍ଥରଗାମିନୀ
ସୁବମ୍ବାଧରୀ ଶିଖରଦଶନୀ
    ସେ ମଧୁରହାସୀ
ବପୁଳ ନତମ୍ବ କୁଟୀଳଭେଣୀ । ୩୪

ମଦ କଳକଳ କଣୁ ଭାଷେଣୀ
ଘନଜଘନା ପୃଥୁଉରୁରମ୍ଭା
କ୍ଷୀଣୋଦରୀ କୃଶ ତନୁ ସୁନ୍ଦରୀ
କସ ବର୍ଣ୍ଣିବ ବଚନ ମାଧୁରୀ
    ତା ଗଭୀର ନାଭ
ଅଖଣ୍ଡିତ ତପେ ସେ ସୁମା ଲଭି । ୩୫ ।

ସଖୀଗଣ ମଧ୍ୟେ ଥିବ ସେ ବସି
ତାରକାବୃନ୍ଦେ ଯେସନ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣଶଶୀ
ପୁଣ୍ଡରୀକ ବନେ କି ରାଜହଂସୀ
ତେସନ ଶୋଭା ସେ ଥିବ ପ୍ରକାଶି
　　କେଢି ପାଶେ ଦାସୀ
ତେହୁ ଅବା କହୁଥିବେ ଆଶ୍ୱାସି । ୩୬ ।

ବହନ ଅଲକା··· ··· ···
ଯେ ଥିବ ତାର ମୁଖ ······
ନଖର ଅଗ୍ରେ ଲେଖୁଥିବ ମଧୁ
କେବଳ ହୃଦେ ନିନ୍ଦୁଥିବ ବିଧୁ
　　ଅତି ସୁକୁମାରୀ
କେମନ୍ତେ ଅବା ଥିବ ଜୀବ ଧରି । ୩୭ ।

ତେଣୁ ଯେ ଥିବ ତପତ ନିଶ୍ୱାସ
ଯହୁଁ କାମାନଳ ଅନ୍ତେ ବିଶେଷ
ମୋ ନାମ ରୂପ ଜପୁଥିବ ହୃଦେ
ନ ଶୁଣିମ ସଖୀ ବାଣୀ ସେ ଖେଦେ
　　ଚିନ୍ତି ମୋର ଭାବ
ସୁତନୁ ଅତି ତନୁ ହୋଇଥିବ । ୩୮ ।

କହୁ କି ଆଜ୍ଞା ଦେଉଛୁ ସୁନ୍ଦରୀ
ଶୁଭେ ପଠାଇଁ କି ନୃପକୁମାରୀ
ଏମନ୍ତେ ମରନ୍ଦ ପିଇ ସେ ଅଳି
ଝଙ୍କାର କରି ତହୁଁ ଗଲା ଚଳି
　　ତା ଶୁଣି ଭ୍ରମର
ତୋଷ ହୋଇଲା ଜାଣି ସିଦ୍ଧକାର । ୩୯ ।

ହର ସୁତ ସୁତ ତାହାଙ୍କ ମିତ
ତାହାଙ୍କ ଜନକ ପାଦେ ମୋ ଶତ୍ରୁ
ସାରଙ୍ଗ ରଥୀ ଚରଣଙ୍କୁ ଅଣ
ସ୍ୱୟମ୍ଭୁସୁତା ଚରଣରେ ଦାସ
ହେରମ୍ବ ଚରଣ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଶରଣ । ୪୦ ।

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଦେଶାକ୍ଷ

(କେଳି ସଦନ ଚଉତିଶା ବାଣୀରେ)

ଏମନ୍ତ ବରଷା ବିରସ ହେଲା
ପ୍ରମଦ ଶରଦ ଋତୁ ରାଜିଲା
ନବୀନ ବଧୂ କଳିତ ଦୃଷ୍ଟ
ନବୀନ ବଧୂକ ଅଧର କାନ୍ତି । ୧ ।

ସଜତ (ସଉତ ?) ଶତଦଳରେ ମଣ୍ଡିତା
ମାଳତୀ କୁସମରେ ସୁବାସିତା
ପାଣ୍ଡୁର ନୀରଧରହାସିନୀ
ଅଖିଳ ଦଶ ମୁଖ ପ୍ରକାଶିନୀ । ୨ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କାମିନୀ ଛବି ଧଇଲେ
ରତ୍ନାକର ପ୍ରିୟେ ଧୀରେ ଚଳିଲେ ।
ବିକାଶ କାଶଚୟ ବସନା
ବିମଳ କମଳମୟ ଲଚନା । ୩ ।

ନିନାଦିତ କଳହଂସ ରାବଣୀ
ମଞ୍ଜୁଚକ୍ର ଗୁଚ୍ଛ କୁଚ ଧାରଣୀ
ପୁଲିନ ପୃଥୁ ନିତମ୍ବବତୀ
ଅଙ୍ଗ ରସଭରେ କରନ୍ତି ରତି । ୪ ।

ଅମଳ ନଭ ସର ଅନ୍ତପୁରୀ
ତାରା କଇରବ ଗଣ ବିହାରୀ

ତୁଷାର ଭର ସ୍ୱଚ୍ଛ ମସୃଣ
ନିଶି ନଶିଗନ୍ଧ ଯୁବା ଉଲ୍ଲୋଳ । ୫ ।

ମରଦକାଳ ଶରଦର ଛାଣି
ବନ୍ଧୁକୃତ ଏ ଋତୁ ନାମ ଶୁଣି
ଏଣୁ କି ଲେକଗ୍ରାସ ସେ ଠେକା
ଶରତୁଶରେ ଅଛୁ ଏହା ଭଳି । ୬ ।

ହାହା ମୋ ଛକୁମାଳା କେତେଣେ ଗଲ
ନଭ ପତାକା ପ୍ରାୟେ ଦଶୁଥିଲ
ଅମ୍ବରେ କରୁଥିଲ ଯେ କେଳି
ଶ୍ୟାମ ଜଳଦ ଉଦରରେ ମିଳି । ୭ ।

(ଟଲଙ୍କ ଅଙ୍କେ ଯେ ମୋଦ ଦୁଁ ହୀନ ହେଲ)
×   ×
ଏସନ ଶକ୍ର ଚାପୁକ ଭେଦ—
କଳାପୀ କଳାପ ହୋଇଲେ ମୂକ । ୮ ।

ସେଫାଳିକା ନବ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ
ସମୀରେ ସଞ୍ଚରଲ୍ ବେଗ ଦେଲେ
ବଳାକା କୁଳ ମଦ ଠେକିଲେ
ବସ୍ନଜ୍ଞ କଣଳମ୍ବ ରାଜିଲେ । ୯ ।

ସରୋବରମାନେ ହେଲେ ରଞ୍ଜନ
ମାନ ଠେକା ନାରୀ ହୃଦ ଯେସନ
ନିର୍ମଳ ଶ୍ୱେତ ତୋୟ ଧଇଲେ
ସାରସମାନଙ୍କୁ ଅନନ୍ଦ କଲେ । ୧୦ ।

ଶଶି ବଳାସୀ ଜନେ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୃହିଁ
ସଙ୍ଗଧ ମନ୍ଦରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇ
ଲଳିତ ବାଳା ବୋଲେ ବସାଇ
ଚିବୁକ ଧରି ବଦନ ଚୁମ୍ବି । ୧୧ ।

ଏସନ ସଖୀଙ୍କ କହୁ ବଚନ
ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ ହେଲା ସମା ରତନ
ତା ଦେଖି ସଖୀ ଆଶ୍ୱାସ କଲେ
ଅତି କଷ୍ଟରେ ଶରଦ ବଞ୍ଚିଲେ । ୧୨

ଏମନ୍ତେ ହେମନ୍ତ ଋତୁ ପ୍ରବେଶ
ତୁଷାର ସଂଗୃହ ଦର ପ୍ରକାଶ
ତେଜିଲେ ଜନେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦନ
ଶୀତଳ ଯୋଗେ ବିପରୀତ ମନ । ୧୩ ।

ଗୃହଶଲ୍ୟ ଗୃପ ଛୁଟ ଲକ୍ଷଣ
କଦମ୍ବ ଆ......
ଧୂପକୁ ମଣିଲେ
ଘନ ସାଲୁ ଅସାର ଜାଣିଲେ । ୧୪ ।

ପୀନ ଜଘନ ସ୍ତନୀ ସଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ
କ୍ଷଣେ ସ୍ୱବା ମନୁ ନୋହୁଲା ଭଙ୍ଗ
ଆତଯତ ଋତୁ କେ ଶାନ୍ତ
ଗୃହ ବାସରେ ହେଲେ ରତପତ । ୧୫ ।

ଏ ଋତୁ ଦେଖି କମଳବଦନୀ
କାନ୍ତ ଗୁଣ ଗୁଣି ବଢ଼େ ରଜନୀ

ବୋଲଇ ବନ୍ଧୁ ତୁ ଏତେ ଗୁଣ୍ଡାଳ
ସେ ବିନୁ ମୋତେ ଏଣୁ କାଳ ଜାଳ । ୧୬ ।

ଏଥେ ଯେ ପ୍ରିୟ ମୋର ପାଶେ ଥାଇଁ
ଆଶ୍ଳେଷ ବିନୁ ବିଶ୍ଳେଷ ନୁହଇ
ତା ରୂପ ଭାବି ଯାଉ ଏ ଜୀବ
କେମେ କି ଏ ମ୍ଳାନ ସୁଖ ଲଭିବ । ୧୭ ।

ଏ ଋତୁ ଯେବେ ଭ୍ରମିଲେ ଦେଖିବେ
ଯହିଁ ଥିଲେ ସେ ମୋତେ ସୁମରିବେ
ନୃପତି ଏକ ପୁତ୍ର ସେ ଦେଖି
ଅସମୟରେ ହେବେ ଅତି ଦୁଃଖୀ । ୧୮ ।

ଦହନରେ ଅତି ସୁଖ ଭଞ୍ଜିଲେ
ଜଗତ ପ୍ରାଣେ···ନିରତେ ଶୋଭିଲେ
······ମଣନ୍ତି ଏଣୁ ଯାମିନୀ
ମୋ ଲାଗି ଏତେ ଦୁଃଖ ଲଭିଲେ
ଏବେ ସେ ବନ୍ଧୁ ବଶ୍ୱ ଯାହିଁଗଲେ । ୧୯ ।

ଯେବେ ସେ ମୋହର ଜୀବନେ ଥିବେ
ମୋ ସୁଖ ମନୁ କ୍ଷଣେ ନ ତେଜିବେ
ଉଠିଲା ବଦନ ଯେ ମୁକୁତା ହାର
ତାହା ଶୁଣିଲେ ପଡ଼ିବ ମନର । ୨୦ ।

ଏମନ୍ତେ ବାଳା ଭରଇ ବେଦନ
ଦେଖିଲା ଘନ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଧନ
ଯୋଡ଼ି ଯେ ଅଛି ତେଜ ଦିଗନ୍ତ
ସଜବ କୁଳ ଶିଷ୍ଟ ଭଳ ତୃପ୍ତ । ୨୧ ।

ଝଙ୍କରିଲେ କ୍ରୁଦ୍ଧ କୋରକମାନ
ଭୃଙ୍ଗ ତେଜିଲେ ନଳିନୀ କାନନ
ବନ୍ଧୂକ ପୁଷ୍ପ ରୁଚିର ଦଶେ
ମଧୁପ ଜଡ଼େ ମକରନ୍ଦ ପଶେ । ୨୨ ।

ନଭ ମଣ୍ଡଳ ଅବକାଶ ହେଲା
ରଜନୀ କର ଛବିହିଁ ଲଭିଲା
ଚକୋରଚୟ ହେଲେ କାତର
ବଦେଶୀ ମାନେ ଚିନ୍ତିଲେ ମଦର । ୨୩ ।

ତରଣି କରଣେ ଆଦର ହେଲା
ଶିରୀଷ ପୁଷ୍ପ ବକୁଳ ! ମଣ୍ଡିଲା
ମଧୁରେ ମତ୍ତ ମଧୁପକୁଳ
ହଂସ ମିଥୁନ ବିହରିଲେ ଜଳ । ୨୪ ।

ଏସନ ଋତୁ ଦେଖି ହରିଣାକ୍ଷୀ
କାନ୍ତ କେଳି ଚିନ୍ତି ହୋଇଲା ଦୁଃଖୀ
ହା ହା ମୋ ପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ଗଲେ
ମୋତେ ତେଜି ଏକା କାହିଁ ରହିଲେ । ୨୫ ।

କଣୁ ଥିବ ନାହିଁ ଅନ୍ତରେ ଦିନେ
ହସି ଚୁମ୍ବନ ଦେଲୁ ମୋ ନୟନେ
ଲାଗିଲା ଓଷ୍ଠୁ ଅଞ୍ଜନ ସ୍ନେହ
ବୋଲଇ ପ୍ରିୟେ କ ଧରିଲା କଥ । ୨୬ ।

ଏସନ ତୁମ୍ଭ ବଚନ ଶୁଣିଲି
ତୁମ୍ଭ ହୃଦେ ମୁଁ ମୁଖ ଲୀନ କଲି

ହସି ଯେ ମୋତେ ବୋଇଲୁ ଯାହା
ତାହା ଶନ୍ତ୍ର ଅଚ୍ଛୁ ଏ ବସ୍ତୁ ହୁଅ । ୨୭ ।

ଏବେ ଏ ଋତୁକୁ ଯେବେ ଦେଖିବ
ହେମନ୍ତ କର ପଙ୍କଜ ନାହବ
ହସିଣ ମୋତେ ଯେ କହ ବଚନ
ତୋ ମୁଖ ବକ୍ଷତେ ପଦ୍ମ ବିଲୀନ । ୨୮ ।

ଏକାଳେ ଶଶୀ କି ଯେ ଗୃହୁଁ ଆଉ
ଦେଖ ସଜନି ବୋଲି ମୋତେ କହ
ତୋ ମୁଖ ସରି ସେ ଯହୁଁ ନୋହିଲା
ତେଣୁ କି ତୁଷାର ଗର୍ଭେ ଲୁଚିଲା । ୨୯ ।

ଏବେ ତ ମସୀନାଥକୁ ଦେଖିବ
ତାହା ମୁଖ ଗୃହୁଁ ନିନ୍ଦା କରିବ
. . . . . .
ମିତ ହସ୍ତେ ମୋତେ କର ବିନାଶ । ୩୦ ।

ଅନେକ କାରୁଣ୍ୟ ରମଣୀ କଲେ
ପ୍ରିୟଗୁଣ ଗୁଣି ଢଳି ପଡ଼ିଲେ
ସଜନୀ ବେଢି କହନ୍ତି ବାଣୀ
କମ୍ପା ଅଙ୍ଗ କ୍ଷୀଣ କରୁ ମିଠଣି । ୩୧ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟରେ ଶିଶିର ନେଲେ
ବଲ୍ଲଭ ଆଶାରେ ଜୀବ ରଖିଲେ
କ୍ଷୌଣୀଜାପତି ପାଦ କମଳ
ନୃପଧନଞ୍ଜୟ ମନ ଭ୍ରସଲ । ୩୨ ।

ବଂଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ — ଭୈରବୀ

ଶୁଣ ହେ ରସିକ ଜନେ ବଚନ ରସ
ରସିକ ସଙ୍ଗତେ ଥାଇଁ ନରେଶ ଶୀର୍ଷ । ୧ ।

ଦେଖିଲା ଶିଶିର ଋତୁ ହୋଇଲା ଅନ୍ତ
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲ ଋତୁବର ବସନ୍ତ । ୨ ।

ଅଗ୍ରେସର ହୋଇ ତାର ମାର ହୋଇଲା
ପ୍ରଥମେ ବିଳାସୀ ଜନ ମନ ଭେଦିଲା । ୩ ।

ବିକାଶ କୁସୁମ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ମୁକ ଘେନ
ତଥି ଗନ୍ଧମତ୍ତ ଅଳି ମାଳ ସିଞ୍ଜିନୀ । ୪ ।

ନବୋଦିତ ସହକାର ଅଙ୍କୁର ଶର
ଯେଣେ ବିରହୀର ବଧ କରେ ବିସ୍ତାର । ୫ ।

ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୀର ଧଇଲେ ରସାଳ ତରୁ
ସ୍ତବକ ମୁଖରେ ଲତା ହୋଇଲେ ଗୁରୁ । ୬ ।

ମଳୟାଚଳ ଭୂପତି ନନ୍ଦନ ହେଲା
ଜଗତପ୍ରାଣ ବୋଲିଣ ନାମ ତା ଦେଲା । ୭ ।

ବାରତା ଦେଇ ପେଷିଲା କୋକିଳଗଣ
ଯେ ଯାହା ଦେଲା ତାହାରେ କହୁବା ଶୁଣ । ୮ ।

ବୃକ୍ଷ ଅଙ୍ଗ ଭୂଷଣ ଦେଇଣ ପୁଲକ
ନମ୍ରମୁଖ ହୋଇ ବଲ୍ଲୀ ଦେଲେ କୋରକ । ୯ ।

ମାନଧନ ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ପଙ୍କଜଦୃଶୀ
ପଥିକ ଜୀବନ ଦେଇ ହେଲେ ନିଃସ୍ୱଶି । ୧୦ ।

ଗନ୍ଧ ଲୋଭେ ମଧୁଲୁବ୍ଧଚୟ ଭ୍ରମିଲେ
ଝଙ୍କାର ଛଳେ ତା କୀର୍ତ୍ତି ଗାୟନ କଲେ । ୧୧ ।

ଅଶୋକ କଲା ସ-ଶୋକ ବିୟୋଗୀ ଜନ
ଉସାଳ ସମସ୍ତ ହେଲା ବିଳାସୀ ମନ । ୧୨ ।

ବିକାଶେ ଦେବବଲ୍ଲଭ କୁସୁମଚୟ
ତୃପ୍ୟନ୍ତ ମଧୁପକୁଳ ହୋଇ ନିର୍ଭୟ । ୧୩ ।

…………ସମ ବାସନ୍ତୀଯୁତ
ଅଞ୍ଜନ ବାର ଯୁବାର କ ସେ ଏତତ । ୧୪ ।

କୁସୁମିତ ହେଲେ ନବ ମାଳିକା ଲତା
କୁରୁବକ କୁସୁମେ ଦଶିଲେ ଶୋଭିତା । ୧୫ ।

ବିକଶି ଶୋଭନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣିକାର କୁସୁମ
ଶୋଭିତ ମଲ୍ଲୀ ବଲ୍ଲୀ ସୁମନାର ସମ । ୧୬ ।

ଗର୍ଭ ତେଜି କେତକୀ ହୋଇଲେ ବାହାର
କ ତା ସେ ଅନଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ କୁନ୍ତ ଆକାର । ୧୭ ।

କସେ ଗୁରୁ ଗୃମୀକର ଦଣ୍ଡ ତାହାର
ଅଳିମାଳା ନୀଳ ପତକାରେ ରୁଚିର । ୧୮ ।

ମଦନ ଅସିତ ଖେଟ କବା ତା ଜାଣ
ଯହିଁ କରନ୍ତି ମଣ୍ଡଳେ ଭୃଙ୍ଗ ଭ୍ରମଣ । ୧୯ ।

କେବଣ ଅଶୋକ ଫୁଟି ଦଶେ ଅରୁଣ
ବିରହୀ ହୃଦ ଭେଦ କ କାମ ମାର୍ଗଣ । ୨୦ ।

ବିକାଶିଲେ ଜାତି ତରୁ ପୁଷ୍ପ ସମୂହ
ଦେଖନ୍ତେ ନୟନ ମନ କରଇ ମୋହ । ୨୧ ।

କେବଣ ଲତାରେ ଛପି ଭୃଙ୍ଗ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି
କେ ଅରଣ୍ୟରେ ଖେଳ କରି ଗଡ଼ନ୍ତି । ୨୨ ।

କେ କାହାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଭ୍ରମନ୍ତି ଝଙ୍କାର
କେ ବାସନ୍ତୀ ଲତରେ କରନ୍ତି ବେହାର । ୨୩ ।

କେଠନ୍ତ କୁସୁମ ଭରେ କେବଣ ଲତା
କାନ୍ତ ଦେଖି ଯେସନେ ମାନିନୀ ବନିତା । ୨୪ ।

ଶ୍ୟାମଳ ଲତା ବନିତା ଲଳିତ କାନ୍ତି
ଦରଶନେ ଯାର ଯୁବା ଉତ୍ସୁକମତି । ୨୫ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁସୁମଗୁଚ୍ଛ ତାର ବଦନ
ନୟନଙ୍କ ମଧ୍ୟଗତ ଭୃଙ୍ଗ ମିଥୁନ । ୨୬ ।

ତଥିପରେ ଶୋଭନ୍ତ ଅଳି ଅବଳୀ ବେଣୀ
ଚଞ୍ଚଳ ଭ୍ରୂଲତା ଛବ ସମତା ଘେନି । ୨୭ ।

ଶାଖା ଭୁଜ ବେନି ପ୍ରାନ୍ତେ ଶୋଭା ଦଶନ
ନବୀନ ପ୍ରବାଳ ପାଣି କି ଏ ରଜଇ । ୨୮ ।

ପତ୍ରାବଳୀର କିରଣ ଶୋଭା ପାଉଛି
କେଶର କୁସୁମକୁ ଅଶ୍ଳେଷ କରୁଛି । ୨୯ ।

କୁହୁ କୁହୁ ଧ୍ୱନି କରେ ପିକ ନିକର
ଜୟ ନିଶାଣ ଦେଲା କି ରତିର ବର । ୩୦ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ଚୂତ କୁସୁମ ରସେ ମଦାନ୍ଧ
କରନ୍ତି ବିରହୀ କର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ୱରର ବନ୍ଧ । ୩୧ ।

ନିନାଦନ ମତ୍ତଭୃଙ୍ଗ କାମ ଜପାଙ୍ଗ
ଶୁଣନ୍ତି ବିୟୋଗୀ ଅଙ୍ଗ ଦହେ ଅନଙ୍ଗ । ୩୨ ।

ନମ୍ରୁ ନର ପୁଟାଙ୍କ ଧ୍ୱନିର ଅସମ ଖଳୀ
ମଦ ମାତ ହୃଷ୍ଟ ଭାଙ୍ଗର ପରାଗ ତୂଳା । ୩୩ ।

ଖଦ୍ୟୋତ ଶ୍ରେଣୀ ଧାଡ଼ିକି । ମଣ୍ଡେ କି ତନ୍ତ୍ର
ନାନା ପକ୍ଷିଗଣ ପଞ୍ଚସ୍ୱରର ଉଚ୍ଚନ୍ତ୍ର । ୩୪ ।

ସରୋବରରେ ବିକଶିଲେ କମଳକୁଳ
ହିମାଦ୍ଧ୍ୱନ ଜନ ମନ ଉପେସ ଉଲ୍ଲାଳ । ୩୫ ।

ଷଟ୍‌ପଦେ ବର ନାୟିକା ତେଜିଲେ ଜ୍ଞାନ
ମଧୁ ଋତୁ ତା ହେଲ ଶମନ ସମାନ । ୩୬ ।

ଶିଥିଳ ବସନ ଗାତ୍ର କନ୍ଦର୍ପ ଭଲେ ।
ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇଲେ ରମଣୀ ସକଳେ । ୩୭ ।

ତନୁ ପାଣ୍ଡୁ ଗମନ ହୋଇଲା ମନ୍ଥର
ଦମସ୍ମିତ ପୁଲକିତ ଜ୍ୱର ଶରୀର । ୩୮ ।

ରତିପତି ନିଜ (ରୂପ ?) ଲାବଣ୍ୟ ନେଲା
ନୟନରେ ତାହାଙ୍କର ଯେ ଚଞ୍ଚଳ ଦେଲା । ୩୯ ।

ବର କଣ୍ଠିମା ମଦନ ବିବୃଦ୍ଧି କଲା
ଅବିବଟେ ରତି ରସେ ଶଢ଼ ବାନ୍ଧିଲା । ୪୦ ।

ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ କଳକଣ୍ଠେ ବିଳାସବତୀ
କୁଙ୍କୁମେ ବିହ୍ୱଳା ତୁଙ୍ଗକୁଚ ସଙ୍ଗତି । ୪୧ ।

ଚନ୍ଦ୍ର ଗନ୍ଧସାର ଉପେ ବଳିଲା ମତି
ଚୀନ ବସନ ତନୁର ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି । ୪୨ ।

ବିହାର ସ୍ଥଳରେ ହେଲେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କମନ
ଅଗୁରୁ ଧୂପେ ସୁବାସ କଲେ ଭବନ । ୪୩ ।।

ଏସନ ବିବିଧ ବଧୂ ସ୍ମିତ ଗନ୍ଧନେ
ଉଜାଗର ନୃପ ମନ ବ୍ୟାଧ ମଦନେ । ୪୪ ।

ଭୋଳିଲ ଉଚ୍ଛ୍ୱାଳ ଚୂତ ରସ ମଦରେ
ପ୍ରିୟା ବଦନ ଚୁମ୍ବନ୍ତେ ଅତି ସାଦରେ । ୪୫ ।

ନବମାଳିକା ବଲ୍ଲରୀ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି
ସହକାର ତରୁକୁ ଆଶ୍ଳେଷ କରୁଛନ୍ତି । ୪୬ ।

ପୁଲକ ବ୍ୟାଜରେ କି ମଞ୍ଜରୀ ଧରୁଛନ୍ତି
ଭାମୀପ୍ରେନ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତେ ଯରୁ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି । ୪୭ ।

ଆମୂଳରୁ ବିଦ୍ରୁମ ଅମ୍ବର ଧରୁଛନ୍ତି
ପୁଷ୍ପିତ ଭାବେ ତରୁ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି । ୪୮ ।

ମଦାନଲେ ଅକୁଳିତ ଗୁଚ୍ଛ ପ୍ରବାଳ
ବିବିଧ କୁସୁମେ ଭୃଙ୍ଗେ ଭରନ୍ତି ଗେଲ । ୪୯ ।

କାମୀ ମାନସ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ଏଣୁ ହୋଇଲେ
ଅତିମୁକ୍ତ କଳିକାକୁ ଯହୁଁ ଦେଖିଲେ । ୫୦ ।

ଏମନ୍ତେ ବସନ୍ତ ହେଲ ଅତି ପ୍ରକାଶ
ଦେଖନ୍ତେ ନୃପ ତନୁଜ ପାଇଲ ତାପ । ୫୧ ।

ପୁତ୍ରରୂପ ଶରୀର ଅଙ୍ଗ କ୍ଷୀଣତା ହେଲ
ମଲପ୍ରାଣଙ୍କୁ ଶ୍ରୀଣୀ ସମ ମଣିଲ । ୫୨ ।

ବୃନ୍ତର କିଂଶୁକ କୋରକ ଦେଖିଲ
ଯୁବା ଦ୍ୱିରଦ ଅଙ୍କୁଶ ନାଇ ଘେନିଲ । ୫୩ ।

ଏଣୁ ଚଳଚିତ୍ତ ହୋଇ ନୃପନନ୍ଦନ
ବାଳା ବିନୁ ତହୁଁ ତାପ ମୀନକେତନ । ୫୪ ।

(ଶେଷ ଅଂଶ ପୋଥିରେ ଶଢି ଯାଇଚି ।)

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

× × × × × ×।୧।
× × × × × ×

ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦନ କର୍ପୂର   ଛିଞ୍ଚିଲେ, ପଙ୍କର ଦୋଷ
× × × × × ×
× × × × × ×
ହସି (ହର୍ମ୍ୟ ?) ତଳ ସୁବାସିତ କଲେ ।
ଜଗାଙ୍କ କାହାଳ ତାଳ   ବେଣୁ ବୀଣା ସମର୍ଦ୍ଦଳ
ଛୁଙ୍କାତ୍ରଣୀ ସଧନ ସେ ବଜାଇଲେ ।୨।

ନିତମ୍ବ ଚୀନ ବସନ   କୁଚରେ ହାର ମଣ୍ଡନ
ଚନ୍ଦ୍ର ଲେପକଲେ ଶୀଘ୍ରରେ
ଅଗୁରୁ ଧୂପ ସୁବାସ   ସୁଲଳିତ କେଶ ପାଶ
ଲାକ୍ଷା ରସ ରଞ୍ଜିଲେ ପାଦରେ ସେ
ନାସ୍ୱଗଣେ,
ହଂସକ ରଞ୍ଜିଲେ ତଥି ପରେ ।
ହଂସ ରୁତ ସମ ନାଦ   ଶୁଣି ଚିତ୍ତ ସ୍ମୃତି ଉନ୍ମାଦ
ହେଲେଣ ଯୁବା ଜନ ଜ୍ଞାନ ହରଇ ସେ ।୩।

ପୟୋଧରେ ଚାରୁ ହାର   ନିତମ୍ବରେ ଗୁମୀଙ୍କର
କାଞ୍ଚି ଦାମ ମଣ୍ଡଳ ବାନ୍ଧିଲେ
ରମଣୀର ରମଣୀୟ   ତନୁରୂପ ରସକୂପ
ଅନ୍ତେ ଯୁବା ଜନ କାନ୍ଧ ହେଲେ ହେ
ସଖୀଜନେ,
ରତ ରଙ୍ଗେ ଇଛିତ ରହୁତ ।

ଜଳ ଯନ୍ତ୍ରିତ ମନ୍ଦିର   ସେବାଲ ଭେଟ ନାଗରୀର
ଯହୁଁ ଖର କରେ ସନ୍ତାପିତ ତନ । ୪ ।

ଚନ୍ଦ୍ର କାନ୍ତ ବସନ   କରେ ଅଙ୍ଗ ବିଲେପନ
ବ୍ୟଜନ ଘେନିଣ କେଉଁ ବନ୍ଧେ
ଘନ ସାର ଲଙ୍ଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣ   ଗନ୍ଧସାର ମିଶ୍ର (କର?)
× ଜୁପରେ କେହୁ ସିଞ୍ଚେ ସେ
ଗ୍ରୀମାବନ୍ଧୁ
କେହୁ ଗୀତ ଗାଇ ହରେ ଶ୍ରମ ।
ସରସ୍ୱତୀ ହସ୍ତେ ଧରି   ସପ୍ତସ୍ୱରେ ହୁଁକାରି
କାମଶର କରନ୍ତି ଉଦ୍ଧତ ସେ । ୫ ।

କେବଣ ବଲ୍ଲଭୀ ମୂଳେ   ଘେନି ପ୍ରିୟାକୁ କୋଳରେ
ସନ୍ତୋଷେ କହଇ ଉତ୍ତର
ଶୁଣ ରେ କନକାଙ୍ଗୀ   ତୁ ମୋର ହୃଦୟବାସୀ
ନକ୍ଷି ଚୋଲେ ଦେଖ ନିଶାକର ରେ
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ
ସିନ୍ଧୁ ସୁତ ଦେଖ ଏ ଗଗନ ।
ତୋ ମୁଖ ସମ ନୋହୁଣ   ମନରେ ବଡ଼ା ଲଭଣ
ନମିଚେ ସେ କେଣୁ ଗାଣ୍ଡୁ ବର୍ଣ୍ଣ ରେ । ୬ ।

ଯା ପାଶେ ନ ଥିବ ପ୍ରିୟ   ତାହାଙ୍କର ଏ ହୀନଦୟ
ଦୁଃସହ ପବନ ବାଉଥିବ
ଚାନ୍ଦାରେ ଯେହୁ ବଞ୍ଚିତ   କାନ୍ତରେ ହୋଇ ଦୁଃଖିତ
ଏଣୁ କି ଜୀବନ ନ ଧରିବ ସେ
ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ,
ବଞ୍ଚିବସି ହୋଇଲି ନିଃଶେଷ ।

ଷଦିଗଣ କୋଳାହଳ ନିଶାନ୍ତ ନବ ଦଗ ମଣ୍ଡଳ
ଷଟଲ ତଣ୍ଡି ଭଚନ ପ୍ରକାଶ ସେ ।୭।

ହବ ହଟେ୍ଛ ଭଦନ ନତଷଣ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ
ସ୍ୱେଷ ମଣି ରପୁ ଡମଚସ୍ତ
ଭପ୍ରେ କ ଗଗନ ଟେକେ ପୁଣି (ହ୍ନଁ ?) ଡବଡରେ ଟେପ(?)
ଗୃହାନ୍ତରେ ଲଭାଳ ଯେ ଲପୁ ଯେ
ଦଢ଼ାଭର
କ୍ରମେ ହେଟଲ ପ୍ରକାଶ ଅବାରେ
ଜଦଯ୍ୱାନ୍ତ୍ର ଖିଂବ୍ଦମଣି କ ବା ସେ ଦଗ ତରୁଣୀ
ସିନ୍ଦୁର ବିନ୍ଦୁ କି ଲଲାଟରେ ସେ ।୮।

ତ.ପିତ ମୃଗ ପତଙ୍ଗ କେଶରୀ କୁଞ୍ଜର ପୁଙ୍ଗ
ତୃଷାର୍ତ୍ତରେ ଦ୍ୱୋଇଣ ଅବ୍ରତ
ମସ୍ୱଶତା ଜଳମଣି ଧାମନ୍ତ୍ର ବେଗେ ହରଣୀ
ଯହିଁ ଶୁଷ୍କ କଣ୍ଠ ଜ୍ଞାନ ହତ ନେହ
ପତ୍ରଗଣେ (।)
ଧରଣୀ ଚରଣେ ନ ଛୁଅନ୍ତି
ସିକତା ଅଗ୍ନି ସମାନ ନଦୀନଦୀ ନୀରହୀନ
ତୃଷାରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ମରୁଦନ୍ତୀ ଯେ ।୯।

ତପତ ବେଣୁ ଦାହନ୍ତୁ କୁହୁଲି ......
ଶିଖୀ ପୁଚ୍ଛ ଛାୟାରେ ଲୁଚନ୍ତି
ଅହୁ ମଢରେ ସନ୍ତାପୀ (!) ନ ହେନେ ଯାହା ଜଳାପୀ
ଯହିଁ ନିଜ ଜ୍ଞାନ ତେଜନ୍ତି ସେ
ଭେଳକୁଳ
ଶତାବ୍ଦ ସଳିଳ ବାହାକ

ବହୁତ ବଢେନାରେ ………
ତାଂଥ, ଜାସ୍ତ ମନୁଜଲେ ଦୁର ସେ । ୧୦ ।

ମନ୍ଥୁଁ ସୁରଙ୍ଗେ କପୋଳ (?)   ମସ୍ତକେ ମଣି ଜଳଇ
କଲ୍ଲୋଳର ସେନା ଉନ୍ନୀତସ୍ତ (?)
ତୋହାର ଖନଛ ବଦନ   କାଲ ଗଲ ବମନ
ଯେଶୁମାଲୁରେ ନ ଦେଖିଲେ ଉସ୍ୱ ସେ,
ପାଶ୍ୱବରେ
ଜଗନ୍ତୁ ହେଲେ ସାରସମାନେ
ବଞ୍ଚନ ହୋଇଲେ ମୀନ   ମୃଣାଳ ସମୂହ ଖୀଣ
ବାଢେ ଉଲ୍‌କା ପ୍ରଭାବେ ଗଗନ ଯେ । ୧୧ ।

ମୁଖରୁ ଫେନ ଉଦ୍‌ଗାର   କରେ ମହୁଷ ନିକର
ଶୋଣ (?) ରସନା ପ୍ରକଟ କରି
ଦନ୍ତୀ ଉଦରୁ ଆସନ୍ତି   ଭେ ଯାଇ ଜଳେ ପଶନ୍ତି
ଏକ ଅରକରେ ମସ୍ମର ସେ
ଗବୟ ସ୍ତେ
କର୍ଦ୍ଦମ କରନ୍ତି ସରୋବର
ଭେକରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ହୋଇ   ଖର ନିଃଶ୍ୱାସ ଛେଲ୍ଲି
ଢାପ ଉରେ ଜ୍ୱଅଇ ବାହାର ସେ । ୧୩ ।

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦାବ ପାବକ   ଚଳ୍ପ ବନଜଙ୍କ ଶୋଭ
ନଗ ବର୍ଗେ ବହ୍ନି × ×
ପ୍ରଷ୍ଠଧନ ବୃକ୍ଷ ବସି   ଜୀବନେ ମନ ନିବେଶି
ମୂର୍ଚ୍ଛମତ ହୋଇଲେ ମଞ୍ଜନେ ସେ
ହର୍ହିମାନେ
ବନାନ୍ତରେ ଅଛୁଲେ ସେବନ୍ତି

ଦଗ୍ଧରେ ପଶି ପବନ   ପତଙ୍ଗ କରଇ ସ୍ୱନ
କାହିଁ ଶୁଷ୍କ ପଲଶ ଉଡ଼ାନ୍ତି ସେ । ୧୪ ।

ତରୁବର କୋଳ କରୁ-   ଥିଲେ ଯେତେକ ବଲ୍ଲରୀ
ଭସ୍ମ ହେଲେ ଇଙ୍ଗିତ ତେଜେ ରବ
ଭୃଙ୍ଗଗଣେ ଛଣେ ଲଗି   ବସେ ହୋଇ ଅନୁରାଗୀ
ବଜ୍ର ସମ (ଘୋର ?) ଧ୍ୱନି କରେ ଯେ,
ରୁଷ୍ଟ ଗୁହିଁ,
ଚେଙ୍କଲେ ବପିନ ମୃଗକୁଳ
ଶାଳ୍ମଳୀ ବୃକ୍ଷ କୋଟରେ   ପକ୍ଷୀ ଶାଖା ଶୋଭା ଧରେ
ଗ୍ରୀବାକର·········ଚଳେ ସେ । ୧୫ ।

······ଭୁଣ ଶାଖୀ   ଅଙ୍ଗନେ ବନେ ଶିଖୀ
ବାଢାଢାଢେ କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ
ଗଜ ଗବୟ କେଶରୀ   ତାପେ ମିଳଛା (?) କିଁ ଧରି
ଆଶ୍ରେ କଲେ ନୀରଧାର ଗଣେ ସେ
ରହୁ ଦେଖି,
ଅତି କତପତ (?) ନୃପ······
ଛାନ୍ତଇ ହରିଣୀବୃଣୀ   କା କରୁ ସେ ଥିବ ବସି
ନ ପାଇଲ ସଖୀଙ୍କ ଉଦନ୍ତ ଯେ । ୧୬ ।

ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ପୀନସ୍ତନୀ   ସୁଧା ମଧୁରଭାଷିଣୀ
କରୁଥାଇ ମୋତେ ଆଲିଙ୍ଗନ
ଦେଖଇ ମୃଗ ଲାଞ୍ଛନ   ପୁଣି ଦିଅଇ ଚୁମ୍ବନ
ଏବେ ପାଶେ ନାହିଁ ପ୍ରାଣଧନ ସେ
ମନ୍ଦଭାଗୀ,
ଦେଖିବ ତାହାଙ୍କ ପଦ୍ମମୁଖ ।

ସରୋଜ ସମ ଚରଣି ଧରିବି ବେଣୀ ଚରେଣ
ତେବେ ସେ ଲଭିବ ବହୁ ସୁଖ ସେ ।୧୭।

ଏବେ ଏ ନିଦାଘ ଜ୍ୱାଳ କଷ୍ଟେ ହେଲା ମୋର କାଳ
ସେ ଶରଣ ପାଇଲେ ବଞ୍ଚିବ
କେହୁ ପିକ ସମାତୁର ଭଙ୍ଗିବ ଜଦନ୍ତ ମୋର
ତାର ବିନୁ ଏ ଜୀବ ତେଜିବ ସେ
ନୃପସୁତ,
ବନପ୍ରିୟ ଦେଖି ବୋଲେ ବାଣୀ
ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱରୁ ମାଧୁରିମା ବାଣୀ ଦେଖିଲ କ ସୀମା
ତାହିଁ ଅଛି ମୋର ପ୍ରାଣମଣି ସେ । ୧୮ ।

ପୁଣି ଦେଖିଣ ଝଙ୍କାର ଭ୍ରମର ମଧୁର ସ୍ୱର
ସବଂଫୁଲେ ବୁଲୁଥାଅ ଭ୍ରମି
ଦେଖିଲ କ ସମାଦର ଯୋଝା ଲୁଚି ଲୁଚି ଶକୁର
ପୀନସ୍ତନୀ ମଧ୍ୟ ସେହୁ ସେ ।
ବାଳାମଣି !
ଜଗତରେ ନାହିଁ ଯାର କାନ୍ତି
ସଦା କାମନ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଅମଳ ବଦନ ଧାମା
ଗୃମୀବିରତେ୍ସ କିଣି ମୋହ ସେ । ୧୯ ।

ଏମନ୍ତେ କୁମର ମଣି ବହନ୍ତେ କାରୁଣ ବାଣୀ
ଜନ୍ତିଲ ଏ ଋତୁ ହେଲା ଶେଷ
ପୁଣି ତ ହେବ ଆଷାଢ଼ କେତେହେ ଧରିବ ଶରୀର
ନଷ୍ଟେ ଜୀବ ଯମ ବାସ ସେ ।
ଯେତେ ବୋଲି
ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ ହେଲା ମହୀତଳେ

ଏସନ ସମୟେ ତହିଁ   ନାରଦ ପ୍ରବେଶ ହୋଇ
ଅଭିଷିଲେ କମଣ୍ଡଳୁ ଜଳେ । ୨୦ ।

ଶ୍ରୀ ସମବର୍ଣ୍ଣନା ଛନ୍ଦ   ଶୁଣି ସୁଜନେ ଆନନ୍ଦ
ପଦେ ପଦେ ଅଛି ରସ ବନ୍ଧ
ସେବଣ ମାଳାଦ୍ୟ ଛନ୍ଦ   ହୋଇଛି ଅତି ଆନନ୍ଦ
ଛେଦ ପ୍ରଭୁ ମୋର ମାୟାବନ୍ଧ ହେ
ଆଦିକନ୍ଦ,
ତୁମ୍ଭେ ମୋ ମନ ଚକୋର ଚନ୍ଦ୍ର
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ କହେ   ଶୁଣ ହେ ଦେବାଧିଶୟେ
ସେବିଥିବି ତୁମ୍ଭ ପାଦପଦ୍ମ ହେ । ୨୧ ।

ଦ୍ୱାବିଂଶତ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବସନ୍ତ

(କଳସା ବାଣୀରେ ଗାଇବ)

ପଦ୍ମବନ୍ତ ମୁନିବର ଶୁଣ ହେ କୁମର
କି କାରଣେ ଖେଦ ହୃଦ ହେଲା ନିରନ୍ତର ।
କେବଣ ଦେଶେ ଜନମ କାହାର ନନ୍ଦନ
କପଟ ନ କର କହ ସରୂପ ବଚନ । ୧ ।

ଅଭିରତ ସେବନ କରୁଛ କମା ବସି
ବଡ଼ କୁଳେ ଜାତ ପରି ତୁମ୍ଭ ରୂପ ଦିଶି ।
ହୃଦୟ ବେଦନା ଯେତେ ଅମ୍ଭ ଆଗେ କହ
ଫେଡ଼ି ଅବା ପାରିବା ଯେ ତୁମ୍ଭର ସନ୍ଦେହ । ୨ ।

ଋଷିଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣି ଉଠି ନୃପସୁତ
ପାଦେ ତାଙ୍କ ନତ ହୋଇ କହେ ଯୋଡ଼ି ହସ୍ତ ।
ଏ କଷ୍ଟରୁ ମୋତେ ଯେ ଉଦ୍ଧର ମୁନିବର
ସେବା କରୁଥିବି ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭର ପୟର । ୩ ।

ନୃପତି ନନ୍ଦନ ହୋଇ ହେଲି ମହା ଦୁଃଖୀ
କେଉଁ ବିଧିବଶରୁ ଖଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ।
ଏବେ କେମନ୍ତେ ଲଭିବି ସେ ମୃଗଲୋଚନୀ
ଦୟା ଏବେ କର ମୋତେ ତୁମ୍ଭେ ତପୋଧନୀ । ୪ ।

ନ ଜାଣଇଁ ତେହୁ ମୋତେ କଲା ଏତେ ଦୂର
ଛଡ଼ାଇଲା ସେ ପାବନୀ ଭାଗୀରଥୀ ତୀର ।
ଯହିଁ କଳେ ବସନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ତ୍ରିଲୋଚନ
ସେ ଦେଶ ନରେନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ତା ନନ୍ଦନ । ୫ ।

କର୍ଣ୍ଣାଟ ନୃପତି ଦୁହିତାକୁ ବିଭା ହେଲି
ନାନା କେଳି କରି ତାରେ କେତେ ଦିନ ନେଲି ।
ଦାରୁଣ ବିଧାତା ତାହା ସହି ନ ପାରିଲା
ସୁନ୍ଦରୀ ପାଶରୁ ମୋତେ ହରଣ ଆଣିଲା । ୬ ।

ନିଶ୍ଚେ ଯେବେ ନ ଦେଖିବି ତା ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ
ଏହି ନଗ ପରେ ଲୀନ ହେବ ମୋ ଜୀବନ ।
ଅକାରଣେ କେ ମୋତେ ଆଣିଲା ଏଥେ କହ
ତୁମ୍ଭ ଚରଣେ ଗୋସାଇଁ କହିଲି ସନ୍ଦେହ । ୭ ।

କୁମର ବଚନ ଯେତେ ଏସନ ଶୁଣିଲେ
ଜ୍ଞାନଚକ୍ଷୁ ଦେଇ ମୁନି ଧ୍ୟାନପର ହେଲେ ।
ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର ତାଙ୍କୁ ହୋଇଲା ଗୋଚର
କୁମର ବଦନ ଚାହିଁ କହନ୍ତି ଉତ୍ତର । ୮ ।

ନକର ସନ୍ତାପ ତୁହେ ନରପତି ସୁତ
କହିବା ଉପାୟେ ଯେଣେ ଲଭିବୁ ବାଞ୍ଛିତ ।
ଥିର ଚିତ୍ତ ହୋଇ ଶୁଣ ଆମ୍ଭର ବଚନ
ଅମର ନଗରର ସେ ରମଣୀ ରତନ । ୯ ।

ଅପସରା ବରା ସେହୁ ମଦାଳସୀ ନାମ
ଶକ୍ର ଶାପରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ହୋଇଲା ଜନମ ।

ପୂର୍ବ ଭାଗ୍ୟ ବଶୁ ତୋର ହୋଇଥିଲା ନାରୀ
ସେହୁ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବର ସହଚରୀ । ୧୦ ।

ଏଣୁ ସେ ରୋଷରେ ତୋରେ ମୋହ ଅସ୍ତ୍ର ମାରି
ଅଚେତନ କରି ବଳେ ଏଥକୁ ଆଣିଲା ।
ତେଣୁ ଅବା ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କି ନେଇ ଯାଇଁ ଘର
ଏଥୁ ବେଗେ ଯାଅ ଦେଶ ନୃପତି-କୁମାର । ୧୧ ।

ଶୁଣି ସେ ଋଷିଙ୍କ ବାଣୀ କାତର କୁମର
ପ୍ରଣାମ କରି କହଇ ଯୋଡ଼ି ବେନି କର ।
ଯେବଣ ଥାନରେ ଅଛୁ ଏ ମୋ ଅଲକ୍ଷିତ
କେଉଁ ଦଗେ ମୋର ପୁଣ ସେହୁ ଅବଗତ । ୧୨ ।

ତୁମ୍ଭର ପ୍ରସାଦେ ମୋର ଏ ଦୁଃଖ ତରିବ
ଜୀବନ ସମାନ ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟାକୁ ଲଭିବ ।
ଦୀନ ଜନେ ଦୟାଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି ମହନ୍ତ
ମୋ ତହୁଁ ଦୁଃଖୀ ନଥିବ ଶୁଣ ବ୍ରହ୍ମସୁତ । ୧୩ ।

ଏସନେ ବିନୟ ଭାଷ କହେ ମୁନିବର
[illegible] ଏଥୁ ନେବ ରାଜସଙ୍ଗ ଅନୁଚର ।
ଏତେ କହି ଗଲେ ଋଷି ତିରୋହିତ ହୋଇ
ସରଗୁ କନକ ବେଗେ ମିଳିଲା ଯାଇ । ୧୪ ।

ଦିବ୍ୟ ଗନ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗବାସ ଅଳଙ୍କାର ଯୁକ୍ତ
ବିମାନସ୍ଥ ରୂପେ ସେ ହେଉଛି ନେଇ ରଥ ।
ଦେଖିଣ ଆକାର ଯହୁଁ କୁମାର ବିସ୍ମିତ
କହେ ମଧୁର ସୁରୂପ ରୁଚିର ସସ୍ମିତ । ୧୫ ।

ନୈକ ଦେ ହସାଦ ହୁତୁ ନୃପଛ ତନୟ
ତୋରେ ମନ୍ଥା ମୃନି ହେଲେ ସଦୟ ହୃଦୟ ।
ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାକୁ ତୋଟେ ଏଥୁ ଫିର ଘେନି
ଅଜ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବୁ ନିଜ ରାଜଧାନୀ । ୧୬ ।

ମୋରେ ମିଭ ମନ୍ତ ଶନ୍ତ ଭର ଅଗମନ
ପରମ ମଙ୍ଗଳ ହରି ରୂପ କର ଧ୍ୟାନ ।
ଏତେ ବୋଲି ଗମନରେ ଜାରତ କଲର
ତାଙ୍କୁ ଅନୁଗତ ହେଲ ରାଜାର କୁମର । ୧୭ ।

ଷଷ୍ଠଭନ୍ତି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିକ ଦଶଇ ସୁନ୍ଦର
କଣ୍ଠେ ମୁକୁଟ ଭଣେ ଭଉତ୍ତୁଭ ହାର ।
ଏଥୁ ଶଚୀପତି ସର୍ବ ଅପସର ସଙ୍ଗେ
ଲୁଣ୍ଠମାଇର ଉଲ୍ଲଭ ଅଠ ରଙ୍ଗେ । ୧୮ ।

ଅମର ଗନ୍ଧର୍ବ ଗଣ କେଳି ଗୃହ ନୋହୁ
ସୁରପୁର ସୁଖ ନ ଗଣନ୍ତ ଯହିଁ ରହୁ ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସୁରବଧୂ ବିହାର ପ୍ରକାଶି
ଭଜ ଗ୍ରାମ ମାନଭରେ ଥିଲ ଏଥେ ବସି । ୧୯ ।

ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଳିନ ନୀର ଧାର ନେଇ ଖସି
ଅଞ୍ଚଳ ଅଙ୍କ ମାଳିକା ସମ୍ପୁଟ ଦଶି ।
କୋଟୟ ବେହୁ କର ଅରବିନ୍ଦ ଅଛି ଚେଷ୍ଟି ।
ଅବସ୍ଥରେ ଷଢ଼ି ସ୍ଥାନ ରୁଚି ଅଛି ଭୁଞ୍ଜି । ୨୦ ।

ଦେଖ ଏ ନବୀନ ଘନ ପ୍ରବାଳ ପୁଞ୍ଜ
ପ୍ରକାଶୁଛି ଅମର ଯୁବତୀ ଭଳି ତେଜ ।

ବକୁଳ କେଳି କଳୀରେ ହୋଇ ବିଦଳିତ
କର୍ଣ୍ଣ ଅବତଂସ ସଙ୍ଗ ଅତି ସୁଲଳିତ । ୨୧ ।

କୁଚତଟୁ ଛୁଟି ପଡ଼ୁଅଛି ତାର ହାର
କୁଙ୍କୁମ ରଙ୍ଗରେ ଦର ଅରୁଣ ଆକାର ।
ସୁନ୍ଦର ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଶ୍ରମଜଳେ ଗଳି
ଚନ୍ଦ୍ରେ ରବି ଛବି କି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଦଶି ଫଳି । ୨୨ ।

ଦେଖ ତବଶ୍ରୀ ଗଳିତ ଏ କୁସୁମ ମାଳ
ସଉରଭ୍ ଲୋଭେ ଭୃଙ୍ଗ ହୋଇଛନ୍ତି ତରଳ ।
ଚଉଦଗେ ଚରେ ମୃଗ ମଦ ପରିମଳ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଭ୍ରମର ବାର କରି କୋଳାହଳ । ୨୩ ।

ଅଲକତ ରସେ ପଦ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶଇ
ସୁଗନ୍ଧ ଚତୁଃସମରେ ଗୃହ ଆମୋଦଇ ।
କେ ଅଗୁରୁ ଧୂପେ କେଶ ବାସ ରଞ୍ଜିଥିଲା
ତେଣେ ଏ ଥାନରେ ବୃନ୍ଦଗନ୍ଧ ପ୍ରକଟିଲା । ୨୪ ।

ଦେଖ ଏବେ ଅଗ୍ରତେ ଏ ସୁର ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଯହିଁ ବିହରନ୍ତି ସୁନ୍ଦ ସୁରତ ରଙ୍ଗିଣୀ ।
ଏହୁ ଏକଧାରେ ତୋର ନଗର ସଙ୍ଗିନୀ
ଦରଶନ ମାତ୍ରେ ଯୋର ଦୁଃଖଭଙ୍ଗିନୀ । ୨୫ ।

ଦଗବାରଣ ଗଣରେ ସେବିତ ଏ ତୀର
ଦାନ ସଉରଭ୍ ଲୋଭେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଭ୍ରମର ।
ଏହି ତୀର ମାର୍ଗେ ତୋର ନଗର ପତନ
ଏଣେ ଦଣ୍ଡ ନେସ ହୋଇ ତବ ଆଗମନ । ୨୬ ।

ଏ ଯେ ଦୃଶ୍ୟଗତ କର ମାଣିକ୍ୟ ଶିଖର
ନାମେ ଧାତନ ଚୁମ୍ବିତ ଗଗନ ଅନ୍ତର ।
ସନ୍ନିଧି ସଗରୁ ଯା'ର ସମଦୃଶ ଦଶେ
ସୁର ଭବ ଜର୍ଗି ଜ୍ୟୋତି ଦିଗନ୍ତ ପ୍ରକାଶେ । ୨୭ ।

ତପୋଧନ ବୃନ୍ଦେ ଏଠେ ଥାନ୍ତି ଅତି ସୁଖେ
ଅନୁଦିନ ଏଥି ରଙ୍ଗ ସଖୀ ଶତ ମଖେ ।
ମହନ୍ତ ସନ୍ତଗଣରେ ସନ୍ତତ ଆଶ୍ରିତ
ବିଜନ ତରୁଲତାରେ ଅତି ସୁଲଳିତ । ୨୮ ।

ଏମନ୍ତ କହି କିଙ୍କର ସେ କୁମର ସହିତ
ହୋଇ ସେ ଅଚଳାଚଳ ନିକଟ ସଂଗତ ।
ତହିଁ ଗଲେ କିଛି ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି
ନୃପସୁତ ଶୁଣି ମୃଦୁ ବଚନ ବିସ୍ତାରି । ୨୯ ।

ଆଗେ ଅଛି ସରସ୍ୱତୀ ସୁରସୁତା ଧୂନି
ତହିଁ ସଙ୍ଗିନୀ ହୋଇଛି ଏ ଜହ୍ନୁ ନନ୍ଦିନୀ ।
ମହନ୍ତ ତୀର୍ଥ ସେ ଦେବଗଣରେ ଦୁର୍ଲଭ
ତହିଁ ସ୍ନାନ କରି ତୁ ଲଭିବୁ ବହୁ ଶୁଭ । ୩୦ ।

ତହିଁରେ ଉତ୍ତରପୂର୍ବ ଦିଗ ଅନ୍ତେ ଯିବୁ
ଅଚିର ତୋ ମନୋରଥ ନିଧିକୁ ଲଭିବୁ ।
ଏତେ ବୋଲି ଅନ୍ତରିତ ହୋଇଲା ସୁବ୍ରତ
କ୍ଷିପ୍ତ ଶତ୍ରୁ କୁମର ବନ୍ଧନ ବିବ୍ରତ । ୩୧ ।

ବିଷାଦ ହୃଦ ହୋଇ ସେ ବରର୍ଭି ବଶ୍ଚୁର
ଚାହିଁଗଲା ଏଥୁ ଯକ୍ଷପତି ଚରିଶ୍ଚୁର ।

ମୁନିର ଅଦେଶେ ଦୁର୍ଗ ମାର୍ଗ ଦେଖା ହେଲା
ପୁଣି ସମ୍ଭାଷରେ ମୋର ଚିତ୍ତ ଅମୋଦିଲା । ୩୨ ।

କହିଲା କ୍ଷଣରେ ତୋର ହେବ ଗମନ
ଅନ୍ୟଥା ନୁହଇ ଦେବଗଣର ବଚନ ।
ଏମନ୍ତ ଚିନ୍ତି ସେ ଯୁବା ତହୁଁ ବେଗେ ଗଲା
ନଗର ଭିତରମାନ ମାର୍ଗରେ ଦେଖିଲା । ୩୩ ।

ଏମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ନିଜ ଦେଶ
ହୁହୁଁ କାଶୀନଗର ଗୃହୁଁ ଚିତ୍ତ ତୋଷ ।
ଧୀର ଧୀର ଆଗମନ କରନ୍ତେ କୁମର
ସନ୍ନିଧେ ମିଳିଲା 'ମକରନ୍ଦ' ସଖା ତାର । ୩୪ ।

ମିତ୍ର ବିଚ୍ଛେଦ ତନୁ ମଳିନ ତା ବର୍ଣ୍ଣ
ତେଜିଛି ବେଶ ବ୍ୟସନ ନିଦ୍ରା ସୁଭୋଜନ ।
ବିରସ ମାନସ ହୋଇଛନ୍ତି ପୁରଜନ
ତାହାର ଦେଖନ ନାହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ । ୩୫ ।

ପୁଣି ପୁଣି ବାମନେତ୍ର ଫୁରଇ ତାହାର
ଅଶିବ ସୂଚକମାନ ଦେଖିଲା ଅପାର ।
ପ୍ରିୟାସଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ଭୟେ ଅଥିର ତା ଚିତ୍ତ
ଝଞ୍ଜଟର ଗୃହେଁ ନିରତେ ହୋଇ ଉନ୍ମତ୍ତ । ୩୬ ।

କ୍ରମେ ସେ ନବରପୁରର ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ବଦନ-ଚନ୍ଦ୍ରମା ନ ଦେଖିଲା ।
ବିଶେଷ ସନ୍ଦେଶ ତାର ନ ପାଇଲା ଯହୁଁ
ଜ୍ଞାନ ହରି କ୍ଷିତିତଳେ ପଡ଼ିଲା ସେ ତହୁଁ । ୩୭ ।

ସିନ୍ଧୁସୁତା-ପତି ଚେଲା ଚରଣ କମଳ
ସେବୁ ଅକ୍ରମିଲ ଟେକ ଭୁବନ ମଣ୍ଡଳ ।
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ମନ ମଧୁକର
ଅବିରତେ ଦେଲା ତହିଁ ଶୁଣ ମଧୁସ୍ୱର ।୭।

ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଚୋଖି

ତାଳ—ସମ୍ମାନ

ଏଥୁଅନ୍ତରେ ବିଧାନ   ଶୁଣ ହେ ରସିକ ଜନ
ନୃପସୁତ ମୋହ ଦେଖି ସକଳ ଦାସୀ
ସସମ୍ଭ୍ରମ ହୋଇ ଗଲେ   ସଖାଙ୍କ ଆଗେ କହିଲେ
କେହୁ ଶୀତ ଉପଚାର କରେ ଆଶ୍ୱାସି ।
ମୁଖେ ସିଞ୍ଚୁ ପଣିର ନୀର
ପୁଷ୍ପଚାମର ଅଳସ ବିଞ୍ଚନ୍ତି ଧୀର । ୧ ।

ଅଙ୍ଗେ ଲେପନ୍ତି ପଟୀର   ଶିଶିର ପୁଷ୍ପ ଚାମର
କମଳ କମଳ ଦଳ କେହୁ ଦିଅନ୍ତି
ଅନ୍ତେ ବିରହ ଅନଳ   ହୋଇଛି ଯହିଁ ପ୍ରବଳ
ପ୍ରବାଳ ଲାଗିଲେ ଅଙ୍ଗେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଛୁଟଇ ନାହିଁ
ଚନ୍ଦ୍ରହାସୀ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ହୃଦେ ଶଲ୍ଲଇ । ୨ ।

ମିଳି ସକଳ ସଙ୍ଗାତ   ବୋଲନ୍ତି ମୃଦୁ ହସିତ
କମାଇଁ ନୃପ ତନୁଜ ହେଉ ଏସନ
ଲଭିବୁ ରମାରତନ   ନୋହ ତୁ ଅତି ବିମନ
ତୁ ଅମ୍ଭ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଜୀବ ଜୀବନ ।
ଏତେ ବୋଲି ଆଶ୍ୱାସ କଲେ
ନେତ୍ର ନୀର ନେତ୍ରେ ଧରି ମୃଦୁ ଭାଷିଲେ । ୩ ।

ଘଡ଼ିକେ ଚେତନା ପାଇ ଭବନ ଅନ୍ତକୁ ଯହିଁ
ବୋଲଇ କୁମରମଣି ବନ୍ଧିଲେ ବାଣୀ
ତାହିଁ ଅଛୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗାତ୍ରୀ କୁରଙ୍ଗ ଖଞ୍ଜନନେତ୍ରୀ
ବିମ୍ବଗରବ ଅଧର ଭେଳ କମ୍ବୁର ଗଳ
ତନୁ ଦହେ ଶିବ ବିପକ୍ଷ
ଚନ୍ଦ୍ରହାସ ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରହାସରୁ ରକ୍ଷ । ୪ ।

ଅତନୁ ମୋ ତନୁ ତନୁ, ଡରୁଛି ଶୁଣ ସୁତନୁ
ତୋର ବିନୁହିଁ ମଦର ହେଲା କୃଶାନୁ
କୃଶୋଦରୀ କେଣେ ଗଲୁ କି ଦୋଷେ ମୋତେ ତେଜିଲୁ
ପ୍ରମାଣ କରିଥିଲୁ ଛୁଅଁଇ ତନୁ ।
ମନେ ହେନ ହୃଦ ଲଗାଇ
ହସିବେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଉଁ ଟେକିକି ମୁହଁ । ୫ ।

ତୁ ମୋର ଜୀବ ଜୀବନ ତୁ ମୋର ଗୁପତ ଧନ
ତୁ ପ୍ରିୟ ହୃଦପୁରର ହର୍ଷ ସଦନ
ତୁ ମୋର ଲୋଚନସ୍ଥାନ ତୁ ମୋ ଅମୂଲ୍ୟ ମଣ୍ଡନ
ତୋ ବିନୁ ଏ ରତ୍ନପୁର ବିଷ ସମାନ ।
ତୋ ରୂପେ ମୋ ହୀନ ଜୀବନ
ଅବିରତ ଧ୍ୟାନ ପଦେ ହୋଇଲା ଲୀନ । ୬ ।

ଦିନେ ଯେ ରେ ଶଶୀମୁଖି ଉପବନେ ଦେଖି ସଖି
ନୂତନ ବସନ୍ତ ଚୂତ ମୁକୁଳ ଦେଖି
ମଦନେ ହୋଇଲୁ ଦୁଃଖୀ ଚକିତେ ମୋତେ ନ ଦେଖି
ଅଳି ଆଶ୍ଳେଷ କରନ୍ତେ ନପା ଉପେକ୍ଷି ।
ଏମନ୍ତେ ମୋ ପ୍ରବେଶ ଯହିଁ
ଯେତେ ରସ ଭଲୁ ସେ ମୋ ମନୁ ନ ଯାଇ । ୭ ।

କହୁ ଯେ ମୃଦୁ ବଚନ   ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପଞ୍ଚ ପ୍ରାଣ
ଏବେ ତ ସେହୁ ହୋଇଲ ମିଥ୍ୟା ବଚନ
ଦାରୁଣ କେବଣ ଜନ   କଲା ତନୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ନତେତେବ ସୁଖ ତେଜିଲି ସୀମାରତନ
ମୋରେ ନାହିଁ ତୋରେ କୈତବ
କହୁଁଥ ଜନ୍ତ୍ରେ ନ ହଲି ସେ ରସ ଭାବ ।୮।

ପଲଙ୍କ ଅଙ୍କରେ ଶୋଇ   ମୁଖକୁ ମୁଖ ଲଗାଇ
ଉଦିତ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଇଲେ ବିମୁଖ ହୋଇ
ମୁହିଁ ଉଠି ବେଣୀ ପାଣି   ଧରି କହଇ ତରୁଣୀ
ତୋତେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ ତୁ ଯେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ
ଲଭଇଁ ମୁଁ କୋଟିଏ ନିଧି
ଏବେ ତାହାକୁ କହିବ ରମଣୀନିଧି ।୯।

କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ   ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ହେଲି ସୁଖୀ
ହର୍ମ୍ୟ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ବସିଣ ହସି କହିଲି
ଦେଖ ଏହୁ ଶଶୀଧର   ହୋଇଲ ଅମୀୟ ଭର
ବିରହୀ ଜୀବନ ହରେ ଅତି ନିଷ୍ଠୁର
ଏହୁ ଜାଣ ଅନଙ୍ଗ ମିତ୍ର
ଯାନ୍ତ୍ର ଯାନ୍ତ୍ର ରଜନୀରେ ହରଇ ଚିତ୍ତ ।୧୦।

ହରଷା ବିବିଧ ଖେଳି   ......ବନେ ମିଳି
ଶଶୀ କରେ କର ଧରି ଉଠିଲି ବାଳୀ
କଲି ଯେ ବିବିଧ ଲୀଳା   ଶତ୍ରୁ ମୋ ହରିଲି ବାଳା
ଏବେ ବିମ୍ବା ଉପେଖିଲି ନୃପ ଦୁଲାଳ
କାହାକୁ ମୁଁ କହିବ ବେଶ
ସେ ମୋ ମନ ହରଦେବ ସୁରତ ରସ ।୧୧।

ମନ ମନୋଜ ଦହଇ ମଧୁବର୍ଷି କର ଜାହ୍ନୁ
ମଧୁର ବଚନ କେବେ ନୋହୁଇ ଆନ
ମୋତେ ଯେ କହୁ ବଚନ ଗାଢେ ଦେଇ ଆଲିଙ୍ଗନ
ଫୁଲ କାର୍ମୁକେ ଭୀତି ନ ଘେନ
ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଚିରନ୍ତର ଦାସୀ
ତୁମେ ମୋ ନେତ୍ର ପ୍ରତିମା ହୃଦୟବାସୀ । ୧୨ ।

ହା ହା ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟେ ମୋର ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଦେଖା ତୋର
ତାପ ତିମିର ମୋହର ହୋଇଲା ଦୂର
ଦଣ୍ଡେ ତୋତେ ନ ମୁର୍ଚ୍ଛଇ କଣ୍ଠେ ଯେ ଲମ୍ବଇଁ ଥାଇଁ
ତୋ ବିନୁ ଦହଇ ଏବେ କୁସୁମ ଶର
କୁଳିଶ ସଦୃଶ ମୋ ହିଆ
ନ ଫାଟି ନିମିଷେ କି କେ ଅଛିରେ ପ୍ରିୟା । ୧୩ ।

ଭୁଜେ ଭିଡ଼ା ଭିଡ଼ି ହୋଇ ପଲଙ୍କେ ଯେ ଥାଇ ଶୋଇ
ଦୀର୍ଘ ହେମନ୍ତ ଯାମିନୀ ଇଷ୍ଟିତେ ନେଇ ।
ତନୁର ବିଚ୍ଛେଦ ପାଇ ବିମୁଖ ଯେ ନୋହୁ ତୁହି
ମୋର ଉରସେ ମଣ୍ଡିଥାଉ ପଙ୍କଜ ମୁହିଁ
ସେ ସୁଖ କେମନ୍ତେ ତେଜିଲୁ
ବହୁ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରିୟା ଏତେ ନୀରସ ହେଲୁ । ୧୪ ।

ତୋର ଯେତେ ଲୀଳାମାନ ଚିନ୍ତି କେ ଅଛିତ ପ୍ରାଣ
ଅତନୁ ମୋ ତନୁପରେ କରେ ନିଧନ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣୀ ସୁଧା ହାସୀ ମାର ଧୀବର ବଡ଼ଶୀ
ମନ ମୀନ ହୃଦଙ୍କକୁ ଦେଉ ଆକର୍ଷି
ଦେଖା ବାରେ ସୁଖୀ ସୁମୁଖୀ
ମୋ ନେତ୍ର ଚକୋର ବେନି [illegible] ସୁଖୀ । ୧୫ ।

ଯାଣୁ ଯତନେ ନୋହୁ ଦୂର   ଏବେ ତ ହେଲୁ ଅନ୍ତର
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଜାଣିଲୁ 'ମୋର ପ୍ରାଣ ଈଶ୍ୱର'
ନେଲା ଗନ୍ଧର୍ବ ପାମର   ତୋ ମୁଖ କରି ବଧୂର
ମୋତେ ଦେଖାଇଲା କନକକୂଟ ଶିଖର
ମୁନିବର ସଙ୍ଗ ଲଭିଲି
ତାଙ୍କ କୃପାବଶୁ ନିଜ ପୁର ପାଇଲି । ୧୬ ।

ତୋର ସଙ୍ଗ ଇଚ୍ଛା କରି   ପଞ୍ଚଶର ଅଇଲି ପୁରୀ
ଯୁଗ ଯୁଗ ସମ ଭୋଗ ଦିବା ଶର୍ବରୀ
ତୁ ମୋର ଜୀବ ଜୀବନ   ଚାହିଁକୁ ଦେଖା ବଦନ
କି ଦୋଷରୁ କଲୁ ତାପ ବର ସୁନ୍ଦରୀ
ଶୁଣ ଅଗୋ ପଙ୍କଜମୁଖି
ପରିଜନ ଦୋଷ ମନେ ନ ଦେଣ ସଖି । ୧୭ ।

ଏସନ ବୋଲି କୁମର   ବାନ୍ଧୁଲି ଓଷ୍ଠ ଅଧର
ଖୋଜଇ ଉଦ୍ୟାନପୁର ହର୍ମ୍ୟ ଭୁବନ
କ୍ରୀଡ଼ା ସରୋବର ତୀର   ବେଢ଼ିଲ ଯେ ସମାକର
ଅବନୀରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି କରେ ରୋଦନ
ଅହା ବନ୍ଧୁ କଲୁ ଏସନ
କେଣେ ମୋର ଦୂର ନେଲୁ ରମାରତନ । ୧୮ ।

ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ପିକବାଣୀ   ଉଠିଲା କୁମରମଣି
ଅନ୍ତରେ ମଣିଲା କି ତା ପ୍ରିୟାର ବାଣୀ
ଚିତ୍ତ ଚଳୁ ବୋଲ କରି   ବୋଲଇ ଶୁଣ ଚତୁରୀ
ମୋତେ ଭଣ୍ଡି ଯାଇଥିଲୁ ମୃଗଲୋଚନା
ଘନ ଘନ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା
ସର୍ଧାଲ ହୃଦୟେ ଲୁହ ତଳ ପଡ଼ଲା । ୧୯ ।

ଏହେନ ଦେଖି ତାହାର   ଦୁଖୀ ଚ.ପାଢ୍ୟ (?) କୁମର
କରୁଣା କହନ୍ତି ବେଢ଼ି ସଖା ନିକର
ବହନ୍ତି ମଧୁର କର   ଲଭିବ ସେହୁ ସୁନ୍ଦରୀ
ପ୍ରସନ୍ନ କହିବା ସ୍ଥଳ ଦେବ ଶଙ୍କର
ଶୁଣ ବୀର ଭ-ଦ୍ର ବଚନ
କେଉଣ ଗଲ୍ପ ସେହୁ ମୋର ଗ୍ରାମାଭରଣ । ୨୦ ।

ଶୁଣି ସଚିବ ନନ୍ଦନ   କହେ ମଧୁର ବଚନ
ଏକ ମନେ ଶୁଣ ନରନାଥ ନନ୍ଦନ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ତାତ   ଲଭିଲେ ତାପ ବହୁତ
ବଧୂ ଘେନ ପୁରେ ନୃପ କଲେ ଗମନ
ସର୍ବଦିଗେ ଚର ପେଷିଲେ
ଅତି କଷ୍ଟେ ନସମ୍ଭାଳି ଜୀବ ରଖିଲେ । ୨୧ ।

ଏମନ୍ତେ କେତେକ ଦିନ   ହୁଅନ୍ତେ ସେ ଅବସାନ
ଶୁଣିମା କହ ନୃପସୁତ ଏକ ବିଧାନ
ଦିବସ ହୋଇଲା ଶେଷ   ରଜନୀ ହେଲା ପ୍ରବେଶ
କେହୁ ହରିନେଲା ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମାଭରଣ
ଶୁଣି ବୀର ମୋହେ ପଡ଼ିଲା
ଉଠାଇ ବଟି କ ନର (?)କିନର (?) ଶନ୍ତୁଳ । ୨୨ ।

ମନେ ନିଷ୍ଟଲେ ଶନ୍ତୁଳ   ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଏହା ବଳ
ଯାହା କହିଥିଲେ ମୋତେ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦନ
ସେ କଥା କି ହେବ ଆନ   ଯେସନ ବିଧି ଲେଖନ
କମାଇ କହିବ ମୋର ଜନୁ ନିଧନ
ତାଙ୍କ ବୋଲ ମିଥ୍ୟା ନ ହବ
ବୋଲୁଛନ୍ତି ଲଭିବୁ ତୁ ବର ସୁନ୍ଦରୀ । ୨୩ ।

ଯିବ ମୁଁ ମୋ ହେତୁ ଧନ   ଦେବ ଅମର ଈଶ୍ୱର
ନପୁଂସକ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବର ମାଗିବ
ଛୋଟ ହୋଇ ସୁନାସୀର   ଦେବେ ସେ ସୁନ୍ଦରବର
ତୁମ୍ଭର ଆଜ୍ଞା ପାଳି ଇଷ୍ଟ ଲଭିବ ।
ସେ ମୋ ବାଳା ହୃଦୟହାର
ତା ବିନୁ ଜଗତ ମୋତେ ଭାସେ ଅନ୍ଧାର । ୨୪ ।

ଏମନ୍ତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ବୀର   ଚଳିଲ ତତ୍ପ ସଜ୍ଜର
କନକର ଖଚିତ ରଥ ସ୍ୱନର ଗଲ
ଅନେକ ଦୁର୍ଗମ ଦ୍ୱୀପ   ଅଟଇ ଗିରି କନ୍ଦର
ଗମି ବନକୁଞ୍ଜ ଅନ୍ତେ ପ୍ରବେଶ ହେଲା ।
×   × ×   ବସି
ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ବନ୍ଧୁ ଜନଙ୍କ ମନ ନିବେଶି । ୨୫ ।

ଦେଖଇ ଗିରି ଶୋଭନ   ନୟନ ମନରଞ୍ଜନ
ବିଚର ମୃଗଯୂଥଙ୍କ ଜୀବଜନ୍ତୁ ତହିଁ
ଧୀରେ ବହେ ମନ୍ଦବାତ   ହରଇ ସକଳ ଶ୍ରାନ୍ତ
ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଛନ୍ତି ବନଶ୍ରେଣୀ ମଣ୍ଡିତ ।
ମଧୁଋତୁ ହୁଏ ପ୍ରଭାବ
ମଞ୍ଜୁଳର କୋଳାହଳ ଭରେ ବିଟପ । ୨୬ ।

ଡାକନ୍ତି କୋକିଳକୁଳ   ଚୂତ ମଧୁପାନେ ଭୋଳ
ମଧ୍ୟେ କରନ୍ତି କପୋତ ବିଶଦ ଧ୍ୱନି
ଯେସନ ଦେଖି ଭ୍ରମର   ଅଙ୍ଗ ହୁଏ ଥରହର
ଏସନ ସମୟେ ତହିଁ ପ୍ରବେଶ ମୁନି ।
ଦେଖି ବୀର ବିମାନ ହୋଇ
ପ୍ରଣାମ କରିଣ ଶିରେ କର ଯୋଡ଼ଇ । ୨୭ ।

ଛାର ବରବର୍ଣ୍ଣୀ ବଧୂ ଦେଖିଲ ପ୍ରିୟା ମୁଖେନ୍ଦୁ
ମହାନିଧି ଲଭିଲା କି ଦୁର୍ଗତ ଜନ
ତେସନ ଆନନ୍ଦ ମନ ହୋଇଲା ନୃପ ନନ୍ଦନ
ଧାତା ସୁତ ତୋଷ ଶବ୍ଦେ କହେ ବଚନ ।
ଦେନ ସୁର କୁସୁମ ଯେହ୍ନ
ଶକ୍ତୁ ଦେଖିବୁ ମୋହ ନୋହୁବ ଯହୁଁ । ୨୮ ।

ଏସନ ପ୍ରସାଦ ଧର କ୍ରମରେ ସେ ଦଣ୍ଡଧାସ୍ତ
ତକ୍ଷଣ ଲୋଚନପଥ ଅତିକ୍ରମିଲେ
ନୃପ ସୁତ ଶତ୍ରୁ ତୋଷି ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଅନ୍ତେ ମିଶି
ହୃଷ୍ଟ ସୁହୃଦବର ଆଗମନ ଦେଖିଲେ ।
ମନ୍ତ୍ରି ବନ୍ଧୁ କୁମରବର
କ୍ଷଣେ ଜଳ୍ପିତ ଶତଭରେ ଅଥିର । ୨୯ ।

ଶେଷ ଛନ୍ଦୋବଂଶ ଛନ୍ଦ ଶୁଣି ରସିକ ଅନନ୍ଦ
ଅନଙ୍ଗରେଖା ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନ ବନ୍ଧ
ସେବଣ ପରମାନନ୍ଦ ଶତ୍ରୁ ମୋହର ଅନନ୍ଦ
କୃପାକର ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଅନନ୍ଦକନ୍ଦ ।
ନୀଳାଦ୍ରିନାୟକ ଚରଣ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ପଶେ ଶରଣ । ୩୦ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶତ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ନଳିନୀ ଗଉଡ଼ା

ଏମନ୍ତରେ ଏ ମନ୍ତେ ସେ ଭୂଧର ଶିରେ
× × × । ୧ ।

ସୁମନା ସୁମନାବୃନ୍ଦ ଆକାଶରେ ଗୁନ୍ଥି
ସେ ଅସାରେ ସେ ଅଶାରେ ଥିବଟି ହୋଇ ଯେ । ୨ ।

ସୁରବର ନୂରବର ଅଗମ ଦେଖିଲା
ଶଙ୍ଖ ନେଜ ଛନ୍ଦ ନେଜ ଲକ୍ଷି ତୋଷ ହେଲା ଯେ । ୩ ।

ଅମ୍ବରେ ଅମ୍ବରେ ଗୃହଧାମା ସୁରରମା
ବିମାନ ବିମାନ ଗଣେ ଅଛ ଅଭିରାମା ଯେ । ୪ ।

ଘନ ଘନ ସ୍ୱନ ସମ ଦୁନ୍ଦୁଭିର ଘୋଷ
ଗନ୍ଧର୍ବ ଗନ୍ଧର୍ବ ରବ ଶୁଭେ ଚଉପାଶେ ଯେ । ୫ ।

ଗୋପ ଗୋପବରଶିରେ ହୋଇଲେ ପ୍ରବେଶ
ବନ ବନ ସଜ୍ଜ ଛଟ ଦେଖିଲେ ବିଶେଷ ଯେ । ୬ ।

ସୁରଭି ସୁରଭି ପୁଷ୍ପ ପ୍ରଥମେ ଦଶିଲା
ରସାଳ ରସାଳ ସେ ମାନସ ବନ୍ଧ କଲା ଯେ । ୭ ।

ଅଶୋକ ଅଶୋକ ଜନ ମନମେ ଦ୍ର ହେଲା
ଗଣିକାଗଣ ଗଣିକା ଗଣରେ ବସିଲା ଯେ । ୮ ।

ମଧୁପ ମଧୁପରବେ ହୋଇଛନ୍ତି ଶୋଭିତ
ପ୍ରବାଳ ପ୍ରବାଳ ଦଳେ ଲତା ଅରୁଣିତ ଯେ । ୯ ।

ଚୂତ ଚୂତ ବକୁଳ କୋକିଳ ଚଞ୍ଚୁ ଲଗି
ମାତ୍ର ମାଉଣେ ସଙ୍ଗେ ତା ମଣିଲ ବୈରାଗୀ ଯେ ।୧୦ ।

ବିପିନ ବିପିନ ଫୁଲ ବାସ ଧୂର୍ତ୍ତ ଭ୍ରମ
ପର ପରଭୃତ ରୁତ କାତର ବୃକ୍ଷେ ବସି ଯେ ।୧୧।

ବନପ୍ରିୟ ବନପ୍ରିୟ ବୃନ୍ଦାବର ଗୁଞ୍ଜି
ଭାବେମ ଭାବେମ ସକଳର ଶୁଣି ହେଲ ଉନ୍ମାଦ ଯେ ।୧୨।

କେତୁ କେତେ ସହୁ ଦେଖ ପୁନ୍ନାଗ ପୁନ୍ନାଗ
ଏଥେ କେତେ ଶତେ ତୋର ଅନୁରାଗ ରାଗ ଗୋ ।୧୩।

ଏ ଯେ ସାଟକ ଫୁଲତନୁ ଅଭ୍ରମା ସ୍ୱମା
ଏଣେ କି ନୋହିବୁ ସତେ (ଟେଡ ?) ସକାମା ପ୍ରକାମା ଗୋ

ଭରଙ୍ଗାଳି ଭରଜଲେଗଣ (?) ଶାନ୍ତବର
ମାନସ ମାନସରସ ପ୍ରିୟେ ତୁ ନ ଧର ଗୋ ।୧୪।

ଏ ତନୁ (ତନୁ ?) ରୁଚିର ଶର ପ୍ରିୟମ୍ବଦ
ବଦନ ତୋଳି ତୋଳି ନଭଠ ଗୁଞ୍ଜି ଖେଦ ଗୋ ।୧୬।

ଦେଖ ଏ ରସାଳ ଧାଳ କୁସୁମ ଗନ୍ଧରେ
ଧୀରେ ପୂରିତ ପବନ × × ।୧୭।

ଏ ଯେ ତପ ତପନର କିରଣେ ଅଗ୍ନିଳ
କ୍ଷୀଣ ବିରହୀ ଜନର ନ ରହେ ଜୀବନ ଗୋ ।୧୮।

ଏଥେ ସବ ସତେ ଦାବେ (?) ସ୍ୱଚ୍ଛ × ×
× × × × × ।୧୯।

ଜର ନିରନ୍ତରେ ଏଥେ ଇଚ୍ଛଇ ଶରୀର
ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ବନ ସୁଗନ୍ଧସାର ଘନସାର ଗୋ ।୨୦।

ରତର ଛଳଛ ସୁଗ୍ର କ୍ରନ ମନର ଯେ
ରବି ରବି ସ୍ୱମେ ଭାସେ ହୃଦୋନ୍ମାଦ ଭଙ୍ଗ ଗୋ ।୨୧।

ରକ୍ତପତ୍ର ମଦେ କେତୁ କନ୍ଧ ଅଳି ଅଳି
ନଭେ ଶୋଭେ ଦେଖ ସାମଧାନ × ଭାଳି ଯେ ।୨୨।

କଦମ୍ବ କଦମ୍ବ ପରେ ମତ୍ତଭୃଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ
ମଧୁର ମଧୁର ଲୋଭେ ଭରେ ଭୃଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଯେ ।୨୩।

ଶିଳୀମୁଖ ଶିଳୀମୁଖ ସମ ପ୍ରାଣସନ୍ଧୁ
ମନ ମନସିଜ ମନ ଏଣେଟି ଦହଇ ଗୋ ।୨୪।

କାନ୍ତ କାନ୍ତ ମୁଖ ଦେଖ ଚୋଲେ କନ୍ତୁ ପ୍ରଣି
ମଦନ ମଦ-ନଦୀରୁ ଭୂଧର ସ୍ୱେ ଦୁଃଖୀ ଗୋ ।୨୫।

ଏଭ ଏ କଦମ୍ବ ତାର ଶୋଭା କର କର
ଘନ ଘନ ଭମେ ୟର୍ଣ × ଅଭିସାର ଗୋ ।୨୬।

ଶରଦେ ଶର ଦେଖି ତୁ ନୃତ୍ୟ କ ଆନନ୍ଦ
ତାର ତାରକାରେ ଗଗନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗୋ ।୨୭।

ଭୃଙ୍ଗ ଭୃଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗୀ ସାରସ ରସରେ
ଧବଳ ମଣ୍ଡଳ ଦେଖ ପୂର୍ବତରେ ତାରେ ଗୋ ।୨୮।

ତୁମ ଆଗମନେ ମନେ ସୁପ୍ତ ସନ୍ଧରେ
ଚଣ୍ଡିତ ତୋର ସେ ସ୍ୱବେ ସ୍ୱବେ ଉଗ୍ରଧାମ୍ମ ।୨୯।

ଏହୁମାନ ଏହୁମାନ ଏଥେ ତେଜ ବେଷ
ହର ସରଭରେ ଶିଶିରରେ ରାତ୍ର ଦୋଷ ହେ ।୩୦।

ଅଭନ୍ତୁ ପୁଣୀରମଣ କ ତୋ ସତ୍ତରେ
ଅଭନୁ ପୁଣୀ ରମଣ କ ତୋଷ ରବରେ ଗୋ ।୩୧।

ସେ ଅତ କପଟୀ ସଖୀ ନବ ସୁରତ ରେ
ଜାଣଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏଥ ନବ ଯୁବତରେ । ୩୨ ।

ଏଣୁ ନୂତନ ତନୁର ସରୂପ ପୁରୁଷ
ସରସ ସେ ତୋର ତନ୍ତୁ ହୃଦଭୋଷ ଧାର ନଗ ।୩୩।

ଚଳାଚିନ ଚଳାଚିନ ନାଟକେ କେ ହରଦେ
ଭାବେ ନାଭିରେ ନରତ କାଞ୍ଚୁ କେ କହେ ଯେ ।୩୪।

ଧବ ନବ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ଭୁରଙ୍ଗ ଆଶେ
ନିକୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜରେ କେତୁ କଞ୍ଜନେତ୍ରୀ ଭାବେ ଗୋ ।୩୫।

କେତୁ ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱୀୟା ଭାମା କଲ ତବ ଦୟା
ଦୟା କଲ ସେ ଏକାନ୍ତେ ଭାନ୍ତେ ସୁବିନୟା ଯେ ।୩୬।

କେବଣ ତରୁଣ ରସବଳ ତୋଷ ଅଶେ
ପଟୁ ଭୃଟୁ ବଚନ ବଚନ କଲବ ବେ ଯେ ।୩୭।

କୁସୁମ କୁସୁମ ଯେନ × ×
× × × ମଣିଧର ଶିରେ ଗୋ ।୩୮।

ଦେଖିଣ ପ୍ରିୟ ଘନତର ତମାଳମାଳ
ଏ ପାଶେ କୁସୁମାକୁଳ ସୁବିଶାଳ ଶାଳ ଗୋ ।୩୯।

ଏ ଶତ ଦୁଃସହ ସହକାର ବନକୁଣ
କୁଶର ପୁଷ୍ପରେ ପରେ ପିକ ଅଛୁ ଲଷ ଯେ ।୪୦।

ଏ ଯେ ନବ ନବ ଛବି ବନ୍ଧନ କରଇ
ଶର୍ବରୀର ଲୀଳା × କଳାତ ବଢ଼ାଇ ଗୋ ।୪୧।

ଅଭିରାମ ସ୍ୱମାବାଳୀ ଦେଖି ସର୍ବ ବାଳୀ
ଦୁର୍ଲଭ ବଲ୍ଲଭ କେବେ ଇଚ୍ଛେ ଜଳକେଳି ଯେ । ୪୨।

ତଟିନୀ ତଟମଧ୍ୟେ ଝଷ ମଣ୍ଡିଲେ ଅବଳା
ଭୃଙ୍ଗ ଭୃଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରେ କେ ହୋଇଲେ ତରଳା ।୪୩।

କେଶରେ ବେଶରେ ମଣ୍ଡନରେ ଧୃତ ଖଳା (?)
ସାର ସାରସ କଳିକା ଦେଖି କଠର ଲୀଳା ସେ ।୪୪।

କେଣେ ବଗତ ବିଳାସ ହେଲ କୋକନଦେ
କେଣେ ଭୃଙ୍ଗ ମଧୁସଙ୍ଗ ଭୃଙ୍ଗ କୋକନଦେ ଯେ ।୪୫।

କୁସୁମ କୁସୁମ ଭରେ ପ୍ରିୟା କରୁ ନେଲ
ସେ ଭାଗ୍ୟ ସେ ବା ମାନସେ କେଶିରେ ଧଇଲ ଯେ ।୪୬।

କେ ପ୍ରିୟାକୁ ମାରେ କରେ ଦେନ ଗନ୍ଧସାର
କାନ୍ତ କାନ୍ତା କୁଚେ ସିଞ୍ଚେ ପିଚକାର ନୀରେ ଯେ ।୪୭।

ଘନ ଜଘନେ ତା ଚୀନ ବସନ ବିଲୀନ
ପ୍ରେମରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ବିସ୍ମୃତ ନିଜ ସ୍ଥାନ ଯେ ।୪୮।

ସାରସ ବରସ ଶତେ ପ୍ରଥମେ କୁଣ୍ଠନ
ସାରସ ସମ୍ପଦ ତହିଁ ହୋଇଲ ନିଧନ ଯେ ।୪୯।

ପ୍ରିୟା ସମ୍ଭାଷେ ହସେ ଅମର ସୁନ୍ଦରୀ
ବାହାର ହେଲେ ସକଳେ ଜଳକେଳି ସାରି ଯେ ।୫୦।

ମୁଷ୍ଟ ଉର କୁଚ କୁମ୍ଭ ପରେ କର ଦେଇ
କାନ୍ତକୁ ପୃଷ୍ଠ କର କେ ନମ୍ରମୁଖେ ରହି ଯେ ।୫୧।

କେ ଜଘନ ଦରଶନ ହୁଅନ୍ତେ ଲଜ୍ଜିତ
ପ୍ରିୟ ସହଚରୀବୃନ୍ଦେ ପଶିଲ ତ୍ବରିତ ଯେ ।୫୨।

କେହୁ ସଖୀ ବରୁପାସ ନେଲ ଅଯୋଗରେ
ବେନବାଳା ଏକଚେଳ ପିନ୍ଧନ୍ତି ଭ୍ରମରେ ଯେ ।୫୩।

ହେମ କଜ୍ଜଳ ତନୁ ତନୁ ମାର୍ଜନା ସାରିଲେ
ଧାମ ବାସନ୍ତ୍ର କୁସୁମ ଗନ୍ଧେ ଶୋଭା କଲେ ଯେ । ୫୪ ।

ନିଜ ବପୁ ଭୂଷଣେ······
ଶୁଚି ରୁଚି ମଣି ଗଣେ ଭୂଷିଲେ ବାମ ଧାମା ଯେ । ୫୫ ।

ଏତେନେ ଗଗନେ ନବ ଛବିହିଁ ବିଲୀନ
ଅସ୍ତ୍ର ମହୀଧର ଶିର ଜବାର ସମାନ ଯେ । ୫୬ ।

କ୍ଷୀଣ ଦିନମଣି ମନେ ବସି ମୀନମଣି
ନତ ମୁଖୀ ଶତେ ଦୁଃଖୀ ତବ ବିରହିଣୀ । ୫୭ ।

ସୁର ପୁର ବାଳୀ ନେହାବଳି ବଳି ଗଲେ
ଫୁଲ୍ଲ ଫୁରନ୍ତ ବଦନ ଶଶୀ ଶୋଭା କଲେ ଯେ । ୫୮ ।

ଅଭାଗେ ଭାଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂଟାଭର ଭର
ଗୁହ୍ନିଁ ଗୁହ୍ନିଁ ଶର ବିରହୀ ଚିତ୍ତ ଜାଜର ଯେ । ୫୯ ।

ବିଧୂ ଦରଶନେ ବଧୂମାନେ ମଧୁପାନେ
ଶଚୀପତି ଶଚୀ-ବରେ ହେଲେ ଲୋଳ ମନେ ଯେ । ୬୦ ।

ବନ୍ଧୁକେଧ ପ୍ରିୟ ରସେ ରସେ ମତ୍ତ ଚିତ୍ତ
ଭେନ୍ଦୁ ରତି ଗୀତରେ ଗାଇଲେ ରସଗୀତ ଯେ । ୬୧ ।

ସ୍ୱଜନେ କେସ କନ୍ଦର୍ପ ରୂପ ନବବାଳା
ସ୍ଖଳିତ ଗତି ବନ୍ଧେ କଲେ ରତ୍ନ ଲୀଳା ଯେ । ୬୨ ।

ପ୍ରିୟ ମୁଖେ ମୁଖେ ଏକ ଚଷକ ନିବେଶି
ଭଜ ବାଳା ଢଳା ସେବା କରେ କୋଟିଲ ବସି ଯେ ।୬୩।

ସୁରସୁଙ୍ଗନା ମୁଖୁଁ ଭେ···ତିକ୍ଷ୍ଣ
ଧାନ କଟର କରେ ତାର ଶବ୍ଦ ଧରିଣ ଯେ । ୬୪ ।

କେ ବୋଲେ ସୁନ୍ଦର ତବ ତେଜେ ଲଜ ମୋରେ
ତୋ ତନୁ ମୋ ଧୃତି ଗତାଗତ ଅତି ଦୂରେ ହେ । ୬୫ ।

କେବଣ ପ୍ରମଦା ମଦାଳସେ କହେ···ସଖି
ସହଚର କର ବନ୍ଧୁ:ହେଲଣି ମୁଁ ଦୁଃଖୀ । ୬୬ ।

ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୃଦୟ ସେ ମୋ ଭଗିନୀ ହେଙ୍କେତ
ପୁଣି ପୁଣି ସେ ରସିକେ ବଳଇ ମୋ ଶତ୍ରୁ ହେ । ୬୭ ।

କେତେ କର୍ଣ୍ଣି ଯୁବା ଦୂତୀ ଘେନ ମୋ ବନତ
ରତ ସ୍ଥିତରେ ଚତୁରୀ ଅଣ ସେ ଯୁବତୀ ଗୋ । ୬୮ ।

କେ ବୋଲେ କେ ବାଳା ତୁ ମୋ ଗଳା ଚନ୍ଦ୍ରମାଳା
ରହ ରହ ସଖି ତୁ ମୋ କୋଳେ ଭର ମାଳା ଗୋ ।୬୯।

ଏମନ୍ତେ ଦମ୍ପତି ଶତ ଦାସୀ ନାରୀଗଣ
ବାସର ସେବାରେ ଗଲେ ଆବ ନନ୍ଦକଣ ଯେ । ୭୦ ।

ରଙ୍ଗଭୂମି ହଙ୍ଗମାନେ ଅଲଂକୃତ କଲେ
ସଖୀଜନ ଯେତେ ଶତ ତେତେ ନଟ ହେଲେ ଯେ । ୭୧ ।

······ଲଭିଲ ଲଳନା ସକଳ
ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ରସେ ଅତି ହୋଇଲ ତରଳ ଯେ । ୭୨ ।

ଲଳିତେ ଲଳିତ ସ୍ୱରେ ସସ୍ୱରେ ବାହୁଲେ
ଆରମ୍ଭିଲେ ଯୁବା ଦମ୍ଭ ହୃଦୟ ଭେଦଲେ ଯେ । ୭୩ ।

ବେଣୁ ବୀଣା ମର୍ଦ୍ଦଳ ଝାଂଜାଳ ତାଳ ହବେ
ଏତ ଲୟ ନୃତ୍ୟ ହୁଏ ଗୀତ ରସ ଭାବେ ଯେ । ୭୪ ।

ରମ୍ଭା ରମ୍ଭା·······
ହେଣି ହରିଣୀ ବିଲୋଚନା ସୁମଧ୍ୟମା ଯେ । ୭୫ ।

ଷୂବେଣୀ ସୃବେଣୀ ମଦାଳସୀ ମଦାଳଷୀ
ଏତେଣେ······ସେ ଉର୍ବଶି ବସି ଯେ । ୭୬ ।

ସେ ଅପର ନଗର ନାଗରୀ ନାରୀକୁଳ
ନୃପତି ନନ୍ଦନ ମନ ବନ୍ଧିଲେ ତରଳ ଯେ । ୭୭ ।

ଉଲ୍ଲାସ ଲାସ୍ୟ ଅନ୍ତରେ ସେ କୁମରବର
ସୁବେଶ ସୁବେଶ ବୀଣା ବାଣୀରେ ସୁଧୀର ଯେ । ୭୮ ।

ଏଣେ ଅସାବରୀ ରାଗ ସଙ୍ଗେ ବଜାଇଲା
ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱର ଅଳାପେ ପିକ ମୂକ କଲା ଯେ । ୭୯ ।

ଶୁଣି ବୃନ୍ଦାବନ ବୃନ୍ଦ ଭୁଲେ ସ୍ୱରେ ସ୍ୱର
ଘୋଷ ମାନସରେ ଅଙ୍କା ଦେଲେ ଧେନ ବତ୍ସ ହେ । ୮୦

× ସେ × ସୁଧା କର୍ଣ୍ଣପୁଟେ କରିପାନ
ମୋଦମନେ ମଗ୍ନ ମନ କୁସୁମ କେତନ ଯେ । ୮୧ ।

ହରଷ ବାସ୍ପତା କଣ୍ଠେ ବଚନ ରୁନ୍ଧିଲା
ପ୍ରିୟା ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରେ ନେତ୍ର ଚକୋର ରମିଲା ଯେ । ୮୨ ।

ଏସନ ମନତା ଜାଣି·········ମଣି
ଏ ତନୁରେ ଏ ତନୁଜର ଶୁଭ ଲଭି ଭଣି ଯେ । ୮୩ ।

ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ତେଜି ଭୋଗ ଅନ୍ତେ ଯିବୁ
ଏ ମୋର ପ୍ରସାଦେ ଦେବ ଲୋକରେ ରହିବୁ ହେ । ୮୪।

ଏତେବୋଲି ମହା ହାସେ ହେଲେ ତିରୋହିତ
ନିଜପୁରେ କଲା ଯୁବା କାନ୍ତାରେ ସହିତ ଯେ । ୮୫ ।

ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଶତ ବରଷ ହରଷ
ନିରନ୍ତରେ ଧରେ ଶୀଳ ଗିରୀଶ ଗିରୀଶ ଯେ । ୮୬ ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ (?)

(ବନ୍ଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ବାଣୀରେ ଗାଇବ)

ଏମନ୍ତରେ ନିଜପୁରେ ରସିକ ରମଣୀ
ନିମିଷେ ମଣିଲେ ରସେ ବାଦରର ଶ୍ରେଣି
କାନ୍ତ ଅଲକ୍ଷିତ ହାସ
ନାହିଁ ବରକ୍ଷମା ହେଲ ସମାନ ମାନସ । ୧ ।

କ୍ରୋଧ ଭରେ ଅରୁଣିତ ନେତ୍ର ବେନି ତାର
ଅଧର କମ୍ପାଇ ବାଣୀ ନୁହଇ ବାହାର
ବଧୂ ଶୁଣି କୋଟଶଥି
ଦେଖି ଯୁବାମଣି ଗୃନ୍ଥୁ କରଇ ଭୁବିତ । ୨ ।

ବେନି ପାଣି ଯୋଡ଼ି ତାରେ କହଇ ବଚନ
କ୍ଷମା ଗୋ ମୋରେ ସନ୍ମୁଖ ହେଉ ପ୍ରାଣ ଧନ
ବନ୍ଧୁ କର ତା ପ୍ରକାଶ
ଶୁଣରେ ସୁନ୍ଦରି ମୁଁ ତୋହର ନିଜ ଦାସ । ୩ ।

ଅନୁଗତ ଜନେ ସଖି ନୋହୁ ଗୋ ବିମନ
ଦୋଷକୁ ଉଚିତ ଦଣ୍ଡ କର ସୁବଧାନ
ବନ୍ଧୁ ଅଛ କଷ୍ଟେ ମୁହିଁ
ଭାବି ତୋର ରୂପ ସତ ରଖିଛି ଏ ଦେହି । ୪ ।

ତୋର ପାଶ୍ୱ ହରି ମୋତେ ନେଲା ଯେ ଦଇବ
ମୋର ଦୋଷ ନାହିଁ ପ୍ରିୟା ମନେ ତୋରେ ଭାବ
ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖେ ନେଲି ଦିନ
ମୃଗ ମିଥୁନ ଦେଖିଲେ ହାରଇ ମୁଁ ଜ୍ଞାନ । ୫ ।

ତୋର ରତି ଲୀଳା ମାନ ମନେ ଗୁଣୁଥାଇ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ × × ପବନେ ତାପଇ
ବନ୍ଧୁ ଘେନ ମୋ ବିନତି
ଶରଣା ଗତେ ଉଚିତ ନୋହେଁ ଦ୍ୱେଷମତି । ୬ ।

ସୁରତରେ ମୋତେ ଯେତେ ହସି ବୋଲୁଥାଉ
ସେ କଥା କି ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ଏବେ ନ ଚେତାଉ
ବନ୍ଧୁ ନୋହ ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ
ମୋ ବିରସେ ହେଉ ତୁ ଯେ ସଦୟ ହୃଦୟ । ୭ ।

ବେନିଭୁଜ ପାଶେ ମୋତେ କରହୁଁ ବନ୍ଧନ
ସ୍ତନ ଦ୍ୱିରଦ କୁମ୍ଭରେ କର ଗୋ ତାଡ଼ନ
ବନ୍ଧୁ କରଜ କାନ୍ତିକୁ ରେ
କ୍ଷତ କର ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରୀ କଣ୍ଠି ସ୍ତନ ଧିରେ । ୮ ।

ପ୍ରେମ ସ୍ରକ ଲତାରେ ମୋ ମନ ବନ୍ଦୀ କର
ମଦନ ମନ୍ଦର କାସ୍ତୃରେ ଦୃଷ୍ଟି ଧର
ବନ୍ଧୁ ତୁ ମୋ ହୃଦହାର
ତୋ ବିନୁ ଏ ରତ୍ନପୁର ମଣୁଥିଲି ଛାର ।

ମଧୁକାଳ ଅତି କଷ୍ଟେ ବଞ୍ଚିଲି ମିତଣି
ଜୀବନ୍ତରେ ତୋର ଭାବହାବ ହୃଦେ ଗୁଣି

ବନ୍ଧୁ ଭେଟନ୍ତେ ଦିନ ନେଲି
ଦୁଃସହ ବରଷା ଋତୁ ସମ୍ୟରେ ଦେଖିଲି । ୧୦ ।

ତୋ ପାଶେ ମୁଁ ଯାହା ଏକ ପଲ୍କ ମଣଇଁ
ଯେ ମୋର ନୟନ ମନ ଅନନ୍ଦ ବଢାଇ
ବନ୍ଧୁ ସେ ନୂତନ ଘନ
କ୍ଷଣକରୁଁ ଯୁଗ କଲା ତୋର ଦରଶନ । ୧୧ ।

ବଞ୍ଚିଲି ମୁଁ ଷଡ଼ ଋତୁ ଏମନ୍ତ ଦୁସ୍ତର
ପୂର୍ବ ପୁଣ୍ୟ ବଶ୍ କୃପା କଲେ ମୁନିବର
ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଶତ୍ର ଜାଣି
ଶମନ ନୃପ ଲଭିବୁ ତୋ ନିଜ ରମଣୀ । ୧୨ ।

ବର ଦେଇ ବ୍ରହ୍ମସୁତ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ
ଯଥାସ୍ଥିତି ଦଣ୍ଡଛୁ ପ୍ରବେଶ ବହନ
ବନ୍ଧୁ ସେ ହୃଦର ରୂପ
କୋମଳ ବଚନେ ମୋ ଦୁର୍ବଳ ତନୁ ତାପ । ୧୩ ।

ଋଷିର ପ୍ରସାଦୁ ଆଜୁ ଗଲା ଦୁଃଖ ଭାର
ଦେଖିବୁ ନିଜ ଭୁବନ ଗଲେ ତୁ ସତ୍ୱର
ବନ୍ଧୁ ଶୁଣି ଏ ବଚନ
ସୁଧା ସମ ମଣି ଏଥେ କଲି ଆଗମନ । ୧୪ ।

ପୂରେ ପଶି ମୃଗ ତୋର ଯତ୍ନ ନ ଦେଖିଲି
ଅତି କଷ୍ଟେ ବଳ ଧାର ଏ ଜୀବ ରଖିଲି
ବନ୍ଧୁ କଷ୍ଟ ଦିନ ଅନ୍ତେ
ପୁଣି ରନୁକୂଳରୁ ମୁଁ ଚଳାଇ ଭୁବନେ । ୧୫ ।

ତହିଁ ଆସି ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ବ୍ରହ୍ମସୁତ
ଅତି ଦୟା ଭରେ ମୋତେ ଦେଲେ ପାରିଜାତ
ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ
ବୋଇଲେ ଲଭିବୁ ତୋର ତରୁଣୀରତନ । ୧୬ ।

ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଘେନିଥିଲି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ
ଏମନ୍ତରେ ମଧୁଋତୁ ହୋଇଲା ସମୁଦୟେ
ବନ୍ଧୁ ଶଚୀର ରମଣ
ଅପସରା ସଙ୍ଗେ ତହିଁ କରନ୍ତେ ଭ୍ରମଣ । ୧୭ ।

ମୋର ଯନ୍ତ ଶୁଣି ସେହୁ ହୋଇଲ ତୋଷମତି
ବରଦାନ ଦେଲେ ଲଭ ତୋ ବର ଯୁବତୀ
ବନ୍ଧୁ ଏବେ ତୁ ନିଷ୍ଠୁର
ପ୍ରଭୁ ପବଗୃରେ କାହିଁ ବଗୃରେ ଅନ୍ତର । ୧୮ ।

ତୋ ଚରଣ କାମବାଧା ବାରଣ ଶରଣ
ଏବେ ସେ ମୋ ତାପ ତ୍ରିପୁ × ହରଣ
ବନ୍ଧୁ ମୃଦୁବାଣୀ ଭାଷ
ଅଧରୁ ପୀୟୂଷ ଦେଇ ଜୀବନ ମୋ ତୋଷ । ୧୯ ।

ଦୃଷ୍ଟି ସୁଧା ସିଞ୍ଚ କାମ ମୋହକର ଦୂର
ବଚନ ସମୀରେ ତା ଅରମ୍ଭ × ×
ବନ୍ଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ସଖି
ନବତ ତାପତାମସୀ ପକାଅ ବିନାଶି । ୨୦ ।

ଏସନ ବିନୟ ବାଣୀ କହି ସେ ଭ୍ରମର
ତାର ଚରଣକୁ କର ବଢାନ୍ତେ ସତ୍ୱର

ସୁନ୍ଦରୀ କାନ୍ତ ଜନତ
ଜାଣି ତୋଷ ଗତେ ତାରେ ବନ୍ଧିଲ ପ୍ରୀତେ । ୨୧ ।

× × × ×

ପ୍ରିୟା ଅଲିଙ୍ଗନ କରି ମୁଖ ତା ଚୁମ୍ବିଲ,
ପ୍ରିୟା ନୟନେ ଚୁମ୍ବନ
ପୁଣ ପୁଣ ଦେଲେହେଁ ସେ ନୋହେ ତୋଷମନ ।୨୨।

ଅଧର ଅମିୟ ଜୁର ଭଳ ସେ ବଲ୍ଲଭ
ସିତ୍କାର ବଚନ ସମା ଶ୍ରପର ଦୁର୍ଲଭ,
ତାଙ୍କ ଗଢ ଅଲିଙ୍ଗନେ
ଏକ ତନୁ ପସ ସେ ଦିଶିଲେ ବେନି ଜନେ ।୨୩।

ନାନା ରସ କଉତୁକେ ଦବା ନିଶା ନେଲେ
ଉପବନ କନ୍ଦରରେ କ୍ରୀଡ଼ା ଆରମ୍ଭିଲ,
ତାଙ୍କ ହେଲା ଯେଉଁ ରସ
ଶତେ ଯୁଗ କହୁ କେହୁ କରିପାରେ ଶେଷ ।୨୪।

ନୀଳାଞ୍ଚଳ ପ୍ରଭୁପାଦ କଞ୍ଜ ବେନି ଧ୍ୟାୟୀ
ନୃପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଏହୁ ରସ କହୁ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଞ୍ଚବିଂଶ ପଦ
ଅନଙ୍ଗରେଖା ଚରିତ ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦ । ୨୫ ।

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର

ପୃଷ୍ଠା	ପଦ	ଅଶୁଦ୍ଧ	ହେବ
୩	୨୧	ଂଶ	ବଶ
୩	୩୧	ପୁଷ୍ପବନ୍ତ	ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ
		(ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଏପରି ହେବ)	
୫	୪	ରଘୁ	ରଘୁ
୫	୪	ହର	ହସ୍ତ
୬	୧୯	ଝାପିବେ	ଝୁଷିବେ
୧୧	୭	ଭାରତୀ	ଭାରତ
୧୧	୮	ଅକାରଣ	ଅକାରେଣ
୧୧	୮	ଅଧରେ	ଅଧର
୧୬	୬	ଷିଶୁକ୍ତ	ଷିଶ କ୍ତ
୧୭	୨୧	ନଛେ	ନଛେଦ
୧୮	୨୯	ବେମା	ବେନା
୧୮	୩୫	ନବୀନ ପଲ୍ଲବ	କୋକିଳ କୂଜିତ
୧୯	୪୦	ମାନେ	ମାଢ଼େ (?)
୨୪	୧୩	ବଖାX	ବଖାଣ (?)
୨୮	...	କୁତୁଳା	କୁଡ଼ୁଳା
୨୮	୧	ସଂଘଟ	ସଂଘଟ
୪୫	୬୧	ରଥ	ରଥଘୋଷ
୪୫	୬୩	ପ୍ରଚ୍ଛଗଢା	ପଣ୍ଡ ଗଣ
୪୫	୬୪	ମହୀଧର	ମହୀଧରପଣ୍ଡ
୪୮	୧୦	କରବ	କଉବ
୫୦	୧୯	କୁଳୁର	ଭଲୁଉ

ପୃଷ୍ଠା	ପଦ	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୫୧	୪	ବଥୀରେ	ବପଥରେ
୫୯	୩୯	ନବାଙ୍କଣ	ବୋଙ୍କ
୮୩	୨୨	ଷଧୂ	ବଧୂ
୯୩	୧୧	ସୁମୋଦେ	ସୁମମୋଦେ
୯୬	୫	ଧନି	ଧନୀ
୧୦୪	୫	ଘଲ୍ପ	ଗଲ୍ପ
୧୧୧	୮୬	ସୁଦରସନ	ସୁଦରଶନ
୧୧୭	୧୯	ଷରଷ	ବରଷ
୧୨୨	୧୫	ଧଣ୍ଣି	ନ ଧଣ୍ଣି
୧୨୮	୧୧	ଅବେଷ୍ମ	ଅବେଷ୍ଟ
୧୩୦	୧୭	ମୋ	ମୋର
୧୩୧	୨୨	ମୋ	ମୋର
୧୩୧	୨୨	ଷର	ଭର
୧୩୩	୨୯	ବନ୍ଧୁ	ବନ୍ଧୁଙ୍କ
୧୩୭	୪	ଲୁଚ୍	ଲୁଚ
୧୩୮	୯	ବଗନଜ	ବନଗଜ
୧୪୦	୨୧	ସଜିବ-ଚ୍ୟୂତ	ସଜୀବ-ଚ୍ୟୁତ
୧୪୨	୩୦	ଉମସୀ	ଉାମର୍ଷୀ
୧୪୩	୭	ମଞ୍ଜୀର	ମଞ୍ଜୁର
୧୪୪	୧୪	ଏଉଭ	ଏଭଉ
୧୪୪	୧୮	ଅନମାଳା	ଅଲମାଳା
୧୫୩	୧୯	ମଢା	ମଢା ×
୧୫୩	୧୯	ଉମନ	ଉମଲ

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୫୩	୨୦	ଜୀବ	ଜୀବ ଗିବ
୧୫୪	୨୧	ଗ୍ରୀସମ	ଗ୍ରୀଷମ
୧୫୫	୨୧	ଦ୍ୱାବିଂଶତ	ଦ୍ୱାବିଂଶ
୧୫୮	୧୮	ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ	ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବେ
୧୫୮	୨୦	ଭର ଅରବନ୍ଦ	ଭରୁ ଅରବନ୍ଦ
୧୬୯	୨	ବନୁହ୍ମି ପକର	ବନୁହ୍ମମକର
୧୬୫	୪	ଦ୍ୱୋଭ	ଦ୍ୱୋଜ
୧୬୫	୧୦	ଷଶୀଧର	ଶଶଧର
୧୭୦	୨୮	ଦେଃଲ ପ୍ରିୟ	ଦେଖିଲ ପ୍ରିୟ
୧୭୧		ଚତୁର୍ବିଂଶତ	ଚତୁର୍ବିଂଶ
୧୭୧	୫	ପାଶେ	ପାଶ
୧୭୪	୩୩	ତନୁର	ନତନୁ
୧୭୪	୩୩	ହୁଡଟୋପସାର	ସାରହୁଡଟୋଃପ
୧୭୫	୫୩	ବନ୍ଧୁ	ଭନ୍ଧୁ
୧୭୭	୭୨	ଲଲନା	ଲଳନା
୧୭୯	୨	କମ୍ପାଭ	କମ୍ପଭ
୧୮୦	୮	କାନ୍ତକୁରେ	କୁନ୍ତରେ
୧୮୧	୧୪	ଠାର	ଠୋର